

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№1(65), 2019

Алматы, 2019

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»
сериясы, №1(65), 2019

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр. – мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.
Г.Д. Рахимова – ф.ғ.к., аға оқытушы
(жауапты хатшы)

Редакция алқасы:
З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА корр. – мүшесі,
э.ғ.д., проф.,

Г.С. Абдирайымова – э.ғ.д., проф.,
З.Ж. Жаназарова – э.ғ.д., проф.,
Лим Че Ван – PhD докторы, проф. (Корея),
Н.П. Нарбут – э.ғ.д., проф. (Ресей),
И.А. Рау – филос.ғ.д., проф. (Германия),
Т.Ж. Қалдыбаева – э.ғ.д., проф.,
С.В. Решетников – с.ғ.д., проф. (Белоруссия),
Лоранс Тен – PhD докторы, проф.
(Франция),

А.И. Шалтыков – с.ғ.д., проф.,
Н.Б. Сейсен – с.ғ.д., қауымд. проф.
Е.А. Харьковщенко – филос.ғ.д., проф.
(Украина)

Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф. (Ресей),
Б.М. Тороголдиева – с.ғ.д., профессор
(Қырғызстан)
А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д., доцент.

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2019

Қазақстан Республикасының мәдениет және
ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 23.04.2019 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 24,875 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 654.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE
ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Кутулуков Ш.П. Постмодернизм в теории международных отношений..... 5
Kutulukov Sh.P. Post-modernism in the theory of international relations.....

Кагазбаева Э.М., Калибекулы Т., Джельдибаева Р.Б. Политико-дипломатическое сотрудничество Казахстана и Китая в рамках китайской инициативы «Один пояс – Один путь»..... 10
Kagazbaeva E.M., Kalibekuly T., Jeldybayeva R.B. Political – diplomatic cooperation of Kazakhstan and China in the frame of the Chinese initiative «One belt, one road».....

Симтиков Ж.К. Влияние интернета и религии в развитии гражданского общества среди молодежи..... 17
Simtikov Zh.K. The influence of the internet and religion in the development of civil society among young people

Дауен Д.Б. Путь к модернизации Китая: идеи реформаторов и революционеров..... 25
Dauyen D.B. Road to the modernization of China: ideas of reformers and revolutioners.....

Әбсаттаров Г.Р. Общие и специфические черты правовых и моральных норм гражданского общества..... 33
Әбсаттаров G.P. Common and specific features of the legal and moral laws of civil society.....

Аксакалова М.К. Доверие как ключевой параметр взаимодействия личности и государства..... 38
Axakalova M.K. Trust as a key parameter of interaction between the individual and the state.....

Акишев А.А., Калиев И.А. Трансформация национального самосознания в условиях глобализации..... 41
Akischev A.A., Kaliyev I.A. Transformation of national identity in the terms of globalization.....

Курмангали А.К., Рахимова Г.Б. Современные подходы в определении понятия «Политический образ государства»..... 48
Kurmangali A.K. Modern approaches in determining the concept of «Political image of the state».....

Сейсен Н.Б. Саяси жүйені жаңғырту..... 52
Seisen N.B. Modernization of the political system.....

Рахманова Г.Б. Обеспечение безопасности вдоль маршрутов «экономического пояса шелкового пути»..... 53
Rakhmanova G.B. Security along the routes «The economic belt of the silk road».....

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Абдильдина Х.С., Кульжанова Ж.Т., Тургалеева Ф.Т. Әлеуметтік білімдегі менталитет категориясының зерттелу мәселелері..... 60
Abdildina Kh.S., Kulzhanova Zh.T., Turgaleeva A.T. Problems of studying the category of mentality social studies.....

Рахипова С.К., Байғабатова Н.К. Особенности становления этнокультурной идентичности в условиях глобализации..... 66
Rakhipova S.K., Baygabatova N.K. Features of the formation of ethnocultural identity in the conditions of globalization.....

Абрашева Б.Ж., Мусраунова А.С., Балабекова Л.Г. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлығының профилактикасы..... 71
Abdrasheva B.Zh., Musraunova A.S., Balabekova L.G. Prophylaxis of deviant behavior of adolescents.....

Сыздықова С.М., Ляпбаева Н.И. Отбасылық қарым-қатынасты нығайтудағы медиацияның ролі..... 75

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки»
№1(65), 2019

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Р.Б. Абсаттаров

Зам. главного редактора:
Г.О. Насимова – д.полит.н., проф.
Г.Д. Рахимова – к.ф.н., старший преподаватель, (ответ. секретарь)

Редакционная коллегия:
З.К. Шаукенова – член-корр. НАН РК, д.с.н., проф.,
Г.С. Абдирайымова – д.с.н., проф.,
З.Ж. Жаназарова – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф. (Южная Корея),
Н.П. Нарбут – д.с.н., проф. (Россия),
И.А. Рау – д.филос.н., проф. (Германия),
Т.Ж. Калдыбаева – д.с.н., проф.,
С.В. Решетников – д.п.н., проф. (Белоруссия),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
А.И. Шалтыков – д.полит.н., проф.,
Н.Б. Сейсен – д.полит.н., ассоц., проф.
Е.А. Харьковченко – д.филос.н., проф. (Украина),
Н.П. Медведев – д.полит.н., проф., (Россия),
Б.М. Торгогелдиева – д.п.н., профессор (Кыргызстан)
А.Ж. Мукажанова – д.полит.н., доцент

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2019

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 23.04.2019.
Формат 60x84 1/8.
Объем 24,875 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 654.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлагат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

Kazakh national
pedagogical university after Abai

BULLETIN

Syzdykova S.M., Lyapbayeva N.I. The role of mediation in strengthening family relationships.....

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Китай-важнейший фактор мирового экономического и политического развития..... 83
Absattarov R.B., Rau I.A. China-the most important factor of the world economic and political development.....

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

Шингалиева А.К., Несіпкалиев Д.Е. Қазақстан қоғамының әл-ауқатын арттырудағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» бағдарламасының маңыздылығы..... 90
Shingaliyeva A.K., Nessipkaliyev D.E. Feature of the program «Nurly zhol – the way of the future» in the development of the welfare of Kazakhstan society...

Муханова Г.Б. Патриотическое сознание казахстанского народа: сущность и пути решения проблемы..... 95
Mukhanova G.B. Patriotic consciousness of the Kazakhstan people: essence and ways to solve the problem..... 100

Бактыбекова Б.Б. Сандық дипломатияның тұжырымдамалық негізі.....
B.V.Baktybekov. Conceptual foundation of digital diplomacy

Токеева А.А. Қазақстан-Қытай ынтымақтастығы: заманауи кезеңнің негізгі бағыттары..... 105

Tokeyeva A.A. Kazakh-Chinese cooperation: the main directions of the modern period..... 111

Куатова А.С. Кейс-менеджмент в работе социальной службы с семьей.....
Kuatova A.S. Case management in the work of social service with the family.....

Набиев В.Г. Взаимодействие национальных культур: политологический анализ..... 117
Nabiev V.G. Interaction pf national cultures: political analysis.....

Джумалиева Ч.А. Обеспечение информационно-психологической безопасности Кыргызской республики..... 123
Djumaliyeva Ch.A. Ensuring Information end psychological security of the Kyrgyz republic.....

Мухамбеткалиева Г.М., Мұхамбетқали Ұ.М. Алғашқы қазақ баспасөзінің XIX-XX ғ.ғ. саяси-әлеуметтік мәселелерді бейнелеудегі жылынамашылық ролі..... 129
Mukhambetkaliyeva G.M., Mukhambetkali U.M. The first periodical press of Kazakhstan as a chronicle of sociopolitical problems in nineteenth and twentieth centuries.....

Джумалиева Ч.А. Международное сотрудничество Кыргызстана в рамках содружества независимых государств: информационная безопасность..... 135
Djumaliyeva Ch.A. International cooperation in Kyrgyzstan within the framework of commonwealth of independent states: information security.....

Рахымбаев А.К. Тұлға және дін арақатынасындағы отбасының алар орны..... 141
Rakhimbayev A.K. The role of the family in relationships of personality and religion.....

Карибаев О.О. Политика республики Казахстан в религиозной сфере..... 145
Karibayev O.O. Policy of the republic of Kazakhstan in the religious sphere.....

Кантаева Қ.А. Заманауи қоғамдағы ақпараттық мәдениет қалыптасуы: әлеуметтік жүйелік талдау..... 151

Series of «Sociological and Political sciences»
№1 (65), 2019

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA
of RK, doctor of philosophical science, professor*
R.B. Absattarov

Deputy Editor:

doctor of political science, professor
G.O. Nasimova – *doctor of political science, professor*
G.D. Rakhimova – *candidate of philosophical science,
(executive Secretary)*

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-correspondent
of NSA of RK, doctor of sociological science, professor,*
G.S. Abdirayimova – *doctor of sociological science, professor,*
Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of sociological science, professor,*
T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of sociological science, professor,*
A.I. Shaltykov – *doctor of political science, professor,*
N.B. Seisen – *doctor of political sciences, associate professor,*
Lim Chae Wan – *doctor of political science, professor (South
Korea),*
N.P. Narbut – *doctor of sociological science, professor (Russia),*
I.A. Rau – *doctor of philosophical science, professor (Germany),*
S.V. Reshetnikov – *doctor of political science, professor
(Belarus),*
Lourans Ten – *doctor of sociological science, professor (France),*
Ye.A. Kharkovshchenko – *doctor
of philosophical science, professor (Ukraine),*
N.P. Medvedev – *doctor of political science, professor, (Russia),*
B.M. Toregaldieva – *doctor of political science, professor
(Kyrgyzstan)*
A.Zh. Mukazhanova – *doctor of political science, associate
professor,*

© Kazakh national pedagogical
university after Abai, 2019

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 23.04.2019. Format 60x84 1/8.
Volume – 24,875 publ.literature. Edition 300 num. Order 654.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical
University after Abai

Kantayeva K.A. The philosophical aspects of the formation of information culture I modern society.....	155
Оразай Х. Қазақ халқының күнделікті тұрмысындағы Ислам дінінің әсері. Orazay Kh. The influence of Islam on everyday life of the Kazakh people.....	160
Әлімхан Д. Өкілдік ұғымы және оның мәні.....	165
Alimkhan D. The concept and value of representation.....	
Шортанбай М. Зайырлықтың негізгі тәсілдемелері мен үлгілері.....	170
Shortanbay M. Basic approaches and examples of secularity.....	
Жолмырза А.М. Исламдық бағыттағы жаңа діни ағымдардың Қазақстандағы орны	
Zholmyrza A.M. The role of new religious movements in the Islamic direction in Kazakhstan	

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Абсаттаров Р.Б., Абсаттаов Г.Р., Рау И.А. Отмена договора о ракетном малой и средней дальности. Стремительное ускорение гонки вооружений... Absattarov R.B., Absattarov G.R., Rau I.A. The cancellation of the contract of missiles short and medium range. The rapid acceleration of the arms race.....	182
Аташ Б.М., Рахимова Г.Д. Құрылымдық-функционалдық талдау әдісін қоғамдық ғылымдар мамандығындағы студенттерге оқытудың негізгі бағдарлары.....	
Atash.B.M., Rakhimova G.D. The main directions of studying students of the speciality of social sciences by the method of structural-functional analysis.....	187
Мадалиева Ж.Қ. «Мәдени құндылықтар» ұғымы әлеуметтік-гуманитарлық танымның категориясы ретінде.....	
Madaliyeva Zh.K. The concept of «cultural values» as a category of socio-humanitarian knowledge.....	

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Сейсен Н.Б. Өнегелі өмір.....	192
--------------------------------------	-----

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

МРНТИ 11.25.25

Кутулуков Ш.П.¹

*¹заведующий кафедрой языков и перевода региона Дальнего Востока Казахского Университета
Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана,
Казахстан, Алматы,
kshirzat@gmail.com*

ПОСТМОДЕРНИЗМ В ТЕОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

Современные международные отношения характеризуются разнообразием методологических подходов в рамках модернистских парадигм. В статье предпринята попытка анализа современного состояния международного измерения политики памяти в контексте бохайской проблематики. Основная цель работы заключается в определении места истории Бохая (Пархэ) в коллективной памяти этнических и политических групп Дальнего Востока. Исследование может быть интересно специалистам в области международных отношений, истории и бохаеведения. Методология работы фокусируется на постмодернистских парадигмах международных отношений и истории, разрабатываемых в рамках школы социологии международных отношений и конструктивизма в теории этноса. Проблема Бохая (Пархэ) активно исследуется представителями академических кругов разных стран уже несколько десятилетий. Так или иначе, на наследие этого средневекового государства претендуют пять стран региона (РФ, РК, КНР, КНДР и Япония), а различные научные конференции по заданной теме проходят в атмосфере горячих академических споров и многочисленных попытках прийти к общему знаменателю. Данная статья может стать одной из опорных точек изучения международного измерения политики памяти на Дальнем Востоке.

Ключевые слова: Политика памяти, международные отношения, конструктивизм, Бохай, Пархэ

Ш.П. Кутулуков¹

*¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің Қиыр Шығыс аймағының тіл және аударма кафедрасының меңгерушісі,
Алматы, Қазақстан*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ТЕОРИЯСЫНДАҒЫ ПОСТМОДЕРНИЗМ

Аңдатпа

Қазіргі заманғы халықаралық қатынастар модернистік парадигмалардың шеңберінде түрлі әдіснамалық тәсілдермен сипатталады. Мақалада бохай мәселе тұрғысынан жады саясатының халықаралық өлшемінің қазіргі жағдайы талданатын болады. Жұмыстың басты мақсаты – Қиыр Шығыстағы этникалық және саяси топтардың ұжымдық жадындағы Бохайдың тарихи орнын анықтау болып табылады. Бұл зерттеу халықаралық қатынастар, тарих және бохайтану саласындағы мамандардың қызығушылығына ие болуы мүмкін. Жұмыстың әдістемесі этнос теориясындағы халықаралық қатынастар мен конструктивизм әлеуметтану мектебі аясында дамыған халықаралық қатынастар мен тарихтың постмодернистік парадигмаларына бағытталған.

Бохай проблемасы бірнеше ондаған жылдар бойы түрлі елдердің академиялық топтарының өкілдерімен белсенді түрде зерттелуде. Қалай болғанмен, бұл ортағасырлық мемлекеттің мұрасына аймақтың бес мемлекеті (РФ, ҚР, ҚХР, КХДР, Жапония) дәмеленуде, ал бұл тақырып бойынша өтетін

ғылыми конференциялар академиялық қызу талқылаулар мен көптеген ортақ шешімге келуге деген ұмтылыстармен қатар өтуде. Бұл мақала Қиыр Шығыстағы жады саясатының халықаралық өлшемін зерттеудің негізгі нүктелерінің бірі бола алады.

Түйін сөздер: жады саясаты, халықаралық қатынастар, конструктивизм, Бохай, Пархэ.

Sh.P. Kutulukov¹

¹Head of the Department of Languages and Translation of the Far East Region of the Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

POST-MODERNISM IN THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

Contemporary international relations are characterized by a variety of methodological approaches within modernist paradigms. The current state of the international dimension of the memory policy in the context of the Bohai perspective is analysed in this article. The main goal of the work is to determine the place of the history of Bohai (Parhae) in the collective memory of the ethnic and political groups of the Far East. This research can be interesting to specialists in the field of international relations, history of Bohai studies. The methodology of the work focuses on the postmodern paradigms of international relations and history, developed within the framework of the school of sociology of international relations and constructivism in the theory of ethnos. The problem of Bohai (Parhae) has been actively investigated by representatives of academic community from different countries for several decades. Anyway, five countries of the region (RF, RK, PRC, DPRK and Japan) claim the heritage of this medieval state, and various scientific conferences on a given topic take place in an atmosphere of heated academic disputes and numerous attempts to come to a common denominator. This article can become one of the pivot points of studying the international dimension of memory policy in the Far East.

Keywords: politics of memory, international relations, constructivism, Bohai, Parhae

Материал и методы исследования

Социально-гуманитарные науки в постсоветском пространстве развивались достаточно своеобразно. Марксистская теория настолько пронизывала все социальные и политические институты, что альтернативным мнениям было сложно не только сформироваться, но и найти адептов в академической среде. Конечно мы не говорим о косности социально-политической мысли 1990-х, а скорее некой ее замкнутости и неспособности быстро перестроиться на рыночные рельсы. В то время пока западная наука переживала эпоху постмодерна, Советский Союз все глубже уходил в концептуализацию марксизма-ленинизма, а гласность и свобода слова в середине 1980-х была понята не как призыв к отходу от головной идеологической парадигмы, а как команда к ее критике любыми доступными средствами. В стремлении заново обрести «запрещенную» большевиками историю, интеллигенция союзных республик запустила необратимый процесс, протекающий и в наши дни. Распавшись на национальные государства «тюрьма народов» высвободила их, и каждый в стремлении вознести свою исключительность в абсолют, продолжает долгий путь конструирования собственной истории.

Постмодернизм сегодня оформился в различные теории целого ряда социальных наук. В теории международных отношений вышли работы Джеймса Дер Дериана [1] Роба Уолкера [2] и Александра Вендта [3]. «Символический обмен и смерть» Жана Бодрийера [4] и «Состояние постмодерна» Жана-Франсуа Лиотара [5] стали классикой постмодерна в философии. В истории постмодернистское направление оформилось в конструктивизм в теории этноса трудами Б. Андерсона [6], Э. Геллнера [7], Э. Хобсбаума [8].

Именно конструированию истории и ее международному измерению посвящена данная статья, в которой автор попытался выстроить в некий порядок наиболее распространенные сегодня категории исторической политики и выявить их применимость в отношении такого спорного средневекового государства Дальнего Востока как Бохай (Пархэ).

Результаты исследования и их обсуждение

Конструирование истории не может быть ценностью в себе, ведь таких конструкций может быть столько, сколько и социальных групп и даже индивидов. Историческая конструкция обязательно

направленна на определенную группу и отражает ее групповые ценности. В ином случае, если история противоречит общественным взглядам на свое прошлое, этот вариант несомненно будет отторгнут и может сохраниться лишь как реликвия в архивах «ненужных» воспоминаний. Таким образом, конструирование истории – это процесс, направленный на формирование такой версии исторических событий, которая бы была воспринята большинством членов группы и могла бы сохраниться в ее коллективной памяти. Следовательно, данная статья посвящена не только конструированию истории либо ее мифологизации, но и отражению истории в коллективной памяти.

Некоторые исследователи по праву считают национальную историю мифом. Ведь национальная история не всегда стремится к научной истине, а является одним из инструментов государственной политики. Политика эта может иметь обширный диапазон целей, от легитимации установленного государственного порядка, то актуализации территориального притязания по отношению к соседу. Несомненно, в закрытых обществах манипуляции общественным мнением даются политтехнологам куда проще чем в либеральных. Достаточно вспомнить все тот же СССР, где идеологическая машина, не допуская альтернативных мнений, в зародыше убивала любую концепцию, ставящую под угрозу головную линию партии.

Начиная с 1980-х годов формируется новая научная дисциплина, которая изучает значение образов (в широком смысле слова) в процессе конструирования сообществ. Главной предпосылкой для смены парадигмы от критики идеологии к коллективной памяти является вовсе не постмодернистский релятивизм, который отказывается от презумпции рациональности и моральной ответственности. Скорее в центре внимания оказываются два фактора: вневременная сила воздействия визуальных образов или символов, а также их историческая сконструированность. Понимание того, что образы и символы конструировались раньше и продолжают конструироваться теперь, не становится автоматически доказательством их «фиктивного», «поддельного», манипулятивного характера, ибо статус «skonструированности» (давней или недавней) распространяется на все культурные артефакты.

Культурные артефакты являются неотрывной частью культурной или коллективной памяти. Исследователь памяти А.Ассман в своей работе «Длинная тень прошлого» [9], рассуждая о категориях памяти, выделяет три ее измерения: нейронное, социальное и культурное. Отвечая на критику концепции коллективной памяти, она анализирует ее структуру, выделяя носителя памяти, среду ее существования и опору. Отделяя категорию коллективная память от социальной памяти, Ассман пишет: «Если социальная память является скоординированной памятью отдельных индивидов, что обеспечивается их совместным проживанием, речевой коммуникацией и дискурсами, то коллективная и культурная память основываются на ресурсе опыта и знаний, который отделяется от живых носителей и переходит на материальные информационные носители. Таким образом, воспоминания сохраняются и за пределами отдельных поколений. Если социальная память оказывается вновь и вновь преходящей вместе с людьми, которые служат ее носителями, то культурные символы и знаки становятся долговременной опорой» [9, с.20]. Пространство социальной памяти А.Ассман связывает с биологическими ритмами, поэтому это пространство биологически ограничено. Культурная же память, базируется на таких внешних посредниках, как тексты, изображения, монументы и ритуалы. Важное ее отличие в том, что она не имеет временных границ; культурная память характеризуется широчайшим, потенциально многовековым временным горизонтом. «Коллективная память отличается от семейной и поколенческой памяти наличием опоры в виде символов, которые закрепляют воспоминания для будущего тем, что обеспечивают императивную общность воспоминаний для следующих поколений. Монументы и памятники, годовщины и ритуалы из поколения в поколение упрочивают коммеморацию за счет материальных знаков и периодичности повторений. Они дают возможность последующим поколениям, не имеющим соответствующего собственного опыта, причаститься к общему воспоминанию» [9, с.21].

Подходя к вопросу Бохая, стоит отметить, что политическая обусловленность истории «спорного государства» для Кореи существовала практически с самых истоков корейской историографии. Исследователи также отмечают «востребованность» Пархэ для Кореи в периоды широкой политической самостоятельности и неактуальность во времена какой-либо внешнеполитической зависимости. Все же масштабные исследования в рассматриваемом направлении в Южной Корее начались несколько позже чем у остальных претендентов на наследие Пархэ. Это обусловлено политической конъюнктурой в регионе и географической изолированностью Республики Корея от исторических территорий Бохай.

Разрабатывая указанную тему, исследователь придерживается конструктивистской методологии и различных теорий в изучении этноса как конструкта, включающего в себя такие категории как коллективная память, мифологизация истории, политика памяти, историческая память и др.

Методология исследования активно разрабатывалась в течение всего XX века такими учеными как М. Хальбвакс, Э. Хобсбаум, Я. Ассман, А. Ассман, Б. Андерсон и др.

Теория социальных рамок памяти группы М. Хальбвакса является универсальной и применима как непосредственно к государственным идентичностям, так и этническим и особенно ирредентам [10]. Следует отметить, что важную роль тут играет социальная память, которая с одной стороны поддерживается группой, а с другой испытывает политическое воздействие государства. Воздействие государства в данном вопросе проявляется в интенсификации бохайских исследований КНР. Еще в 2002-2007 гг. китайской академией общественных наук был инициирован северо-восточный проект, активно финансировавшийся правительством Китая [11, с. 355].

Аналогично «северо-восточному проекту» Китая, у Южной Кореи также есть инструмент реализации исторической политики. Корейский «Фонд истории Северо-восточной Азии» активно занимается продвижением собственного видения истории региона, разрабатывая исследования по вопросам Когурё, спорных островов Токто и предлагаемой темы исследования [12].

Актуальность современного бохаеведения следует также искать в активизации исторической политики в мире – вытекающей из кризиса международного права и выходом на передний план исторических претензий на доминирование в том или ином регионе, стремлении возвеличивания национальной истории и сохранении национальной идентичности в условиях глобализации. Указанные задачи политики памяти являются лишь частью массивного комплекса политического инструментария, которым пользуется как политическая, так и культурная элита.

Возвеличивание прошлого сегодня перестает быть лишь частью государственной идеологии и переходит в категорию международной политики, манипулирования общественным сознанием и нивелирования международных норм и договоров. В условиях массовой историзации сознания и современной скорости информационных потоков, политические манипуляции прошлым становятся причиной не только межгосударственных споров, но и кризиса идентичности, ведущего к иным уровням самосознания и формам социальной психологии.

Касаясь вопроса Бохая в коллективной памяти различных социальных групп, то сегодня она не стоит достаточно остро и пока лишь находится на стадии академических споров, рискуя рано или поздно стать камнем преткновения этнической истории всего региона. Ввиду постоянного совершенствования как политических технологий, так и исследовательской методологии, разрабатываемая проблема имеет потенциал актуализации на достаточно длинный временной отрезок, а конструирование истории и национальных ее нарративов может оказаться перманентным процессом в течение нескольких поколений.

Обращаясь к вопросу Бохая, автор отмечает его политическую составляющую. Создание правильной интерпретации истории средневекового государства и ее актуализация в коллективной памяти национальных обществ, является редким примером международного противостояния за историческое наследие событий столь далеких от сегодняшних дней. Основной сложностью здесь выступает отсутствие ссылки коллективной памяти на социальную и какой-либо связи двух памятей. В такой ситуации, наиболее распространенной методикой, связывающей Бохай и сегодняшние общества, претендующие на историческую связь с ним, выступает интерпретация исторических источников. Встраивание истории Бохая в национальные версии истории стран Дальнего Востока происходит неодинаково. Так, если Южная Корея включает Пархэ в контекст этнической истории всех корейцев, рассматривая археологические данные сквозь призму культурного соответствия и этнического окраса, то для Северной Кореи это вопрос государственной состоятельности. Видный российский кореевед Курбанов С.О. отмечает, что в северокорейском варианте национальной истории труды исследователей красной нитью пронизаны идеей давней вражды между северным Когурё и южным Силла [13]. Неудивительно, что Пархэ, как наследник Когурё занимает особое место в историческом дискурсе и является принципиальным компонентом национальной истории.

Проблема Бохая (Пархэ) на сегодняшний день является достаточно дискуссионной не только для исторической науки, но и для международных отношений в контексте постмодернистского направления. Данный вопрос активно разрабатывают исследователи не только КНР, Южной Кореи, КНДР и России, но и США. Причиной такой заинтересованности, конечно, является политический потенциал затрагиваемой темы в рамках всего дальневосточного региона.

Позиция КНР в данном вопросе также политически мотивирована и разрабатывается в контексте культурной и политической роли Китая на Дальнем Востоке в средние века. Основным принципом китайского бохаеведения является обоснование роли Бохая как одной из китайских провинций или, в крайнем случае, окраинного вассала, управляемого «поднебесной». Характерно и более внимательное отношение к письменным источникам, которых у КНР достаточно. Несмотря на характерный для

авторитарных государств имидж КНР, следует отметить, что методы, используемые китайскими исследователями, не являются сплошь пропагандистскими. Доводы китайских ученых являются не менее методологически обоснованными и апробируются на различных международных конференциях.

Отличительной особенностью вопроса Бохая в постмодернистском дискурсе является первоочередная необходимость международного признания претензий. Таким образом первоочередной задачей для государств, претендующих на историческое наследие этого государства, является признание правомерности претензий в глазах мирового сообщества. Конечно этот факт не исключает необходимости легитимации прав на наследие в рамках национальных версий истории, но в условиях открытого доступа к этим самым версиям, значительные противоречия между национальной историей и нейтральными версиями истории Дальнего Востока вряд ли допустимы.

Заключение

Постмодерн в теории международных отношений рассматривает взаимодействия государств в условиях конструируемой ими окружающей действительности. Целенаправленно конструировать единственно верную действительность сегодня - дело достаточно затруднительное, так как формирование образов выступает одной из важнейших задач политики памяти посредством государственной пропаганды и информационной безопасности. В данной ситуации, считать целостным феноменом официальную позицию того или иного государства по вопросу Бохая без учета мнения интеллектуальной элиты и населения было бы неправильным. Однако, позиция политических акторов, выражающих мнение государства безусловно разделяет либо влияет на мнение определенной части населения, а у другой части может вызвать негодование. Следует отметить, что лояльность индивида либо социальной группы политическому режиму играет в указанном вопросе немаловажную роль. Группа, разделяющая ценности действующей власти, безусловно, будет более лояльной и к ее внешнеполитическим действиям. С другой стороны, нельзя утверждать, что оппозиционные действующей власти акторы будут однозначно против признания Бохая корейским или китайским государством.

В процессе признания системы ценностей того либо иного государства большую роль играет этническая идентичность индивида. Человек включает себя в это «воображаемое сообщество» в условиях неопределенности либо неоднозначности обстоятельств [14]. Шнирельман отмечал, что индивид определенных условиях может занимать конформистскую позицию и выступать как член общности, в данном случае этноса [15]. Корейцы Яньбянь-Корейского автономного округа вполне могут не разделять официальную позицию КНР в проблеме Бохая.

Критики теории коллективной памяти подчеркивают важность личного опыта в основе памяти и отсутствии корпоративной памяти как таковой, а лишь коллективном конструкте, опирающимся на мемориальные медиаторы. Однако, если учесть, что национальная история также является лишь идеологическим конструктом, памятью обретенной в процессе социализации либо навязанным системой образования «воспоминанием», то вопрос относительно правомерности коллективной или культурной природы истории Бохая в различных группах сам собой отпадает. Социальная память в данном случае является не более чем механизмом передачи «ложных воспоминаний» о национальной истории.

Список использованной литературы:

1. Der Derian J. *International/intertextual relations: postmodern readings of world politics*. Free Press, 1989.
2. Walker R. B. J. *Inside/outside: international relations as political theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993.
3. Alexander Wendt. *Quantum Mind and Social Science. Unifying Physical and Social Ontology*. – Cambridge University Press, 2015. – 368 p.
4. Бодрийяр Ж. *Символический обмен и смерть /Пер. с фр. и предисл. С.Н. Зенкина – М.: Добросвет, Издательство «КДУ», 2011. – 392 с.*
5. Лиотар, Ж. Ф. *Состояние постмодерна = La condition postmoderne /Шмако Н.А. (пер.) с фр.. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.*
6. Андерсон Б. *Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма /Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288 с.*
7. Геллнер Э. *Нации и национализм. – М.: Прогресс, 1991. – 320 с.*
8. Eric Hobsbawm, Terence Ranger: *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge 1992

9. Курбанов С. *История Кореи: с древности до начала XXI в.* – СПб.: Изд-во С.-Петербург. унта, 2009. – 680 с.
10. Хальбвакс Морис. *Социальные рамки памяти.* – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.
11. Асмолов К.В. *Корейская политическая культура: традиции и трансформация.* – Русский фонд содействия образованию и науке, 2017 г. – 704 с.
12. Дьякова О.В. *Государство Бохай: археология, история, политика /Ин-т истории, археологии и этнографии народов Дальнего Востока ДВО РАН.* – М.: Наука – Вост. лит., 2014. – 318 с.
13. *Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика / Пер. с нем. Бориса Хлебникова.* – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 328 с.
14. Андерсон Б. *Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской.* – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288с.
15. Шнирельман В. 2018 «Национализм и образы прошлого» [любительское видео]//Youtube. 1 октября (<https://www.youtube.com/watch?v=yeZSTVshhKs>) Просмотрено: 5 ноября 2018.

МРНТИ 11.25.42

Кагазбаева Э.М.,¹ Калибекулы Т.,² Жельдибаева Р.Б.³

¹кандидат политических наук, зав.кафедрой востоковедения КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан

²кандидат филологических наук, директор Центра Конфуция при КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан

³кандидат филологических наук, зав. кафедрой языков и перевода региона Китая и АТР,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

ПОЛИТИКО-ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И КИТАЯ В РАМКАХ КИТАЙСКОЙ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС-ОДИН ПУТЬ»

Аннотация

В данной статье рассматривается политико-дипломатическое сотрудничество Казахстана и Китая в рамках китайской инициативы «Один пояс-один путь». Сотрудничество между двумя государствами стало более интенсивным с приходом к власти в Китае Си Цзиньпина. Дружественные отношения между Казахстаном и Китаем подтверждаются не только частыми взаимными визитами на высшем и высоком уровнях, но и многочисленными подписанными договорами сотрудничества как в экономической, так и в культурно-образовательной сферах. Председатель КНР Си Цзиньпин трижды посетил Казахстан с государственным визитом: 2013, 2015 и 2017 годах. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев с сентября 2013 года посетил КНР 4 раза: 2014, 2015, 2016 и 2017 годах.

Автор приходит к выводу, что лидеры Казахстана и Китая внимательно следят за реализацией ранее достигнутых договоренностей и прилагают усилия для дальнейшего углубления и укрепления стратегического партнёрства. Таким образом, на официальном уровне Казахстан оказывает не только поддержку китайской инициативе «Один пояс, один путь», он также является ее активным участником.

Ключевые слова: стратегическое сотрудничество, «Один пояс, один путь», политика, экономика, государственная программа «Нұрлы жол», дипломатия, приграничное сотрудничество.

Э.М. Кагазбаева., Т.Калибекулы²., Р.Б. Желдибаева³

¹саяси ғылымдар кандидаты, Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ-нің шығыстану кафедрасының меңгерушісі, Алматы қ., Қазақстан

²филология ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ жанындағы Конфуций Орталығының директоры, Алматы қ., Қазақстан

³филология ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӘТУ-нің Қытай және Азия Тынық Мұхит аймағының тіл және аударма кафедрасының меңгерушісі, Алматы қ., Қазақстан

«БІР БЕЛДЕУ, БІР ЖОЛ» ҚЫТАЙ БАСТАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙДЫҢ САЯСИ-ДИПЛОМАТИКАЛЫҚ ҒЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада «Бір белдеу, бір жол» қытай бастамасы аясында Қазақстан мен Қытайдың саяси және дипломатиялық ынтымақтастығы талқыланды. Қытайдың билігіне Си Цзиньпиннің келуімен екі мемлекет арасындағы ынтымақтастық одан ары арта түсті. Қазақстан мен Қытай арасындағы достық қарым-қатынастар жоғары деңгейде жиі кездесетін кездесулермен ғана емес, сондай-ақ экономикалық, мәдени және білім беру саласындағы көптеген қол қойылған келісімдермен расталады. ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин Қазақстанға 2013, 2015, және 2017 жылдары мемлекеттік сапармен үш рет келсе, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2013 жылдың қыркүйек айынан бастап, Қытай Халық Республикасына 2014, 2015, 2016 және 2017 жылдары бірнеше рет іс сапармен барды.

Автор Қазақстан мен Қытай басшылары бұрын қол жеткізілген уағдаластықтардың орындалуын мұқият қадағалап, стратегиялық серіктестікті одан әрі тереңдету мен нығайтуға күш салатыны туралы қорытындыға келді. Осылайша ресми деңгейде Қазақстан «Бір белдеу, бір жол» қытай бастамасын қолдап қана қоймай, сонымен қатар белсенді қатысушы болып табылады.

Кілтті сөздер: стратегиялық ынтымақтастық, «Бір белдеу, бір жол», саясат, экономика, «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы, дипломатия, трансшекаралық ынтымақтастық.

E.M. Kazazbaeva,¹ T. Kalibekuly,² R.B. Jeldybayeva³

¹*Candidate of political science, head of the department of Oriental Studies Kazakh University of International Relations and World languages named Ablai khan, Almaty, Kazakhstan*

²*Candidate of philological science, director of the Confucius Center at Kazakh University of International Relations and World languages named Ablai khan, Almaty, Kazakhstan*

³*Candidate of philological science, head of the department of Languages and Translation of China and the Asia-Pacific region, Kazakh University of International Relations and World languages named Ablai khan, Almaty, Kazakhstan*

POLITICAL-DIPLOMATIC COOPERATION OF KAZAKHSTAN AND CHINA IN THE FRAME OF THE CHINESE INITIATIVE “ONE BELT, ONE ROAD”

Abstract

This article discusses the political and diplomatic cooperation of Kazakhstan and China in the framework of the Chinese initiative “One Belt, One Road”. The cooperation between the two states has become more intense with the arrival of the leader Xi Jinping to the power in China. The friendly relations between Kazakhstan and China are confirmed not only by frequent reciprocal visits at the highest levels, but also by the numerous cooperation agreements signed in both the economic and cultural-educational spheres. Chinese President visited Kazakhstan three times at a state level: 2013, 2015 and 2017. Since September 2013 the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev has visited the People's Republic of China four times: 2014, 2015, 2016 and 2017. The author comes to the conclusion that the leaders of Kazakhstan and China are closely monitoring the implementation of previously reached agreements and are making efforts to further deepening and strengthening the strategic partnership. Thus, at the official level, Kazakhstan provides not only the support to the Chinese initiative “One Belt, One Road,” it is also an active participant.

Keywords: strategic cooperation, “One Belt, One Road”, politics, economics, state program “Nurly Zhol”, diplomacy, cross-border cooperation.

Введение

В данной статье мы проанализируем эволюцию политико-дипломатического сотрудничества Казахстана и Китая в рамках китайской инициативы «Один пояс, один путь» и его официальной оценки со стороны государственных органов Казахстана. Обратимся к истории вопроса возникновения инициативы «Один пояс, один путь».

Так, официальные отношения между Китайской Народной Республикой и Казахстаном были налажены 3 января 1992 года с подписанием совместного коммюнике об установлении дипломатических отношений. В соответствии с данным документом оба государства согласились строить свои взаимоотношения на основе дружбы и сотрудничества, исходя из принципов взаимного уважения суверенитета и территориальной целостности, исключения агрессии, невмешательства во внутренние дела друг друга, а также взаимного интереса и мирного сосуществования. В декабре 2002 года был подписан «Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между КНР и Республикой Казахстан», заложивший юридическую основу для дальнейшего сотрудничества. В июле 2005 года была подписана «Китайско-казахстанская совместная декларация о создании и развитии отношений стратегического партнерства», которая вывела китайско-казахстанские отношения на новый этап развития. Важным двусторонним соглашением является и соглашение о создании международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос».

Основная часть

Казахстано-китайское сотрудничество стало более интенсивным с приходом к власти в Китае Си Цзиньпина. Председатель КНР перед своим народом поставил следующую цель: удвоить к 2020 году валовой внутренний продукт и среднедушевые доходы городского и сельского населения в два раза по сравнению с показателем 2010 года; завершить построение «среднезажиточного общества» и к середине нынешнего века превратить Китай в богатое, могучее, демократическое, цивилизованное, гармоничное социалистическое государство и осуществить китайскую мечту о великом возрождении китайской нации [1, с.16]. После этого Си Цзиньпин во многих своих общественных выступлениях стал повторять главные тезисы новой идеологии, что кроме того получило мощную пропагандистскую поддержку на различных информационных ресурсах Коммунистической партии Китая. Так, например, руководитель Отдела пропаганды ЦК КПК Лю Цибяо в своей статье, напечатанной в самой влиятельной газете Китая – «Жэньминь жибао», определяет «китайскую мечту» как «миссия» нового руководства и «политический манифест» для партии и страны, как «главная стратегическая мысль» для развития социализма с китайской спецификой [2]. Отсюда становится понятно, что «китайская мечта» – определяющая концепция для формирования государственного управления и дальнейшего политического развития КНР в период правления Си Цзиньпина.

На наш взгляд, предложенная Си Цзиньпином «китайская мечта» объединяет в себе часть «мечты» Мао Цзэдуна (построение социализма), идею «активизации Китая» Дэн Сяопина и Цзян Цзэмина, а также концепцию «гармоничного общества» Ху Цзиньтао. Как можно заметить, «китайская мечта» продолжает традиционный нарратив, который в общем сводится к тому, что только под руководством КПК китайский народ может построить более совершенное общество, о чем ранее говорил Мао Цзэдун, а сегодня ту же мысль повторяет Си Цзиньпин. Но в отличие от «научного развития» Ху Цзиньтао или «тройного представительства» Цзян Цзэмина, «китайская мечта» должна внушить китайцам чувство величия, чтобы внести свой вклад в подъем Китая, который должен преодолеть проблемы социально-экономического и политического развития, существующие на Западе.

В сентябре 2013 года во время своей поездки в Центральную Азию, спустя шесть месяцев после вступления в должность, Председатель КНР Си Цзиньпин объявил об инициативе создания Экономического пояса Шёлкового пути. В речи, произнесенной 7 сентября 2013 года в Назарбаев Университете в Казахстане, Председатель КНР предложил, чтобы Китай и Центральная Азия объединили силы в создании Экономического пояса Шёлкового пути, и для дальнейшего наращивания сотрудничества в регионе [3]. А 10 октября 2013 года, премьер КНР Ли Кэцян объявил о новом проекте «Морской Шёлковый путь XXI века» на 16-й встрече АСЕАН-Китай, проходившей в Брунее [4, с.2-3]. 28 марта 2015 года Национальная комиссия по развитию и реформам, Министерства иностранных дел, а также Министерство торговли опубликовало первый документ - «Концепция и план действий по содействию совместному строительству «Экономического пояса Шёлкового пути» и «Морского Шёлкового пути 21-го века».

Концепция была официально принята в ноябре 2013 на 3-м пленуме ЦК КПК 18-го созыва. Для Китая идея создания «Экономического пояса Шёлкового пути» не новая: в течение многих лет руководители Китая неустанно призывали к восстановлению древнего «Шёлкового пути». С точки зрения экономического развития и роста расширения регионального экономического сотрудничества – это

основной мотив политики Китая в отношении всех регионов, в первую очередь в отношении своих соседей.

Раскрывая содержание внешней политики руководителей «пятого поколения» по отношению к государствам Центральной Азии, Си Цзиньпин сделал акцент на четырех тезисах:

Китай и страны региона связывает продолжительная история двусторонних отношений, и они обладают общностью исторической судьбы.

Китай с уважением относится к суверенному выбору всех государств и готов поддерживать избранный ими путь развития.

Китай не планирует достижение господства в региональных делах и не стремится к созданию зоны влияния.

Китай, обладая большими индустриальными, товарными и финансовыми возможностями, предлагает странам региона расширить торгово-экономическое сотрудничество, «благодаря чему соседние государства смогут извлечь для себя пользу из экономического развития Китая» [5].

«Экономический пояс Шёлкового пути» предусматривает создание трех транс евразийских экономических коридоров:

1) северного, который соединит КНР, страны Центральной Азии, Россию и Европу;

2) центрального, направленного на сближение Китая с регионами Центральной и Западной Азии, Персидского залива и Средиземного моря;

3) южного, соединяющего Китай, Юго-Восточную и Южную Азию и Индийский океан.

Проект «Морской Шёлковый путь XXI века» включает в себя создание двух морских маршрутов:

1) из Китая через Южно-Китайское море в Южно-Тихоокеанский регион;

2) из Китая через Южно-Китайское море и Индийский океан в Европу» [5].

В марте 2015 года во время визита главы правительства Казахстана в Китай между двумя странами были заключены 33 соглашения по сотрудничеству в разных отраслях, от энергетики и переработки нефти до производства автомобилей и листового стекла [6]. Весьма интересным совместным проектом является и строительство первого китайского промышленного парка за рубежом в казахстанском городе-порте на Каспии – Актау, который осуществляет организация «Xinjiang Sanbao Industry Group» из СУАР. Китайская сторона планирует инвестировать в проект не менее \$100 млн., а также развивать через данный город экономические связи Синьцзян-Уйгурский автономный района с прикаспийскими государствами [7].

Как известно, идея Экономического пояса Шелкового пути была озвучена именно в Казахстане, и это вряд ли можно назвать случайностью – именно здесь, на границе с Китаем, начинался знаменитый Великий Шелковый путь. Основная часть дороги Великого шелкового пути пролегла через Семиречье и Южный Казахстан; существование этого пути способствовало развитию данного региона, значительному росту городов и торговых связей.

Товарооборот между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой за 2016 год составил 7,9 млрд. долларов, экспорт из Казахстана в Китай в 2016 году составил 4,2 млрд. долларов, импорт – 3,7 млрд. долларов. Экспорт Казахстана в Китай в натуральном выражении вырос на 20,4% без учета нефти и урана. Китай является одним из главных инвестиционных партнеров Казахстана. За период с 2005 года по 1 февраля 2017 года приток прямых инвестиций из КНР в экономику Республики Казахстан составил 13,9 млрд. долларов США. Инвестиции из Казахстана в Китай за этот же период составили 519,7 млн. долларов США. По состоянию на 1 февраля 2017 года в Казахстане зарегистрировано 2783 предприятий с участием китайского капитала [8]

На современном этапе для Казахстана актуальна проблема повышения эффективности транспортно-логистических услуг, существует острая необходимость модернизации инфраструктуры. Так, по состоянию на 2016 год, Казахстан занял 77 место в рейтинге по индексу эффективности логистики (LPI, 2,75 балла из 5 возможных), который оценивается Всемирным Банком каждые два года и рассматривает легкость осуществления поставок товаров и состояние торговой логистики на национальном и международном уровне [9].

19 мая 2014 года Н. Назарбаев с государственным визитом посетил КНР. Во время визита Президенту Казахстана вручили премию мира «Шелковый путь». Награду Н.Назарбаев получил по итогам встречи с Председателем КНР Си Цзиньпином, награда была вручена за продвижение духа Шелкового пути, укрепление взаимного доверия и дружбы, содействие обеспечению мира и общему развитию вместе с другими странами и организациями.

14 декабря 2014 года Премьер Госсовета КНР Ли Кэцян и премьер-министр Казахстана Карим Масимов провели вторую регулярную встречу премьеров Китая и Казахстана. По итогам встречи Казахстан и Китай договорились о взаимных расчетах в национальных валютах. Также был подписан

протокол о внесении изменений и дополнений в Соглашение между правительством Казахстана и правительством Китая о регулировании деятельности международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос», меморандум о взаимопонимании между министерством национальной экономики Казахстана и государственным комитетом по развитию и реформам КНР по совместному продвижению «Экономического пояса шелкового пути».

26 декабря 2014 года в Пекине в ходе переговоров между министром по инвестициям и развитию Республики Казахстан Асетом Исекешевым и руководителем Государственного комитета по делам развития и реформ (ГКРР) Китайской Народной Республики Сюй Шаоши были определены ряд наиболее перспективных для реализации проектов, в частности, в горной металлургии, химии и нефтехимии, производстве строительных материалов, машиностроении, а также легкой промышленности, туризма, транспортной инфраструктуры и электроэнергетики. Был подписан совместный протокол, была достигнута договоренность активизировать контакты и продолжить детальную проработку совместных проектов. Следует отметить, что в этих переговорах Казахстан и Китай обсуждал перспективы реализации свыше 50 экономических проектов на общую сумму 60 млрд. долларов [10].

В ходе визита в КНР Н. Назарбаева в сентябре 2015 года между АО «НУХ «Байтерек» и CITIC Group было подписано соглашение о совместном участии в Kazakhstan Infrastructure Fund. Кроме того, акционерное общество «Национальное агентство по экспорту и инвестициям «Kaznex Invest» и «Фонд Шелковый путь» подписали меморандум о взаимопонимании и взаимодействии по созданию специального инвестиционного фонда для проектов индустриально-инновационного сотрудничества. На цели индустриального развития Казахстана Банк Китая через АО «НУХ «Байтерек» выделил 5 млрд долларов. Кроме того, Казахстан заключил партнерское соглашение с «Фондом Шелкового пути» в сфере индустриального и инновационного развития, информационных технологий и других секторах, являющихся приоритетными для Казахстана. Фонд рассмотрел возможность заключения договора о финансировании индустриальных проектов Казахстана на общую сумму в 2–3 млрд долларов. Н. Назарбаев в своем выступлении в Центральной партийной школе при ЦК Коммунистической партии Китая отдельно остановился на инициативе «Один пояс, один путь» отметив, что для ее реализации уже сделаны такие шаги, как эксплуатация логистического терминала в порту Ляньюньган, строительство автодороги Западный Китай - Западная Европа, функционирование международного центра «Хоргос» [11, с.1]. Таким образом, конкретным результатом визита стало подписание значительного пакета документов (более 30). В их числе - Совместная декларация глав государств РК и КНР о новом этапе отношений всестороннего стратегического партнерства, соглашения между правительствами двух стран в области индустриализации, инвестиций, культурно-гуманитарного сотрудничества. Большинство достигнутых договоренностей носит коммерческий характер.

14 декабря 2015 года Премьер-Министр РК Карим Масимов провел встречу с Премьером Госсовета Ли Кэцяном. Во время визита Премьер –Министра Республики Казахстан К. Масимова в декабре 2015 года КНР между АО «НУХ «Байтерек» и «Фондом Шелкового пути» был подписан меморандум о сотрудничестве, предусматривающий привлечение китайских инвестиций в приоритетные индустриальные проекты Казахстана на сумму до 2 млрд долларов. Меморандум был подписан в целях гармонизации китайской инициативы «Экономический пояс Шелкового пути» с казахстанской программой «Нұрлы жол» и для содействия совместному процветанию двух стран в сфере инвестиций в казахстано-китайские индустриальные проекты. Также по итогам переговоров было подписано ряд документов, в том числе совместное заявление глав Правительств; Программа приграничного сотрудничества РК и КНР на 2015-2020 годы; проект Соглашения между Правительствами РК и КНР о порядке оформления виз с деловыми целями в рамках сотрудничества в области индустриализации и инвестиций [12].

В декабре 2015 года главы правительств двух стран по итогам дружественных переговоров подписали «Совместное коммюнике между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики» и отметили необходимость начала совместной работы по совместному составлению Плана сотрудничества по сопряжению Новой экономической политики «Нұрлы Жол» и строительства «Экономического пояса Шелкового пути». Реализуемая казахстанской стороной новая экономическая политика «Нұрлы жол» направлена на продвижение строительства внутренней инфраструктуры Казахстана в таких сферах как транспорт, промышленность, энергетика, на социальную сферу и институциональное развитие для обеспечения устойчивого экономического развития и социальной стабильности, и открыта для участия международного сообщества.

Новая экономическая политика «Нұрлы жол» и «Экономический Пояс Шелкового Пути» создали значительный потенциал для двустороннего сотрудничества в области инфраструктуры, инвестиций и

торговли, промышленности, транспорта, культурно-гуманитарного обмена и других. Новая экономическая политика «Нұрлы Жол» и «Экономическая Политика Шелкового Пути» взаимодополняют друг друга и имеют много схожих задач, в связи с чем намерены усилить сотрудничество по их сопряжению.

2 сентября 2016 года в рамках рабочего визита Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева в Китайскую Народную Республику (г. Ханчжоу) между Правительствами Казахстана и Китая был подписан План сотрудничества по сопряжению Новой экономической политики «Нұрлы Жол» и строительства «Экономического пояса Шелкового пути». С казахстанской стороны документ подписал министр национальной экономики Куандык Бишимбаев, со стороны Китая - председатель Государственного комитета по развитию и реформам КНР Сюй Шаоши.

15 мая 2017 года Нурсултан Назарбаев в Пекине принял участие в Форуме международного сотрудничества «Один пояс, один путь», где отдельно остановился на сильных аспектах новой модели региональной кооперации «Один пояс, один путь». В частности, он отметил, что «провозглашенный подход «стабильность через совместное развитие», является сегодня привлекательной формой международного сотрудничества, отражающей экономические интересы десятков стран. В этой связи, сейчас, когда видны определенные контуры Шелкового пути, необходима совместная стратегическая координация этой макрорегиональной кооперации. Также, реализация инициативы Шелкового пути позволяет по-новому позиционировать целые регионы, в том числе Центральную Азию в глобальном контексте. Центральная Азия вновь обрела стратегическое значение, став главным мостом между крупнейшими рынками мира» [13].

На Форуме Нурсултан Назарбаев предложил ряд конкретных шагов по реализации инициативы «Один пояс, один путь»:

1. Для эффективного освоения растущего транзитного потенциала Экономического пояса Шелкового пути необходимо последовательное облегчение прохождения товарных потоков через повышение уровня сервиса и устранения административных барьеров. Это требует экспертизы и соответствующего финансирования. Поэтому Азиатскому банку инфраструктурных инвестиций нужно активнее финансировать такие программы.

2. Необходимо развивать сельскохозяйственную кооперацию с целью обеспечения продовольственной безопасности стран, расположенных вдоль нового Шелкового пути.

3. Развивать сотрудничество в сфере инновационного и научно-технического развития.

4. Рассмотреть вопросы совместного финансирования проектов, создания центров НИОКР и трансферта технологий, инновационных компаний, венчурных фондов.

5. Комплексно решать вопросы окружающей среды, включая проблемы рационального управления водными ресурсами, внутриконтинентальных трансграничных рек, которые могут быть транспортными артериями.

6. Развивать взаимное доверие между вовлеченными странами, их готовность к равноправному и всестороннему сотрудничеству для успешного развития идеи «Один пояс, один путь» [13].

8 июня 2017 года в ходе посещения выставочного павильона Китайской Народной Республики в рамках «ЭКСПО-2017» Нурсултан Назарбаев и Си Цзиньпин приняли участие в телемосте «Казахстан и Китай – транзитный мост Евразии». Нурсултан Назарбаев отметил важность запуска нового транспортного пути «Хоргос-Ляньюньган» и назвал этот проект наглядным примером эффективного сотрудничества двух стран в сопряжении программ «Экономический пояс Шелкового пути» и «Нұрлы жол» [38]. Был дан старт первым поездом с морскими контейнерами из порта Ляньюньган на Центральную Азию и Турцию. Запущено было контейнерное сообщение из Сухого порта «Хоргос Восточные ворота» в китайский город Чэнду. Стоит напомнить, что вышеназванный совместный логистический проект в Ляньюньган не единственный. 15 мая 2017 года в Пекине в рамках форума «Один пояс, один путь» подписано трехстороннее соглашение между АО «НК «КТЖ», портом Ляньюньган и COSCO Shipping о совместном развитии сухого порта KTZE-KHORGOS Gateway на СЭЗ «Хоргос Восточные ворота».

Заключение

Итак, миролюбивые, дружественные отношения наших стран подтверждаются частыми взаимными визитами на высшем и высоком уровнях, благодаря которым двусторонние отношения вышли на новый этап стратегического партнерства. После объявления Председателем КНР Си Цзиньпином об инициативе «Экономический пояс Шелкового пути» в сентябре 2013 года в Астане встречи на государственном уровне стали более динамичными. Это подтверждается и нашим исследованием, так с сентября 2013 года и по настоящее время состоялось более 15 встреч на высшем и высоком уровне, где обсуждались вопросы сопряжения китайской инициативы «Один пояс, один путь» с казахстанской

программой «Нұрлы жол». Состоялось 4 заседания казахстано-китайского делового совета. С момента вступления в должность главы государства Председатель КНР Си Цзиньпин трижды посетил Казахстан с государственным визитом: 2013, 2015 и 2017 годах. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев с сентября 2013 года посетил КНР 4 раза: 2014, 2015, 2016 и 2017 годах.

Собственно говоря, такая высокая интенсивность контактов между главами двух государств стала не то чтобы привычной, но не вызывающей особого удивления. С учетом всеобъемлющего стратегического партнерства, сложившегося между Казахстаном и Китаем, вполне закономерно, что лидеры стран внимательно следят за реализацией ранее достигнутых договоренностей и прилагают усилия для дальнейшего углубления и укрепления сотрудничества к обоюдной выгоде сторон. Таким образом, на официальном уровне Казахстан оказывает не только поддержку китайской инициативе «Один пояс, один путь», также является ее активным участником.

Список использованных источников:

1. Си Цзиньпин о «китайской мечте» // *Китай*. – 2013. – No7. – С. 16.
2. Liu Qibao, “Some points of understanding concerning the theoretical structure of socialism with Chinese characteristics”. 关于中国特色社会主义理论体系的几点认识. // *People's Daily*, 2013 // Электронный ресурс // <http://opinion.people.com.cn/n/2013/0708/c1003-22109528.html>. (дата обращения: 02.02.2017).
3. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2013). *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries* // Электронный ресурс // http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgitfhshzjfh_665686/t1076334.shtml. (дата обращения: 02.02.2017)
4. Wong John, *Reviving the Ancient Silk Road: China's New Economic Diplomacy*, East-Asian Institute, Singapore. – 2014. – P. 2-3.
5. Шёлковый путь – проект для Большой Евразии // Электронный ресурс // <http://belorus.media/index.php/bolshaya-evraziya/shjolkovyi-put-proekt-dlya-evrazii>. (дата обращения: 04.02.2017)
6. China, Kazakhstan sign 33 deals worth of 23.6 billion U.S. dollars // *Xinhua [Electronic resource]*. Available at: http://news.xinhuanet.com/english/2015-03/27/c_134104187.htm (Mode of access: 27.03.2017).
7. First China Industrial Park to be built in Kazakhstan // *Xinhua [Electronic resource]*. Available at: http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-08/30/c_133608220.htm (Mode of access: 30.08.2017).
8. Бакытжан Сагинтаев встретился с первым заместителем Премьера Государственного совета КНР Чжаном Гаоли // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.government.kz/ru/novosti/1008677-bakytzhan-sagintaev-vstretilsya-s-pervym-zamestitelem-premera-gosudarstvennogo-soveta-knr-chzhanom-gaoli.html> (дата обращения: 30.09.2017).
9. Программа «Национальная экспортная стратегия Республики Казахстан» на 2018-2022 годы. Утверждена постановлением Правительством РК // Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4878048-utverzhdena-programma-natsionalnaya.html> (дата обращения: 27.11. 2017).
10. Казахстан и Китай подписали совместный протокол по развитию сотрудничества // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.government.kz/ru/novosti/23079-kazakhstan-i-kitaj-podpisali-sovmestnyj-protokol-po-razvitiyu-sotrudnichestva.html> (дата обращения: 30.11. 2017).
11. Магер Ю. Материалы о визите Президента РК в Китайскую Народную Республику (г.Пекин, 31 августа - 3 сентября 2015 года) // *Казахстанская правда*. – 4 сентября. – 2015. – С. 1-2.
12. Премьер-Министр РК провел встречу с Премьером Госсовета КНР Ли Кэцянэ // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.government.kz/ru/novosti/29892-v-pekine-karim-masimov-provel-vstrechu-s-premerom-gosudarstvennogo-soveta-knr-li-ketsyanom.html> (дата обращения: 01.11. 2017).
13. Участие в Форуме международного сотрудничества «Один пояс, один путь» // Электронный ресурс: официальный сайт Президента Республики Казахстан // http://www.akorda.kz/ru/events/international_community_foreign_visits/uchastie-v-forume-mezhdunarodnogo-sotrudnichestva-odin-poyas-odin-put?q (дата обращения: 22.10.2017).

Симтиков Ж.К.¹

¹доктор политических наук, профессор, заведующий кафедры политологии и социально-философских дисциплин, г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТА И РЕЛИГИИ В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы социальной сети и религии как влиятельные институты гражданского общества среди молодежи. Следует отметить, что Интернет в настоящее время представляет огромные возможности и ресурсы взаимодействия между молодежью и другими секторами общества. Целесообразное использование данного ресурса позволит систематизированному решению большей части повседневных проблем молодежи. Так же доминирующим и влиятельным институтом гражданского общества в Казахстане является религия. В обществе особое место занимают религиозные объединения и их представители. Несмотря на их непубличные и малозаметные выступления, некоторые религиозные лидеры являются очень влиятельными среди населения. Религия существует в обществе не как чужеродное ему тело; связь между религией и обществом не следует рассматривать как взаимодействие двух самостоятельных величин: религия – часть общественной жизни, от которой она не может быть изолирована; так прочно она вплетена в ткань социальных отношений.

Ключевые слова: молодежь, институты гражданского общества, Интернет, религия, социологического исследования, интернет-телевидения, мессенджера, Instagram, Facebook, WhatsApp.

Zh.K. Simtikov¹

¹doctor of Political Sciences, professor, head of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines, Almaty, Kazakhstan

THE INFLUENCE OF THE INTERNET AND RELIGION IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY AMONG YOUNG PEOPLE

Abstract

The article presents the issues of social network and religion as influential institutions of society among young people. At present, there are enormous opportunities and resources for interaction between young people and other sectors of society. The holistic use of this resource will allow the systematic solution of the big problems of the everyday problems of young people. Also the dominant and influential institution of the national society in Kazakhstan is religion. Religious associations and their representatives occupy a special place in society. Despite their non-public and unobtrusive speeches, some religious leaders are very influential among the population. Religion does not exist in society as an alien body; the relationship between religion and society should not be viewed as the interaction of two independent dimensions: religion is part of social life from which it cannot be isolated; it is so firmly woven into the fabric of social relations.

Keywords: youth, institutions of civil society, Internet, religion, sociological research, Internet TV, messenger, Instagram, Facebook, WhatsApp.

Ж.Қ. Сімтіков¹

¹саяси ғылымдарының докторы, профессор, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Алматы қ., Қазақстан

ИНТЕРНЕТ ЖӘНЕ ДІННІҢ ЖАСТАР АРАСЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ДАМУҒА ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада жастар арасында азаматтық қоғамның ықпалды институттары ретінде әлеуметтік желілер мен дін мәселелерін қарастырады. Интернет қазіргі уақытта жастар мен қоғамның басқа салаларының өзара әрекеттестігі үшін керемет мүмкіндік пен ресурстарды білдіреді. Осы ресурсты дұрыс пайдалану жастардың күнделікті мәселелерінің үлкен бөлігін жүйелі шешуге мүмкіндік береді. Қазақстандағы азаматтық қоғамның басым және беделді институты – бұл дін. Діни бірлестіктер мен олардың өкілдері қоғамда ерекше орын алады. Кейбір діни көшбасшылар өздерінің көпшілік алдында көп сөйлемейтініне қарамастан, халық арасында өте ықпалды. Дін қоғамда бөтен емес, дін мен қоғам арасындағы қарым-қатынас екі тәуелсіз өлшемнің өзара әрекеттесуі ретінде қаралмауы керек. Дін – бұл қоғамдық өмірдің бір бөлшегі, ол оқшаулануға болмайды, ол әлеуметтік қарым-қатынаста тығыз байланыста болады.

Түйін сөздер: жастар, азаматтық қоғам институттары, интернет, дін, әлеуметтанулық зерттеулер, интернет-теледидар, мессенджерлер, Instagram, Facebook, WhatsApp.

В современном мире в условиях демократизации общества с каждым днем потенциал гражданского общества укрепляется, соответственно развивается роль институтов гражданского общества и его представительств на уровне каждой категории населения по своей сущности. Один из движущих сил гражданского общества является молодежь. Молодежь – это системообразующая, социально-демографическая группа, которая является наиболее подвижно-творческой, уязвимой частью населения. Поэтому и в постсоциалистических странах, и в странах с рыночной экономикой при решении в кратчайшие сроки каких либо актуальных проблем ориентируются на молодежь.

Взаимозависимость гражданского общества и молодежи в том, что большинства его представителей составляет молодежь, которая в свою очередь относится очень требовательно к гражданской обществу относительно собственного формирования и развития. Отсюда появляются различные проблемы социального характера среди молодежи, что влияет на примитивное развитие гражданского общества.

В свою очередь гражданское общество требует активного развития молодежи, их образованности, экономической независимости, правового обеспечения, трудоустройства и т.д., что им удается нелегко. К большому сожалению, сегодня не у всей молодежи развиваются навыки самоформирования и адаптации, большая часть живёт в надежде получения помощи и поддержки от окружающих, что в конце приводит к неблагоприятию и стрессу.

Именно в этих отношениях, то есть несоответствия интересов между гражданским обществом и молодежи появляется задача для решения. Для решения данной не простой задачи соответственно требуются пути и современные методы воздействия. Ученые-социологи первыми увидели в молодежи социальную группу присущие только ей культурные черты, специфические интересы, ценности и нормы поведения.

В Республике Казахстан представляет гражданское общество как принципиальную основную отрасль государственного строя. Одной из движущих сил гражданского общества является молодежь, которой в условиях модернизации общественного сознания уделяют большое внимание.

Взаимозависимость гражданского общества и молодежи в том, что большинство его представителей в Казахстане составляет молодежь, которая, в свою очередь, относится очень требовательно к данному сообществу относительно собственного формирования и развития. Отсюда появляются различные проблемы социального характера среди молодежи, которые влияют на развитие гражданского общества.

В свою очередь, гражданское общество требует активности молодежи, её образованности, экономической независимости, правового обеспечения, трудоустройства и т.д., что ей дается нелегко. К большому сожалению, сегодня не у всех молодых людей развиваются навыки самоформирования и адаптации, большая часть живёт в надежде получения помощи и поддержки от окружающих, что в конечном итоге приводит к неблагоприятию и стрессу.

Вопрос о несоответствии интересов гражданского общества и молодежи требует системного решения, для чего необходимы современные методы воздействия. Для более детализированного рассмотрения вопросов взаимосвязи молодежи и гражданского общества необходимо представит интерпретацию этих определений, особенно понятие гражданского общества.

Согласно определению известного адвоката РФ и юриста-международника Баренбойма П.Д., гражданское общество – это сфера самопроявления свободных граждан и добровольно сформировавшихся ассоциаций и организаций, независимая от прямого вмешательства и произвольной регламентации со стороны государственной власти [1, с. 8].

А в соответствии с определением другого источника, гражданское общество – это система самостоятельных и независимых от государства общественных институтов и межличностных отношений, которые создают условия для самореализации индивидов и отдельных коллективов [2].

Отсюда, гражданское общество – это система взаимосвязанности отношений граждан и их развитие независимо от государства. То есть всё строение гражданского общества является независимым от государства и имеет все права и обширные возможности для самоопределения и саморазвития. К гражданскому обществу относятся такие структуры, как семья, общественные объединения, средства массовой информации, политические партии, профессиональные союзы, молодежные движения, религиозные объединения, инициативные группы и т.п.

В последнее время в условиях глобализации и информационно–технологического развития появился еще один институт гражданского общества – социальные сети в сети Интернета. Примечательно то, что основной контингент данных сетей составляет молодежь, которая, к большому сожалению, является наиболее активной в части негативных разработок данного пространства.

Следует отметить, что Интернет в настоящее время представляет огромные возможности и ресурсы взаимодействия между молодежью и другими секторами общества. Целесообразное использование данного ресурса позволит систематизированному решению большей части повседневных проблем молодежи. Возможности социальных сетей открывают много дверей к взаимному сотрудничеству и развитию с вовлечением масс людей, молодежи. Только социальная сеть Facebook имеет более 1 млрд. пользователей, Twitter – более 500 млн., а, Google более 400 млн. пользователей [3, с. 46].

Как отмечает И.А. Бронников участие активных Интернет-пользователей, в нашем случае молодежи, способствует открытости и прозрачности процесса управления государством. Одна из ключевых задач государства в реализации молодежной политики – достижение политической активности молодежи. Интернет-сети позволяют скорее достижение этой задачи, если направить его в нужное русло, открыть все двери для молодых граждан, развить реализацию таких идей, как электронное правительство, и как можно больше доверять молодежи. Интернет в современном обществе для молодых людей считается не только средства коммуникации и сбора информации, но предметом занятости, получения образования и навыков. Поэтому данный инструмент имеет сильное влияние и обширные возможности для реализации многих управленческих задач общества и государства.

Как показывают результаты социологического исследования [4], среди молодежи, роль телевидения не столь существенна, как среди старшего поколения. Телевидение теряет свою монополию. Растет популярность интернет-телевидения. 55,7% опрошенной молодежи узнают о новостях и событиях в Казахстане с помощью республиканских телеканалов. Четверть опрошенных смотрят местные казахстанские телеканалы, 12,5% опрошенных – зарубежные телеканалы.

Треть опрошенных (30,9%) используют казахстанские интернет-сайты, и еще 16,2% опрошенных отметили иностранные интернет-сайты. Таким образом, почти половина опрошенных молодых людей (47,1%) используют Интернет-ресурсы (таблица 1).

Таблица 1. Распределение ответов на вопрос: Какими источниками информации Вы пользуетесь, чтобы узнать о новостях и событиях в Казахстане? (в %)

	Вся молодежь	NEET
Казахстанские республиканские телеканалы	55,7	57,9
Интернет-сайты казахстанские (ТВ, радио, новостные ресурсы)	30,9	38,6
Социальные сети, блоги	26,1	23,9
Казахстанские местные (региональные) телеканалы	25,0	28,9
Радио	18,1	18,3
Ближнее окружение (родственники, знакомые, друзья)	17,0	17,3
Интернет-сайты зарубежные (ТВ, радио, новостные ресурсы)	16,2	16,8
Зарубежные телеканалы (в том числе российские)	12,5	14,7

Казахстанские республиканские печатные издания (газеты, журналы)	10,9	3,6
Казахстанские местные (региональные) печатные издания (газеты, журналы)	5,9	5,6
Зарубежные печатные издания (газеты, журналы)	2,6	2,0
Встречи с известными авторитетными лицами	0,6	-
Встречи с представителями Молодежных ресурсных центров	0,7	-
Другое	0,0	0,5
Не интересуюсь событиями, новостями	0,7	0,5
Затрудняюсь ответить	2,9	1,5

Каждый четвертый опрошенный молодой человек узнает новости из социальных сетей (26,1%).

Традиционные печатные СМИ значительно уступают электронным. Так, республиканские печатные издания читают 10,9% опрошенных, местные казахстанские газеты используют 5,9%.

Отметим, что популярность радио среди молодежи достаточно высокая – 18,1%.

Еще одним информационным каналом являются родственники, знакомые и друзья – 17% опрошенной молодежи.

В разрезе возрастных групп, пользователи информационными каналами выглядят следующим образом. Чем моложе возраст опрашиваемых, тем чаще они участвуют в социальных сетях. Например, 29,3% опрошенных в возрасте от 14 до 18 лет пользуются социальными сетями, в возрасте от 19 до 23 лет социальными сетями пользуются 27,3% опрошенных, и в возрасте от 24 до 29 лет – 23,2%.

Согласно результатам опроса, печатные издания чаще использует молодежь в возрасте от 14 до 18 лет, что можно воспринимать как сигнал к тому, что новое поколение возобновит традиции чтения.

Телевидение предпочитают старшие возрастные группы (таблица 2).

**Таблица 2. Распределение ответов на вопрос: Какими источниками информации Вы пользуетесь, чтобы узнать о новостях и событиях в Казахстане?
(в разрезе возрастных групп, в %)**

	От 14 до 18 лет	От 19 до 23 лет	От 24 до 29 лет
Казахстанские республиканские телеканалы	53,5	55,5	57,4
Интернет-сайты казахстанские (ТВ, радио, новостные ресурсы)	29,9	30,5	31,8
Социальные сети, блоги	29,3	27,3	23,2
Интернет-сайты зарубежные (ТВ, радио, новостные ресурсы)	16,7	18,0	14,6
Ближнее окружение (родственники, знакомые, друзья)	16,7	16,0	17,9
Казахстанские местные (региональные) телеканалы	21,7	24,6	27,3
Радио	13,0	20,1	20,0
Казахстанские республиканские печатные издания (газеты, журналы)	12,4	10,8	10,1
Зарубежные телеканалы (в том числе российские)	11,6	13,5	12,5
Казахстанские местные (региональные) печатные издания (газеты, журналы)	6,3	5,0	6,4
Зарубежные печатные издания (газеты, журналы)	3,5	1,8	2,7
Встречи с известными авторитетными лицами	0,6	0,7	0,5
Встречи с представителями Молодежных ресурсных центров	0,8	0,4	0,8
Не интересуюсь событиями, новостями	1,2	0,9	0,3
Затрудняюсь ответить	3,9	2,5	2,7

Доминирующими в Казахстане пока являются российские социальные сети. Абсолютное большинство имеет страницу в В Контакте (66,9%), Мой мир @mail.ru (31,5%) и Одноклассники (26%). Не уступают российским сетям и иностранные, такие как Instagram (39%) и Facebook (28,9%).

Отметим, что среди молодежи растет популярность использования такого мессенджера как WhatsApp. Как показывают последние события, WhatsApp является очень эффективным информационным каналом (таблица 3).

Таблица 3. Распределение ответов на вопрос: В каких социальных сетях у Вас есть свой аккаунт, страница? (в %)

	Вся молодежь	NEET
ВКонтакте	66,9	65,5
Instagram	39,0	32,0
Мой мир @mail.ru	31,5	32,0
Facebook	28,9	23,9
Одноклассники	26,0	29,4
Twitter	7,9	4,1
WhatsApp	3,8	7,6
Мой круг	3,4	6,1
MySpace	1,7	1,0
LinkedIn	0,4	0,5
Другое (Skype, Youtube)	0,6	0,5
У меня нет страницы, аккаунта в социальных сетях	10,7	14,2
Затрудняюсь ответить	3,4	2,5

Мы имеем дело с новой реальностью, когда меняется информационная парадигма. Вместо вечного и неизбежного телевидения приходят мобильные социальные сети, позволяющие не просто получать информацию, но и обмениваться ею. Интернет и социальные сети по востребованности новостного контента имеют сопоставимые показатели с телевидением, оказывают существенную конкуренцию. Сокращаются дистанции между телевидением и Интернет. На этом фоне печатные издания среди молодежи становятся малоэффективными.

Происходит новое структурирование молодежи в зависимости от принадлежности к социальным сетям. Растет популярность российских и западных сетевых ресурсов. 2/3 опрошенных молодых людей пользуются российскими сетями, такими как ВКонтакте и Одноклассники, однако быстро продвигаются Facebook и WhatsApp. Мы находимся на этапе очень быстрого проникновения в повседневные практики электронной коммерции, интернет-банкинга. Молодежь живет по новым законам социальных сетей.

Совсем новый, но относительно мощный институт, коммуникативно-технического характера Интернет может внести огромный вклад в развитие как гражданского общества, так и государства в целом. Однако этот институт – инструмент как стало ясно, в последнее время превращен в средство агрессии и негативов в обществе, потому не везде имеет широкий доступ. Правильное направление данного ресурса, есть современный метод воспитания молодежи и развитие молодежной политики.

Относительно доминирующим и влиятельным институтом гражданского общества в Казахстане является религия. В обществе особое место занимают религиозные объединения и их представители. Несмотря на их непубличные и малозаметные выступления, некоторые религиозные лидеры являются очень влиятельными среди населения. Религия существует в обществе не как чужеродное ему тело; связь между религией и обществом не следует рассматривать как взаимодействие двух самостоятельных величин: религия – часть общественной жизни, от которой она не может быть изолирована; так прочно она вплетена в ткань социальных отношений.

Как показали события в Актобе 5 июня 2016 года, религиозные процессы имеют гораздо большее значение и глубину, чем это представлялось. Хотя Казахстан уже сталкивался с подобным в 2011 году.

По данным опроса, доля активно верующих среди молодежи достигает 15,5%. Всего же число верующих среди молодежи, по крайней мере, декларируемый уровень, достигает порядка 80% (таблица 4).

Таблица 4. Распределение ответов на вопрос: Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком? (в %)

	Вся молодежь	NEET
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, следую религиозным нормам	15,5	17,8
Я верующий, но редко, только на праздники, посещаю храм, очень редко соблюдаю религиозные нормы	29,6	28,9
Я верующий, но крайне редко посещаю храм и соблюдаю религиозные нормы	32,9	36,0
Я неверующий, но иногда посещаю храм, соблюдаю религиозные нормы	3,3	3,0
Я неверующий, но уважаю верующих	8,4	6,6
Я равнодушен к религии	4,4	4,1
Я противник религии, атеист	0,9	1,0
Другое	0,1	1,0
Затрудняюсь ответить	4,9	1,5

Более высокой активностью в религиозной жизни и практике отличились молодые люди в возрасте от 14 до 18 лет – 18,3% опрошенных (таблица 5).

Таблица 5. Распределение ответов на вопрос: Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком? (в разрезе возрастных групп, в %)

	От 14 до 18 лет	От 19 до 23 лет	От 24 до 29 лет
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, следую религиозным нормам	18,3	15,3	13,9
Я верующий, но редко, только на праздники, посещаю храм, очень редко соблюдаю религиозные нормы	27,0	30,5	30,5
Я верующий, но редко, только на праздники, посещаю храм, очень редко соблюдаю религиозные нормы	32,3	31,2	34,5
Я неверующий, но иногда посещаю храм, соблюдаю религиозные нормы	2,8	3,8	3,3
Я неверующий, но уважаю верующих	9,3	8,1	8,0
Я равнодушен к религии	4,7	4,7	4,0
Я противник религии, атеист	0,6	1,3	0,8
Другое	0,2	-	0,1
Затрудняюсь ответить	4,7	5,2	4,9

Как показывают результаты опроса, представители казахского этноса в 3 раза опережают опрошенных русской этнической группы по доле активно верующих – 18,1% и 6,6% соответственно (таблица 6).

Таблица 6. Распределение ответов на вопрос: Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком? (в разрезе этнических групп, в %)

	Казах/казашка	Русский/русская	Другой национальности
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, следую религиозным нормам	18,1	6,6	17,3
Я верующий, но редко, только на праздники, посещаю храм, очень редко соблюдаю религиозные нормы	31,8	26,8	19,6
Я верующий, но редко, только на праздники, посещаю храм, очень редко соблюдаю религиозные нормы	30,2	39,0	38,7
Я неверующий, но иногда посещаю храм, соблюдаю религиозные нормы	3,0	4,8	2,4
Я неверующий, но уважаю верующих	6,5	12,5	12,5
Я равнодушен к религии	4,3	4,8	4,2
Я противник религии, атеист	0,6	1,3	1,8
Другое	0,2	-	-
Затрудняюсь ответить	5,4	4,1	3,6

Наибольшее число активно верующих отмечено в Атырауской (53,8%), Кызылординской (42,5%) и Южно-Казахстанской (31,1%) областях. Казахстанский юго-запад можно считать поясом активных религиозных практик. Здесь концентрируется наиболее активное практикующее население, исповедующее преимущественно Ислам (таблица 7).

Таблица 7. Распределение ответов на вопрос: Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком? (в разрезе областей, в %)

	Я верующий, участвую в жизни религиозной общины	Я верующий, но очень редко соблюдаю религиозные нормы	Я верующий, но редко, только на праздники соблюдаю религиозные нормы	Я неверующий, но иногда посещаю храм, соблюдаю религиозные нормы	Я неверующий, но уважаю верующих	Я равнодушен к религии	Я противник религии, атеист
Акмолинская	8,2	31,5	45,2	5,5	1,4	1,4	1,4
Актюбинская	14,3	6,6	25,3	–	5,5	24,2	4,4
Алматинская	13,4	36,6	32,5	5,2	8,2	1,0	–
Атырауская	53,8	35,4	4,6	1,5	–	–	–
Восточно-Казахстанская	13,1	36,9	35,4	–	7,7	0,8	0,8
Жамбылская	4,7	8,5	50,9	4,7	25,5	3,8	–
Западно-Казахстанская	6,5	25,8	41,9	1,6	12,9	8,1	–
Карагандинская	7,5	19,4	34,3	6,0	17,2	11,2	1,5
Костанайская	3,5	25,6	55,8	5,8	5,8	2,3	1,2
Кызылординская	42,5	30,0	5,0	3,8	2,5	–	–
Мангистауская	3,0	28,8	42,4	3,0	1,5	1,5	1,5
Павлодарская	2,8	26,4	38,9	4,2	15,3	2,8	5,6
Северо-Казахстанская	–	42,9	40,8	2,0	4,1	8,2	2,0
Южно-Казахстанская	31,1	30,7	28,2	1,6	6,8	1,3	–
г.Астана	8,2	22,7	32,0	11,3	12,4	12,4	12,4
г.Алматы	10,1	47,1	28,0	0,5	3,7	2,1	–

Основная часть верующих – это последователи традиционного Ислама (76,1%). К православию себя отнесли 21,6% опрошенных (таблица 8).

Таблица 8. Распределение ответов на вопрос: Укажите, пожалуйста, к какой религии Вы себя относите? (в %)

	Вся молодежь	NEET
Традиционный ислам	76,1	72,1
Православие	21,6	25,6
Католицизм	0,6	–
Протестантизм	0,4	1,2
Иудаизм	–	–
Новые религиозные направления	0,5	–
Совмещаем религиозные традиции разных конфессий	0,3	0,6
Не исповедую никакой религии	0,5	0,6
Другое	0,1	–

Религия стала заметным фактором общественного развития страны. То, что религия оказывает влияние на общественно-политическую ситуацию отрицает 48% опрошенных молодых людей. Однако 34% респондентов отметили, что религия в той или иной степени влияет, причем 8,5% опрошенных сказали, что влияние настолько серьезно, что может создавать ситуацию общественной напряженности.

Таблица 9. Распределение ответов на вопрос: Влияет ли религиозная ситуация на общественно-политическую ситуацию в Вашем регионе? (в %)

	Вся молодежь	NEET
Да, это создаёт общественную напряженность	8,5	9,1
Да, люди, придерживающиеся религии, пытаются навязать свою волю остальным, установить свои порядки	12,6	11,7
Да, люди, придерживающиеся религии, вносят гармонию в общество	12,9	11,2
Нет, религиозная ситуация никак не влияет на общественно-политическую ситуацию	48,1	51,3
Затрудняюсь ответить	17,9	16,8

Согласно методологии МОТ «Индикаторы достойного труда. Концепции и определения» молодежь-NEET определяется как доля молодежи, которая не работает (безработные или не в сфере занятости) и не учится в % к общей численности молодежи.

Молодежь стала главным фактором быстрого роста активной религиозности и развития духовных практик. Доля активно практикующих верующих среди молодежи достигла 15,5%. Причем наиболее активными выступают те молодежные группы, которые слабо социализированы в части образования и трудовой деятельности. Религия воспринимается как заменитель государственной идеологии, механизм снятия социальных стрессов из-за роста социальной поляризации общества, дифференциации доходов.

Казахстан приобрел устойчивые черты биконфессиональности. Центральное положение занимает Ислам, на втором месте – православие. В стране устойчивый религиозный консенсус. Ислам – быстро-растущая конфессия, вовлекающая в себя не только представителей этносов, традиционно, исторически исповедующие Ислам, но и другие этнические группы. Поэтому конфессиональная структура сдвигается от поликонфессиональности к моноконфессиональности. Это объективный процесс. Религиозный компонент сегодня выпадает и координируется на уровне подразделения в Министерстве культуры и спорта. Между тем, требуется очень плотная кооперация молодежной и конфессиональной политик.

Мусульмане по своей сути являются людьми в полном понимании верующими. Они не только верят в то, что им послано Всевышним, но верят и людям, которые имеют относительно большие знания об исламе. Их называют «молда», «имам», «ишан», «шейх» и т.д. Это правильно, так как в священном Коране отмечено, что Бог дает одним больше знаний и больше навыков и что другим нужно слушаться их.

Однако в условиях некоторых стран мира, в том числе в Казахстане, не всегда используют по назначению эти знания, то есть в стране много признанных и почтенных лиц в религиозной среде, но не все они имеют соответствующий уровень знания об исламе.

Религиозная политика – это еще и региональная политика. Каждый пятый из опрошенных подчеркнул, что религиозные организации становятся все более настойчивыми в своей деятельности и пропаганде. Религиозный ренессанс вступил в новую фазу полноценного расцвета. Молодежь не мыслит себя вне религиозной практики в отличие от старшего поколения, которое отличается приобретенным религиозным сознанием.

Институт религия, в определенных случаях проявляют регрессивные реакции и противодействие в реализации и развитии демократических норм общества. Молодежный максимализм, желание бороться за справедливость и добро, а также социально-экономические проблемы и низкий уровень религиозной грамотности, как правило, становятся благоприятной «психологической почвой» для провоцирования молодежи на противоправные экстремистские и террористические действия.

Не имеющая жизненного опыта и знаний молодежь подвержена риску оказаться под влиянием деструктивных сил, рекрутирующих молодых людей для реализации своих целей. Кроме того, развитие технологий увеличивает риск подверженности молодежи радикальным идеям экстремистских и террористических организаций.

На сегодня основным источником «познания» у молодых людей является Интернет, которым умело пользуются представители экстремистских религиозных течений для вербовки молодежи в свои ряды. В информационном обществе поведение индивида определяется содержанием потока социальной информации. Учитывая это, новые религии делают попытки вербовать адептов, используя новые формы социальной интеграции. Таким образом, религиозный фактор определяет вовлечение молодежи как социального субъекта в деятельность позитивного или напротив, негативного характера.

Список использованных источников:

1. Баренбойм П. Д. Правовое государство как партнер гражданского общества: к 150 – летию опубликования концепции «Государство как произведение искусства» // Законодательство и экономика. – 2010. – № 9. – С. 7 – 11
2. Гражданское общество [Электронный ресурс]: Государство и право. – 2016. – Режим доступа: http://otherreferats.allbest.ru/law/00314820_0.html
3. Бронников И.А. Современные особенности российской интернет-аудитории как участника политической коммуникации // PolitBook. – 2013. – № 2. – С. 44 - 59
4. Аналитический отчет по результатам социологического исследования Астана, 2016

ГРНТИ 11.01.65

Дауен Д.Б.¹

¹PhD., доцент, декан факультета Востоковедения Казахского Университета Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан, dauen.d@ablaikhan.kz

ПУТЬ К МОДЕРНИЗАЦИИ КИТАЯ: ИДЕИ РЕФОРМАТОРОВ И РЕВОЛЮЦИОНЕРОВ

Аннотация

Успех модернизации во многом зависит от выбранного пути. Для выработки стратегии и планирования политики собственной национальной модернизации разные государства используют различные теоретические наработки. Модернизация Китая произошло не за короткий промежуток времени. Для того чтобы начать путь к модернизации, китайскому обществу пришлось пройти через противоречие разных идей. Стояла дилемма между выбором «западного пути» и «традиционно восточного пути». В данной статье анализ проводился в исторической ретроспективе с целью наблюдения за динамикой политико-идеологических и социо-культурных изменений государства, выявления конструктивной основы китайской модернизации. В статье рассмотрены идеи Кан Ювэя, Лян Цичао, Ли Дачжао, Сунь Ятсена и других реформаторов, революционеров и общественных деятелей Китая.

Ключевые слова: Китай, модернизация, идеи, реформа, революция, конфуцианство, ханьцы

D.B. Dauyen¹

¹Ph.D., associate professor, dean of the Faculty of Oriental Studies of the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

ROAD TO THE MODERNIZATION OF CHINA: IDEAS OF REFORMERS AND REVOLUTIONERS

Annotation

The success of modernization depends on the chosen path. For the formulation of strategies and the planning of the policy of their own national modernization, different states use various theoretical developments. China's modernization did not happen in a short amount of time. In order to begin the path to modernization, Chinese society had to go through a contradiction of different ideas. There was a dilemma between the choice of the “Western way” and the “traditionally Eastern way”. In this article, the analysis was carried out in a historical retrospect in order to observe the dynamics of political, ideological and socio-cultural changes of the state, to identify the constructive basis of Chinese modernization. The article discusses the ideas of Kang Yuwei, Liang Qichao, Li Dazhao, Sun Yat-sen and other reformers, revolutionaries and public figures of China.

Keywords: China, modernization, ideas, reform, revolution, Confucianism, Han

Д.Б. Дәуен¹

¹PhD., доцент, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Шығыстану факультетінің деканы, Алматы, Қазақстан

ҚЫТАЙДЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУ ЖОЛЫ: РЕФОРМАТОРЛАР ЖӘНЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРЛЕР ИДЕЯСЫ

Аңдатпа

Қандай да бір мемлекетті модернизациялаудың сәтті болуы таңдалған жолға байланысты. Жеке өзіндік ұлттық модернизациялаудың стратегиясын қалыптастыру және саясатын жоспарлау үшін әртүрлі мемлекеттер түрлі теориялық жобаларды қолданады. Қытайды модернизациялау қысқа уақыт ішінде жүзеге асқан жоқ. Модернизация жолын бастау үшін қытайлық қоғам әртүрлі идеялардың қарама-қайшылықтарынан өтуіне тура келді. «Батыс жолы» мен «дәстүрлі шығыс жолы» арасындағы таңдау дилеммасы тұрды. Бұл мақалада мемлекеттің саяси-идеологиялық және әлеуметтік-мәдени өзгерістер динамикасын бақылау, қытайлық модернизацияның негізін анықтау үшін тарихи ретроспективті түрде талдау жүргізілді. Мақалада Кан Ювей, Лян Цичао, Ли Дажао, Сунь Ятсен және басқа да қытай қоғамындағы реформаторлар, революционерлер мен қоғам қайраткерлерінің идеялары талқыланды.

Түйін сөздер: Қытай, модернизация, идеялар, реформалар, революция, конфуцийшілдік, хан ұлты

Начало модернизации в Китае ведет отчет с поражения Цинской империи в «опиумных» войнах. Подписание маньчжурским правительством неравноправных договоров, стало началом превращения Китая в полуколониальную страну, и закреплением за ней статуса зависимой периферии мировой капиталистической системы. В череде военных поражений, приведших к утрате страной полноты государственного суверенитета, сторонники «усвоения заморских дел» (яньу юндун) в правящих кругах династии Цин, осознали необходимость обновления режима и начали реформы в области заимствования военно-технических достижений европейских держав, известные как политика «самоусиления» (цзыцян) [1, с.420]. Даже в таком ограниченном варианте реформы встречали жесткое сопротивление многих представителей господствующего класса, убежденных в превосходстве китайской конфуцианской культуры, и считавших, что «западная наука» лишь заимствовала и развила открытия, в свое время сделанные в Китае [2, с. 261]

Восприятие достижений чуждой культуры требовало легитимизации на основе конфуцианской традиции. Теоретическое обоснование осуществили политический деятель Вэй Юань (1794—1856) и известный исследователь Фэн Гуйфэнь (1809-1875), которые, поставив вопрос взаимосвязи конфуцианской традиции с новыми веяниями, подчеркивали превосходство морально-этических принципов конфуцианства, а в 1880-х годах китайский сановник Чжэн Гуань-инь (1842-1922) сформулировал следующее утверждение: «...китайское учение — основа, западное учение — практическая польза» (чжун сюэ вэй бэнь, си сюэ вэй юн) [3].

Конечно, верхушечные преобразования не могли решить глобальных проблем, стоявших перед Китаем, и после сокрушительного поражения Китая в войне с Японией 1894-1895 гг., политика «самоусиления» провалилась, но благодаря ей в стране появились первые отряды новой интеллигенции и началось восприятие достижений западной общественно-политической мысли. В среде ученых мужей (шэньши) и бюрократии созрели передовые круги интеллигенции, осознавшие, что решение необходимо искать в изучении опыта модернизации зарубежных государств. Они тщательно собирали все доступные им сведения по истории и жизни стран Запада. Известным распространителем такого рода знаний был Ван Тао (1828—1897), сторонник конституционно-монархической формы правления по типу Великобритании и постепенной индустриализации Китая по западному образцу. В Китае началась коренная ломка мировоззрения, но отсутствие в китайской терминологии вплоть до XX века многих понятийных категорий, сложившихся на европейской почве, осложняло мучительную «перестройку». Традиционное китайское сознание не выработало таким новым понятиям как «народ», «нация», «общество», «национальные интересы», «суверенитет», «право» и т.д., адекватных терминов. И даже этимология содержания таких китайских понятий как «чжэнчи» и «цзинци» не укладывалась в семантическое поле их ложно подразумеваемых европейских аналогов «политика» и «экономика» [4, с. 192].

В конце XIX века с широкой программой обновления Китая выступили оппозиционно настроенные представители передовой китайской интеллигенции. Лидеры реформаторского движения Кан Ювэй (1858-1927) и Лян Цичао (1873-1929) настойчиво выступали за отмену заскорузлой системы образования и воспитания, против засилья консервативных элементов в маньчжурском правительстве, за использование иностранной науки в интересах Китая. Без более широких заимствований экономических достижений Запада и его опыта в области парламентской демократии невозможно открыть дорогу становлению независимого и процветающего Китая, считали реформаторы, намереваясь соединить традиционную бюрократическую основу общества с «обновленным» конфуцианством. Кан Ювэй использовал авторитет Конфуция, которого представил одним из первых реформаторов китайской традиции в своем «Исследовании учения Конфуция о реформе государственного строя» («Кунцзы гайчжикао») [5, с. 258].

Реформаторы рассчитывали укрепить страну, проводя политику протекционизма и поощрения национального капитала, но главная цель реформаторов состояла не в создании буржуазного общества, а в возрождении могучей конфуцианской империи, восстановлении престижа Китая. Реформаторы отражали настроения широких патриотических кругов, готовых на все ради «спасения государства» и восстановления былой мощи китайской державы. Их не беспокоило то, что осуществление реформ приведет к упадку традиционного господствующего сословия, частью которого они сами являлись. Из-за инертности традиций реформаторы не смогли осуществить намеченное, и потерпели поражение, так как большинство представителей ученого сословия, обязанные своим общественным статусом конфуцианским устоям, естественно разделяли с маньчжурскими правителями неприятие достижений Запада в области социально-политических и культурных институтов. Но реформаторы проделали гигантскую работу для продвижения идей по обновлению традиционной системы, и совершили мощнейший сдвиг в мировоззрении китайского господствующего сословия.

Перебравшись в Японию после разгрома реформаторского движения, Кан Ювэй и Лян Цичао оставались наиболее видными фигурами идейной жизни. Они старались переосмыслить свои идейно-теоретические позиции, найти выход из углубляющегося кризиса на родине в теоретических понятиях, в соответствии со своими общественными идеалами.

Большой заслугой Кан Ювэя была попытка обновления конфуцианства – вместо бесконечного оглядывания назад, в давно минувший «золотой век», развернутая перспектива будущего китайского общества. Кан Ювэй доказывал, что согласно Конфуцию, человечество в своем развитии переживает три периода: «хаоса и смуты», «становления» и «Великого спокойствия», с характерными для каждого из этих периодов собственными законами. Если для периода «становления» характерны законы «Малого спокойствия» (сяокан), то в период «Великого Спокойствия» вступают в силу законы эры «Великого Единения» (Датун). При этом данные о «трех эрах» описываются в «Хронике Чуныцю», а понятия «Сяокан» и «Датун» изложены в «Ли цзи» («Книги Церемоний») раздела «Ли юнь» («Изменение Церемоний»). В своей книге «Да тун шу» Кан Ювэй говорил, что прежние комментаторы конфуцианских канонов допускали грубую ошибку полагая, что период «Великого Единения» – это пройденный этап китайской истории и впервые в истории китайской общественной мысли выступил с утверждением, что Конфуций говорил не о прошлом, а о будущем. Исходя из такого понимания Кан Ювэй изложил текст из «Книги церемоний» следующим образом: «Когда будет осуществлен Великий путь, мир будет принадлежать всем. Будут избираться мудрейшие и выдвигаться талантливейшие люди. Все станут говорить только правду и будут миролюбивы. Поэтому люди начнут относиться по-родственному не только к своим родственникам и по-отечески не только к своим сыновьям, дабы все престарелые могли спокойно доживать свой век, взрослые находили бы применение своим способностям, а юные получали воспитание. Тогда все будут иметь пропитание – одинокие, вдовы, сироты, бездетные, калеки. У всех мужчин будут определенные права, а у женщин – самостоятельность. Товары не будут напрасно выбрасываться на землю, не будут храниться людьми в своих амбарах только лишь для собственных нужд. Силы людей не будут растрачиваться напрасно, и они будут работать не только на самих себя; таким образом эгоистичные замыслы исчезнут и никогда более не возникнут. Не станет воровства и разбоя, и ворота домов не нужно будет запирасть. Это будет Великое Единение» [5, с. 260-262].

В «Датун шу» Кан Ювэй обрушает обличительную критику на современное китайское феодальное общество, и буржуазный строй Запада, считая, что хотя Китай и страны Азии находятся в «эре хаоса», а западные страны – в «эре становления», однако и последние еще весьма далеки от эпохи «Великого Единения». Признавая успехи стран Запада в развитии современной техники, военного дела и точных наук, Кан Ювэй в то же время вскрывает недостатки их общественной организации и называет их буржуазный строй несовершенным. Он указывает на неравноправие женщин в государствах Европы и

Америки, на расовую и национальную дискриминацию, на все возраставшие противоречия между рабочими и предпринимателями [5, с. 261; 287].

Продолжив разработку древней теории «Датун», и синтезируя учения конфуцианства, буддизма, даосизма, уравнительного крестьянского социализма, некоторые сведения об общественном строе буржуазного Запада, Кан Ювэй описал картину идеального будущего общества. Он достаточно подробно разработал программу сельскохозяйственного, промышленного, культурного, социального, инфраструктурного обустройства будущего развития, предложив совершенно новые, оригинальные идеи. Впервые в истории Китая Кан Ювэй выдвинул идею об упразднении частной собственности и о создании нового общества, не знающего эксплуатации человека человеком и покоящегося на коллективной собственности и коллективном труде. Он говорил, что ни в одной стране мира пока еще не отменена частная собственность и что даже такие большие революции, как французская и американская, не были достаточно последовательными, чтобы утвердить принцип общественной собственности.

Политическое же управление видится Кан Ювэю в объединении всего мира под единым началом, в упразднении государств, ликвидации государственных границ, созыве конференции по демобилизации армий, создании организации Союза Наций, а затем – общего всемирного парламента и международного правительства. Устройство, функции и механизм работы центрального и местных правительств им то же достаточно подробно описаны. Главное их назначение служить интересам общества, то есть *это должны быть правительства обслуживающего типа*. Что касается языка общения, то Кан Ювэй предлагал создать универсальный мировой язык, совместными трудами ученых всего мира, но не отказываясь от национальных языков, так как это равносильно борьбе со своей собственной культурой. Основные принципы обустройства общества «Великого Единения» предложенные Кан Ювэем, заключаются во всеобщем равноправии: гендерном, национальном, расовом, и равных возможностей для всех относительно выборов и доступа ко всем социальным благам, распределении по трудовому вкладу, которое в большей степени коснется старости, и выдвижении управленцев исходя из моральных достоинств, интеллекта и общих способностей. По мнению Кан Ювэя: *«через 200-300 лет весь мир обязательно вступит в эру Великого Единения»* [6, с. 69].

Взволнованный судьбой отечества Лян Цичао, черпая информацию о политической ситуации в мире конца XIX века и общие теоретические познания из японских изданий, в которых переводились работы многих американских, немецких и других зарубежных авторов, вполне закономерно «вышел» на «национализм», как идеологию спасительную для Китая. Мыслитель увидел в национализме необходимую консолидирующую силу для превращения Китая в мощную державу. Он считает, что лишь руководствуясь принципом национализма, «государство, опираясь на народ, может поддерживать свое бытие», и называет национализм «великим принципом», возбуждающим «умы людей всего мира», не желающих жить «под гнетом инородцев» [7, с. 107]. Лян Цичао показывает, что в Китае национализм еще не зародился, так как китайцы (ханьцы) представляли собой клановый народ (цзуминь), и максимум внутренней идентификации составляла у них клановая общность, то есть, обладая «местечковым мышлением» (цуньло сысян), они не осознавали себя частью целого государства (гоцзя сысян). Именно это обстоятельство, по убеждению Лян Цичао, имело прямое отношение к низкому уровню сплоченности ханьцев, и расценивалось как бедствие для отечества. Подчеркивая расчлененность ханьского этноса, Лян Цичао использовал термин «буминь» (народ из отдельных частей), чтобы указать на отсутствие внутреннего каркаса, который скреплял бы людей в единое целое. Чтобы преодолеть это состояние, он считал необходимым объединить «дряблый и бескостный народ» в нацию - «гоминь» (народ государства). Мыслитель пояснял, что, в мировом соперничестве наций, государство, народ которого еще не стал нацией, не могло рассчитывать на успех в отражении агрессии держав, являвшихся нациями. *Если самая большая нация (цзуминь) планеты сможет создать государство, которое будет соответствовать принципу естественной эволюции, то оно «станет символом первой империи в Поднебесной, и уже никто не будет в состоянии его сокрушить»* [8].

Для подготовки ханьцев к восприятию новой «идеи государства» Лян Цичао обозначает три задачи, во-первых, *повышение уровня сплоченности и социально-политической интеграции ханьцев*, во-вторых, *укрепление их общности в рамках государства*, и в-третьих, *поднятие у ханьцев чувства собственного достоинства – «народного духа» (миньци)*. Иначе говоря, Лян Цичао считал национализм средством строительства нации, а ее стержнем выступала исконная ханьская культура, лучшие традиции которой нужно было оберегать и развивать. При этом поощрялось заимствование полезных для Китая достижений западной цивилизации, чтобы «осовременить» Китай, сделать «конкурентоспособным» на мировой арене и превратить в мощную державу. Без национализма, как был убежден Лян Цичао, это трудно было бы осуществить, и он много сделал для практического внедрения в Китае этой идеологии.

Мыслитель уверял, что: *«Китай XX века непременно гордо воспарит в мире»*, так как объединенные национальным духом 400 миллионов трудолюбивых китайцев с их капиталом и рабочей силой включатся в мировое экономическое соперничество, источники богатства переместятся и окажутся в руках китайцев и плодами прогресса воспользуется только китайская раса [8]. То есть залогом будущего «Великого Единения» (Датун) человечества, в котором ведущая роль по «умиротворению Поднебесной» будет принадлежать китайцам, Лян Цичао считал фактор многочисленности, трудолюбия, предприимчивости ханьцев, при обязательном условии осознания ими общности национальной идентичности, солидарности и взаимной поддержки.

На протяжении второй половины XIX в. в результате проникновения в структуры китайской экономики иностранного предпринимательства, она все больше превращалась в периферию мирового рынка, но на политической арене появилась китайская буржуазия, хотя и крайне неоднородная. Сформировавшиеся новые социальные слои: новой интеллигенции, мелкой и эмигрантской буржуазии, не связанные с господствующим классом и существующим монархическим режимом, не понимавшие специфику функционирования традиционной системы управления, не видевшие перспектив в ее дальнейшем развитии ни для себя, ни для своей страны, стали оплотом революционно-демократического движения в конце XIX – первом десятилетии XX века. Соприкоснувшись с европейской цивилизацией они видели, насколько Китай выглядел отсталой страной по сравнению с капиталистическими государствами, их возмущали феодальные порядки в стране, консервация всего отсталого, неспособность маньчжурского правительства защитить национальные интересы Китая от иностранного вторжения, его враждебность ко всему прогрессивному и демократическому [9, с. 79-85].

Зачинателем революционно-демократического движения стал представитель новой интеллигенции Сунь Ятсен (1866—1925), который объединив патриотически настроенных молодых выходцев из образованной среды, соприкоснувшихся с европейской культурой и западным образом жизни, задался целью: «...изгнать маньчжуров, восстановить государственный престиж Китая, учредить демократическое правительство». Это была новая форма проявления китайского национализма, основанная на убеждении, что условием восстановления независимости и успешного продвижения по пути модернизации должны быть глубокие политические преобразования, к которым можно прийти лишь в результате революционного свержения деспотических порядков. Революционеры не являлись классовыми политиками, ими двигали ханьский национализм и идея спасения родины. Наиболее четко цель революционного движения была сформулирована Сунь Ятсеном летом 1905 г. в Японии как «три народных принципа» (сань минь чжуи) - национализм, народовластие и народное благосостояние, ставших программным документом «Объединенного союза». Под национализмом в тот период Сунь Ятсен подразумевал свержение инородной по своему происхождению правящей маньчжурской династии и возвращение к китайскому правлению. Сунь Ятсена также как и Лян Цичао тревожила разобщенность ханьцев, но вину за это он возлагал на маньчжурское иго. Народовластие означало ликвидацию монархии и учреждение демократической республики. А под народным благосостоянием подразумевалось решение аграрного вопроса путем «уравнивания прав на землю» и ограничение капитала [10, с. 110-120].

Хотя революционеры выступали идеологическими противниками реформаторов и конституционалистов, их объединяла одна цель – общенациональная идея спасения родины при использовании опыта Западных стран. В отличие от традиционной ксенофобии этот национализм стремился соединить призыв к возрождению независимого и могущественного Китая с идеалами модернизации, понимаемой как перенесение на китайскую почву не только современных индустриальных отношений, но и социальных и политических порядков.

Синьхайская революция изгнала маньчжурскую династию и создала республику, но не привела к ликвидации восточной деспотии, которая облачилась в республиканские одежды и в разросшейся политической борьбе стала еще сильнее заискивать перед иностранным капиталом. Империалистам, заинтересованным в разобщении страны, стало намного легче сговариваться с феодально-милитаристскими кликами. Так что обновление политической жизни страны, обернувшееся милитаристскими междоусобицами, стало причиной дробления империи и попадания Китая в еще большую зависимость от иностранных держав. Охранительную идеологическую монополию конфуцианства в духовной жизни Китая, раскрывшегося идейным воздействиям западных стран, сменил идеологический плюрализм. Стремление самих образованных китайцев к освоению открывшегося им нового духовного мира породило чрезвычайное многообразие и пестроту идейных позиций [11, с. 57-68].

Западные теории, с интересом изучаемые китайской интеллигенцией, заметно отличались от традиционного китайского мышления, способствуя утверждению представлений о необходимости

синтеза культур в ходе включения Китая в мировой процесс культурного и экономического развития. Озадаченная поисками истины китайская интеллигенция, знакомясь с социально-политической мыслью Запада, многими, определявшими европейскую цивилизацию ценностями, возникшими еще в эпоху античности, к примеру, автономный характер статуса личности, разделение власти, собственности, политики, религиозной деятельности, представленных обособленными социальными институтами в общественной жизни. Глубокое изучение и осмысление этих аспектов европейского бытия оставляло след в их представлениях. Поэтому главной составляющей развития духовной жизни в Китае был синтез современных идеологических концепций, привнесенных извне и традиционной национальной мысли, переживавшей мучительную ломку в условиях ускорившегося политического и социального развития страны [12, с. 232-233].

Все мыслящие люди Китая понимали, что страна находится на перепутье, что перед нею стоит проблема выбора путей создания новой государственности и глубокого обновления всей национальной жизни. При этом в обстановке воздействия внутренних и внешних сил дезинтеграции китайские мыслители, ученые, политические деятели различных поколений и направлений остро ощущали потребность внутривластной консолидации, поддержания и усиления тенденций центростремительного развития. В создании единой нации виделся путь к преодолению разобщенности народа. Построение такой нации рассматривалось как важнейший шаг к усилению Китая, залог сохранения его целостности [13].

Кан Ювэй считает разгул милитаризма, национальное унижение, ухудшение жизни народа естественным порождением революции, отказа от традиционных форм социально-политической организации общества и разворачивает активную пропагандистскую деятельность, направленную на дискредитацию самой идеи демократического переустройства Китая. Он утверждал, что ни в одной стране мира демократия и такие ее атрибуты, как всеобщее избирательное право, не ведут к миру и процветанию. «Тем более, демократия непригодна для Китая, где никогда не существовало демократической республики, где ученые никогда не выдвигали республиканских идей, где народ не имеет демократических традиций, не понимал и не понимает, что такое демократия», - делает вывод Кан Ювэй, и призывает вернуться к монархической форме правления в конституционном варианте. «Когда в последние годы в Китае поощряется слепое подражание западной политике, обычаям, религии, идеологии, когда отказываются от тысячелетиями устанавливавшейся китайской национальной культуры и национального духа — это беспредельное безумие, глупейшие поступки, которые лишь приведут к гибели нации и государства». Мыслитель, так долго ратовавший за обновление страны и фактически так много сделавший для подрыва монопольных позиций официальной имперской идеологии, теперь ищет пути сплочения распадающегося господствующего класса и выдвигает в 1916 г. предложение о восстановлении конфуцианства как общегосударственного культа [14, с.458].

Поворот к защите и возвышению традиционных духовных ценностей также совершают, многие мыслители, обращавшиеся до революции к западной культуре в своих «поисках истины». Они пропагандируют конфуцианство и все больше выступают с критикой западной действительности. Причиной разочарования в духовных и материальных ценностях Европы таких мыслителей как Ван Говэй, Ян Ду, Сунь Юйцзюан, Ху Ин, Лю Шипэй, Ли Сехэ и большинства других образованных китайцев, стали ужасы мировой войны и обострение политического кризиса в Китае, вызванного, как полагали многие из них, отказом от национальных традиций. Наиболее характерной является эволюция взглядов Янь Фу, одного из первых китайцев, получивших систематическое образование в Европе и больше других сделавшего, своими переводами трудов европейских ученых, для пропаганды в Китае европейских научно-технических достижений, да и самого «западного» образа жизни, который после революции пишет: «Современный кризис в Китае, есть результат падения нравов людей, а священное учение наших предков, имеющее тысячелетнюю давность, — это влага, оживляющая корень будущей жизни» [15].

Именно в конфуцианской традиции видел возможность возрождения богатого и могучего Китая и авторитетный ученый Ку Хунмин. Видные философы Сюн Шили, Чжан Цзюньмай, Фэн Юлань и некоторые другие стремились к определенному обновлению традиционной конфуцианской мысли [16]. Но наиболее интересны позиции Лян Шумина, который констатировал губительность пути вестернизации для Китая и стоял на возрождении конфуцианских морально-этических ценностей. Лян Шумин утверждал, что китайская культура, основанная на конфуцианстве, в перспективе вытеснит все другие и станет мировой: «*Будущая мировая культура — это возрожденная культура Китая... ибо конфуцианство — это не просто идея, а сама жизнь*» [17].

Все эти мыслители не сумели в тот период увлечь патриотически настроенную прогрессивную молодежь, но их научная и публицистическая деятельность способствовала сохранению и развитию

традиционной китайской мысли, интерес к которой реанимируется на последующих исторических этапах.

В противовес консерваторам-традиционалистам другая часть китайской интеллигенции во главе с активными идеологами Чэнь Дусю, Ли Дачжао, Ху Ши, Лу Синь и др., отрицая идеалы прошлого и авторитет кумиров древности и средневековья, начала «движение за новую культуру», объединившись вокруг журнала «Новая молодежь» («Синь циннянь»). Остро ощущавшаяся передовыми людьми Китая в годы первой мировой войны необходимость обновления культуры, под которой понималась вся духовная сфера – наука, религия, мораль, литература, музыка и искусство, заставила заговорить новую интеллигенцию вкупе с китайской буржуазией о ее модернизации и демократизации. Участники этого движения представляли иную социальную среду — новое поколение образованной элиты китайского общества, связанное уже не с системой традиционных экзаменов и службой в бюрократическом аппарате, а с современным образованием за рубежом и в Китае, новые средние слои, обслуживающие сферу образования, культуры, буржуазного хозяйства, республиканских учреждений. Это были патриоты, остро и болезненно переживавшие упадок своей родины, ее бедность, отсталость, разнузданность милитаристских режимов, однако видевшие выход из создавшегося положения не в возвращении к традиционным ценностям, а в смелом движении вперед, в модернизации всех сторон жизни Китая.

Они выступали горячими защитниками завоеваний Синьхайской революции, рассматривая создание республики лишь как начало подлинной демократизации страны, стремились резко ускорить движение Китая в будущее, на которое смотрели с оптимизмом. Они звали к борьбе под лозунгом «Наука и демократия!», и призывали Китай следовать примеру наиболее развитых зарубежных стран, чтобы преодолеть свою отсталость, бедность, раздробленность. Образец подлинной демократии они видели воплощенным на Западе, что неизбежно вело к некоторой идеализации Запада. Особенно их привлекал пример Французской республики с ее лозунгом – свободы, равенства и братства [18].

«Движение за новую культуру» ожесточенно критиковало конфуцианство, видя в нем идейного врага. «Если мы будем строить государство и общество на базе конфуцианских принципов, – писал Чэнь Дусю, – это означает, что не нужно ни республиканской конституции, ни реформы, ни новой политики, ни нового образования, напрасно тогда была пролита кровь за революцию, за парламент и законы. Это означает возвращение к старому режиму». Ли Дачжао, вернувшийся с учебы в Японии декларировал: «Конфуций – апологет монархического деспотизма. Конституция – гарантия свободы современных наций. Как деспотизм исключает свободу, так и Конфуций не оставляет места для конституции. Если Конфуция, апологета деспотизма, втиснуть в современную конституцию, гарантию свободы, то она даст ростки деспотизма, а не свободы». Итак, в конфуцианстве новая молодежь видела препятствие для развития образования и науки в Китае и освоения культурных достижений зарубежных стран, без чего, как они полагали, нельзя вырваться из экономической, политической и культурной отсталости. Обновить и возродить Китай они надеялись через построение нового общества, для чего необходимо повысить самосознание народа, которое возможно только через освобождение и свободное развитие личности, создание «нового человека», «новой молодежи». [19].

Необходимость обновления страны поставила проблему выбора между средневековыми китайскими порядками и европейским прогрессом, но пропагандируя путь Европы, Японии, США перед образованной частью общества идеологи и активные участники «Движения за новую культуру» не имели ввиду путь капитализма, ибо перед ними не стояли вопросы экономического развития и социальной направленности. Они настаивали на отказе от конфуцианских ценностей и проведении полной вестернизации как единственного пути возрождения Китая, философ Ху Ши писал: «Без всякого почтения, я осуждаю нашу восточную цивилизацию и горячо воспеваю современную цивилизацию Запада». В их споре с консерваторами проявился коренной разрыв с традиционным мышлением и традиционными социально-политическими институтами.

Реальные достижения литературной революции представителей «Движения за новую культуру», помогали доступно и красочно популяризировать идеи, которые задевали глубокие струны патриотических чувств значительных слоев китайской интеллигенции, особенно молодой, нанося удар по традиционной идеологии. Но несмотря на то, что молодая прогрессивная интеллигенция декларировала свою приверженность «западничеству», во многом она оставалась под влиянием традиционных представлений. Так как объективные условия Китая еще не создали достаточной почвы для такого полного разрыва. Даже основная идея этого обновленческого движения была традиционной – «за новую культуру», где понятие «культура» выступает в широком китайском истолковании как основной регулятор жизни общества. Через обновление «культуры» к обновлению общества, через развитие «правильной идеологии» у китайской молодежи – к созданию «правильного» общественного

устройства. И в критике конфуцианства проглядывали традиционные черты, на представлениях Чэнь Дусю, призывавшего молодежь «воспитывать в себе прилежание, бережливость, честность, чистую совесть, правдивость и верность», для того, чтобы «эти качества способствовали развитию личности и развитию всего общества», легко заметить влияние конфуцианской концепции «благородного мужа». А Ли Дачжао считал, что конфуцианство, с которым теперь приходится бороться – это уже фальсифицированное, а не подлинное учение великого мыслителя, поэтому классические конфуцианские труды могут служить развитию прогрессивных социальных взглядов, и что в сфере духовной жизни китайская цивилизация имеет преимущества перед европейской. Именно эта традиционная «подоснова» взглядов участников движения сыграет существенную роль в их дальнейшей идейно-политической эволюции.

Как мы видим, путь к модернизации Китая была полна разным противоречивым мыслям и движениям. Основываясь на труды советских синологов и китайских мыслителей, мы рассмотрели вопрос только до периода Синьхайской революции, в момент, когда в китайском обществе шла борьба между династийной структурой и новой республиканской. Последующие периоды также являются важным фундаментом в модернизации Китая, о которых мы напишем в следующих публикациях.

Список использованной литературы:

1. Непомнин О.Е. *История Китая Эпоха Цин XVII – начало XX века.* – М.: Восточная литература, 2005. – 712 с.
2. Сидихменов В.Я. *Манчжурские правители Китая.* – Минск: «Миринда», 2004. – 448 с.
3. *Избранные произведения прогрессивных китайских мыслителей нового времени (1840-1897)* /Пер. с кит. – М., 1960. – С. 219-223
4. *Китай в мировой политике* /Отв. Ред. А.В. Торкунов. – М.: МГИМО; РОССПЭН, 2001. – 528 с.
5. Тихвинский С.Л. *Движение за реформы в Китае в конце XIX века.* – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1980. – 359 с.
6. 康有为. 大同書 (Кан Ювэй. Книга о Великом Единении) 上海, 1991.
7. Москалев А.А. *Национализм Лян Цичао и современность // Проблемы Дальнего Востока.* – 2003. – №5. – С. 106-120.
8. 易鑫鼎. 梁启超选集. 北京: 中国文联出版社, 2006 (И Синь дин. *Избранные труды Лян Цичао.* Издательство «китайская федерация литературы», 2006)
9. Тихвинский С.Л. *Китай и всемирная история.* – М.: Наука, 1987. – 589 с.
10. Сунь Ятсен. *Избранные произведения* – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1985. – 779 с.
11. Делюсин Л.П. *Китай: полвека – две эпохи* – М.: РАН, Институт Дальнего Востока, 2001. – 294 с.
12. Непомнин О.Е., Меньшиков В.Б. *Синтез в переходном обществе: Китай на грани эпох.* – М.: «Восточная литература» РАН, 1999. – 334 с.
13. Москалев А.А. *Доктрина китайской нации // Проблемы Дальнего Востока.* – 2002. – №5. С. 127-138. – №6. – С 141-157.
14. *История китайской философии.* /Пер. с кит. В.С. Таскина/ Общ. ред. и послесловие М.Л. Титаренко. – М.: Прогресс, 1989. – 552 с.
15. Чжан Дай. *Библиотека китайских просветителей-мыслителей.* Издательство «Ляонин жэньминь», 1994
16. *Духовная культура Китая: энциклопедия в 5 т.* /гл. ред. М.Л. Титаренко. Институт Дальнего Востока РАН. – М.: Восточная литература, 2006. – 727 с.
17. Лян Шумин. *Об учении Конфуция [Перевод А.Б. Старостиной из книги «Культуры Востока и Запада и их философии»]* // Проблемы Дальнего Востока. – 2011. – №5. – С. 139-150
18. 李泽厚. 中国现代思想史论, 天津社会科学出版社, 2003.
19. *История Китая.* / Под ред. А.В. Меликсетова. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 736 с.

Абсаттаров Г. Р.¹

¹кандидат политических наук, декан факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

ОБЩИЕ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ ПРАВОВЫХ И МОРАЛЬНЫХ НОРМ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются на материалах Казахстана политологические аспекты общих и специфических черты правовых и моральных норм гражданского общества, которые еще недостаточно изучены в социально-политической науке. В статье отмечается, что протекающие сейчас внутренние изменения и преобразования как в нормах казахстанской морали, так и в нормах казахстанского права ведут к дальнейшему развитию их взаимосвязи и взаимодействия, к формированию общих и специфических черт правовых и моральных норм гражданского общества в Казахстане. Сближение правового и морального регулирования общественных отношений происходит в результате усиления роли общественности в формировании и реализации правовых и моральных норм. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: право, мораль, норма, общество, государство, интеграция, суд, убеждения, принуждение, этика, закон, регулирование, права, обязанность, ответственность, свобода, сближение.

Әбсаттаров Ғ.Р.¹

¹Саяси ғылымдарының кандидаты, Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университетінің халықаралық қатынастар факультетінің деканы, Алматы қ., Қазақстан

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ МОРАЛЬДЫҚ НОРМАЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІК КЕСКІНІ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымында әлі де жете зерттелмеген азаматтық қоғамның құқықтық және моральдық нормаларының жалпы және ерекше кескіні Қазақстан материалдары негізінде саяси аспектілері қарастырылады. Мақалада қазіргі кездегі болып жатқан қазақстандық мораль нормалары мен қазақстандық құқықтық нормаларындағы ішкі өзгерістер мен қайта құру олардың өзара байланысы мен өзара әрекеттесуінің әрі қарай дамуына аппаратыны, сонымен қатар Қазақстандағы азаматтық қоғамның құқықтық және моральдық нормаларының жалпы және ерекшелік кескінін қалыптастыруға әкелетіні атап көрсетіледі. Қоғамдық қатынастарды құқықтық және моральдық реттеудің жақындасуы құқықтық және моральдық нормалардың қалыптасуы және іске асуы жұртшылық ролінің күшеюінің нәтижесінде орындалады. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: құқық, мораль, норма, қоғам, мемлекет, интеграция, сот, сенім, мәжбүр ету, этика, заң, реттеу, құқығы, міндет, жауапкершілік, бостандық, жақындасу.

G.R. Absattarov¹

¹Candidate of Political Sciences, Dean of the Faculty of International Relationship KazUIR & WL named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan

LAWS OF CIVIL SOCIETY

Abstract

The article deals with the materials of Kazakhstan political science aspects of the General and specific features of the legal and moral norms of civil society, which have not been sufficiently studied in socio-political science. The article notes that the ongoing internal changes and transformations both in the norms of Kazakhstan's morality and in the norms of Kazakhstan's law lead to the further development of their relationship and interaction, to the formation of common and specific features of the legal and moral norms of civil society in Kazakhstan. The convergence of legal and moral regulation of social relations occurs as a result of the strengthening of the role of the public in the formation and implementation of legal and moral norms. At the same time, the article also focuses on controversial issues.

Keywords: law, morality, norm, society, state, integration, court, beliefs, coercion, ethics, law, regulation, law, duty, responsibility, freedom, rapprochement.

Присущие казахстанскому обществу тесная взаимосвязь и взаимодействие правовых и моральных норм, единство их принципов в ходе строительства правового и гражданского общества непрерывно изменяются, развиваются, становится все более совершенным соответствием двух форм регулирования общественных отношений.

Современное казахстанское право возникло вместе с установлением независимости Казахстана как право, соответствующее правосознанию народу и общечеловеческой морали. Периоду строительства правового, гражданского общества соответствует и более высокая политическая организация общества. Казахстанское государство становится выразителем интересов и воли всего народа страны.

Выражая волю народа, казахстанское государство призвано создать социально-экономическую базу гражданского общества, обеспечить подъем благосостояния народа, охранять права и свободы казахстанских граждан, общественный правопорядок, воспитывать населения в духе сознательной дисциплины и уважение к закону, надежно обеспечивать оборону и безопасность страны, развивать дружеское сотрудничество с странами СНГ, отстаивать дело всеобщего мира и поддерживать нормальные отношения со всеми странами мира.

В казахстанском государстве получают дальнейшее развитие демократические формы участия масс в управлении страной, дружба народов, совершенствуется вид национальной государственности. Всестороннее развертывание и совершенствование демократии, активное участие всех граждан в управлении государством, в руководстве хозяйственным и культурным строительством, улучшение работы государственного аппарата и усиление народного контроля над его деятельностью- таково главное направление развития казахстанской государственности в период строительства правового, гражданского общества.

Следует сказать, что нормы казахстанского права способствуют укреплению и развитию демократии, установлению подлинно демократических субъективных прав граждан. Они юридически закрепляют полновластие казахстанского народа, равноправие национальностей, социальных групп, людей, а также служат мощным средством борьбы с пережитками прошлого в сознании и поведении граждан. Они воспитывают казахстанских людей в духе принципов и норм общечеловеческой морали. Человек должен «подчиняться добру и справедливости...» [1].

Сохраняясь в период строительства гражданского общества нормы казахстанского права не остаются прежними. Они приобретают общенародный характер. Главной особенностью норм общенародно-казахстанского права является то, что в их формировании и изменении все более широкое и непосредственное участие принимает общественность.

Рост материальной обеспеченности, культурного уровня и сознательности казахстанцев создает все условия для того, чтобы постепенно искоренить преступность в нашей стране. По мере создания социально-экономической базы гражданского общества и повышения материального уровня казахстанцев непосредственное влияние материальных условий на преступность будет уменьшаться. Однако, как это известно, из практики, материальный фактор преступности никогда не действует автоматически, он неразрывно связан с фактором идеологическим. Все это обуславливает сохранение идеологической основы норм казахстанского права, несмотря на существенное изменение их общего характера, вызванное преобразованиями казахстанской государственности. Постепенно изменяется не только характер норм права, но и содержание их требований, дозволений и запретов. Их эволюция идет в направлении все более полного и точного соответствия средств и методов правового регулирования возникающим новым задачам развития экономики, демократии, культуры, воспитания. Правовые

нормы непрерывно совершенствуются, преобразуются и тем самым лучше выполняют функцию регулирования общественных отношений в период строительства правового и гражданского общества.

Происходящие большие изменения в социально-экономической и политической жизни страны, в отношениях между обществом и личностью оказывают существенное влияние и на моральные нормы. Их содержание обогащается, растут нравственные требования к поведению людей. Получают все большее распространение и всеобщее признание нормы общечеловеческой морали, которые и раньше находили своих приверженцев среди передовой части общества.

Политологический анализ показывает, что протекающие сейчас внутренние изменения и преобразования как в нормах казахстанской морали, так и в нормах казахстанского права ведут к дальнейшему развитию их взаимосвязи и взаимодействия, к интеграцию норм права и морали, правовых и моральных средств воздействия на общественные отношения. Но сказать только это недостаточно. Сближение правовых и моральных норм имеет место не только в современных условиях, но и на всех этапах развития казахстанского государства, различаясь лишь неодинаковой силой проявления. Сближение ценностных норм права и морали в период строительства правового, гражданского общества идет наиболее активно, которые «воплотили в себе богатый предшествующий опыт человеческого общения...» [2].

Изменение характера норм права и морали, а также содержания их требований, дозволений и запретов создало объективные условия для активного сближения прав-обязанностей, зафиксированных в правовых нормах, и элементов нравственного долга. Наглядным свидетельством этой формы сближения норм служат, например, изменения в регулировании общественных отношений, вызванные новой социально-экономической, политическо-правовой реформой.

Следует сказать, что вызванной новой экономической реформой расширение сферы правового регулирования хозяйственных, имущественных, трудовых и других видов отношений не означает сужение сферы морального регулирования этих отношений. Регулируя различные аспекты одних и тех же отношений, нормы казахстанского права и казахстанской морали как бы дополняют друг друга, сближая «внешние» границы своих требований, дозволений и запретов. Происходит постепенное сближение устанавливаемых правовыми нормами прав-обязанностей коллективов, предприятий и их отдельных работников с элементами их нравственного долга.

Как показывает политологический анализ, сближение правового и морального регулирования общественных отношений происходит и в результате усиления роли общественности в формировании и реализации правовых и моральных норм. Широкое и активное участие различных общественных организаций в правотворчестве и практическом осуществлении норм казахстанского права и казахстанской морали приводит к тому, что происходит постепенное сближение «внутренних» границ их требований, дозволений и запретов, достигается органическое сочетание юридических и нравственных средств воздействия.

Следует отметить, что интеграция норм права и морали казахстанского общества происходит и в связи с активизацией общественности в деятельности органов государства. Расширение прав общественности усиливает влияние и проникновение норм общечеловеческой морали в правовое разрешение гражданских споров и исков, соответствует интересам нравственного воспитания казахстанских граждан.

Сближение правового и морального регулирования происходит и на основе сужения сферы и интенсивности непосредственного государственного принуждения. Оно находит проявление, например, в сближении уголовно – правовых и моральных санкций. Это выражается в смягчении уголовной ответственности и сочетании его с морально-общественной ответственностью за нетяжкие преступления, с одной стороны, и в усилении, конкретизации и индивидуализации мер общественно-морального воздействия, с другой.

Казахстанские суды все шире и чаще применяют институты условного осуждения и передачи некоторых правонарушителей на исправление и перевоспитание обществе общественностям и т.д. Практика показала, что подавляющее большинство условно осужденных, а также лиц, переданных для перевоспитания общественностям и т.д. не допускают повторных правонарушений и проявляют себя положительно на работе и в быту.

В настоящее время можно наблюдать некоторое сужение сферы уголовных наказаний в Казахстане. При этом, сужение сферы уголовного наказания на некоторые преступления нельзя толковать как сужение сферы правового регулирования вообще, так как казахстанское право в своей подавляющей части состоит из норм, регулирующих положительную, творческую трудовую деятельность людей, отношения в сферах управления государством, организаторско – хозяйственной, культурно –

воспитательной работы и т.п. Поэтому лишается какого-либо смысла сама постановка вопроса о сужении сферы действия и снижении роли права в период строительства правового, гражданского общества. В ходе гражданского строительства можно обнаружить лишь тенденцию известного сужения сферы и интенсивности непосредственного государственного принуждения. Правовое регулирование, правовое воздействие в казахстанско-гражданском обществе не сводится только к государственному принуждению. Напротив, существенное место в казахстанском праве занимает воспитательная сторона [3].

Происходящий в период строительства правового, гражданского общества процесс изменения соотношения и роли правового и морального регулирования общественных отношений, поведения казахстанских людей не означает снижение значения правовых норм и не ведет к вытеснению норм казахстанского права нормами общечеловеческой морали. В настоящее время происходит не вытеснение или поглощение правовых норм нормами морали, а дальнейшее развитие и совершенствование как моральных, так и правовых норм. Практика показала, что не всегда оправданная замена государственного принуждения мерами морального воздействия приводила к росту отдельных категорий правонарушений. Не способствовали сокращению правонарушений и имевшие место случаи непродуманной передачи правонарушителей на поруки общественности и т.п.

Следует сказать, что неразрывная, устойчивая взаимосвязь и взаимодействие норм права и морали [4] казахстанского общества, их активное сближение в период строительства правового и гражданского общества приводит к выводу об их единстве. Единство правовых и моральных норм казахстанского общества в коренном, главном одновременно предполагает и их различие во второстепенном, неглавном с точки зрения интересов народа, государства.

Несмотря на широкое и глубокое воплощение в правовых нормах основных принципов и норм нравственности, они остаются обособленной разновидностью социальных норм. Нормы права и морали выражают две неразрывно связанные, взаимодействующие и вместе с тем различные стороны в едином диалектическом процессе регулирования общественных отношений, поведения казахстанских людей в соответствии с потребностями и задачами строительства правового и гражданского общества. Отождествление правовых и моральных норм нашего общества не только теоретически не состоятельно, но и может привести к серьезным ошибкам в практике работы государственных органов, в воспитании населения, ибо оно означает идеализацию мотивов соблюдения норм права казахстанскими гражданами, упрощенный взгляд на их индивидуальное сознание.

Как известно, относительность единства правовых и моральных норм казахстанского общества выражается прежде всего в различии способов их создания, форм существования и гарантирования. Нормы права содержатся в законах, указах Президента РК, постановлениях, кодексах, уставах, приказах и других актах органов казахстанского государства, а нормы морали – в общественном сознании. Нравственные нормы передаются из поколения в поколение в виде общепринятых представлений о добре и зле, о благородстве и подлости и т.д., запечатлеваются в народных пословицах, преданиях, в произведениях искусства и т.д. По своему социальному содержанию они могут иметь как общечеловеческий, так и исторический ограниченный характер. Если осуществление нравственных норм контролируется общественным мнением и их нарушения влечет за собой только меры общественного воздействия, то требования правовых норм нередко соблюдаются не в силу внутреннего убеждения, а под влиянием вступления в действие предусмотренных в законе санкции, в частности государственно-принудительных мер.

Следует сказать, что правовые и моральные нормы различаются и кругом регулируемых общественных отношений: сфера действия норм морали значительно шире сферы действия правовых норм.

Правовые нормы, несмотря на их многочисленность, не охватывают все поведение казахстанских людей. Есть общественные отношения, поступки граждан, к которым нормы казахстанского права нейтральны. К ним относятся, например, отношения любви, дружбы, товарищества, вежливости и т.д. Эти отношения регулируются нормами морали. Нормы казахстанского права отличаются от норм морали большей степенью регламентации, детализации требования, дозволений и запретов. Это особенность казахстанских юридических норм вытекает из самого характера правового регулирования общественных отношений.

В связи с этим заметим, что имеющиеся между нормами права и морали различия, специфики являются внутренними различиями единого целого – порядка регулирования общественных отношений, поведения казахстанских людей. Казахские правовые и моральные нормы выступают как две неразрывно связанные, взаимопологающие стороны этого единого целого, как две различные формы закрепления объективной связи интересов личности с интересами всего общества. Степень различия, специфики, расхождения между отдельными нормами казахстанского права и морали может быть значительной и в некоторых случаях перерасти в противоречие. Противоречие может

возникнуть в связи, например, с повышением моральных требований передовой части нашего общества к поведению граждан и явной недопустимостью в новых условиях гражданского общества некоторых поступков, которые, однако, по-прежнему не рассматриваются как правонарушения. Возникшее противоречие усиливается, обостряется до тех пор, пока законодатель не вынесет соответствующего изменения в нормы казахстанского права.

Поэтому глубокое изучение и обстоятельно-политологический анализ возникающих противоречий между отдельными нормами права и морали имеют не только теоретическое, но и большое практическое значение для дальнейшего совершенствования нашего законодательства [5]. Своевременное раскрытие противоречий между правовыми нормами и нравственными требованиями позволяет разрабатывать научно обоснованные рекомендации изменения казахстанских законов, что является одной из важнейших задач правового государства гражданского общества и социально – политической науки.

В заключении, следует сказать, что общие и специфические черты правовых и моральных норм казахстанско-гражданского общества – непрямолинейный процесс. В нем, как и во всяком явлении с различающимися, противоречивыми сторонами, бывают временные отклонения от поступательного развития. Расширение сферы убеждения в воспитании казахстанских людей и усиление наказания в отношении отдельных злостных нарушителей законов и норм морали – такова диалектика развития демократии Казахстана в период строительства гражданского общества.

Список использованных источников:

1. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1973. – С.345.
2. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – С.235.
3. Абсаттаров Г.Р. Право. Политика. Сознание. – Алматы: Ғылым, 2016. – С.222-241.
4. Садвакасов Н.О. Взаимосвязи этических и правовых норм//Мысль. – 2017, №3. – С.20-23.
5. Алияров Е.К., Аюпова З.К. Совершенствование правовой системе Республики Казахстан и вклад академика С.С. Сартаева в становление правового государства. – Алматы: Экономика, 2016. – С. 193-221.

МРНТИ 04.741.21

Аксакалова М.К.¹

¹кандидат политических наук, старший преподаватель КазГосЖенПУ,
г.Алматы, Казахстан, Madina.aksakal@mail.ru

ДОВЕРИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ПАРАМЕТР ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЛИЧНОСТИ И ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье изучена проблема значимости доверия при необходимости обеспечения устойчивости общественного развития. Доверие понимается как важнейший фактор предотвращения социальной напряженности и дестабилизации общества. К проблеме доверия в разное время обращались разные мыслители прошлого. Доверие рассматривалось ими в контексте анализа «договорного» начала общественных отношений. Тема доверия проходит через социологические теории, рассматривающие общественные связи как социальный обмен. Можно говорить о функциональности доверия в разных аспектах – личностном и общественном.

Ключевые слова: доверие, социальная мобильность, информационное общество, образование, творческий потенциал.

М.К. Axakalova¹

*candidate of political sciences, senior lecturer Kazakh state woman university pedagogics,
Almaty, Kazakhstan, Madina.aksakal@mail.ru*

INDIVIDUAL AND THE STATE

Abstract

The article studies the problem of the importance of trust in the need to ensure the sustainability of social development. Trust is understood as the most important factor in preventing social tension and destabilizing society. Different thinkers of the past have addressed the problem of trust at different times. They considered trust in the context of the analysis of the "contractual" beginning of social relations. The topic of trust goes through sociological theories that consider social relations as a social exchange. We can talk about the functionality of trust in different aspects – personal and social.

Keywords: trust, social mobility, information society, education, creative potential.

М.К. Ақсақалова¹

¹*саяси ғылымның кандидаты, Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университетінің аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан, Madina.aksakal@mail.ru*

СЕНІМ ТҰЛҒА МЕН МЕМЛЕКЕТТІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ БАСТЫ ПАРАМЕТРІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қоғамдық дамудың тұрақтылығын қамтамасыз ету қажет болған жағдайда сенімнің маңыздылығы мәселесі зерттелген. Сенім әлеуметтік шиеленісті және қоғамның тұрақсыздығын болдырмаудың маңызды факторы ретінде түсініледі. Сенім мәселесіне әр уақытта өткеннің түрлі ойшылдары келді. Сенім қоғамдық қатынастардың "шарттық" бастауын талдау контекстінде қарастырылды. Сенім тақырыбы Қоғамдық байланыстарды әлеуметтік алмасу ретінде қарастыратын социологиялық теориялар арқылы өтеді. Әр түрлі аспектілерде – жеке және қоғамдық сенімнің функционалдығы туралы айтуға болады.

Түйін сөздер: сенім, әлеуметтік мобильділік, ақпараттық қоғам, білім, шығармашылық әлеует.

Актуальность проблемы доверия базируются на стратегической задаче: необходимости обеспечения устойчивости общественного развития. Доверие понимается как важнейший фактор предотвращения социальной напряженности и дестабилизации общества.

К проблеме доверия в разное время обращались такие мыслители прошлого, как Г. Гроции, Дж. Локк, И. Кант и Э. Дюркгейм. Доверие рассматривалось ими в контексте анализа «договорного» начала общественных отношений. Тема доверия проходит через социологические теории, рассматривающие общественные связи как социальный обмен (П.Блау, Дж.Хоманс).

В той или иной форме к этой проблеме обращался Т. Парсонс. Так, по мнению американского социолога, социальная самодостаточность (сохранение обществом себя как системы) должна быть обеспечена стабильным характером отношений взаимобмена как с физической средой и другими системами, так и особыми устойчивыми отношениями личности и общества. «Общество может быть самодостаточным только в той мере, в какой оно может «полагаться» на то, что деяния его членов будут служить адекватным «вкладом» в его социальное функционирование», — пишет он в книге «Система современных обществ» [1]. Общество «полагается», другими словами, «ожидает» (ожидание включает в себя момент неопределенности, отсутствие полной уверенности), что его члены будут добросовестно выполнять свои роли, следовать «нормативно определенным обязательствам», таким образом реализуя себя в качестве членов этого общества. Если трактовать доверие как ожидание взаимности в осуществлении каких-либо действий, то в концепции Т.Парсонса доверие – одно из условий, обеспечивающих общественную стабильность. Проблема доверия рассматривается им в рамках концепции взаимобменов ресурсами между подсистемами общества. В частности, во взаимобменах с подсистемой интеграции политика обменивает обязательства эффективной реализации коллективных целей на доверие социума. Доверие избирателей выступает как своеобразное кредитование политики.

Социальные и политические перемены, вызванные процессами модернизации современных обществ, появление очагов нестабильности активизировали научный интерес к доверию как принципу конструирования социальных отношений. Ряд известных обществоведов обратились к исследованию

природы доверия в новом общественном контексте. Среди них – Б. Барбер, Э.Гидденс, Н.Луман, А. Селигмен, С. Айзенштадт, Ф. Фукуяма, П. Штомпка.

Значимость фактора доверия в поддержании социального порядка становится очевидной, если рассматривать социальные взаимодействия как обмен услугами, ценностями (ресурсами). Выполнение взаимных обязательств может закрепляться договорами и гарантироваться санкциями. Но далеко не все взаимоотношения принимают оформленные «договорные» формы (последние распространены, прежде всего, в сферах экономики и политики). Как указывают социологи, большая часть обменов в рамках семейных, партнерских, соседских, товарищеских и других отношений построена на механизмах доверия к партнеру, честности, дружбы и взаимответственности. Кроме того, какими бы жесткими не были договорные формы обмена, они также базируются на таких нежестких материях, как ожидание и доверие.

Можно говорить о функциональности доверия в разных аспектах – личном и общественном. В первом случае, доверие удовлетворяет базовые человеческие потребности и, прежде всего, потребность индивида в онтологической безопасности, обеспечивая социальное и психологическое благополучие при взаимодействии с внешней реальностью.

Понятие «базовое доверие» было введено американским психологом и историком Э.Эриксоном и широко используется обществоведами. В интерпретации самого психолога, разрешение дилеммы базового доверия/недоверия к окружающему миру является важнейшим фактором становления личности.

Доверие следует рассматривать как один из факторов, поддерживающих устойчивость и интегрированность общества. Рассмотрение доверия в этой проекции указывает на его роль в конструировании горизонтальных и вертикальных общественных отношений. В первом случае, доверие участвует в формировании групповых идентичностей (осознание общей причастности к какому-либо коллективу, сообществу), новых отношений сотрудничества и солидарности, разнообразных форм гражданских ассоциаций (общественные и инициативные движения, политические партии, клубы интересов, этнические ассоциации, религиозные деноминации, группы взаимопомощи и др.). Хотя гражданские ассоциации могут быть построены с учетом разных организационных принципов, членство в них определяется общими представлениями, добровольностью в принятии определенных обязательств и взаимным доверием. Тем самым, доверие способствует воспроизведению особого феномена – социального капитала. Понятие «социальный капитал» было введено в научный дискурс П. Бурдье, Г. Лоури, Дж. Коулменом, Р. Патнэмом и Ф. Фукуямой. В понимании трех последних исследователей, доверие есть социальный капитал и непосредственная основа построения последующих общественных отношений. По их мнению, социальный капитал ни что иное, как «человеческий капитал» - знания и навыки конкретного индивида, способности к общению. Человеческий капитал используется в частных целях. Социальный же капитал формируется социальными отношениями, он «менее осязаем, поскольку он существует только во взаимоотношениях индивидов» [2].

Доверие, отказ от нанесения ущерба, честное поведение в духе сотрудничества, готовность к взаимопомощи, будучи включенными в кодекс профессионального поведения производственных корпораций, способствуют, как считает Ф. Фукуяма, достижению экономического процветания. Особую роль, подчеркивал Ф. Фукуяма, играет социальный капитал в обеспечении эффективности политических демократических институтов [3].

К близким выводам о связи социального капитала с эффективностью/демократического управления и ростом благосостояния пришел и Р.Патнэм. Вовлеченность в общественную жизнь и участие в деятельности гражданских ассоциаций повышает политическую грамотность и в целом «личную гражданскую компетентность», учит добиваться коллективных целей. Специфическим свойством социального капитала является его способность возрастать в объеме по мере расходования, и напротив, сокращаться, если им не пользуются. Таким образом, чем прочнее отношения доверия и солидарности, чем чаще индивиды и группы прибегают к сотрудничеству и взаимопомощи, тем больше становится социальный капитал [4]. Хотя концепция Р. Патнэма, в частности, ее методологическая и эмпирическая база вызвала неоднозначную реакцию в научной среде, нельзя не согласиться с тем, что социальный капитал, основным компонентом которого выступает доверие между индивидами, является необходимым условием того, «чтобы демократия работала».

Отметим еще одну важнейшую функцию доверия в современном мире – функцию упорядочивания и уравнивания социальных и культурных разнообразий. Плюрализм современных обществ находит выражение в фрагментации стилей жизни и культур, в разрушении старых форм социальных идентичностей и актуализации новых. Это стремление к многообразию стало своеобразным ответом на

процессы унификации культуры и образа жизни как естественного проявления процесса глобализации в современном мире. Именно этим стремлением к сохранению культурной самобытности и индивидуальности можно объяснить наблюдаемый практически повсеместно рост групповой солидарности и отношений взаимодоверия на основе таких критериев самопричислений, как этничность, религия, пол, стиль жизни, общность разделяемых эстетических взглядов и оценок действительности.

Не менее важные функции играет доверие и в конструировании вертикальных общественных отношений. В частности, оно непосредственно вплетается в механизм легитимации властного авторитета, обеспечивая социальную базу поддержки институтов власти и проводимого ими политического и экономического курса.

Новый характер риска, актуализирующий доверие, вытекает из плюралистичности современного мира. Эта черта общества «позднего модерна» проявляется в том, что в нем отсутствуют безусловные авторитеты, а социальное бытие индивида представляет собой постоянную ситуацию выбора между возможными альтернативами, предлагаемыми абстрактными системами. Так, например, человек должен с учетом приемлемого риска самостоятельно принять решение о предпочтительности той или иной системы экспертного знания. То же можно сказать и о политическом выборе индивида среди конкурирующих идеологий, политических программ партий и лидеров.

Базовое доверие – «хрупкая материя», которая требует постоянного желания и практического подкрепления со стороны всех агентов социального взаимодействия. Расширение поля недоверия как в горизонтальных общественных отношениях, так и в вертикальных влечет за собой серьезные социальные проблемы – от различных форм напряженности и отчуждения до открытых конфликтов. Такими же индикаторами климата общественного недоверия являются массовая эмиграция, «бегство» капиталов, «долларизация» страны (выражение недоверия к национальной валюте), самоизоляция в закрытом мире семьи или каких-либо других узких групп. В сфере вертикальных политических взаимоотношений индикаторами недоверия являются абсентеиз (отказ от участия в выборах), сокращение социальной базы поддержки институтов власти, акции протеста против официального политического и экономического курса. Наконец, неуверенность в эффективности официальных структур и институциональных процедур приводит к расширению так называемой «серой зоны». Это понятие употребляют для обозначения области использования неформальных практик, несмотря на их противозаконный или полуправильный характер. Взятки, блат, бартер, «крыша» – формы проявления квазидоверительных отношений, компенсирующие отсутствие базового доверия.

Преодоление «синдрома недоверия» определяется сочетанием многих факторов, важнейшими среди которых являются развитие демократических основ общественной жизни, преодоление экономического кризиса, повышение нравственной и гражданской культуры населения и ответственности самой власти [5].

Доверие как пакетное понятие, предполагает интерпретацию в контексте, задаваемом понятиями веры, уверенности, социально-экономических ситуаций, риска, глобализации, управления.

Это, в свою очередь, позволяет конкретизировать значения доверия (как разновидности веры, т.е. иррациональное отношение, как социальную привычку и как рациональное отношение к будущему). Такой точечный подход позволяет глубже осмыслить указанные категории в свете результатов междисциплинарного знания (социологии, психологии, экономики). В социологии доверие эксплицируется как исходное условие возникновения и существования общности, как способ социальной интеракции, как символический кредит, как ролевое ожидание, как способ накопления социального капитала, как предпосылка социального порядка. Социально-психологическое знание обнаруживает значимость доверия как инструмента эффективного общения. Доверие верифицируется как социальное поведение (профессионально компетентное поведение) и групповое состояние, как обобщенное ожидание, как катализатор процесса принятия решений и конкурентности.

Таким образом, доверие к политическим факторам выступает ключевым инструментом достижения политической стабильности государства. В свою очередь дефицит доверия влечет проблему дефицита социального капитала. Радиус доверия как показатель социального капитала отражает широту и интенсивность социальных связей в обществе.

Список использованных источников:

1. Парсонс Т. Система современных обществ. М.: Аспект Пресс, 1998.
2. Сидоренко Е. В. Развитие организационной приверженности. Материалы семинара-тренинга. – М.: Школа менеджеров Арсенал, 2004.

3. Meyer J. P., Allen N. J., Smith C. A. *Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization* // *Journal of Applied Psychology*. 1993.
4. Mowday R. T., Porter L. W., Steers R. M. *Employee-organization linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism, and Turnover*. New York: Academic Press, 1982.
5. Харский К. *Благонадежность и лояльность персонала*. – СПб.: Питер, 2003.

МРНТИ 11.25.19

Акишев А.А.¹, Калиев И.А.²

¹доктор политических наук, профессор ПГУ им. С. Торайгырова,
г. Павлодар, armanfir@mail.ru

²кандидат политических наук, профессор, ПГУ им. С. Торайгырова,
г. Павлодар, Kaliev7719@mail.ru

ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются различные подходы к исследованию этноса и специфики национального самосознания. В среде исследователей, занимающихся проблемами этнического, распространение получила идея о том, основными признаками этноса являются самосознание и самоназвание или этноним этноса. Предполагается, что при предельно широкой по содержанию и социально-временным горизонтам трактовке глобализации, последняя предстает как процесс становления реальной целостности человеческого мира в духовном и всех материальных ее (целостности) смыслах. Так называемая глобализация не ограничивается только планетарным, физическим, социальным и когнитивным пространством, но охватывает внутренний мир социума и человека, а потому неизбежно включает психологические, идеологические и культурологические компоненты. Обобщенно говоря о сущности глобализации, можно выделить ее признаки: всеобщность изменений, разрушение организационных основ социальной структуры, ослабление национально-государственного фактора, переход к новому типу рациональности, трансформация «мультикультурализма», изменение системы ценностей. Определено, что для этноса самосознание выполняет роль основного идентификатора этноисторической индивидуальности. В начале формирования этноса главную роль в его интеграции играют общность языка и территории.

Авторы констатируют, что в процессе дальнейшего этногенеза роль основного консолидирующего фактора выполняют общность культуры, общность языка, идеологии, общественно-политического устройства, другие факторы в зависимости от ситуации. Делается вывод о том, что исследования национального и этнического самосознания подтверждают известное постоянство структуры сознания, при этом конкретные элементы этнического и национального формируются в зависимости от определенных географических, исторических, социальных, политических, экономических факторов.

Ключевые слова: этнос, национальная политика, национальное самосознание, глобализация, интеграция.

A.A. Akishev¹, I.A. Kaliyev²

¹doctor of political science, professor, PSU named after S. Toraihyrov,
armanfir@mail.ru

²candidate of political science, professor, PSU named after S. Toraihyrov,
Kaliev7719@mail.ru

TRANSFORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE TERMS OF GLOBALIZATION

Abstract

This article discusses various approaches to the study of ethnos and the specifics of national identity. Among researchers dealing with ethnic issues, the idea has spread that the main features of an ethnos are self-awareness and self-name or the ethnonym of an ethnos. It is assumed that with an extremely broad interpretation of globalization in content and socio-temporal horizons, the latter appears as a process of becoming the real integrity of the human world in the spiritual and all its material (integrity) senses. The so-called globalization is not limited only to the planetary, physical, social and cognitive space, but encompasses the inner world of society and man, and therefore inevitably includes psychological, ideological and culturological components. Generally speaking about the essence of globalization, we can single out its signs: the universality of changes, the destruction of the organizational foundations of the social structure, the weakening of the national-state factor, the transition to a new type of rationality, the transformation of "multiculturalism", a change in the value system. It was determined that for the ethnos self-consciousness plays the role of the main identifier of ethno-historical individuality. At the beginning of the formation of the ethnos, the main role in its integration is played by the common language and territory.

The authors state that in the process of further ethnogenesis the role of the main consolidating factor is played by the common culture, common language, ideology, social and political structure, other factors depending on the situation. It is concluded that studies of national and ethnic identity confirm a certain constancy of the structure of consciousness, while specific elements of ethnic and national are formed depending on certain geographic, historical, social, political, economic factors.

Keywords: ethnos, national policy, national identity, globalization, integration.

A.A. Akiyev¹, I.A. Kaliev²

*¹саяси ғылымдарының докторы, профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ,
Павлодар қ., artanfip@mail.ru*

*²саяси ғылымдарының кандидаты, профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ,
Павлодар қ., Kaliev7719@mail.ru*

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМНІҢ ӨЗГЕРУІ

Аңдатпа

Аталмыш мақалада этнос пен ұлттық сана-сезімді зерттеудің түрлі көзқарастары қарастырылады. Этника мәселесімен айналысатын зерттеушілер арасында этностың негізгі белгісі оның сана-сезіміне, атауына негізделетінін атайды. Жаһанданудың кең мағынасына сай түрлі үрдістерде адамзат әлемінің қалыптасуы рухани және барлық материалдық (жалпылық) құндылықтарға негізделеді. Жаһандану тек планетарлық, физикалық, әлеуметтік және когнитивтік кеңістікке ғана негізделмейді, сонымен қатар қоғам мен адамның ішкі дүниесін, психологиялық, идеологиялық және мәдени құрамдарды қамтиды. Жалпы жаһанданудың келесі белгілерін атап кетуге болады: жалпы өзгеріс, әлеуметтік құрылымның ұйымдастырушылық негізінің құлдырауы, ұлттық-мемлекеттік фактордың әлсіреуі, рационалдылықтың жаңа типіне көшу, «мультикультурализмнің» өзгеруі, құндылықтар жүйесінің өзгеруі. Этнос үшін сана-сезім ерекше орын алатындығы анықталды. Алғашқы этностың қалыптасуында оның тілі мен аумағы ерекше орынға ие.

Авторлар этногенездің дамуында мәдениет, тіл, идеология, қоғамдық-саяси құрылым және тағы басқа факторлар ерекше әсер ететінін атап өтілді. Ұлттық және этникалық сана-сезімді зерттеу сананың тұрақтылығын дәлелдейді, осыған орай этникалық және ұлттық элементтер географиялық, тарихи, әлеуметтік, саяси, экономикалық факторларға негізделетінін айтылады.

Түйін сөздер: этнос, ұлттық саясат, ұлттық сана-сезім, жаһандану, интеграция.

Миграционные процессы в современном мире приняли глобальный характер, что зачастую приводит к стиранию границ национальных, этнических признаков.

В современной научной литературе понятие «глобализация» применяется в двух основных значениях – как объективная тенденция современного мирового развития и как реальный многоплановый процесс. Глобализация как объективная тенденция в развитии человечества представляет собой качественно новую стадию интернационализации общественной жизни.

Общим для обеих стадий является то, что интернационализация и глобализация как воплощение энергии социальности человеческого рода в пространстве планеты выражаются в расширении и углублении социальных связей в мире и усилении взаимозависимости государств и народов. Вместе с тем, глобализация – не просто «всплеск» данной общемировой тенденции, а принципиально новая стадия. Качественная новизна ее обусловлена новыми объективными обстоятельствами в жизни мирового сообщества [1].

Таким образом, при предельно широкой по содержанию и социально-временным горизонтам трактовке глобализации, последняя предстает как процесс становления реальной целостности человеческого мира в духовном и всех материальных ее (целостности) смыслах. Так понимаемая глобализация не ограничивается только планетарным, физическим, социальным и когнитивным пространством, но охватывает внутренний мир социума и человека, а потому неизбежно включает психологические, идеологические и культурологические компоненты.

Существует различные теории глобализации, например, теория модернизации, теория стадий роста, концепция взаимозависимости национальных хозяйств, концепция равного партнерства и др. Каждая из них касается в основном экономической сферы и нацелена на то, чтобы вскрыть механизмы эксплуатации и несправедливости, но классическими теориями принято считать три следующие: империализм, теория зависимости и теория мировой системы [2].

Обобщенно говоря о сущности глобализации, можно выделить ее признаки: всеобщность изменений, разрушение организационных основ социальной структуры, ослабление национально-государственного фактора, переход к новому типу рациональности, трансформация «мультикультурализма», изменение системы ценностей [3].

Для нации на первый план выдвигаются признаки «почвы», геополитические, культурные становятся второстепенными. С этой точки зрения очень важной является языковая идентификация, в которой отражается картина мира данного этноса, основа всех его культурных стереотипов.

Рассмотрим некоторые взгляды, относящиеся к историко-философскому аспекту. В среде исследователей, занимающихся проблемами этнического, распространение получила идея о том, что основными признаками этноса являются самосознание и самоназвание или этноним этноса. Здесь возникает проблема отделения этнического самосознания от самосознания других типов социальных общностей.

Ученый П.Л. Белков, в противовес всем предположениям и гипотезам, в общем соответствующим концепциям Ю.В. Бромлея или Л.Н. Гумилева, предлагает определение этноса как совокупности людей, объединенных общностью самосознания, не предлагая соответствующего объяснения самосознания и сознания, однако в данном случае от их правильной трактовки зависит понимание сущности этноса [4].

Напротив, исследователь Е.М. Колпаков делает попытку определить этническое самосознание как субъективное отражение имеющегося единства интересов в различных сферах жизнедеятельности, в конкретной исторической реальности. Безличность и неопределенность общего содержания этнического самосознания позволяет наполнять его различным конкретным содержанием [5].

В начале формирования этноса главную роль в его интеграции играют общность языка и территории. На следующих этапах роль основного консолидирующего фактора выполняют общность культуры, общность языка, идеологии, общественно-политического устройства, другие факторы в зависимости от ситуации.

В результате этническое сознание может, как сохраняться и активно действовать в течение довольно длительного времени, так и быстро исчезать. Версия консолидирующего фактора не может быть признана удовлетворительной, поскольку единство интересов, как объединяющая характеристика, может рассматриваться по отношению не только к этносу, но и вообще к любой общности людей.

Ю.И. Семенов приводит более определенную версию. С его точки зрения, этническое самосознание – это осознание людьми, составляющими этническую общность, своей принадлежности конкретно к данной, а не какой-либо иной общности. В контексте понятия этноса как совокупности людей, которые имеют общую культуру, говорят на одном языке, идентифицируют себя именно с данной этнической общностью, специфически этническое не выявляется, так это определение так же можно применить и по отношению и к другим социальным общностям [6].

Исследователи В.Г. Бабаков и В.М. Семенов выявляют структуру этнического и национального самосознания. Для этноса самосознание выполняет роль основного идентификатора этноисторической индивидуальности, которая отличает данный этнический организм от другого этнического организма.

Самосознание этноса основывается на отождествлении индивидом себя с представителями определенного этноса. Это отождествление обуславливается рядом причин: взаимодействиями на уровне личности, общей системой ценностей, материальными условиями жизни и деятельности индивидов, общностью социально-культурных, хозяйственно-экономических интересов [7].

Иерархию этнического самосознания можно представить в виде совокупности следующих компонентов: осознании этнической принадлежности; представления этнической общности о себе самой (автостереотипы); стереотипы, то есть представления о других этнических коллективах. Исследователи утверждают, что национальное самосознание является определяющим компонентом национального сознания.

Это обладающая безусловной сложностью структурно-функциональная система, основанная на взаимодействии автостереотипов, таких, как социальная память, осознание значимости национальной территории как важного фактора существования данного народа, осознанное отношение к наличествующим материальным и духовным ценностям, совокупность оценивания других этнических общностей, то есть стереотипы.

По своему определяет сущность национального самосознания В.П. Торукало. Одно из главных составляющих национального самосознания, это, безусловно, духовное образование, как совокупность идей, взглядов, представлений, чувств, настроений, отражающих место той или иной нации среди других, ее самобытные интересы, особенности ее исторической судьбы, языка, культуры, религии, морали [8].

Исследователь, однако, не распространяет данное объяснение также и на этническое самосознание, хотя приведенное выше определение тут также можно применить.

В вышеприведенных концепциях этнического и национального самосознания не совсем точно выделено отличие этих видов самосознания, содержательные компоненты направлены только на выявление самосознания различных этносов или наций.

Взгляд на этничность как основу этнического самосознания наиболее полно представлен в исследованиях С.В. Чешко. Этничность, с одной стороны – это представление о наследуемой групповой солидарности, основанное на представлениях же об общих (не всегда реально общих) происхождении, исторических судьбах, интересах и культуре. С другой стороны, такие представления имеют объективную основу – они действительно вырабатываются реально существующими большими группами людей (народами), занимающими относительно обособленное положение в окружающей социальной среде [9].

Суть гипотезы С.В. Чешко заключается в том, что он предлагает считать этничностью групповую идентичность, производную от социального инстинкта коллективности, которая обосновывается представлениями об общности происхождения и специфичности своей культуры. Однако не уточняется процесс формирования групповой идентичности, а также то, чем определяется социальный инстинкт коллективности.

Г.В. Дзибель утверждает, что многие концепции этничности объединяются понятием родства, реализующемся в биологическом, социальном и ментальном модусах. Согласно его определению, этничность – это постоянно вырабатываемый консенсус между членами этноса, а также между ними и окружающими этническими общностями; интегративная социальная функция для определенной категории людей; взаимное признание товарищества; не детерминированный никакими материальными причинами социальный инстинкт коллективности и т.д.

Биологическое родство в данном случае рассматривается на уровне индивидов и основывается на кровнородственных отношениях. Прямым следствием его является общность языка, культуры, совокупности личностно-психологических взаимодействий, территории проживания. Социальное родство проявляется на уровне отношений групп индивидов: с одной стороны, конкретный этнос отличается от другого определенным набором признаков, с другой стороны, каждый конкретный индивид принадлежит к той или иной группе в рамках этнической общности [10].

Ментальное родство проявляется в целостном восприятии индивидом своей этнической общности. К особому роду ментального родства можно отнести так называемое региональное родство, которое в современном мире становится ведущим признаком интеграции.

В исследовании феномена этничности важным представляется психологический аспект, так как человеческие общности, в том числе, складываются на основе общности индивидов в психофизиологическом и деятельностном плане.

Согласно предположению Е.Ф. Тарасова, этническое самосознание предполагает рефлексию каждого индивида над собственной национальной культурой, существующей в ментальной, деятельностной и предметной формах [11].

Из исследований В.Ю. Хотинец вытекает, что этническое самосознание, представляя собой единое целое, в своем развитии проходит несколько этапов, из которых определяющим является так называемый типологический – формируются представления об этнических особенностях общности и идентификационный – на этом этапе и складывается собственно само этническое самосознание. Структуру этнического самосознания с позиции психологии можно представить следующим образом:

- осознание особенностей этнической культуры своей этнической общности;
- осознание психологических особенностей своей этнической общности;
- осознание тождественности со своей этнической общностью;
- осознание собственных этнопсихологических особенностей;
- осознание себя в качестве субъекта своей этнической общности;
- социально-нравственная самооценка этничности [12].

Вышеприведенные элементы этнического самосознания способствуют формированию системы этнопсихологических свойств личности, которые определяют поведение индивида, осознающего себя частью этноса.

Среди теоретических концепций, направленных на исследование национально-этнических отношений, важное место занимает так называемый диффузионизм, выдвинувший понятие культурной диффузии, в смысле пространственного перемещения культурных явлений.

Появление диффузионизма предвосхитил немецкий ученый Ф. Ратцель, который исследовал вызванные природными условиями различия между культурами и формы взаимодействия между народами (переселения, завоевания, обмен, торговля и т.д.). Его антропогеографическое учение было посвящено изучению конкретных условий, в которых формировались и развивались культурные явления.

Позже, в XX в., появились научные школы, разрабатывавшие различные направления культурной и этнической истории. Немецкий ученый Л. Фробениус сформулировал понятие «культурного круга», содержащее сочетание целого ряда признаков культуры в определенном географическом районе. Однако Фробениус представлял культурные явления независимыми от людей, развивающимися сами по себе, в зависимости от природных условий.

Концепцию «культурных кругов» развивал Ф. Гребнер, который утверждал, что каждый элемент культуры происходит из одного центра, принадлежит к одному «культурному кругу» и распространяется посредством диффузии. Согласно теории Гребнера, вся история культуры представляет собой перемещения по всему земному шару нескольких культурных кругов, соединившихся друг с другом. Эти взгляды получили дальнейшее развитие в этнологии. Представленные теории включают в себя отдельные элементы концепции «диффузионизма».

Приверженцы «диффузионизма» полагают, что все великие открытия и изобретения, сделанные в одном определенном центре, распространялись путем диффузии, заимствования элементов культуры или целых культур. Все сходные явления в культуре различных этносов не возникли самостоятельно, независимо друг от друга, а были заимствованы. «Прародину» заимствования можно всегда определить.

Конечно, с определенными положениями теории диффузий можно объективно согласиться. Различного рода заимствования и миграция культурных элементов – явление вполне обычное в ряду национально-этнических отношений. Имеют место они и в современных культурных отношениях. Однако сторонники «диффузионизма» преувеличивают роль в истории культурных явлений как фактора исторического развития, преуменьшая возможность возникновения сходных элементов этнической культуры в разных частях земного шара независимо друг от друга. [13]

Проблемы трансформации культурных явлений широко представлены в работах известных антропологов, этнологов, культурологов, социологов. Согласно концепции традиционалистов (Ф. Фукуяма, Л. Харрисон, С. Хантингтон, Р. Патнэм), поведение современных обществ формируется благодаря культурным традициям, устойчивым к трансформациям.

Взаимодействие культур, их диалог – наиболее благоприятная основа для формирования и развития национально-этнических отношений. Взаимодействие культур и наций предполагает и какие-то общие культурные ценности. Диалог культур в сфере национально-этнических отношений может выступать как примиряющий фактор, предупреждающий конфликты.

Важное значение в изучении сферы национально-этнических отношений имеет исследование национального вопроса.

«Национальный вопрос» как понятие употребляется в разных значениях. Термин исторически возник на стыке взаимодействия государственных структур и наций и выражал взаимоотношение угнетенных и угнетающих наций, проблемы ликвидации неравноправия наций, этнических групп.

Национальный вопрос – «это неравенство уровней экономического и культурного развития различных наций, отставание неравноправных и угнетенных наций от наций привилегированных, великодержавных; это, наконец, атмосфера национальной розни, национальных распрей, вражды и подозрений на национальной почве» [14]

Исследователь А.Г. Здравосмыслов предлагает так называемый релятивистский подход к проблеме «национального вопроса». Релятивистская концепция предлагает рассматривать существующие этнические и национальные сообщества в качестве взаимодействующих целостностей. Данная концепция критически подходит к роли исторического фактора в развитии государства и нации, основываясь на реальном политическом и культурном многообразии становления этносов и наций.

По мнению А.Г. Здравосмылова, реальную основу национально-этнических отношений составляет коммуникация между этническими группами и национальными сообществами. Соответственно, центральной категорией релятивистской концепции является понятие национального самосознания, определяемое как «осознавание народом самого себя как некоторой общности, отличающейся от других».

Суть данной теории заключается в том, что у каждой национально-этнической группы имеется свой круг сообществ, с которыми происходит идентификация в плане культуры и психологии.

Практическую значимость теории А.Г. Здравосмыслов основывает на трех аспектах:

– на уровне отдельного государства идет осознание культурного и этнического плюрализма и выхода против практики навязывания культурного и политического доминирования какой-либо одной этнокультурной единицы;

– аналогичные процессы проходят на уровне анализа личностного поведения, ибо ни один из признаков этнической принадлежности не может рассматриваться в контексте этой теории в качестве абсолютного [15];

– в рамках рассмотрения релятивизм помогает обосновать многополюсность мира и представить теоретические аргументы в пользу политики культурного многообразия и защиты локального;

– релятивистскую концепцию можно рассматривать как оппозиционную по отношению к концепциям радикального национализма.

В современном мире политическая составляющая национально-этнических отношений имеет определяющее значение для развития этноса и нации.

Политические деятели постоянно учитывают существующие реалии национально-этнических отношений. Этот подход получил название «национальной политики». Национальная политика не терпит двух крайностей. Во-первых, национальная политика не должна подменяться экономической или социальной политикой. Во-вторых, она должна осуществляться в сочетании со всеми легальными инструментами политического регулирования. Современная национальная политика должна основываться на следующих принципах:

– самостоятельность каждой нации в определении своего политического статуса, экономического, социального и культурного развития;

– суверенитет наций;

– недопустимость вмешательства в дела одной нации других наций;

– создание условий, которые позволяли бы каждому человеку пользоваться всеми правами и свободами, нести ответственность перед обществом независимо от его национальной, расовой принадлежности;

– обеспечение подлинного демократизма в национальных и межнациональных отношениях;

– борьба против всех форм расовой и национальной неприязни; обеспечение прав и свобод малочисленных народов в многонациональных странах;

– борьба против национализма, шовинизма, сепаратизма и т.д.

В данном ряду принципов определяющим является принцип самоопределения нации.

«Безусловное признание права каждого народа и личности на самоопределение – основа политической стратегии в сфере национальных отношений, Право наций на самоопределение как программное требование демократических сил имеет самый широкий смысл – право на свободный выбор народом государственного устройства вплоть до государственного отделения и образования самостоятельного государства, свобода выбора институтов и символов государственности, право

каждого народа самостоятельно решать экономические, социально-культурные вопросы своего развития» [14, с. 24].

При решении проблем национального самоопределения чрезвычайно важно обеспечивать оптимальное соотношение интересов нации и личности. Такое соотношение может быть достигнуто на основе положений Всеобщей декларации прав человека и другими международными документами, согласно которым каждый человек, в какой бы стране он не проживал, должен обладать всеми правами и свободами вне зависимости от цвета кожи, языка, политических убеждений, расы, национального, социального происхождения, имущественного положения, религии.

Таким образом, исследование сущности этноса, нации, национально-этнических отношений выявляет несколько устойчивых тенденций. Так называемые социальные концепции сущности нации и этноса определяют этнос как природно-биологическую основу, предшествующую нации в историческом аспекте. В среде исследователей, занимающихся проблемами этнического, распространение получает идея о том, что основными признаками этноса являются самосознание и самоназвание, или этноним этноса. Здесь возникает проблема отделения этнического самосознания от самосознания других типов социальных общностей.

Исследования национального и этнического самосознания подтверждают известное постоянство структуры сознания, конкретные же элементы этнического и национального формируются в зависимости от определенных географических, исторических, социальных, политических, экономических факторов.

В современном мире политическая составляющая национально-этнических отношений имеет определяющее значение для развития этноса и нации. Политические деятели постоянно учитывают существующие реалии национально-этнических отношений и вынуждены отражать её во внутренней и внешней политике своего государства.

Список использованных источников:

1. Тоффлер Э. *Метаморфозы власти*. / Пер. с англ. – М. : ООО АСТ, 2003.
2. Бутенко А.П. *Глобализация: сущность и современные проблемы* //Социус. – 2015. – № 3. – С. 3-19.
3. Кочетов Э. *Осознание глобального мира* //Мировая экономика и международные отношения. Г.В. – 2016. – №5. – С.71-76.
4. Белков П.Л. *Понятие «малые группы» и объект исследования этнографии* //Историческая этнография. – СПб., 2008. – С. 88-96.
5. Колпаков Е.М. *О методах реконструкции идеологии по археологическим данным (к анализу литературы)* //Идеологические представления древнейших обществ. – М., 1980. – С. 25-27.
6. Семенов Ю.И. *Как возникло человечество*. – М. : Наука, 1966. – 567 с.
7. Бабаков В.Г., Семенов В.М. *Национальное сознание и национальная культура : (Методол. пробл.)*; Рос. акад. наук. Ин-т философии. – Москва, 1996. – С. 56.
8. Торукало В.П. *Национальное самосознание – одна из важнейших составляющих самосознания личности* // Самоопределение человека и человечества. Материалы научно-практической конференции, г.Оренбург, 23 апреля 1996 г. – Оренбург, 1996.
9. Чешко С.В. *Человек и этничность*. // ЭО. – 1994. – № 6. – С. 41.
10. Дзибель Г.В. *Феномен родства. Прологомены к иденетической теории*. – СПб. : Музей антропологии и этнографии (Кунсткамера) РАН, 2001. – 470 с.
11. Тарасов Е.Ф. *Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации*. //Основы теории речевой деятельности. – М. : Наука, 1974. – С. 255.
12. Хотинец В.Ю. *Психологические и культурные факторы этнотипического поведения* / В.Ю. Хотинец // Психологический журнал. 2005(а). – Т. 26. – N 2. – С. 33-44.
13. Белик А. А. *Культурология : Антропологические теории культур*. – М. : РГГУ, 1999. – 241 с.
14. Тавадов Г.Т. *Политика и национальные отношения*. //Социально-политические науки. – 1991. – № 10. – С. 22.
15. Здравомыслов А.Г. *Релятивистская теория наций и рефлексивная политика* // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 115.

Курмангали А.К.¹

¹ д. полит. н., доцент кафедры международных отношений
Казахского национального педагогического университета имени Абая

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ «ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ГОСУДАРСТВА»

Аннотация

На сегодняшний день интерес к исследованию сложного и многогранного понятия «политический образ страны» приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире проблема формирования позитивного имиджа Казахстана становится все более актуальной. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование положительного образа страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве. В данной статье предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В завершении делаются выводы. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: государство, политический образ, мировое политическое пространство, Республика Казахстан.

A.K. Kurmangali¹

¹ d.polit.s., associate professor of International Relations Department
of Abay Kazakh National Pedagogical University

MODERN APPROACHES IN DETERMINING THE CONCEPT OF "POLITICAL IMAGE OF THE STATE"

Abstract

To date, interest in the study of the complex and multifaceted concept of "national image of the country" has acquired special significance. In the modern globalizing world, the problem of forming a positive image of Kazakhstan is becoming more urgent. This urgency is due to a complex of political, economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of the relationship between countries and peoples. Dynamics reflecting the development and formation of a positive image of the country has a significant impact on its status in the global political space. In this article, we propose an author's study of the problem in question. The relevance of the topic of the article is beyond doubt. The main aspects of the topic are analyzed and examined. The article studies the relevance and essence of phenomena and categories. In conclusion, conclusions are drawn. The article makes an attempt to summarize the discussion as the main part of the investigated problem.

Keywords: state, political image of the state, world political space, the Republic of Kazakhstan.

A.K. Kurmangali¹

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті,
саяси ғылымдарының докторы

«МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ БЕЙНЕСІ» АНЫҚТАМАСЫНА ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа

Бүгінгі таңда зерттеу жұмысы көпқырлы және қиын байланыстағы "мемлекеттің саяси бейнесі" ерекше қызығушылық туғызып отыр. Қазіргі жаһанданған әлемде Қазақстанның жөнді бейнесін жайлы сұрақтар өзекті болып келеді. Бұл кешенді мәселе халықтармен саяси-экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдениеттік факторлар елдердің қарым-қатынас жиынтығы көрсетті. Мемлекеттің бейнесінің дамуы оның динамикасы әлемдік саяси кеңістігінде оның мәртебесіне едәуір әсер етеді. Берілген мақалада қарастырып отырған мәселенің авторлық зерттеуі ұсынылған. Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілері талдалынып, зерттелінді. Мақалада құбылыстар мен санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелінді. Аяқтау мезетінде қорытындылар жасалынады. Мақалада зерттеліп жатқан мәселенің негізгі бөлігі ретінде талқылаудың қысқаша мазмұны әрекеті қабылданған.

Түйін сөздер: мемлекет, мемлекеттің саяси бейнесі, әлемдік саяси кеңістігі, Қазақстан Республикасы.

Актуальность исследования. Политический образ государства играет определенную роль в международных отношениях. Характер данного образа во многом определяет успешность проведения внешней политики государствами, развитие торгово-экономических связей с другими странами. Развитие Казахстана как суверенного государства сопровождалось становлением и совершенствованием разветвленной системы контактов с зарубежными государствами, расширением границ сотрудничества и внешних связей со странами мирового сообщества. Именно в процессе развития механизмов взаимодействия Казахстана со странами мира формировался его имидж. С каждым последующим веком международный имидж страны только укреплялся, подвергаясь корректировке в соответствии с происходящими изменениями, адаптировался к новым условиям в стране и за рубежом.

Методы. В основе методологии данной статьи применен диалектический метод, освобожденный от материалистического или идеалистического монизма и основанный на плюралистической, многолинейной взаимозависимости всех общественных явлений. Использован также метод политологического анализа в исследовании понятия «политический имидж государства», диалектической взаимозависимости и взаимодействия методов: теоретического и эмпирического, исторического и логического, индукции и дедукции и др.

Результаты. Современный политический образ государства – это не только результат каких-либо политических, экономических, социально-культурных факторов государственного развития, но и активный инструмент государственного управления с целью преобразований, повышения статуса и престижа данной страны, ее инвестиционной привлекательности. Политический образ государства – это общее, эмоционально окрашенное системное представление о стране, формируемое на основе политически значимых событий, которые происходят в этом государстве. Политический образ Казахстана может быть решающим для принятия ряда решений международного характера, и определяют имидж государства в целом. Поэтому значимой составляющей государства является формирование его положительного политического образа в современных международных отношений.

Дискуссия. Другие политологи достаточно четко разграничивают категории «имидж» и «образ» [1, с. 3]. Нам представляется эта точка зрения более аргументированной, поскольку образ является родовым понятием по отношению к имиджу. Образ - это результат и идеальная форма отражения объектов в сознании человека, возникающий в условиях общественно-исторической практики, на основе и в форме знаковых систем. Достаточно часто имидж интерпретируется как целенаправленно формируемый образ какого-либо лица, явления, предмета, призванный оказать эмоционально-психологическое воздействие на кого-либо в целях популяризации. Таким образом, понятие «образ» не тождественно «имиджу»: главное отличие состоит в том, что имидж формируется вследствие преднамеренных усилий специалистов.

В последние годы весьма популярным в политической науке стало понятие «бренда». Основные принципы политического брендинга были сформулированы Жаком Сегелом [2]. Как отмечают современные политологи, сильная, востребованная идея и есть успешный бренд. В.Н. Ляпоров определяет бренд как «иллюзию вокруг вполне привычной вещи» [3, с. 8]. В определенном смысле, бренд является символическим выражением имиджа, что позволяет различать эти два понятия.

Представитель «брендингового» подхода – М. Бочаров, – предлагает рассматривать имидж территории в терминах брендинга, то есть говорить о создании «страны (региона) - бренда», «страны – торговой марки» [4, с. 184]. Брендинг в данном случае выступает как основа нематериальных активов государства, «вид деятельности, направленный на создание устойчивых представлений в сознании потребителей об объекте окружающего мира».

Региональный брендинг, в более общем смысле – территориальный, существует наряду с бизнес-брендингом, политическим брендингом, социальным брендингом. Он необходим для улучшения «финансового имиджа» территории и привлечения инвестиций, его определяют и как «средство внеэкономического решения текущих проблем, стоящих перед субъектами региональной активности – властью, коммерческими структурами, общественными организациями». Мы признаем, что выстроить бренд страны – задача гораздо более сложная. Для ее решения необходимо, отталкиваясь от основы бренда – символа, проанализировать все то позитивное, что составляет сегодня бренд Казахстана, систематизировать наработанное и затем сформировать новые символы и их смыслы, подкрепив их соответствующими социально-экономическими программами. В процессе анализа необходимо определить, какие из старых и новых символов реально работают (не работают) в нынешних условиях; на позитив или на негатив; какие из них нужно продвигать (нейтрализовывать).

Систематизировать символы можно в соответствии со следующими категориями:

бренды – исторические названия (города, здания, памятники);

бренды-персоналии (государственные деятели, писатели, ученые, полководцы, спортсмены);

бренды-товары (одежда, продукты питания, изделия народных промыслов);

бренды-символы (красный флаг, кремлевская звезда, двуглавый орел) и т.д.

Таким образом, можно говорить о существовании, с одной стороны, сферной композиции политического образа, с другой стороны, модели, основанной на кобрендинге – позиционировании продвигаемых брендов совместно с дополнительными или разработанными совместными символами. Модель, при которой основной бренд становится ядром, объединяющим вокруг себя второстепенные бренды, может называться ядерной.

Метафорически основа ортогональной структурной модели – кристаллическая решетка, отражающая целостный политический образ государства, в узлах которого располагаются атомы – ключевые образы-концепты. Продолжим образное сравнение: атомы в узлах решетки находятся в определенных местах за счет, главным образом, сил притяжения и отталкивания. Поэтому концепты, то есть вершины куба, расположены, исходя из того, с какими концептами они имеют наибольшее количество связей. Отсюда появляются грани, фактически, задающие общую сферу: общественно-политическая, производственно-ресурсная, национально-ментальная, социокультурная, культурно-историческая и национально-ценностная.

На наш взгляд, предложенная модель представляет собой внешний образ страны. Очевидно, что в зависимости от уровня формирования политического образа государства меняется состав «вершин». Следует понимать, что каждый из компонентов данной структуры объективен, и в то же время имеет часть субъективных характеристик, существующих в сознании аудитории.

Итак, в схеме внешнего образа государства основополагающими концептами будут являться: политический лидер (глава государства); политический дискурс (сюда следует включать политический режим, положение средств массовой информации, законодательную базу и т.д.); политическая история (значимые события мирового масштаба, в которых страна принимала участие либо известные исторические образы); крупные бренды (известные торговые марки, имена, бренды); география и ресурсы (культурные ценности, природные ресурсы, включая географическое местоположение); менталитет (совокупность черт национального характера); международный авторитет (подразумевает современную деятельность государства на международном уровне); ценности и идеи (базовые, общественно разделяемые ценности, конституирующие государство).

В течение последних десятилетий в качестве перспективного объекта по формированию политического имиджирования и, соответственно субъекта формирования политического образа начинают выступать сложные природно-социальные комплексы – территориальные образования различных политико-административных статусов. Для таких образований – государств – имиджевый капитал становится вполне материальной субстанцией, превращаясь в инвестиционный и иные виды ресурсов. Имиджевые преимущества легко конвертируются в более значимые – политические, геополитические, политико-психологические, экономические. С другой стороны, недоработки в деятельности по формированию политического образа, отсутствие целенаправленной политики государственного образования в этой сфере неизбежно уменьшает его геэкономический и геополитический публичный капитал и отбрасывает назад в глобальной или субглобальной конкуренции. Все это ставит проблему управления политическими образами крупных территориально-государственных субъектов не только в фокус внимания теоретиков PR, научных интересов теоретиков, но и пристального внимания со стороны политологов-практиков.

Заключение. Политический компонент данного понятия является неотъемлемой частью имиджевой политики государства. Он заключается в осмыслении политической роли государства, его политических

норм и ценностей при реализации государственной программы по улучшению политического статуса. На практике это означает, что создатели политического образа должны конструировать политические портреты своих стран по выбранным ими политическим измерениям, предлагаемым различными авторами, и соотносить их с аналогичными конструктами стран-реципиентов.

Список использованной литературы:

1. Драгачева О.С. *Внешиеполитический имидж государства и его лидера технологии формирования и позиционирования. Автореф. дисс. на соиск. уч.ст.канд.полит.наук.* – М., 2006. – 28 с.
2. Сегела Ж. *Ностальгия по будущему.* – М.: Весь мир, 2006. – 254 с.
3. Ляпоров В.Н. *100% бренд.* – М.: Бестселлер, 2004. – 176 с.
4. Бочаров М. *История рекламы: детство, отрочество.* – М.: Альтерпресс, 2004. – 336 с.

МРНТИ 11.07.45

Н.Б. Сейсен¹

¹*с.э.д., Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры*

САЯСИ ЖҮЙЕНІ ЖАҢҒЫРТУ

Аңдатпа

Әлемнің жаңғырту және жаһандану үрдістерінде, қоғамдық дамудағы құндылықты өлшемдердің рөлінің артуы олардың менталитетін, ойлау жүйесін, құндылықтардың құрылымын, үстемдік етуші идеологияларды, сан алуан пікірлерді мұқият зерттеуді қажет етеді. Бұл, әсіресе, өз тарихи таңдауын жасаушы ТМД елдері үшін өзекті мәселе. Осы мәреге қарай табысты алға жылжу қазіргі кезде іске асырылатын жаңғырту стратегиясының түріне тікелей байланысты. Жалпы алғанда, қазақстандық қоғамға қатысты саяси жаңғырту және жаһандану үрдісі бойынша мынаны айтуға болады: біріншіден, батыстық үлгі бойынша аса күрделі реформаларды жүргізу қарастырылды; екіншіден, Қазақстан қоғамы азаматтарының санасына өркениеттің негізі нарықтық экономика, жеке меншік және демократия деген идея белсенді түрде енгізілуде; үшіншіден, батыстық өркениет дегеніміз әлемдік өркениеттік үрдістің эталоны деген көзқарас мықтап орныға бастады.

Түйін сөздер: саяси жаңғырту, жаһандану үрдісі, реформа, азаматтық қоғам, нарықтық экономика, дәстүрлер, мәдениеттер, діндер, ғаламдық экономика.

Сейсен Н.Б.¹

¹*д.п.н., ассоциированный профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского национального педагогического университета им. Абая*

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация

Увеличение роли меры ценностей общественном развитии в процессе модернизации и глобализации, требует тщательного изучения их менталитета, системы мышления, структуры ценностей, доминирующих идеологов и различных мнений. Это особенно актуально для стран СНГ, которые делают свой исторический выбор. Успешное продвижение в этом направлении напрямую связано с тем типом стратегии модернизации, которая реализуется в настоящее время. В целом относительно процесса политической модернизации и глобализации казахстанского общества можно сказать следующее: во-первых, планируется провести более сложные реформы по западной модели; Во-вторых, сознание граждан казахстанского общества активно внедряется идея рыночной экономики, частной собственности и демократии как части цивилизации; В-третьих, западная цивилизация является очень важной концепцией мировой цивилизации.

Ключевые слова: политическая модернизация, глобализация, реформа, гражданское общество, рыночная экономика, традиции, культуры, религии, мировая экономика.

N.B. Seisen¹

¹Doctor of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of the Abai Kazakh National Pedagogical University

MODERNIZATION OF THE POLITICAL SYSTEM

Abstract

Increasing the role of social development values in the process of modernization and globalization requires careful study of their mentality, system of thinking, value structure, dominant ideologues and various opinions. This is especially true for the CIS countries, which make their historical choice. Successful advancement in this direction is directly related to the type of modernization strategy that is currently being implemented. In general, with regard to the process of political modernization and globalization of Kazakhstan's society, the following can be said: first, it is planned to carry out more complex reforms following the Western model; Secondly, the consciousness of the citizens of Kazakhstan's society is actively introducing the idea of a market economy, private property and democracy as part of civilization; Thirdly, Western civilization is a very important concept of world civilization.

Keywords: political modernization, globalization, reform, civil society, market economy, traditions, cultures, religions, world economy.

Қазіргі кезде Қазақстан әлемдік қоғамдастыққа кең көлемде кіруде, ғаламдық мәселелерді, соның ішінде, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік мәселелерді тығыз ынтымақтастық пен өзара пайдалы әріптестік негізінде шешуде. Еліміз халықаралық аренада өте маңызды мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін бағытты ұстануда. Қазіргі уақытта еліміз бірнеше күрделі жобаларды іске асыруды белсенді түрде бастап та кетті, олардың қатарына Президент Нұрсұлтан Назарбаев тұжырымдаған еліміздің әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру туралы міндетті де жатқызуға болады.

Сонымен қатар, жаһандану дәстүрлер, мәдениеттер, діндер мен идеологиялардың бірегейлендіру үрдісі болып табылады. Қазіргі заманғы әлемге құндылықтар, идеологиялар, тарихи дәстүрлер мүлдем қайшы мәдениеттердің болуы тән. Онда қуатты әлемдік және дәстүрлі діни жүйелер қалыптасқан. Тәжірибе көрсеткендей, әртүрлі тарихи дәстүрлері, діндері және идеологиялары бар елдер неғұрлым тығыз өзара әрекет ететін болса, соғұрлым олардың бір-біріне қатынастары төзімді болмақ. Сонымен, жаһандану кезеңіндегі қазақстандық қоғамды жаңғырту үрдістері туралы айтар болсақ, көп жағдайда жаһандану теориясы жаңғырту теориясын ығыстырғанын айта кеткеніміз орынды. Жаһандану термині экономика, саясат және ақпараттың трансұлттық атқарымын сипаттау үшін пайда болды. Олар соңғы ондаған жылдарда шұғыл өсе отырып, ұлттық-мемлекеттік шекараларды қаржылық-ақпараттық жүйелер үшін ашық қылды және технологиялық-ақпараттық революцияға кіргендерге басымдықтарды қамтамасыз етті [1]. Қазақстан қазіргі кездегі әлемнің көптеген елдері секілді, ғаламдық әлемге кіруде, бірақ қызығарлықтай жағдайда емес және ол, жалпы алғанда, әлі ғаламдық экономикаға кіре қойған жоқ.

Кейбір зерттеушілердің жаһандану жаңғыртудың жалғасы деген пікірлерімен келісуге болмайды. Біздің ойымызша, жаһандану – жаңғыртылған елдердің клубы. Бұрын алға басу идеясы үстемдік етті (батыстық жол бойынша даму эвфемизмі). Ол өзінің нақты бір көрнісінде жаңғыртуға айналды. Жаһандану деген атауға ие болған жаңғырту үрдістеріне дейін, дәл осы жаңғырту өзінің барлық көрністерінде, соның ішінде саяси жаңғырту, адамзат бірлігін қамтамасыз етуге бағытталған ғаламдық тенденция болып табылады. Ұзақ уақыт аралығында батыстық емес елдер қуып жетуші үлгіні бетке ұстап, Батыстың институттандырылған жүйелерін қалыптастыруға ұмтылады. Енді белгілі болғандай, бұл үрдісті бәрі бірдей жүзеге асыра алмайды екен. Батыстың дамуының өткен кезеңдерін қоса көшіріп алуға талпыныс саясат пен экономиканың жаһандануын қосуға дәрменсіз болып шықты [2]. Осы баяндалғанның негізінде жаһандану жаңғыртуға қарама-қарсы шара, өйткені қуып жету және еліктеу – өзін артта қалуға душар ету. Бүгінгі таңда таңдаулы немесе бірегей болу маңызды.

Сондай-ақ, жаһанданудың факторларының бірі коммунизмнің ыдырауы болып табылады. Ол капитал мен ақпарат үшін жабық аймақтарды жойды сөйтіп, жаһанданудың маңызды қадамы болды. Оның орнына Батысқа ұқсамайтын капитализм құрылды. Батыстық капитализм өзінің мықты өзегін қалыптастырды және жаһандану жағдайында капитализмнің негіздері жоқ елдерде оның құрылымын бейімдеуге, кез-келген қоғамды капиталистік экономика мен саясатқа қосуға бейімдеуге дайын тұрды. Сонымен, бірмезгілде жаһандану жағдайларында капиталдың өркениеттік миссиясы әлсіреді, бүкіл әлемнің қоғамдарында өркениетті капитализмді құруға байланысты оның жауапкершілігі азайды.

Дамудың әртүрлі формаларында капиталдың іске қосылуы мен соған байланысты туындаған әлеуметтік құрылым арасындағы қайшылықтар бірдей емес. Капитал әлеуметтік негіздерін қозғамай, іске қосылған жерлерде отарлауға алып келді [3]. Вестернизация кезінде капиталдың атқарымдары сақталып, мәдениетке араласу жүзеге асырылды, ал қалған аялар іс жүзінде не өзгеріссіз қалды, не жойылды. Қуып жетуге ұмтылушы жаңғырту барлық аяларда капиталға сәйкес болуды қамтамасыз етуге ұмтылдырды, яғни батыстық қоғамдармен институциялық ұқсастыққа жетуге, батыстық емес капитализмнен бөлініп шығуына ұмтылдырды. Оңтүстік-Шығыс Азияда байқалған, өз ұқсастығы негізінде жүргізілген даму мәдениетті сақтайды, басқа аяларға өзгерістер енгізеді, бірақ әлеуметтік ішкі тұтастықты бұзбайды. Тағы бір қорытынды - жаһанданудың батыстық емес капитализмнің әлеуметтік сапасын қалыптастыруы. Нәтижесінде, макросаяси және макроэкономикалық үрдістер даму міндеттерін жергілікті деп қабылдауды туғызады. Қазақстандағы капиталдың атқарымдары бүкіл әлемдегі секілді міндетті. Бірақ қоғамда қандай өзгерістер болады – бұл біздің жергілікті таңдауымыз, бәріне бірдей үлгі енді жоқ. Жаһандануға батыстық емес үлгілер де ортақ. Бүгінгі таңда саясат пен экономика әлемдік деңгейде бірігіп жатқан жағдайда алға басу мен даму идеяларынсыз ештеңе болмайды.

Коммунизмнің ыдырауы Қазақстан мен бұрынғы кеңестік одақтың елдерін ғаламдық әлемге алып келді. Жалпы теориялық тұрғыда, нарықтың болмауы және ақпараттарға мемлекет тарапынан бақылау жасалуы, саяси және ақпараттық жабықтық себебінен, индустриалдандырудан кейінгі дәуірдің сын-қатерлеріне жауап беруге бейімсіз болғандықтан коммунизм құрдымға кетті деген қорытынды жасауға болады. Егер, өзінің индустриалдануын қуып жетуге ұмтылушы үлгімен толықтай сәйкес, индустриалды дәуірдің сын-қатерлеріне жауап ретінде қабылдаса, онда индустриалдандырудан кейінгі дәуірдің сын-қатерлері түрліше түсіндіріледі: ең қолайлы нұсқаларда – инновацияларды қолдау арқылы постиндустриалды елдерді «қуып жетуге» бейімді болу; қолайлылығы төмен нұсқаларда – кейінгі индустриалды қоғамға өту, яғни батыстық дамудың өткен кезеңдеріне жетуге бағытталған қуып жетуге ұмтылушы үлгіні пайдалану. Сондықтан, жаһандануда қуып жетуге ұмтылушы үлгіні жергілікті даму үшін пайдаланудың алғы-шарты бар.

Қоғамды идеясыз біріктіру мүмкін емес. Біріктіруші идеяның әлеуметтік бағытты болуы, яғни адамға лайықты материалдық игіліктің жағдайы мен деңгейіне, өмірдің жоғары сапасына жету сөзсіз қажет. Соған орай, құндылықты бағдарлардың бірігу негізі, біздің ойымызша, төмендегі бағыттарды қамтитын саяси жаңғырту болмақ:

Қолданыстағы институттар мен құрылымдарды жаңғырту.

Бүгінгі таңда нарықтық экономиканың күшті әлеуметтік негізі қалыптасатын, азаматтардың еркіндігі тек заң шеңберінде ғана шектелетін, тұлғаның құқықтары қоғамның құқықтарына қысым көрсетпейтін экономикалық және қоғамдық қатынастарды қалыптастыру жолында аппарат пен бюрократияның, жаңа номенклатураның келтіріп отырған кедергісі аз емес. Билік аппараты (қарулы күштер, құқық қорғау құрылымдарының аппаратын қоса) өздерінің жетілмегендігі мен кемістіктерінің нәтижесінде қылмыстық қатынастарды қолдап, толықтыра түседі, ал олар болса, өз кезегінде заңды билікті түрлі жолмен қылмысқа итермелейді, сөйтіп, көлеңкелі билікті құрады. Аталған жаңғырту әкімшіліктен басқа, соттық, құқықтық, әскери, аграрлық реформаларды жүргізуді, білім беру, денсаулық сақтау салаларына

өзгерістер енгізуді қажет етеді. Бұл қолданыстағы құрылымдардың атқарымдарын түбегейлі өзгерту, кезінде мемлекеттікті жаппай азайту нәтижесінде иесіз қалған бағыттарда жаңа құрылымдарды құру мүмкіндігі болып табылады.

Бұған азаматтық қоғам институттарын құруға байланысты билік өкілдері мен қоғамның бірлескен қызметін де кіргізуге болады. Бұл кезде жұртшылықтың ролі басым болуы тиіс, ал мемлекет оның көпшілік қолдаған және негізделген тапсырысын орындауға міндетті [4].

Заңнамалық базаны жаңғырту. Заңнаманың жетілмегені салдарынан елді реформалаудың бетбұрысты сатысында тиым салынуы тиіс көптеген құбылыстар рұқсат етілген болып шықты және сонымен қатар, азаматтардың немесе ұйымдардың тек таңдау еркіне қатысты құбылыстар тиым салынған, белгілі ережелерге қатал бағындырылған күйінде қалды. Мұндай жағдай көлеңкелі қатынастарды туғызды. Заңнаманы жаңғырту заңдардың тікелей әрекет етуіне бағытталуы тиіс. Мұның өзі, көп жағдайда, заңның өзінің мәнін жоққа шығаратын толып жатқан заңға тәуелді нормативтік мекемелік құжаттардың жасалуын болдырмайды. Заңнаманы жетілдірудің мақсаты – азаматтарды қылмыстың барлық түрлерінен және шенеуніктің зорлық-зомбылығынан құқықтық қорғау [5].

Мемлекет пен қоғамның бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара қарым-қатынастарын жаңғырту. Қазақстанда бірқатар себептерге байланысты баспасөз әзірге қоғамдық институт ролін атқара алмай отыр. Оны бір жағынан жеке бизнес, екінші жағынан түрлі билік органдарының монополизациялауы БАҚ-тың толықтай экономикалық және саяси тәуелділігіне алып келді. Осындай жағдайларда баспасөз қоғамның сауалдары мен мүдделерін білдіре алмайтын болды, керісінше осы мүдделерге, яғни мемлекет мүдделеріне (егер билік басындағы жеке топтардың мүдделерін мемлекет мүдделері деп есептемегенде) қарсы әрекет етуші күштердің пікірін таратушы құралға айналды. Саяси жаңғырту БАҚ-тың экономикалық тәуелсіздігін және нағыз экстремистік топтардан басқа, барлық саяси ағымдар өкілдерінің сөз бостандығы кепілдігін қамтамасыз етуге және сонымен қатар өркениетті мемлекеттерде қабылданған осы сөз бостандығын шектеуді реттеуге бағытталған. Сөз бостандығын жауапкершіліксіз қолдануға болмайды. Бірақ билік те жауапкершіліксіз бола алмайды. БАҚ-қа қойылатын талаптарды қатандату биліктің барлық деңгейлі құрылымдарына қойылатын талаптарды қатандатумен қатар жүруі тиіс: олар баспасөзге қоғамдық маңызы бар ақпаратты ғана ұсынып қоймай, көпшілік қолдаған сыни мақалаларға міндетті түрде ашық жауап беруі керек.

Саяси жаңғырту өзінің жиынтық түрінде қоғамның едәуір бөлігі жағымсыз түрде бағалайтын қазақстандық демократияны институттандыру үрдісін жеделдетуі тиіс. Әзірге қарапайым тұрғын біздің демократиямызды «демокрадия» деп атайтын жағдайда, оның институттандырылуын күштеу арқылы жүзеге асырудан басқа амал жоқ. Бірақ соңғы жағдайда жаңғыртудың өзі мүлдем өзге мақсатты көздейтін болады.

«Саяси жаңғырту – әлеуметтену – қоғамды біріктірудің» себеп-салдарлы тізбегінде шын мәнінде әзірше ортаңғы буыны жоқ. Бұл қандай жағдайда, қандай әдістермен қалпына келтіріледі (қойылады), жалпы алғанда азаматтардың дайындығына және биліктің ерекшеліктері мен сипатына тікелей қатысты. Саяси жаңғыртудың құндылықты өлшемдерде әлеуметтену үрдісі кез-келген жағдайда да, кейбір мүдделерге қысым жасайтыны да айқын, сондай-ақ, бұл ұзақ мерзімді саяси және экономикалық болжамдарда сенім білдірілетін, қоғамның неғұрлым белсенді, ықпалды және материалдық жағынан қамтамасыз етілген бөлігінің мүдделері екені де түсінікті.

Қалай болғанда, осы қайшылықтардан шығуға және қоғамның бірігуіне жету үшін елге реформалаудың түпкілікті өзге идеологиясы керек – демократиялық ұғымдарға қайшы келмейтін, саяси да, партиялық та, «қарсы да» емес, бірақ қазақстандық адам үшін ментальдық ұғым- әділеттілік ұғымын міндетті түрде қамтитын және ұстаным мен механизм ретінде қабылданатын идеология. Осы ұстанымдар негізінде, біздің ойымызша, қазіргі заманғы қазақстандық қоғамды тұрақтандырып, біріктіруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жусупова А.Д. *Ішкі саяси тұрақтылық – қазақстан қоғамын демократияландырудың басты шарты. //Абай ат.ҚҰПУ. Хабаршы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы №4(56),2016.*
2. Портер М. *Установки, ценности, убеждения и микроэкономика процветания // Культура имеет значение: каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. М.: Московская школа политических исследований. 2002.– С.55-75.*
3. Уткин А.И. *Глобализация: процесс и осмысление. – М., Логос, 2002.– С.9-14.*
4. Сейсен Н.Б. *Қазақстан Республикасындағы саяси жаңғыртудың жалпыұлттық құндылықтары. //Абай ат.ҚҰПУ. Хабаршы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы №1(45),2014.*

5. Ерлан Қарин: Елбасының мақаласы – мемлекеттік саяси-идеологиялық құжат
https://baq.kz/kk/news/prezident/erlan_karin_elbasinin_makalasi__memlekettik_saya

МРНТИ 11.25.19

Рахманова Г.Б.¹

¹доцент кафедры международных отношений КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
кандидат исторических наук, omine08@mail.ru

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ВДОЛЬ МАРШРУТОВ «ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЯСА ШЕЛКОВОГО ПУТИ»

Аннотация

Концепция Нового Шелкового пути направлена на безопасное взаимодействие через систему транспортного сотрудничества. Экономический пояс Шелкового пути будучи самым перспективным экономическим коридором в мире, как ожидается будет иметь долгую историю. В этой связи обеспечение безопасности и стабильности на Шелковом пути в регионе являются долговременными факторами. От состояния безопасности как внутренней и внешней будет зависеть успешная реализация проекта. В данной статье дан анализ угроз безопасности, с которыми необходимо вести борьбу усилиями участников ШОС и СВМДА.

Ключевые слова: проект «Экономический пояс Шелкового пути», региональная безопасность, региональное сотрудничество, региональные организации, Центральная Азия.

Г.Б. Рахманова¹

¹ҚазХҚжӘТУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Абылай хан атындағы,
тарих ғылымдарының кандидаты, omine08@mail.ru

"ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛДЕУІ" МАРШРУТТАР БОЙЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Аңдатпа

Жаңа Жібек жолының тұжырымдамасы көліктік ынтымақтастық жүйесі арқылы қауіпсіз өзара іс-қимыл жасауға бағытталған. Жібек жолының экономикалық белдеуі әлемдегі ең перспективалы экономикалық дәліз бола отырып, ұзақ тарихы бар деп күтілуде. Осыған байланысты аймақтағы Жібек жолының қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету ұзақ мерзімді факторлар болып табылады. Жобаның табысты іске асырылуы ішкі және сыртқы қауіпсіздік жағдайына байланысты болады. Бұл мақалада ШЫҰ және АӨСШК қатысушыларының күш-жігерімен күрес жүргізу қажет қауіпсіздік қатерлеріне талдау жасалды.

Түйін сөздер: "Жібек жолының экономикалық белдеуі" жобасы, өңірлік қауіпсіздік, өңірлік ынтымақтастық, өңірлік ұйымдар, Орталық Азия.

G.B. Rakhmanova¹

¹Candidate of Historical Sciences, docent at the Department of International Relations, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
E-mail: omine08@mail.ru

SECURITY ALONG THE ROUTES "THE ECONOMIC BELT OF THE SILK ROAD"

Abstract

The concept of the New Silk Road is aimed at safe interaction through the system of transport cooperation. The economic belt of the Silk Road, being the most promising economic corridor in the world, is expected to have a long history. In this regard, ensuring security and stability on the Silk Road in the region are long-term factors. The successful implementation of the project will depend on the state of security as internal and external. This article provides an analysis of security threats with which it is necessary to fight with the efforts of the SCO and CICA participants.

Keywords: Silk Road Economic Belt project, regional security, regional cooperation, regional organizations, Central Asia.

При реализации трансконтинентальных проектов Евразии, следует особое внимание обратить на комплекс угроз традиционной и нетрадиционной безопасности в регионе. По мнению, старшего научного сотрудника Центра исследований Восточной Азии и ШОС России И. Денисова, «аспект безопасности в транспортной сфере в Евразии является самым непроработанным. Они связаны не только с неопределенностью вокруг будущего Афганистана, активностью в регионе экстремистских сил, наркотрафиком и трансграничной преступностью, но и со сложными отношениями между самими государствами, лежащими вдоль ЭПШП, а также с политической нестабильностью в ряде этих стран. Данный набор узких мест, похоже, многими не принимается во внимание, хотя одного взгляда на линии маршрута транспортных коридоров, пересекающих почти весь евразийский материк, включая Центральную Азию и Ближний Восток, достаточно, чтобы стало ясно, что авторы проекта должны были в первую очередь подумать о риск-менеджменте» [1]. Следует также отметить, что разработка проекта и налаживание Экономического Пояса Шелкового Пути осуществляется в достаточно сложное для мировой экономики кризисное время. В настоящее время, например, нужно учитывать резкий спад в экономиках многих стран Евразии, который может внести значительные коррективы в уже намеченные планы. Перспективам ЭПШП сегодня угрожает целый комплекс факторов: экономический спад в России и других странах СНГ; развязанная война санкций; отрицательные тенденции в экономике КНР; малопрогнозируемая волатильность многих валют, в том числе рубля, тенге и юаня; реалистичны риски недофинансирования или затягивания сроков по политическим мотивам.

Все они ставят под угрозу не только саму реализацию имеющихся проектов от идеи до будущего запуска, но и их дальнейшую эффективность. Кроме того, нужно обратить внимание и на резкий рост террористической угрозы. Многие сегодня недоценивают способность ИГИЛ организовать теракты на пространстве от Ближнего Востока до китайского Синьцзяна. Многие эксперты почему-то относятся к возможностям ИГИЛ скептически, но наличие у этой организации этнических батальонов с многочисленными выходцами из стран ЦАР, РФ и КНР заставляет воспринимать ее всерьез [2]. В этой связи, столь масштабная инициатива, как «Один пояс и один путь», в полной мере учитывает имеющийся опыт стран СНГ и Китая, включая их взаимодействия в рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) и Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА). КНР активно предпринимает попытки подключить к реализации Шелкового пути ресурсы Шанхайской организации сотрудничества.

Сегодня ШОС позиционирует как влиятельная, авторитетная международная организация и действенный механизм для поддержания безопасности, стабильности, обеспечения устойчивого развития, сотрудничества на международном и региональном уровнях. Организация, ориентированная на борьбу с терроризмом и экстремизмом и имеющая определенный опыт на этом направлении, действительно может сыграть позитивную роль в усилении координации региональных усилий по обеспечению безопасности будущих экономических проектов.

Государства-основатели ШОС демонстрируют наглядный пример поддержания межгосударственных отношений в русле «Шанхайского духа», основанного на взаимном доверии, равенстве, консультациях, уважении многообразия цивилизаций и культур, а также стремлении к совместному развитию [3, с. 9]. После присоединения к ШОС Индии и Пакистана (2015г.) повысилась активность Организации в новом, расширенном формате. На саммите стран ШОС в Астане (2017г.), где утвердили членство Индии и Пакистана в Организации, Президент Казахстана Н.А. Назарбаев заявил: «Теперь зона ответственности ШОС охватывает территорию с населением более трех миллиардов человек, на которой производится около трети внутреннего валового продукта мира. Таким образом, Организация вступила в новый этап своего институционального развития уже как "Шанхайская восьмерка" [4]. В широком смысле, расширение ШОС можно считать очередным шагом к созданию новой системы коллективной безопасности в Азии. Как справедливо считает С.Г. Лузянин, «...Индия и Пакистан – основные азиатские игроки, которые де-факто обладают ядерным оружием, стали

находиться в составе одной Организации, которая таким образом расширяет зону своей ответственности до южно-азиатского региона и Среднего Востока» [5, с. 5].

В настоящее время определены приоритеты углубления многопланового сотрудничества и перспективы расширения международных связей, развитие сотрудничества входящих в нее государств по приоритетным направлениям, каковыми являются безопасность, противодействие терроризму, развитие торгово-экономического сотрудничества и гуманитарных связей. По мнению другого российского ученого А.В. Лукина, «в условиях сложных отношений РФ с Западом, становится очевидной самоценность отношений со странами, проводящими независимую внешнюю политику, в том числе и с Ираном. И его принятие в ШОС полностью отвечает интересам как России, так и Китая». Особенно важно то, — продолжает ученый, — что дальнейшее расширение ШОС даст дополнительный импульс экономическому сотрудничеству в рамках организации и выведет его за рамки сопряжения проектов Китая и ЕАЭС. Многосторонние проекты ШОС смогут быть гораздо шире и привлекать новых участников. Через расширение экономического сотрудничества в ШОС получит собственную программу, отличную от взаимодействия России и Китая в Центральной Азии» [6].

В Пекине проявляют все большую озабоченность проблемами обеспечения безопасности экономических проектов ЭПШП. Как уже отмечалось выше, например, афганский фактор и возможное обострение ситуации в Сирии, и как следствие активизация ИГИЛ и других экстремистских движений, может дестабилизировать обстановку в Центральноазиатском регионе. Данная тенденция потенциально может полностью демонтировать проект ЭПШП на отдельных его участках, включая и процесс сопряжения. Поэтому в Поднебесной с растущим интересом относятся к идеям российских экспертов о разделении труда в деле сопряжения, в соответствии с которым Россия займется вопросами безопасности, ЕАЭС – нормативной базой сотрудничества, а Китай — по преимуществу инвестициями в инфраструктуру и развитие. Так, российский востоковед Ю.Тавровский предлагает следующее: – «Россия обеспечивает безопасность региона с учетом возможного вывода сил НАТО из Афганистана и дальнейшей активизации «трех сил зла» – терроризма, сепаратизма и экстремизма. Китай же берет на себя финансирование некоторых военных программ, а также крупных инфраструктурных и сырьевых проектов с учетом интересов России, в том числе в Сибири и на Дальнем Востоке» [7]. Как представляется, в этом есть своя логика. Россия и Китай как наиболее влиятельные государства ШОС, на сегодня договорились и разделили сферы ответственности, и поэтому вполне вероятно, что идеи Си Цзиньпина о соединении потенциалов ЕАЭС и ШОС и формировании «экономического пояса на Шелковом пути» будут реализованы на практике. Находясь в самом центре Евразийского континента, ШОС, готова, и впредь способствовать укреплению стабильности, расширению взаимовыгодных торгово-экономических и культурно-гуманитарных связей и выступать связующим звеном между Европой, Азией, странами Ближнего и Среднего Востока и АТР и, в конечном счете, развивать диалог культур и цивилизаций, сближение, дружбу и процветание народов, проживающих в регионе.

Казахстан как активный участник в различных интеграционных проектах и международных инициативах продолжает выбранный курс, направленный на разработку моделей многовекторности, являющейся сердцевинной внешней политики страны. Политика Казахстана адекватно реагирует на изменение региональной конфигурации сил, в условиях трансформации международного порядка. В этой связи, увязывание участия Казахстана в Экономическом Поясе Шелкового Пути с одновременным процессом роста и развития Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА) показал открытость, востребованность и жизнеспособность Совещания. Сегодня на глазах всего мира форум СВМДА оформился как перспективное макрорегиональное объединение» [8, с.302].

Научный сотрудник Китайского фонда международных исследований и член Совета развития и обмена Азии и Африки, бывший посол КНР в Казахстане Яо Пэйшен отметил, что на дипломатическом поприще Казахстан демонстрирует широту взглядов, характерную для крупной державы. Его достижения привлекает сегодня внимание всего мира. Китайский дипломат напомнил, что в 1992 г. президент Казахстана Нурсултан Назарбаев выступил на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН с инициативой создания Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии. Сегодня более 40 стран и международных организаций участвуют в работе СВМДА. Самое важное – заключил Яо Пэйшен – это не общее количество стран-участниц, а инициативы Казахстана, которые сегодня по праву находятся в центре внимания международного сообщества» [9].

СВМДА – коллективная международная структура по замыслу должна была выполнить дефицит общеазиатских организаций, создать взаимоприемлемую площадку и ясный механизм для диалога и сотрудничества [8, с.301]. Деятельность и роль основаны на признании того, что существует тесная связь между миром, безопасностью и стабильностью в Азии и остального мира. Все государства – члены СВМДА поддерживают китайскую инициативу «Один пояс – один путь», которая вполне вписывается

в идеологию Совещания, поскольку представляет видение сопряжения интеграционных проектов в Евразии. За все время деятельности Совещания проведены десятки мероприятий по всем пяти измерениям, в том числе бизнес-форумы, военные учения, семинары, с участием аналитиков и экспертов. Создан и действует Деловой совет СВМДА, задачей которого является налаживание контактов, подписание возможных контрактов между деловыми кругами государств и дальнейшая реализация совместных проектов, расширение торговых, финансовых и инвестиционных потоков.

Китай и Россия изначально поддержали идею созыва СВМДА. Обе страны настроены активно использовать имеющиеся в СВМДА механизмы сотрудничества в сфере безопасности, обновлять формы сотрудничества, повышать значимость многосторонних площадок; стимулировать активность и инициативность государств Азии в развитии взаимовыгодного сотрудничества.

За время председательствования в СВМДА Китайское Председательство (до 2018 г.), опираясь на прошлые достижения, стремится к новому прогрессу в области обеспечения безопасности, далее продвигает динамичное сотрудничество в экономической сфере для создания выигрышной ситуации для всех. В своем выступлении, на четвертом саммите СВМДА, Председатель КНР, Си Цзиньпин представил новую архитектуру сотрудничества по безопасности, уважающую и обеспечивающую безопасность каждого и каждой страны, а также совместное построение пути для безопасности в Азии, что является общей взаимовыгодной ситуацией. На Саммите была принята декларация «Укреплении диалога, доверия и координации во имя новой Азии, стабильности и сотрудничества» [10]. В декларации отражены позиции и видения СВМДА по актуальным вопросам безопасности и сотрудничества в Азии, включая терроризм, разоружение, незаконный оборот наркотиков, организованная и транснациональная преступность, продовольственная и энергетическая безопасность, права человека, информация и коммуникационные технологии, охрана окружающей среды, а также ситуация в Афганистане и на Среднем Востоке. Декларация подтвердила приверженность государств-членов в продвижении процесса СВМДА, а также подтвердила важность осуществления согласованных мер по укреплению доверия во всех измерениях. Сегодня уже есть основания надеяться, что новая концепция подготовит почву для консолидации СВМДА и трансформации его в Организацию по безопасности и развитию в Азии. Такая структура укрепит азиатскую региональную безопасность для всех.

Исходя из того, что у Секретариата ШОС с СВМДА много точек соприкосновения, в рамках Саммита СВМДА в Шанхае был подписан Меморандум о их взаимопонимании. Являясь первым шагом для начала серьезного сотрудничества между ШОС и СВМДА, подписание Меморандума обеспечит более плотное взаимодействие в сфере борьбы «трем силам зла» - терроризму, экстремизму и сепаратизму, а также, незаконным оборотом наркотиков, оценки противодействию и угрозам [11].

В 2017 г. СВМДА отметило свое 25-летие. Как отмечал Президент, Н.А. Назарбаев, «СВМДА – молодой форум, зачастую идущий непроторенными путями и поэтому не обладающий готовыми рецептами на все случаи. Оптимальные решения вырабатываются в процессе диалога». В настоящее время все страны СВМДА вносят значимый вклад в укрепление климата доверия, взаимопонимания и партнерства. Очевидно, что и далее перспективы форума напрямую зависят от умения азиатских стран коллективно и эффективно реагировать на все вызовы и угрозы [11].

Таким образом, ШОС и СВМДА это элементы одной системы, призванной обеспечить защиту интересов всех их членов. Обе модели построены исключительно на оборонительной доктрине защиты и упреждения внешних угроз безопасности и территориальной целостности стран, входящих в эти структуры. Государства-члены ШОС и СВМДА заинтересованы во взаимодействии с сопредельными государствами в реализации совместных мер по поддержанию мира и стабильности на пути реализации трансконтинентальных проектов Евразии. Ведь стабильность в отдельно взятой стране в современных условиях может быть обеспечена только за счет создания вокруг нее так называемого «пояса безопасности».

Список использованных источников:

1. Денисов И.Е. Пекин выйдет из тени по Шелковому пути. <http://www.globalaffairs.ru/number/Puteshestvie-na-zarad-17315> – (дата обращения 24.12.18 г.).
2. Шаймергенов Т. Экономический пояс Шелкового пути: большой проект, большие вопросы [/http://presidentlibrary.kz/ru/content/ekonomicheskij-poyas-shelkovogo-puti-bolshoy-proekt-bolshie-voprosy](http://presidentlibrary.kz/ru/content/ekonomicheskij-poyas-shelkovogo-puti-bolshoy-proekt-bolshie-voprosy) – (дата обращения 26.12.18 г.).
3. Алимов Р. ШОС: пространство экономического и гуманитарного взаимодействия //Шелковый путь-Ревю. – (10) октябрь, 2016.
4. Индию и Пакистан приняли в ШОС <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4326160> – (дата обращения 26.12.18 г.).
5. Лузянин С.Г. Поглощение, сопряжение или конфликт? ШОС, китайский проект «Шелкового Пути и ЕАЭС: варианты взаимодействия в Евразии»² Часть I (Работа выполнена при поддержке РФФИ/РГНФ, проект № 16-07-00024).

6. Лукин А.В. Шанхайская организация сотрудничества: в поисках новой роли //Россия в глобальной политике. 9 июля 2015 г. <http://www.globalaffairs.ru/valday/Shankhaiskaya-organizatsiya-sotrudnichestva-v-poiskakh-novoi-roli-17573> - (дата обращения 03.01.2019 г.).

7. Тавровский Ю.В. Пекин собирает горы и моря //Независимая газета. – 15.11.2013.

8. Назарбаев Н.А. Эра независимости – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2017 – 508 с.

9. Яо Пэйшиэн: Манифест «Мир. XXI век» – демонстрация стратегического мышления Назарбаева /http://www.inform.kz/ru/yao-peyshen-manifest-mir-xxi-vek-demonstraciya-strategicheskogo-myshleniya-nazarbaeva_a2961617 – (дата обращения 07.01.2019 г.).

10. Декларация четвертого саммита Совецания по взаимодействию и мерам доверия в Азии «Укрепление диалога, доверия и координации во имя новой Азии мира, стабильности и сотрудничества» /<http://kremlin.ru/supplement/1644> – (дата обращения 08.01.2019 г.).

11. Четвертый саммит СВМДА /http://www.s-cica.org/page.php?page_id=705&lang=1 – (дата обращения 09.01.2019 г.).

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

ГРНТИ: 04.51.65

Х.С. Абдильдина,¹ Ж.Т. Кульжанова,² А.Т. Тургалеева³

¹философия ғылымының кандидаты, аға оқытушы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ., Қазақстан, a.xorlan.78@mail.ru

²философия ғылымының кандидаты, доцент, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ., Қазақстан, zhuldizay_68@mail.ru

³социология ғылымының PhD докторы, халықаралық қатынастар және туризм кафедрасының меңгерушісі, Шахмардан Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан, akmaral.tt@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК БІЛІМДЕГІ МЕНТАЛИТЕТ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі замандағы интеграция және жаһандастыру үдерістері қоғамның барлық салаларына өз әсерін тигізуде. Адамзат қауымы экономикалық, саяси, рухани байланыстары мен қатынастарының интенсивті дамуына байланысты пайда болған күрделі, әрі әртүрлі қарама-қайшылықтармен бірге жаңа сапалы жағдайға өтіп келеді. Қоғамдық және этностық өзіндік сана түрлерінің дамуы және бейімделуі күрделі жағдайда өтуде, ол ұлттық шек пен адамзаттық шек айналасында жүруде. Бұл жағдайда халықтың жалпы рухани көңіл-күйін, ойлау сипатын, бір сөзбен айтқанда менталитетін түсіну және білу маңызды мәнге ие.

Адам, адамзат, ұлт бірегейлігі мен қазіргі саясаттың көтеріп отырған мәселесі осы зерттеуіміздегі философиялық парадигмалардың жаңаруын қажет етуде. Себебі, ұлттың өз болмысын тануға тырысуы, өзінің бет-бейнесін айқындау жолындағы ізденістер мен талпыныстар ұлттың «рухани имунитетінің» әлсірегенін, оның тоқтаусыз жүріп жатқан сыртқы ағымдар мен ықпалдарға төтеп бере алмайтынын аңғартуда. Қазақ халқы даму жолында екі мәселені бірдей шешуге мәжбүр болып отыр. Біріншісі - өзінің ішкі бірегейлігін анықтау, сақтау, дамыту болса, екіншісі - өркениеттілікке бағыт ұстай отырып, өзінің ментальдық болмысын жаңа ізгі құндылықтармен сусындату болып табылады.

Түйін сөздер: рухани жаңғыру, ұлттық менталитет, ұлттың ментальдық табиғаты, бірегейлік, адам капиталы, өркениеттілік.

Абдильдина Х.С.¹, Кульжанова Ж.Т.², Тургалеева А.Т.³

¹кандидат философских наук, старший преподаватель, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ., Қазақстан, a.xorlan.78@mail.ru

²кандидат философских наук, доцент, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Астана, Казахстан, zhuldizay_68@mail.ru

³доктор PhD по социологии, заведующая кафедрой международных отношений и туризма, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова, Актау, Казахстан, akmaral.tt@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ КАТЕГОРИИ МЕНТАЛИТЕТА В ОБЩЕСТВОЗНАНИИ

Аннотация

Современные процессы интеграции и глобализации оказывают влияние на все слои общества. Люди мира вышли на качественно новый уровень вместе со сложными и разнообразными противоречиями, которые возникли в результате интенсивного развития их экономических, политических, духовных связей и отношений. Развитие и адаптация типов самосознания населения и этнического происхождения находятся в сложной ситуации, которая обходит национальные границы и права человека. В этом случае важно понимать и знать общее духовное настроение, характер мышления, одним словом, менталитет.

Проблема гуманности, человечности, уникальности нации и современной политики требует обновления философских парадигм в нашем исследовании. Поскольку попытки нации признать свою собственную идентичность, стремление к стремлению и попытки объяснить свою собственную идентичность показали, что «духовная идентичность» нации ослабла и что она не может справиться с внешними воздействиями и воздействиями. Казахский народ должен решить два вопроса на пути к развитию. Во-первых, выявить, сохранить и развить свою внутреннюю уникальность, а во-вторых, привить своему менталитету новые добрые ценности, сосредоточив внимание на цивилизации.

Ключевые слова: духовное возрождение, национальный менталитет, природа национальной ментальности, человеческий капитал, цивилизованность.

Abdildina Kh.S.¹, Kulzhanova Zh.T.², Turgaleeva A.T.³

¹*Candidate of Philosophy, Senior Lecturer, S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan, a.xorlan.78@mail.ru*

²*Candidate of Philosophy, associate professor, S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan, zhuldizay_68@mail.ru*

³*Doctor of Sociology, Head of the Department of International Relations and Tourism, Yessenov University, Aktau, Kazakhstan, akmaral.tt@mail.ru*

PROBLEMS OF STUDYING THE CATEGORY OF MENTALITY IN SOCIAL STUDIES

Abstract

Contemporary integration and globalization processes have an impact on all sectors of the society. The people of the world have come to a qualitatively new level, together with the complex and various contradictions that have emerged from the intensive development of their economic, political, spiritual ties and relationships. The development and adaptation of the types of self-consciousness of the public and ethnic origin are in a difficult situation, which goes around the national boundaries and human rights. In this case, it is important to understand and know the general spiritual mood, the nature of thinking, in a word, mentality.

The problem of humanity, humanity, uniqueness of the nation and modern politics requires the renewal of philosophical paradigms in our study. Because the nation's attempts to recognize its own identity, the quest for aspiration and the attempts to explain its own identity, have shown that the "spiritual identity" of the nation has weakened, and that it can not cope with external influences and influences. The Kazakh people have to solve two issues on the way to development. The first is to identify, preserve and develop its inner uniqueness, and the second is to instill in its own mentality with new good values while focusing on civilization.

Keywords: spiritual rebirth, national mentality, nature of national mentality, human capital, civilization.

Әлеуметтік білімдегі менталитет категориясының зерттелуін ең алдымен герменевтикалық және экзистенцианалды тұрғыдан қаралғанын және қаралатынын айта кеткен жөн. Себебі бұл әдістер арқылы ұғымдарға, мәтіндерге түсінік бере отырып, менталитет категориясының ұғым ретінде даму жолын

анықтауға болады. Екінші әдіс адамның дүниені түсінуі мен қабылдауын, оның қоғамдағы атқаратын іс-әрекеттерін зерттеуді жүзеге асырады. Сондықтан, жеке адам тұрғысынан менталитет ұғымын зерттеу, жалқылықтан жалпылыққа бағытталған жүйелі сараптама болып табылады.

Менталитет категориясының зерттелуін ойшылдар әртүрлі кезеңдермен, философтармен байланыстырады. Бір деректерде XX ғасырдың 20 жылдарының соңында гуманитарлық ғылымдарда «mentalete» феноменіне ғылыми зерттеулердің негізі қаланды делінген. Айта кету қажет «mentalete» категориясын Л. Леви-Брюльден бастап, басқа ғалымдар әлеуметтік немесе ұлттық қауымдастықтың ойлау түрінің ерекшелігін сипаттау үшін ғана емес, сонымен бірге нақты тарихи кезеңдегі сол ерекшелікті ескеру бағытында қолданыла бастады [1, с. 608]. Оның ішінде алғашқы қауымдық құрылыс ментальдығы мәселесін Б. Малиновский мен К. Леви-Стросс бастап қарастырды [2, с. 536] және басқа да тарихи кезеңдердегі халықтың ментальдық ерекшелігін зерттеумен француздық тарихи мектеп «Анналар» айналыса бастайды. Осыдан бастап менталитет мәселесін бөлшектеп зерттеу қолға алынды, себебі нақты өмірде менталитеттің көрініс табуын толығымен ашу үшін оның құрамдас бөліктеріне назар аудару қажет болды.

Дегенмен де, Анналар мектебіне дейін бұл ұғым кездескен жоқ деп айтуға болмайды. Француз сөздігі «Le Petit Robert» (2000) бұл терминнің пайда болуын 1877 жылмен есептесе, ал «Le Robert» (1989) сөздігі 1495 жыл деп көрсетеді [3, с. 456]. Сондықтан біз бұл ұғымның терминологиялық жағынан тарихы терең болғанымен, оның қазіргі гуманитарлық ғылымдардағы зерттелуінің жаңа өріс алғанын айта аламыз.

Біздің тұжырымдауымызша, менталитет мәселесінің зерттелу тарихына қатысты негізгі бірнеше мектепті қарастырған жөн. Олар: француз, неміс, американдық, ресейлік және отандық ойшылдардың ой-тұжырымдары болып саналады.

Философиялық және тарихи бағыттағы кейбір авторлар ғылымда осы терминді талқылау және зерттеудің пайда болуы және дамуы француз зерттеушілері, «Анналы экономической и социальной истории» журналын шығарушылар Люсьен Февр және Марк Блокқа қатысты деп санайды (Le Robert 1989, Аверьянов Ю.И., Смирнов Ю.Б., Явчуновский Р.А., Филд Д. және басқалары).

«Аннал» мектебінің негізін қалаушылардың бірі тарихшы Л. Феврдің айтуынша, менталитеттің негізінде ешқандай биологиялық себеп жоқ. Адамдардың биологиялық қасиеттері менталитетке негізі бола алмайды деген ой айтады. Оның пікірінше, менталитет негізінде өткен ұрпақтың дүниені қабылдау дағдылары, құндылықтар туралы ойлау ерекшеліктері жатады және оны жұрттың бәрі сезе бермейді. Сонымен бірге менталитеттің ішкі құрылымы қоғамдағы әлеуметтік ортаның өзгеруіне қарағанда әлде қайда консервативті, тым баяу өзгерістерге ұшырап отырады. Қоғамдық қатынастар жүйесі жиі өзгеріп жатқанда менталитеттің өзгеруі өте ұзақ та, ықтималды тұрақты үдеріс дейді, осыған байланысты, қоғамдық ғылымда тарихқа деген жаңа көзқарастың негізі қаланды. Тарихи дамуға өркениеттілік тұрғысынан қарау қажеттілігі дәлелденді. Феврдің ойынша, «тарихи үдерістің астарында өндірістік қатынастармен бірге адамдардың наным-сенімдері, әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрі, мәдениеті де жатады. Өркениетте адамдардың материалды және рухани өмірлерінің әр түрлі жақтарының бірлігі енгізілген: олардың әрқайсысы нақты бір даму сатысында өзінің қайталанбас ерекшеліктерін, өзіндік әлемді түйсіну жүйесін иеленеді... Өркениеттің мәнін және оған қатысты адамдардың тәртібін түсіну үшін, адамдарға тән нақтылықты қабылдау тәсілдерін құрастыру, олардың «ой және сезім құралдарымен», яғни сол қоғамның индивидтің қарауына берген, әлемдегі өзін сезіну мүмкіндіктерімен танысу қажет» [3, с. 517]. Л. Феврдің ойынша адамдардың санасы ұжымдық сананың бір нұсқасы болып саналады.

Біздің ойымызша, Л. Февр ментальдықты адамның биологиялық әлемінен айыра білген. Сонымен бірге, ол өркениеттің мәнін түсіну үшін, сол өркениетте іс-әрекет етіп жатқан адамның, сол жеке адам арқылы ұжымдардың дүниені қабылдауын ұғынуымыз қажет деп санайды. Л. Феврдің еңбектерінде менталитеттің консервативті сипатын көрсетуі, адамдардың рухани әлеміндегі қайталанбас ерекшеліктерді сақтап қалуға деген табиғи ұмтылысы деп айтуға болады.

«Аннал» мектебінің негізін қалаушылардың тағы бірі Марк Блок әріптесінен өзгеше ой айтады. Оның пікірінше, адамдардың ой және сезім құралдарын анықтаумен қатар, сол адамдардың өмір сүрген немесе өмір сүріп жатқан ортасын бірге зерттеу қажет, оған: табиғи жағдайды, байланыс құралдарын, айырбас және техниканың жағдайын жатқызған.

Біздің пайымдауымызша, менталитет мәселесін қарастырғанда географиялық, әлеуметтік және материалдық ортаның ерекшелігін ескеру қажеттілігін зерттеушілер ерте бастан анық байқап, дәлелдеген.

Сонымен, біздің қорытындылауымызша, француз ойшылдары менталитет мәселесін зерттеуде белгілі бір жүйеге келмеген. Себебі олар менталитетті дағдыдан сенімге дейінгі, нақтылықты түсінудегі

психологиялық ерекшеліктерден тәртіптің адамгершілік ережелеріне дейінгі рухани өмірдің жемісі тәрізді санаған. Яғни менталитетке сананы да, ақыл-ой жүйесін де, сенімді де жатқызады.

Американдық ойшыл Д. Филд және оның әріптестері (К. Леонард, Д. Ронсел, Б. Энгель, Т. Эммонс, Д. Уиппер) менталитет категориясын және ұлттық менталитет ерекшеліктерін зерттеуге қызығушылықтарын танытқан. Д. Филд менталитетке келесі анықтаманы береді «Менталитет дегеніміз – тұрақты ойлау сарасы, оның логикалық формасы жоқ болса да, жүйелік сипаты бар, ол материалдық өмірдің тамыры болып саналады және саяси қатынастарды қалыптастырады».

Ресейде XIX ғасырдың орта шенінен бастап, алғаш рет академик В.К. Бэрдің басқаруымен Н.Д. Кавелин мен Н.Д. Надеждиндер осы елде тұратын халықтардың ұлттық-психологиялық ерекшеліктерін зерттей бастайды. Нәтижесінде Ресей халықтарының этнопсихологиялық мінездемелер банкі жасақталған, ол XX ғасырда психологиялық және педагогикалық зерттеулерде кеңінен қолданылды. Атақты орыс және кеңес ойшылдары, педагогтары П.И. Блонский, П.Ф. Каптерев, К.Д. Ушинский адамдардың өмірі мен іс-әрекеттерін жақсарту мақсатында, қоғамдағы қарым-қатынастардың үйлесімдікте дамуына қатысты ұлттық менталитет пен ұлттық психологияны есепке алу қажеттілігін үнемі ескертіп отырды.

Орыс ойшылы А.Я. Гуревич былай дейді: «әлем тарих жағынан алғанда өзгергіш болғандықтан, адамдардың санасы да өзгергіш. Ол бүкіл қоғамның құрылымымен, құндылықтар жүйесімен, дінімен, әдет-ғұрпымен, үстемдік ететін адамгершілік нормалармен және солардың әсерімен өзгереді. Адам әлеуметтік топтың мүшесі болғандықтан, соның санасын белгілі бір мөлшерде қайталайды және іс-қимылын анықтайды».

Қоғамдық сана мен менталитет арасындағы байланыстың бар екенін және қоғамның әр дәуірінде бұл байланыстар әртүрлі сипат алып отыратыны белгілі. А.Я. Гуревич «менталитет қоғамдық сананың деңгейі. Онда ой, эмоциядан, ментальдық әдет пен санадан бөлінбеген» деген [3, с. 426].

Қоғамдық қатынастардың дамуы, жүргізіліп жатқан реформаның әлеуметтік тиімділігі мен пәрменділігі, оның мақсаттылығы бір жағынан менталитетке байланысты болса, екінші жағынан объективтік орта менталитеттің қалыптасуы мен дамуына өзіндік әсер етеді. Ол жөнінде Л.И. Чинакова «Орыс менталитетіне мінездеме бергенде бүгінгі эмпирикалық материалдарды естен шығаруға болмайды. Олар: мүліктік және экономикалық қылмыстардың шектен шығуы, ұрлық пен жемқорлықтың, сыбайластықтың небір түрінің жаппай етек алуы, экономиканың көлеңкелі жақтарының өзіндік салмағының артуы, шетелге капиталды әкетудің аумағының өсуі, меншік бөлісудегі қанды қақтығыстар, ақша, зат культінің өсуі, адамдардың қалай болғанда баю жолына түсуі т.б. жатқызуға болады» дейді.

Біздің ойымызша, ресейлік ойшылдар менталитет категориясының мәнін ашуда көптеген тың зерттеулер жүргізіп қана қоймай, оның құрылымдық жүйесін де анықтауға тырысқан.

Десек те, бұл ұғым Кеңес кезеңде шыққан сөздіктерде кездеспейді. Бұл ұғымға деген қоғамның қатынасын білдіреді, яғни менталитет ұғымын қолдануға қажеттіліктің болмағандығын көрсетеді. Тек отандық философиялық сөздіктерде 1990 жылдардан бастап менталитет ұғымына анықтамалар беріле бастайды. Бұдан шығатын қорытынды, философиялық зерттеулерде менталитет ұғымын зерттеу белсенділігі XX ғасырдың 90-жылдарынан басталды.

Тағы да бір айта кететін жайт, менталитет категориясының табиғатын толық ашу үшін философиялық ғылым бағыттарына да тоқталған жөн. Себебі менталитет термині бай зерттеу қоры бар категория болып саналады. Сондықтан, менталитет мәселесінің философиялық астарына көңіл бөлейік.

Философияның онтологиялық бағыты менталитет терминін нақты феномен ретінде көрсете алады, бұл бағыт бойынша менталитет объективті түрде өмір сүре алады. Онтологиялық сараптама біріншіден, менталитетті қатаң құрылымы жоқ, сонымен бірге адамдардың эмоциясын, санасын және тәртібін анықтайтын ұғым деп санаса, екіншіден, адамдардың сезімдерінің, іс-әрекеттерінің, ақыл-ойларының жиынтығы және жалпы бағдар деп қарап, үшіншіден, белгілі бір құрылымның іс-әрекетін анықтайтын сана элементі, немесе саналық құрылым деп тұжырымдайды.

Философияның гносеологиялық бағыты менталитет категориясын теориялық элемент, яғни зерттеушінің күрделі қоғамдық құрылымды түсіну үшін қолданатын құралы ретінде түсіндіреді. Дегенмен де менталитет әлемді танудың, білудің әлеуметтік саналыққа негізделген рационалды құралы ретінде де қарастыруға болатындығын дәлелдейді.

Философияның аксиологиялық бағыты менталитетті табиғи дүние емес, әлеуметтік дүние ретінде қарастырады. Әрбір тарихи кезең өзінің материалды және рухани құндылықтары бойынша ерекшеленіп отырғандықтан, халықтың да ерекше сипатта қалыптасуы осы жағдаймен тығыз байланысты. Менталитет дегеніміз белгілі бір жағдайда іс-әрекет етуде, сезінуде және ойлауда бағыт беретін ішкі, рухани құрылымдардың жиынтығы. Менталитет қашанда әлеуметтенген, ол әлемді қабылдау және

әлемді түсіну ерекшеліктеріне негізделген, сонымен бірге интеллектуалды, ерікті, рухани сапаларды иеленген. Сондықтан менталитеттің философиялық талдамасы оның аксиологиялық астарын көрсетеді.

Сонымен қатар, қоғамдық ғылымдар саласында менталитет ұғымын зерттеудің де әдіс-тәсілдері жасалуда. Мысалға, А.И. Редель менталитетті социологиялық тұрғыдан талдаудың маңыздылығын айта отырып, оның төрт тәсіліне мән берген: біріншіден, менталитетті басқа менталитетпен салыстыру арқылы зерттеуге болатынын, екіншіден менталитетті жеке адамдар мен әлеуметтік топтарға сай зерттеу, үшіншіден, менталитет, табиғилық пен мәдениеттіліктің, эмоционалдық пен ақылдың, иррационалдық пен рационалдықтың, жекебастылық пен қоғамдықтың жиынтығы ретінде, төртіншіден, ұжымдық бейсаналық ретінде қарастырған [4, с. 155].

Мәдениеттанушылар «менталитетті белгілі бір дәуірдегі географиялық, әлеуметтік ортадағы адамдардың түсініктері мен сезімдері, көзқарастарының жиынтығы, тарихи және әлеуметтік үдерістерге әсер ететін қоғамның психологиялық ахуалы» - дейді.

Бүгінгі күнде менталитет пен ментальдыққа нақты, жалғыз анықтама және сонымен бірге бұл ұғымдардың арасындағы айырмашылықты негізді түрде анықтайтын тұжырымдама жоқ. XX ғасырдың ортасында тарихшы Ж. Ле Гофф «ментальдық» ұғымының түсініксіздігімен, екіұштылығымен келісуді ұсынған. «Сильная сторона истории ментальностей заключается именно в том, в чем ее часто упрекают – в расплывчатости ее предмета, в ее попытках уловить упускаемый другими науками «осадок» исторического анализа, отыскать нечто от него ускользающее. Такое «нечто» может перевесить гораздо более «вещественные факторы» [4, с. 125]. Алайда Ле Гоффтың бұл ұсынысы ментальдық ұғымына нақты анықтама бергісі келетіндерді тоқтата алған жоқ. Оның үстіне, бұл ұғымды әртүрлі түсіну де жалғасып келеді. Ле Гоффтың айтуындағы шындық сонда ментальдық табиғатының түсініксіздігі зерттеушілердің назарын аудара береді. Яғни, зерттеушілердің мақсаты ментальдық табиғатының құрылымдық бөліктерін анықтай отырып, жіктеулер арқылы мәндік сараптама жасау болып табылады.

Орыс тарихшысы Н.И. Кареев 1919 жылы «ментальдық» ұғымын өз зерттеулерінде қолданып ол терминге модификация жасап отырған (оның «Общие законы социологии» атты еңбегінде біз «интра-ментальдық», «экстра-ментальдық» және т.б. ұғымдарды кездестіреміз) [5, с. 221]. Біздің ойымызша бұл жерде зерттеуші ментальдықтың ішкі ерекшелігі мен сыртқы көрінісін көрсете отырып, белгілі бір қоғамдық-саяси оқиғаларды зерттегенде ментальдықтың қауіпті тұстарын да ескеріп отыру қажеттігін ескертеді.

Ментальдық ұғымы ғылымда алғаш Дюркгеймнің үйірмесінде енгізілген, одан кейін «Анналдар» журналында «Топтық ментальдық» атты айдарда да кездеседі. Дюркгейм бұл ұғымды өзінің адами келісім негіздемесін іздеу зерттеулерінде қолданған [5, с. 202]. «Аннал» мектебінің өкілдері ментальдықты ойлау, тәртіп, сезім алаңы сияқты адами сана мен іс-әрекет түрлерінен де тереңірек қарау керек деп санады, ол - бір жай-күй. Біздің ойымызша, ментальдық іс-әрекетті анықтайтын, соған негіз болатын жайт. Ойлау, тәртіп, сезім алаңынан тереңірек сараптау керек, себебі, ментальдық осылардың барлығын біріктіре отырып, адамның нақты іс-әрекетін анықтайды, бақылайды және бағыттайды. Адам – ол тұтас, біз тарихи даму барысымызда оны жік-жікке бөліп қарастыруды әдетке айналдырғанбыз. Әуелі осы тұтастықты материалды және рухани белгілері арқылы бөліп аламыз да, бұдан әрі қарай тіпті басқа бөліктерге бөлшектей береміз. Енді осы жалқылықтан жалпылыққа көшетін болсақ, адамды толығымен қарастыру үшін ментальдық айнасын жасақтауымыз қажет. Ментальдық адамның тұтастығына жол ашады.

Е.А. Ануфриев және Л.В. Лесная былай деп санайды: «менталитеттен айырмашылығы ментальдықты менталитеттің жартылай, астарлы көрінісі деп түсіну қажет және ол субъектінің ойлау күйінің емес менталитеттен туындайтын немесе соған байланысты іс-қимыл көрінісі» [6, с. 184]. Бұл анықтамадан да біз ментальдық пен менталитеттің арасындағы үлкен айырмашылықты көріп отырған жоқпыз. Ментальдық менталитеттің нақты өмірде көрінуі, яғни адамдардың, әлеуметтік топтардың, халықтың іс-әрекетінде менталитет ментальдықтың көмегімен көрініс табады.

О.В. Рисина менталитетті «көзқарастар, түсініктер, танымдар жүйесі» деп санайды. «Менталитет біздің қалыптасқан дүниені түсіну және дүниені қабылдауымыздың нәтижесі. Менталитет «әлем сипатын» қалыптастырады және өзіне дүниені психологиялық жағынан көру және қабылдауды да жатқызады, ол өз кезегінде түсініктер арқылы жан-жақты көрініс табады (көру, есту, иіс сезу, дәм сезу, эмоция, интеллектуалдылық). Менталитет біздің қоршаған ортаға, оқиғаларға, құбылыстарға және т.б. деген қарым-қатынасымызды анықтайды. Ментальдық – менталитеттің көрініс табуының барлық нұсқалары» [6, с. 97]. Көріп отырғандай бұл анықтамадан да айрықша көзқарас көрінбейді. О.В. Рисина да өз әріптестерін толықтырып отыр. Менталитетте дүниені қабылдау, дүниені түсіну тек сезім мүшелері арқылы ғана жүзеге аспайды, сонымен бірге менталитетте саналылық та, білім де, көзқарастар

жиынтығы да кездеседі. Ал ментальдық тағы да қайталанып отырғандай, сол менталитеттің көрініс табуы, бұл жерде көрініс табу бірнеше нұсқаларда жүзеге асу мүмкін екендігін айтады.

А.С. Брычков «менталитет» және «ментальдық» ұғымдарын былай айырады. Бірінші ұғым «сана» ұғымының мәніне, ал екіншісі «саналылық» ұғымының мәніне жақындайды дейді [7, с. 465]. Өз ойымызды әрі қарай толықтыратын салыстырмалардың бірі А.С. Брычковтің зерттеуінде кездесіп отыр. Менталитетті санаға сәйкестендіру біздің ойымызша бұл категорияның мәнін кішірейтеді, сана менталитеттің құрылымдық элементі болып саналады. Егер біз басқа жағынан қарайтын болсақ, зерттеуші менталитетті ақылға сыйымды іс-әрекеттер мен сезімдердің жиынтығы ретінде қарап, ментальдықта тек санасыздық сипаты жатыр деп ұғынуға болады дейді.

А.Т. Сильницкий ментальдықты менталитет пен жеке ойлаудың нақты үдерісі арасындағы өтпелі көпір ретінде, тұлғаның жеке қабілеті мен сол кезеңге сай менталитет арасындағы өзара байланыс нәтижесі ретінде түсіндіреді. Менталитет дегеніміз – «белгілі бір кезең анықтаған ойлаудың типтік тәсілі» [7, с. 261].

Н.В. Якушина менталитетті «ұлттық мінез-құлық және ментальдық категорияларынан тереңірек, бірақ олармен тығыз байланысты» деп санайды [8, с. 85].

Адамның белгілі бір жағдайда әрекет етуге ішкі дайындығы тек өзіне ғана мүмкін аймағы болып табылады. «Ментальдыққа айтылмай қалғанға және түсіністік таппағанға, тәжірибелік ақыл-ой мен күнделікті ойлауға деген қызығушылық тән». Ментальдық – «сипаттар жүйесі, олар әлем туралы және сол әлемдегі орны туралы адамдардың түсініктері негізінде жатыр, бұл дегеніміз адамдардың әрекеттері мен тәртібін анықтайды деген сөз».

Ментальдық өз құрамында мифтерге, архетиптерге, дәстүрге, санасыздыққа орын берген.

Мұның ішіндегі дәстүрдің мұрагерлік жолмен адамзат қауымында ұрпақтан ұрпаққа берілетіні анық болса, К. Ясперстің ойынша мифтің, архетиптердің сабақтастығы қандай жолдармен, механизмдер арқылы берілетіні тек психологиялық тұрғыдан өте қиын жағдайда түсіндіріледі [9, с. 214].

Архетиптер дегеніміз «қараңғылықтан басталған адамдардың көрген тағдыры, өткен өмірінің жинағы», ол адамзаттың дамуын көрсететін, күшті рухани мұра.

Ұжымдық ментальдық идеясы американдық социолог А. де Токвилдің «Америкадағы демократия» (1897) атты еңбегінде көрініс табады [10, с. 554]. Американың қоғамдық санасын зерттей отырып, Токвиль қоғамдағы қағидалардың, әдеттердің және қалаулардың алғашқы себебін тапқысы келеді. Оның ойынша осы жағдай ұлттың мінезін қалыптастырады. Токвиль Құрама Штаттардың барлық тұрғындары бір-біріне ұқсас ойлау принциптерін иеленген және бір-біріне ұқсас ережелерге сәйкес өздерінің ой, іс-қимылдарын басқарады.

«Ментальдық» терминін американдық философ Р. Эмерсоннан да кездестіруге болады. Ол құндылықтар мен ақиқаттың көзі ретінде рухтың негізгі метафизикалық ілімін қарастырғанда колданады [10, с. 554].

Қазіргі күндегі шетелдік зерттеулерде «ментальдық» (mentality) ұғымын «жеке индивидті немесе индивидтер тобын сипаттайтын ойдың сапасы» (Reber, 2001, С. 454), «ойды ерекшелендіретін барлық мінездемелердің жиынтығы» (Drever, 1964, С. 171), «ақыл-ойдың қабілеті мен күші» (Chaplin, 1975, С. 313), «бағыт, көңіл-күй, ойдың мәні» (The Univ. Dict. ... 1952, С. 720), және «физикалықтан басқа ой қабілеттері немесе мүмкіндіктерінің соммасы» (Funk. ... 1962, С. 552) [11, с. 300] деп анықтайды.

Ментальдық құндылықтарды анықтамайды, ол құндылықты түсінудің ережелерін қалыптастырады, яғни ментальдық дегеніміз бағалау тәсілдерінің жүйесі. Бұл мағынада нақты бір мәдени ортада құндылықтарды таңдау өте кең көлемде болғандықтан, бір менталитетті ұстанушылардың ментальдықтары әртүрлі болып келуі әбден мүмкін. Тіпті антогонистік құндылықтардың да болуы ықтимал.

Менталитетте әрбір адамның өз құндылықтар жүйесі қалыптасады, бұл құндылықтардың жиынтығы үстемдік етуші адамгершілік қағиданы құрайды. Идеалды құндылықтарды бірнеше топтарға бөліп қарастыруға болады: жалпы адамзаттық құндылықтар (өмір, сана, іс-әрекет, бақыт, еркіндік, ерік т.б. құндылықтары); адамгершілік құндылықтар (даналық, әділеттілік, батылдық, шындық, сабырлық және т.б. құндылықтар); жеке адамгершілік құндылықтар (тұлға құндылығы, жақынына деген сүйіспеншілік және т.б. құндылықтар).

Халықтық ментальдық жеке адамдардың өз ұлтымен бірлесуінен көрінеді. Тіл мәдениет тәрізді сол халықты біріктіре де, бөле де алады. «Егер бірігудің негізі ұлттық белгіден тәуелсіз, тұлға құқығының басымдығы және руханилықтан бастау алса, тіл біріктіргіштік қызмет атқарады. Ал егер, бірігудің негізінде этникалық белгілер жатса, орыстарды христиандарға жатқызып, мұсылмандарды түріктерге жатқызса, үстемдік етуші мәдениет деп бір ғана ұлттың шашпауын көтере берсе, онда тіл бөлуші рөл атқарады» деп санайды [12, с. 168].

Жоғарыда айтылғандарды біздің зерттеуімізге қатысты нақтылайтын болсақ, ментальдық өзінің этникалық ерекшелігінде халықтың өзіндік санасын сипаттайды. Ал менталитет сол халықтың бірегейлігін қамтамасыз етеді. Халықтың өзіндік санасы туралы Н.В.Карлов [13 с. 46] оның үш құрылымдық дінгегін көрсетеді, олар ана тілі, өткенді ұғыну және өсиет сөзі. Осы үш дінгекке тоқталып кетсек. Біздің ойымызша ана тілі арқылы белгілі бір халыққа өзін жатқызу қалыптасады. Бала кішкентайынан қай тілді естіп, біліп, сөйлесе сол тілді қолданушылардың барлығы оған жат болып саналмайды, тіпті олар балаға жақын әсер етуі мүмкін. Ал халықтың өзіндік санасының екінші тұғыры - өткенді ұғыну, бұл дегеніміз, тарихын оқып білу, тек біліп қана қоймай сол өткен халқының тағдырына деген алаңдаушылық сезімнің қалыптасуы, өзі жататын халықтың тарихын оқығанда немқұрайдылықтың болмауы, керісінше жанашығыш сезімнің немесе намыс пен мақтаныш сезімдерінің қалыптасуын айтуға болады. Үшінші тұғыр ретінде көрсетілген өсиет сөз де халықтың өзіндік санасында ерекше орын алатын алып дінгек. Өсиет сөз қандай мақсатта жазылады, кімге арнап жазылады және оны кімдер жазған? Өсиет сөздің мақсаты тілі бір, діні бір, тарихы бір, өмір сүретін ортасы бір адамдардың бірлестікте өмір сүруін қамтамасыз ету үшін және тек қана бірлестікте өмір сүріп қана қоймай, қасындағы адамдар үшін қамқорлықтың, жауапкершіліктің қалыптасуын көздейді. Өсиет сөздің кімге арналғанын әр адам өзінің ментальдық деңгейі арқылы анықтай алады, яғни өсиет сөздің өзіне арнап жазылғанын сезінген кезде ол адамның бойында этностық ментальдық көрініс табады.

Біздің қорытындылауымызша, әлеуметтік философия ғылымында менталитет мәселесі зерттеліп жатқанымен, әлі де болса, құрылымдық сипаты жан-жақты ашылмаған, зерттелуі толық аяқталмаған ғылыми категория болып саналады. Менталитеттің қоғам өмірінде, мемлекеттің дамуында алатын орны әлі де болса зерттеуді қажет етеді.

Жалпы кез келген ұғым философиялық категорияның мәнін немесе атын алу үшін біріншіден, ол категориялық жүйе ретінде қалыптасады. Әйтпесе, ол тек термин ретінде қолданылуы мүмкін. Сондықтан, менталитетті тек философиялық термин ретінде санауға болмайтындығын, оның өзіндік пәндік мазмұны бар, мәндік өлшемі бар мағыналы ғылыми категория ретінде ғылыми, нақты фактілерге сүйене отырып дәлелдеу еңбектің барысында көрсетіледі.

Пайдаланылған әдебиетер тізімі:

1. Леви-Брюль Л. *Сверхъестественное в первобытном мышлении*. – М., 2004. – 608 б.
2. Леви-Стросс К. *Структурная антропология*. – М.: Наука, 1983. – 536 б.
3. Гуревич А.Я. *Исторический синтез и Школа «Анналов»*. – М.: Индрик, 1993. – 456 б.
4. Редель А.И. *Российский менталитет: от политико-идеологических спекуляций к социологическому дискурсу // Социально-гуманитарные знания*. – 2000. – № 5. – 155 б.
5. Кареев Н.И. *Объективизм и субъективизм в социологии // Журнал социологии и социальной антропологии*. – 2000. – Т.3. – Вып.4. – 221 б.
6. Лесная Л.В. *Менталитет и ментальные основания общественной жизни // Социально-гуманитарные знания*. – 2001. – № 1. – 184 б.
7. Брычков А.С. *Социально-психологические проблемы ментальности: НПК*. – Смоленск, – СГПУ. – 2004. – 465 б.
8. Наумова Т.В. *Менталитет как базовая категория в объяснении особенностей ценностного сознания современной российской молодежи // Вестник МУ. – Серия 18. Социология и политология*. – № 1. – 2001. – 85 б.
9. Ясперс К. *Духовная ситуация времени*. – Москва: ИНИОН, 1990. – 214 б.
10. Токвиль А. *Демократия в Америке*. – М.: Прогресс, 1992. – 554 б.
11. Хлыстова А.Г. *Социальная ментальность: сущность, природа, детерминированность*. – М., 2006. – 315 б.
12. Орынбеков М. *Ежелгі қазақтың дүниетанымы*. – Алматы: Ғылым, 1996. – 168 б.
13. Карлов Н.В. *Наука и ее роль в жизни общества // Вопросы философии*. 2015. – № 11. – 46 б.

ГРНТИ 13.11.44.

Рахипова С.К.,¹ Байгабатова Н.К.²

¹Кандидат философских наук

²Кандидат исторических наук

Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема этнокультурной идентичности в эпоху глобализации. Показано, что процессы глобализации затрагивают бытийные основания личности. Рассматривается проблема идентификации населения Казахстана в условиях глобализации. Подчеркивается, что в идентификации места и статуса казахской цивилизации сохраняются серьезные противоречия. Глобализация является общим мировым процессом и имеет много различных направлений от политических и экономических до уровня и образа жизни как отдельного индивида, так и народа и социума в целом, это сложный комплекс трансграничных взаимодействий между физическими лицами, институтами, предприятиями и рынками. Появление новых форм взаимосвязи и взаимодействия стран и народов под влиянием глобализации влечет за собой необходимость переосмысления устоявшихся представлений о разных видах идентичности и их сосуществовании.

Ключевые слова: глобализация, идентификация, политика, культура, трансформация, идентичность.

С.К. Рахипова,¹ Н.К. Байгабатова²

¹*Философия ғылымдарының кандидаты*

²*Тарих ғылымдарының кандидаты*

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Талдықорған қ., E-mail: Sayra.76@mail.ru

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада жаһандану дәуірінде этномәдени бірегейлік мәселесі қарастырылады. Жаһандану үдерісі адамның өмірлік негізіне әсер ететіндігі көрсетілген. Қазақ өркениетінің орны мен мәртебесін анықтауда елеулі қайшылықтар бар екендігі атап өтіледі. Жаһандану – жалпыға ортақ әлемдік процесс саяси және экономикалық жағынан жеке адамдар, мекемелер, кәсіпорындар мен нарықтар арасындағы шекарааралық өзара әрекеттердің күрделі жиынтығы. Жаһанданудың әсерінен елдер мен халықтар арасындағы өзара байланыс пен өзара әрекеттестіктің жаңа формаларының пайда болуы әртүрлі бірегейлік түрлеріне және олардың өмір сүруіне қатысты анықталған идеяларды қайта қарау қажеттілігін тудырады.

Түйін сөздер: жаһандану, саясат, мәдениет, трансформация, сәйкестік, бірегейлік

S.K. Rakhipova,¹ N.K. Baygabatova²

¹*Candidate of Philosophy,*

²*Candidate of Historical Sciences*

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,

Taldykorgan, Republic of Kazakhstan, E-mail: Sayra.76@mail.ru

FEATURES OF THE FORMATION OF ETHNOCULTURAL IDENTITY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract

The article deals with the problem of ethnocultural identity in the era of globalization. It is shown that the processes of globalization affect the existential basis of the individual. The problem of identification of the population of Kazakhstan in the context of globalization is considered. It is emphasized that there are serious contradictions in the identification of the place and status of the Kazakh civilization. Globalization is a common

world process and has many different directions from political and economic to the level and way of life of both an individual and the people and society in general, it is a complex set of cross-border interactions between individuals, institutions, enterprises and markets. The emergence of new forms of interconnection and interaction between countries and peoples under the influence of globalization entails the need to rethink the well-established ideas about different types of identity and their coexistence.

Keywords: globalization, identification, politics, culture, transformation, identity.

Проблемы, связанные с национальной идентичностью и глобализацией, сегодня являются одними из самых актуальных в социально-гуманитарных науках. Можно даже сказать, что эта тема стала просто модной. Но дело в том, что большинство исследователей считает за данность эти понятия и начинает ими оперировать без собственного их логического осмысления. В результате возникает ситуация логического разнобоя в понимании вышеназванных терминов – ситуация своеобразного терминологического анархизма, где каждый понимает эти термины по-своему. Более того, зачастую один и тот же автор, в одном месте понимает их в одном смысле, а в другом – в ином, тем самым, нарушая фундаментальный закон логики – закон тождества.

Начало нового тысячелетия ознаменовало собой целую волну нововведений и реформ, прокатившихся по всему миру, где Казахстан не исключение. Примечательно то, что в этот самый масштабный за всю мировую историю феномен были вовлечены практически все страны мира, за исключением лишь тех, кто уж слишком далек от цивилизации. Однако этот процесс полиморфен, то есть протекает в различных векторах, не оставляя ни один из них нетронутым: усиление промышленности, индустриальный переворот, экономические возвышения, политические воззрения, – абсолютно все сферы человеческой жизнедеятельности за два десятилетия оказались подвергнуты данному явлению, не говоря уже об образовательной и профессионально-деятельностной отраслях. Данная работа посвящена рассмотрению глобализации в качестве первостепенного фактора прогрессии как для Казахстана, так и для всего мира в целом.

Каждая эпоха представляет некоторые проблемы. Главная задача современности – две взаимосвязанные проблемы идентичности и глобализации. Глобализация является общемировым процессом и имеет много разных направлений от политического и экономического уровня до образа жизни как отдельного индивида, так и народа и общества в целом, и это сложный комплекс трансграничных взаимодействий между отдельными лицами, учреждениями, предприятиями и рынками. Появление новых форм взаимосвязи и взаимодействия стран и народов под влиянием глобализации влечет за собой необходимость пересмотра устоявшихся представлений о различных типах идентичности и их сосуществовании. Кроме того, картина глобализационных последствий была бы неполной без освещения ситуации, связанной с культурной идентичностью. В контексте глобализации происходит трансформация и плюрализм идентичности. Под влиянием глобализации межкультурная коммуникация между странами и нациями меняется самым радикальным образом, что приводит к снижению социокультурной идентичности к мультикультурализму.

Нетрудно заметить, что баланс между традициями и инновациями нарушается в глобализирующемся мире; есть стремление к быстрым изменениям во всех сферах человеческого существования. В этих условиях люди и страны, пережившие духовный кризис, обратились к определению своей идентичности: «Кто я?» или «кто мы»? В этом контексте мы можем говорить о кризисе идентичности. Проблема идентичности остро встает как перед отдельно взятыми индивидами, так и перед сообществами, этническими группами, нациями и государствами. Это подтверждает теорию возрастающей сложности и напряженности самоидентификации в эпоху глобализации.

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев размышляет об культурной самоидентичности современных казахов, отмечая: «Однако ни включенность в тюркский историко-культурный контекст, ни евразийский компонент нашего мироощущения не составляют главного содержания культурной идентификации. Главное содержание культурной идентификации, и чем дальше тем больше, будет связано с судьбами нашей общей Родины – Казахстана, с его уникальной историей и культурным ландшафтом, не сводимым в чистом виде ни к восточным, ни к западным культурным моделям. Вообще ориентация человека и нации в мире культуры порой удивительно совпадает. И также как в памяти человеческой события личностного порядка окрашиваются либо в романтические, либо в трагические тона, также и память народа – это не столько прошлое, сколько настоящее, обращенное в будущее» [1, с. 145].

В контексте глобализации формирование личности будет происходить в рамках культуры, национальности, нации, цивилизации. И все это дается диалектикой нового и старого, что переводит межэтнические отношения в совершенно иной контекст – общий и национально-особый контекст.

Культурная глобализация порождает множество новых культурных моделей и моделей поведения, формируя систему ценностей, отличную от предыдущей. Эти ценности особенно важны в социальной практике повседневной жизни, они создают модели мышления и социальных действий. Поэтому глобализация выходит из другого ракурса - фактически, она действует не только как инициатор трансформации социального бытия, но и как ответ на вызовы современности.

В современном полиэтническом и поликонфессиональном обществе Казахстана социально-культурные и этнические процессы характеризуются возрождением и переосмыслением памяти этнических групп и их этнических культур.

Профессор З.К. Шаукенова полагает, что этническая самоидентичность отражает глубинные начала и проявляется как один из «психологически мотивированных актов личности. С ее помощью человек решает вопрос о приоритетности для себя конкретной этнокультурной базы существования с ее ценностными элементами: языком, традицией, образом жизни, исторической памятью, национальной культурой и так далее. При этом личность может в полном объеме и не владеть этими этнокультурными ценностями в силу условий воспитания, образования, социализации. В этом смысле акт этнической самоидентификации носит как бы иррациональный характер, выражая эмоциональное слияние личности с объектом - этносом, нацией». [2, с. 3]. Это обстоятельство имеет множество следствий, главной среди которых является рождение плюрализма социальных и культурных практик, а также возможность их сосуществования в рамках единого пространства.

Особенно важно оценивать эти процессы и явления в поликультурном и поликонфессиональном обществе. В контексте глобализации важно сохранить оригинальную культуру и этническую самобытность народов. Глобализация привела к новому разделению социально-культурного характера, что усугубило проблемы этнической и религиозной идентичности. Особое внимание заслуживает культурная глобализация, как один из важнейших компонентов глобализации, поскольку этот процесс в Казахстане включает взаимосвязь культурных ценностей, взаимодействие и взаимопроникновение этнических культур и участие в интеграционных процессах мировой культуры.

Диалог культуры, происходящий в контексте глобализации, ставят человека как носителя и создателя культуры, перед выбором многообразия ценностей. С одной стороны, это, этнические, национальные и культурные ценности, которые выражают многовековой опыт и духовную мудрость своего народа, а с другой – ценности западной и массовой культуры, ценности мировой цивилизации. Сохранение оригинального «я», традиций и обычаев этноса, передаваемых из поколения в поколение. Президент Республики Казахстан отметил: «И то, как глобализация войдет в нашу жизнь, позитивно или негативно, зависит не только от нас самих, нашего осознанного и интуитивного стремления к гармонии и благополучию. Многое, если не все, зависит от других, подчас неуловимых факторов – культурный потенциал, исторический традиционализм, экономическое состояние, ресурсная база и собственное или национальное мироощущение и мировосприятие, которые не всегда поддаются логике или строятся на конструктивной основе» [3, с. 11]. Другими словами, происходит интенсивный и обостренный поиск культурной идентичности. Идентификация все же возможна, однако, только в процессе отделения от других, ограничения своего от чужого.

«Культура никогда не была и никогда не будет отвлечённо-человеческой, она всегда конкретно-человеческая, т.е. национальная, индивидуально-народная и лишь в таком своём качестве восходящая до общечеловечности...» [4, с. 259].

Глобализация способствовала тому, что мир становится единым пространством, в котором происходит интенсивное взаимодействие между нациями, государствами и регионами, а процессы обновления этнических ценностей усиливаются как стремление защитить этническую культуру в современном мире. Конечно, культуру нельзя сохранить в ее первоначальной форме. Сохраняя культуру, мы не можем избежать проблем, с которыми сталкивается человечество в начале эпохи глобализации. В частности, как объединить необходимую непрерывность преемственности, с неизбежными изменениями, как устранить дисфункциональные элементы и сохранить функциональность и попытаться улучшить свою традицию, можно полностью разрушить все культурное наследие.

В начале двадцатого века Н.А. Бердяев размышлял о все человечности этнических культур и о том, что глобальное единство создавало бы различные противоречия в мире, где историческая ответственность за сохранение этнической группы как сообщества стала бы общей ответственностью самого этноса и ее представителей. «Судьба нации и национальных культур должна совершиться до конца. Принятие истории есть уже принятие борьбы за национальные индивидуальности, за типы культуры... Все великие национальные культуры – все человечны по своему значению. Нивелирующая цивилизация уродлива.

Нация есть динамическая субстанция, а не преходящая историческая функция, она корнями своими вырастает в таинственную глубину жизни. Национальность есть положительное обогащение бытия, и за нее должно бороться, как за ценность. Национальное единство глубже единства классов, партий и всех других преходящих исторических образований в жизни народов. Каждый народ борется за свою культуру и за высшую жизнь в атмосфере национальной круговой поруки» [4, с. 260].

Если на протяжении многих веков основное направление развития отдельных континентов, стран и народов шло в сторону их дифференциации под воздействием специфики местных условий, то в настоящее время начинается интенсивный процесс интеграции мира, «сборки» автономных национальных и региональных узлов в глобальный агрегат жизнедеятельности человечества. Это не означает отказа от особенностей, специфики различных регионов. Эта специфика продолжает сохраняться, а порой и углубляться в едином процессе жизнедеятельности, что, собственно, и обуславливает взаимозависимость отдельных частей друг от друга. В этой связи перспективу явлений, развивающихся на рубеже тысячелетий, адекватнее отражает не взгляд на мир как на традиционную карту с рельефно обозначенными национальными границами, а восприятие нашей планеты такой, какой она, например, представляется с орбиты.

Переход современного общества в фазу информационного видоизменяет не только привычные укоренившиеся ориентиры, но и культурные и социальные механизмы, обеспечивающие поддержание идентичности. Культура, является сферой, наиболее чувствительной к глобализации. Глобализация, несомненно, способствует сближению людей. Однако это не должно приводить к объединению культур или доминированию одной или нескольких культур, над всеми остальными. Не должна она и поддерживать фрагментацию или менталитет гетто. Напротив, глобализация должна стимулировать плюрализм как часть культуры межэтнического общения.

Казахстан является отличным примером в этом отношении. Мозаика ее народов, культурное многообразие, которое обогатило его на протяжении веков, является одним из главных сокровищ республики. Глобализация никоим образом не должна приводить к единообразию то, что по определению должно оставаться многогранным. Как еще одно явление эпохи глобализации, угрожающее этнической идентичности, можно назвать проблему массовой миграции. Еще в конце истекшего столетия широко бытовала уверенность в грядущем качественном изменении политической реальности и в возможности эффективно использовать для преодоления ксенофобии, расизма и сепаратизма политический, экономический и культурный потенциал глобализирующегося мира [5, с. 71]. Но нелимитированная миграция в страны запада породила во многом непредсказуемые по своим масштабам вызовы. Эти вызовы встали как перед мигрантами, так и перед принимающими их обществами. Вопрос о перспективах интеграции в западные общества людей, принадлежащих иной цивилизационной традиции, превратился сегодня в один из ключевых в политической повестке дня.

С одной стороны теоретики глобализации отмечают бурное возрождение этнических движений и настроений. Глобализация, как оказывается, не только унифицирует и гомогенизирует культуры, сколько пробуждает и стимулирует локальное и этническое самосознание людей [1, с. 241].

С другой же стороны целый ряд процессов глобализации как внутренних, так и внешних непосредственно влияют на обострение кризиса идентичности. В конечном итоге – разрушение идентичности народа оборачивается истощением его «личностного» начала, утратой им своей исторической экзистенции как самоосуществления и созидания народом своей исторической судьбы, жизни, опирающейся на собственные глубинные основания: культурно-исторические, геополитические и духовно-религиозные [6, с. 113]. Проблема преодоления кризиса идентичности усугубляется процессами глобализации, ведущими к индивидуализации и атомизации общества и вместе с тем размывающими традиционные основы национальной идентичности, что в целом существенно воздействует на идентификацию отдельных людей и целых социальных групп. В этом контексте представляется, что современное общество не будет достаточно интегрированным и устойчивым, способным отвечать на вызовы современного мира, не сможет осуществлять эффективную экономическую, социальную и политическую модернизацию.

Таким образом, национальная идентичность есть необходимое условие достойного существования нации в целом и каждого ее представителя в целом. Прочность идентичности в условиях глобализации зависит от объективной (национальный характер) и субъективной (менталитет) компонентов. Наиболее действенным способом упрочнения национальной идентичности следует считать прояснение национального сознания, самоопределения и самоориентации индивида.

Список использованных источников:

1. Назарбаев Н.А. *В потоке истории.* – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 с.
2. Шаукенова З.К. *Этническая, конфессиональная и социальная идентификация.* – Астана: Академия государственной службы при Президенте Республики Казахстан, 2004. – 17 с.
3. Назарбаев Н.А. *Критическое десятилетие.* – Алматы: Атамұра, 2003. – 240 с.

4. Бердыев Н.А. О человеке, его свободе и духовности. Избранные труды /Редактор и сост. Л.И. Новиков и И.Н. Сиземская. – М.:Московский психолого-социальный институт Флинта, 1999. – 312 с.
5. Малыгина И.В. Этнокультурная идентичность: онтология, морфология, динамика: дис. д-р филос. наук: 24.00.01.. – М., 2005. – 305 с.
6. Нысанбаев А.Н. Глобализация и проблемы межкультурного диалога в 2-х томах. Алматы, 2004. Том 1. – 274 с.

МРНТИ: 37.013.42 (574)

Б.Ж. Абдрашева,¹ А.С. Мусраунова,² Л.Г. Балабекова³

¹ *Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының доценті, социология ғылымдарының кандидаты*

² *Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы*

³ *Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды қ., Қазақстан, E-mail: ms_aigul_84@mail.ru*

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҒЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ

Аңдатпа

Қазіргі қоғам алдында тұрған өзекті және әлеуметтік маңызды міндеттердің бірі жастар арасындағы девиантты мінез-құлық көріністерінің өсуін төмендету, олардың әлеуметтік алдын алу тиімділігін арттыру жолдарын іздестіру болып табылады. Өскелең ұрпақ арасында маскүнемдік пен нашақорлықтың таралуы, кәмелетке толмаған жасөспірімдердің құқық бұзушылықтарының қатыгездігі қоғамда ерекше алаңдаушылық тудыруда, өйткені олардың ең алдымен теріс салдарлары – жеке адамның әлеуметтік деградациясы, бейәлеуметтік мінез-құлықпен сипатталады. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтың көріну түрлері қоғамдағы кейбір отбасылардың әлеуметтік-экономикалық қолайсыздығын көрсетеді. Бұл әлеуметтік патологияның әлеуметтік алдын алу бойынша жұмыс түрлі ықпал ету шараларын, оның ішінде әлеуметтік-алдын алу шараларын ұштастыруды талап етеді. Мақала қазіргі заманғы қоғамның өзекті мәселелерінің бірі – жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарының профилактикасы мәселесіне арналған. Мақалада теориялық талдау мен осы саладағы зерттеу материалдарын қортындылау нәтижелері келтіріледі, девиантты мінез-құлықтың профилактикасы түсінігі мен түрлері, оның негізгі бағыттары қарастырылады.

Түйін сөздер: профилактика, девиантты мінез-құлықтың профилактикасының түрлері, алдын алу мекемелері, девиантты мінез-құлықтың профилактикасының бағыттары.

Абдрашева Б.Ж.,¹ Мусраунова А.С.,² Балабекова Л.Г.³

¹ *кандидат социологических наук, доцент кафедры социальной работы и социальной педагогики
КарГУ им. Е.А. Букетова*

² *старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики
КарГУ им. Е.А. Букетова*

³ *старший преподаватель кафедры социальной работы и социальной педагогики
КарГУ им. Е.А. Букетова*

г. Караганда, Казахстан, E-mail: ms_aigul_84@mail.ru

ПРОФИЛАКТИКА ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

Одной из актуальных и социально значимых задач, стоящих перед современным обществом сегодня является поиск путей снижения роста проявлений девиантного поведения среди молодежи, повышения эффективности их социальной профилактики. Распространение алкоголизации и наркомании среди подрастающего поколения, жестокость совершаемых правонарушений несовершеннолетними вызывают особую тревогу общества, прежде всего потому, что они сопровождаются отрицательными последствиями - социальной деградацией личности, асоциальным поведением. Формы проявления девиантного поведения подростков свидетельствуют о социально-экономическом неблагополучии некоторых семей в обществе. Работа по социальной профилактике этой социальной патологии требует сочетания различных мер воздействия, в том числе и социально-профилактических. Статья посвящена одной из актуальных проблем в современном обществе – профилактике девиантного поведения подростков и отражает результаты теоретического анализа и обобщения материалов исследований в данной области. В статье рассматриваются понятие и виды профилактики девиантного поведения, ее основные направления.

Ключевые слова: профилактика, профилактика девиантного поведения, виды профилактики, учреждения профилактики, направления профилактики девиантного поведения.

B.Zh. Abdrasheva¹, A.S. Musraunova², L.G. Balabekova³

*¹ Candidate of Social Sciences, Docent of the Department of Social Work and Social Pedagogy
Karaganda State University named by E.A Buketov*

*² Senior Lecturer of the Department of Social Work and Social Pedagogy
Karaganda State University named by E.A Buketov*

*³ Senior Lecturer of the Department of Social Work and Social Pedagogy
Karaganda State University named by E.A Buketov
Karaganda, Kazakhstan, E-mail: ms_aigul_84@mail.ru*

PROPHYLAXIS OF DEVIANT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Abstract

One of the urgent and socially significant tasks facing modern society today is to find ways to reduce the growth of manifestations of deviant behavior among young people and to increase the effectiveness of their social prevention. The spread of alcoholism and drug addiction among the younger generation, the cruelty of the offenses committed by minors are of particular concern to society, primarily because they are accompanied by negative consequences - social degradation of the individual, asocial behavior. Forms of manifestation of deviant behavior of adolescents indicate the socio-economic disadvantage of some families in society. The work on social prevention of this social pathology requires a combination of various interventions, including social and preventive measures. The article is devoted to one of the topical problems in modern society – prevention of deviant behavior of adolescents and reflects the results of theoretical analysis and generalization of research materials in this field. The article deals with the concept and types of prevention of deviant behavior, its main directions.

Keywords: prevention, prevention of deviant behavior, types of prevention, prevention institutions, directions for the prevention of deviant behavior.

Қазіргі қоғамда жасөспірімдер арасында әртүрлі девиацияның етек алуы мінез-құлық ауытқуына бейім жасөспірімдерге әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсетудің ғылыми негізделген жолдарын іздестіру мәселесін өзектендіріп отыр.

Девиантты мінез-құлық әртүрлі факторлармен шарттасқан табиғаты күрделі құбылыс. Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың қалыптасу мәселесіне ғылыми қызығушылық XX ғасырдың 20-шы жылдарының өзінде байқалды. Осы кезеңде жасөспірімдердің девианттылығының бірден бір себебі әлеуметтік қоршаған орта деген тезис ұсынылды (П.П. Блонский, А.Я. Гердт, В.И. Куфаев, А.В. Луначарский, А.С. Макаренко және т.б.). Сонымен қоса, басқа көзқарас та болды. Осылайша, Л.С. Выготский, В.Н. Мясисев, Н.Н. Озерский девианттылықтың себебі балалардың психикалық сырқаты мен ауруларында деп санады. Осы екі көзқарасқа сәйкес девиантты мінез-құлықтың профилактикасының жүйесі құрылды: бір жағынан

баланың қоршаған әлеуметтік ортасын өзгертуге бағытталынған шаралар қолданылса (П.П. Блонский, А.Я. Герд, А.С. Макаренконың балалар колониялары мен пана үйлері), екінші жағынан ықпал тікелей баланың психикасына және оның функцияларына жасалды.

М.А. Алемаскин, Б.Н. Алмазов, Г.Г. Бочкарева, А.И. Кочетовтың зерттеулері жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарының себебі олардың әлеуметтік-педагогикалық қараусыздығында деп айтуға мүмкіндік берді. Осы көзқарасқа сәйкес профилактика бала білім алатын жалпы білім беру мекемесінде жүзеге асып, кешенді әлеуметтік-медициналық-психологиялық-педагогикалық дифференцияланған тәсілге негізделуі тиіс.

В.И. Загвязинский, М.П. Зайцев, Г.Д. Кудашов мінез-құлықтағы ауытқудың алдын алу мақсатында әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларының жеке тұлғаға ықпалын бейтараптауға бағытталынған әлеуметтік-психологиялық, медициналық және педагогикалық сипаттағы шаралар кешені жүзеге асатынын атап өткен. Ғылымда ол «профилактика» деген атауға ие болған [1]. Девиантты мінез-құлықтың профилактикасы – девиантты мінез-құлықтың детерминанттарын тоқтатуға, жоюға және бейтараптауға бағытталынған, алдын-алу моделі аясында жүзеге асатын әлеуметтік жұмыстың кешенді көпдеңгейлі технологиясы [1,179 б.].

Девиантты мінез-құлық мәселесінің шешімі қоғамның гуманизациясы, дені сау, белсенді жасампаз және әлеуметтік бейімделген тұлғаны қалыптастыру мәселесінің әлеуметтік және тәжірибелік маңыздылығымен анықталынады. Қазіргі кездегі мемлекеттің іс-әрекеті Қазақстан Республикасының әрбір азаматының құқықтарының қорғалуы мен сақталуын, оның үйлесімді дамуын қамтамасыз етуге бағытталынған. ҚР «Білім беру туралы» Заңына сәйкес білім берудің зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық және ұлттық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптерінің бірі болып табылады [2]. Аталған принципті жүзеге асыру білім алушыларды индивидуалдық және дифференцияланған тұрғыда қарастыру арқылы ғана мүмкін. Осы көзқарас девиантты мінез-құлықтың профилактикасының негізін құруы керек.

2004 жылы кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу бойынша мемлекеттік органдардың қызметтерінің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін айқындап берген «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Заңға сәйкес, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу – кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз, панасыз қалудың және қоғамға жат іс-әрекеттердің алдын алуға, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған, кәмелетке толмағандармен, кәмелетке толмағандардың оларды тәрбиелеу, оқыту немесе бағып-күту жөніндегі міндеттерін орындамайтын не олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін ата-аналарымен немесе басқа да заңды өкілдерімен, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдармен жеке профилактикасы шараларын қоса жүзеге асыратын құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі [3].

Девиантты мінез-құлықтың профилактикасының мазмұны әлеуметтік ортаның теріс факторларының индивидке (не топқа) ықпалын бейтараптауға, әлеуметтік қауіп-қатер тобының жекелеген мүшелерінде байқалуы мүмкін физикалық, әлеуметтік-мәдени коллизиясын (латын тілінен аударғанда қақтығыс, айырмашылық) алдын алуға, олардың өмірі мен денсаулығының қалыпты деңгейін сақтауға, қолдауға және қорғауға бағытталынған әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық және медициналық сипаттағы шаралар кешенін білдіреді [4,139 б.].

Девиантты мінез-құлықтың профилактикасы жалпы және арнайы болып бөлінеді. Жалпы профилактика жеке тұлғаның әлеуметтену процесінің қалыпты өтуі үшін қажет тиімді, психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық жағдайларды қалыптастыруға бағытталған бірқатар алдын алу шараларын жүзеге асыруды білдіреді. Арнайы профилактика нақты бір міндетті (нашақорлықтың, делинквентті мінез-құлық, қараусыздықтың және т.б. профилактикасы) шешуге бағытталған шаралар жүйесін жүзеге асыруды білдіреді.

Девиантты мінез-құлық профилактикасының түрлері:

– алғашқы профилактика - ауытқуы бар мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін факторлардың теріс ықпалын жоюға бағытталынған шаралардан тұрады және мінез-құлықтағы девиацияны алдын алудың басты «құралы» (уақыттылық, жүйелілік және тұрақтылық принциптері сақталғанда) болып табылады;

– екінші реттік (қайталама) профилактика - бұл өмірдің қиын жағдайында қалған девиантты мінез-құлықты жасөспірімдерге оданда ауыр теріс іс-әрекеттер істеуге, құқық бұзуына, қылмыс істеуіне жол бермеуге, оларға дер кезінде әлеуметтік қолдау көрсетуге бағытталынған әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-педагогикалық, құқықтық шаралар жиынтығы;

– девиантты мінез-құлық профилактикасының ерекше түрі, кейде үшінші алдын-алу деп те атайды, жазасын өтеп, қамау орындарынан шыққан тұлғалардың қайта (рецидив) қылмыс жасауларын алдын алуға бағытталған әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық шаралар жиынтығы [4, 142 б.].

Профилактикалық ықпал етудің барлық деңгейлерінде отбасы, мектеп, еңбек тәрбиесі саласындағы кемшіліктерді айқындауға мақсатты бағытталынған жұмыс жүргізіледі.

Девиантты мінез-құлықтың профилактикасында отбасы маңызды орын алады. Баланың әлеуметтенуінің алғашқы ұяшығы бола отырып, ол болашақта жеке тұлғаның дүниетанымының қалыптасуының негізі болатын, бала үшін әлеуметтік маңызды ұстанымдарды, құндылықтарды, дұрыс мінез-құлық таптаурындарын қалыптастырады. Профилактикалық іс-әрекеттің мәні отбасының тәрбиелік әлеуетін көтеру арқылы баланың әлеуметтік дамуы үшін, оның шығармашылық қабілеттерін ашу үшін қажет қолайлы жағдайлар жасау.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын алдын алу процесі әртүрлі әлеуметтік институттар кешені арқылы жүзеге асады.

Алғашқы әлеуметтік профилактика мекемелеріне балалар бақшасы, мектептер, қосымша білім беру мекемелері, медициналық мекемелер жатады. Олардың іс-әрекеттері балалардың, жасөспірімдердің басым бөлігінің дұрыс әлеуметтенуін, олардың құқықтары мен заңды мүдделерінің жүзеге асуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Алғашқы арнайы профилактика мекемелеріне әлеуметтік пана үйлері, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған реабилитациялық орталықтар, әлеуметтік бейімсіз балаларға және қиын өмірлік жағдайға түскен балаларға көмек көрсетуге негізделген отбасы мен балаға әлеуметтік көмек көрсету орталықтары жатады.

Екінші реттік арнайы профилактика мекемелеріне – кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың және қоғамға қауіпті әрекеттер жасаған қылмыстық жауаптылық басталатын жасқа толмаған балалардың бейәлеуметтендіруін (әлеуметке қосу) жүзеге асыратын ішкі істер органдарының арнайы қызметтері, ашық және жабық арнайы оқу-тәрбие мекемелері жатады.

Жасөспірімдер арасындағы девиантты мінез-құлық профилактикасының бағыттары:

– әлеуметтік ортаны ұйымдастыру – қоршаған ортаның девиацияның қалыптасуына әсері туралы идеяларға негізделген. Әлеуметтік факторларға ықпал ете отырып жеке тұлғаның жағымсыз мінез-құлықтарын болдырмауға болады. Әлеуметтік-педагогикалық ғылымда В.Г. Бочарова енгізген микросоциумның педагогикалық бағдарланған инфрақұрылымы деген ұғым бар. Микросоциумның педагогикалық бағдарланған инфрақұрылымы дегеніміз өсіп келе жатқан ұрпақтың дұрыс әлеуметтенуін қамтамасыз етуге бағытталынған нақты аумақтық бірліктің (аула, шағын аудан, қала) барлық әлеуметтік институттарының, ұйымдарының және ведомстволарының функциялары мен ресурстарының жиынтығы. Осындай инфрақұрылымның қалыптасуы - балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқулардың профилактикасы саласындағы ең перспективалы бағыттардың бірі болып есептелінеді;

– әлеуметтік маңызы бар дағдыларды белсенді әлеуметтік оқыту. Қазіргі кезде теріс әлеуметтік әсерлерге тұрақты болуға үйрететін тренингтер кең таралған. Ассеративтілік немесе аффективті-құндылықты оқыту тренингі девиантты мінез-құлық эмоционалдық бұзылулармен тікелей байланысты деген тұжырымға негізделген. Аталған мәселенің алдын алу үшін жасөспірімдерді эмоцияларды тануға, оларды дұрыс білдіруге және стрессті тиімді шешуге үйретеді. Топтық жұмыс барысында шешім қабылдау дағдылары қалыптастырылады, өзіндік бағалаулары жоғарлатылады, өзін-өзі анықтау және жасөспірімдердің позитивті құндылықтарын дамыту үдерістері ынталандырылады;

– ақпарат беру - әртүрлі девиацияның салдары туралы тақырыпта дәрістер, әңгімелесулер өткізу, арнайы әдебиеттерді, бейне және телефильмдерді тарату түрінде жүзеге асады. Бұл тәсілдің мәні – шешімдер қабылдау қабілетін арттыру мақсатында адамның танымдық процестеріне әсер ету. Мысалы, осы тәсілді жүзеге асыру үшін әдетте алкогольді ішімдіктердің, есірткі заттардың адам денсаулығына келтіретін залалдары туралы ақпарат кеңінен қолданылады;

– салауатты өмір салтын ұйымдастыру – сыртқы әлеммен үйлесімділікті қалыптастыру және жасөспірімдердің өздерінің денсаулығы үшін жауапкершілік сезімдерін, жеке тұлғаның әлеуметтік ортаның жағымсыз факторларына қарсы тура алу икемділіктерін дамыту;

– жеке тұлғалық ресурстарды жандандыру – жеке тұлғалық ресурстарын белсендендіретін жасөспірімдерді спортқа тарту, қарым-қатынас және тұлғалық өсу топтарына, арт-терапия сабақтарына қатысулары;

– кәмелетке толмағандарды бұқаралық ақпарат құралдарының жағымсыз ықпалынан қорғау;
– девиантты мінез-құлық профилактикасындағы отбасы мен білім беру мекемелерінің рөлін арттыру;

– отбасы мен мәдениет, білім беру ұйымдарының (тұрғылықты мекен-жайы бойынша) тиімді өзара әрекеттесу жүйесін дамыту;

– девиантты мінез-құлықтың теріс салдарын барынша бәсеңдету - бұл бағыттағы жұмыс қалыптасқан девиантты мінез-құлық жағдайында қолданылады және рецидивтердің немесе олардың жағымсыз салдарының профилактикасына бағытталынған.

Осылайша, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарының профилактикасының негізгі бағыттарына: қоғамда дұрыс әлеуметтенуіне ықпал ететін белсенді әлеуметтік бейімделуге деген мотивациясын қалыптастыру; жеке тұлғалық оң өзгерістерді (шығармашылық қабілеттерін дамыту, әлеуметтік пайдалы іс-әрекет түрлеріне араласу, зиянды әдеттердің болмауы) ынталандыру; жеке тұлғаның әлеуметтік дамуына қажет қолайлы жағдай жасау жатады.

Әлеуметтік профилактика шаралары балалардың аяқтарын шалыс басқанын немесе қоршаған ортасының жағымсыз ықпалына түсіп кейін қылмысқа айналуы мүмкін теріс қылық жасауын күтпей, оларды асоциалды мінез-құлықтың қалыптасуының бастапқы кезеңінен қорғап қалуға бағытталынуы тиіс. Девиантты мінез-құлықтың профилактикасының нәтижелілігі қиын өмірлік жағдайға түскен балаға әлеуметтік көмек көрсету барысында жедел шешім қабылдаудың кешенділігі мен бірізділігінде көрініс табады. Тек, ата-ананың, педагогтардың, психологтар мен әлеуметтік қызметкерлердің бірлесе әрекет етуі жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарының профилактикасының тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дубровская Т.А., Воронцова М.В. Социальная работа с девиантными подростками. Учебное пособие. – Таганрог, РГСУ, 2011. 436 с.

2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы. // <http://online.zakon.kz>.

3. «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңы. // <http://online.zakon.kz>.

4. Агафонов А.Н., Бурганова Р.И., Пришивина В.А. Основы общей и социальной педагогики. – Караганда, 2007. 146 с.

FTAMP 04.51.67

С.М. Сыздықова¹, Н.И. Ляпбаева²

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының PhD докторанты

²Әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ОТБАСЫЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ НЫҒАЙТУДАҒЫ МЕДИАЦИЯНЫҢ РОЛІ

Аңдатпа

Отбасы мәселесі қай кезеңде болмасын ежелгі философтардан бастап әлеуметтанушы, саясаттанушы т.б. ғалымдардың зерттеулерінде, тіпті қоғамнан тыс қалған емес. Бүгінде отбасы әлеуметтік институт ретінде, әлеуметтік мәдени өзгерістер ішінде маңызды орын алып отыр. Қазір отбасы дәстүрлі үлгіден жаңаға ауысу үрдісін бастан кешіріп отыр десек болады. Мәселен, отбасы құрылымы мен қызметі, отбасылық ролі, жұбайлардың функционалды тәуелділігі, отбасыдағы бала жағдайы осының бәрі - отбасылық қарым-қатынастың өзгеруіне алып келді.

Мақалада қоғамдағы отбасының маңыздылығын, оның жаңа ұрпақты тәрбиелеудегі, қоғамдық тұрақтылық пен үдерісті қамтамасыз етудегі рөлін түсінуге, отбасылық дауларды медиациялық жолмен шешуді көрсетеді. Сонымен қатар, отбасының мүдделерін ескеру, оларға әлеуметтік қолдау көрсетудің арнайы шараларын қолдану қажеттілігі айтылады.

Конфликт (жанжал) теориясы К.Маркс, М.Вебер, Г.Зиммель, Р.Дарендорф, П.Самуэльсоннің идеяларынан туындағанын білеміз. Отбасын сақтап қалу процесінде түрлі кедергілер кездеседі. Осы ретте отбасылық дауларды шешуге медиацияның көмегі көп. Себебі, медиация барысында дәлелдер негізінде әңгімеде болмайтын конфликтіні тоқтатуға мүмкіндік туғызатын рәсімдер бар. Медиация институты отбасылық даулардың өрши түсуіне әкелетін процестерді жою арқылы мәселені жан-жақты шешуге көмектеседі.

Түйін сөздер: отбасы, отбасылық қарым-қатынас, отбасы құндылығы, даулар, жанжал, медиация, медиатор, мемлекет, қоғам.

S.M. Syzdykova¹, N.I. Lyapbayeva²

¹PhD student of the Department of Sociology and Social Work of the Al-Farabi Kazakh National University,

²Candidate of Sociological Science, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Kazakh National Women's Teacher Training University

THE ROLE OF MEDIATION IN STRENGTHENING FAMILY RELATIONSHIPS

Abstract

The problem of the family at any stage of its development has never been left without attention of society, starting with the works of ancient philosophers, sociologists, political scientists and other studies. Today, the family, as a social institution, occupies an important place in social and cultural transformations. In modern times, the family is going through the process of transition from the traditional model to the new one. For example, the structure and functions of the family, the family role, the functional dependence of the spouses, the position of the child in the family all this gradually led to a change in family relations.

The article reveals the importance of the family in society, its role in the education of the younger generation, ensuring social stability, as well as the role of mediation in the resolution of family disputes. In addition, the need for special measures to provide social support to the family and take into account its interests is emphasized.

The theory of conflict (conflict) were associated with the ideas set forth by K. Marx, M. Weber, G. Simmel, R. Darendorf, P. Samuelson. There are various obstacles to the preservation of the family. In this regard, mediation provides considerable assistance in resolving family disputes. Since in the course of mediation, there are measures that contribute to the cessation of the conflict, in the course of negotiations on the basis of evidence. The Institute of mediation will help in the comprehensive solution of family disputes by eliminating the problems that lead to the aggravation of family conflicts.

Keywords: family, family relations, family values, disputes, conflicts, mediation, mediator, state, society.

Сыздыкова С. М.¹, Ляпбаева Н.И.²

¹ PhD докторант кафедрой социологии и социальной работы КазНУ им ал-Фараби

²Кандидат социологических наук, старший преподаватель кафедры общественно-гуманитарных дисциплин Казахского национального женского педагогического университета

РОЛЬ МЕДИАЦИИ В УКРЕПЛЕНИИ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

Проблема семьи на любом этапе своего развития никогда не осталось без внимания общества, начиная с трудов древнейших философов, социологов, политологов и других исследованиях ученых.

Сегодня семья, как социальный институт, занимает важное место в социально-культурных преобразованиях. В современное время семья переживает процесс перехода с традиционной модели на новую. Например, структура и функции семьи, семейная роль, функциональная зависимость супругов, положение ребенка в семье все это постепенно привело к изменению семейных отношений.

В статье раскрывается значимость семьи в обществе, ее роль в воспитании подрастающего поколения, обеспечении общественной стабильности, а также роль медиации в разрешении семейных споров. Кроме того, подчеркивается необходимость принятия специальных мер по социальной поддержке семьи и учет ее интересов.

Теория конфликта (конфликт) были связаны с идеями, изложенными К. Марксом, М. Вебером, Г. Зиммелем, Р. Дарендорфом, П. Самуэльсоном. В процессе сохранения семьи существуют различные препятствия. В этой связи медиация оказывает немалую помощь в разрешении семейных споров. Так как в ходе медиации существуют меры, способствующие прекращению конфликта, в ходе ведения переговоров на основе доказательств. Институт медиации поможет во всестороннем решении семейных споров путем устранения проблем, приводящих к обострению семейных конфликтов.

Ключевые слова: семья, семейные отношения, семейные ценности, споры, конфликты, медиация, медиатор, государство, общество.

Мемлекет қоғамда отбасылық қарым-қатынастарды қалыптастыру үшін нормативтік-құқықтық заңнамалық құжаттарды барынша жүзеге асыруда. Әрине, ең басты құжатымыз – Конституция, еліміздің барлық жүйелерінің негізін белгілейтін негізгі заң болып табылатындықтан, мұнда отбасы, отбасылық қарым-қатынастарға да нақты тоқталып өткен.

Отандық ғалымдар Г.Г. Соловьева мен Е.Е. Булова отбасының құндылығын зерттеу аясында орындалған сұраудың қорытындысы бойынша отбасының сәтті жағдайына әсерін тигізген *11 қолайсыз факторларды атап өтеді*: 1) ата-ананың біреуі немесе екеуі де тұрмыс жағдайы қолайсыз отбасыда өмір сүрді, және осы үлгіні олар өздерінің отбасылық өміріне қолданатындарын байқамай да қалады; 2) отбасылық өмірге дайын болмау, отбасыны махаббатсыз құру, кейде кездейсоқ жүктілікке байланысты болады, оның салдарынан отбасында өзара құрмет, бірін бірі түсінушілік пен сүйіспеншілік жоқ; 3) өмірлік әлеуметтік дағдылардың болмауы: елеулі өмірлік қиындықтар туындаған жағдайда адам оларға басымен кіріп кетеді де, жағдайдан шығатын жол таба алмай, не болмаса оларды айналып өту мақсатында алкоголь ішімдіктеріне әуестеніп, аморалды өмір сүре бастайды; 4) ерлі-зайыптылардың бірінде, немесе екеуінде де әр түрлі тәуелділіктердің (алкогольдік, ойынқұмарлық, сексуалдық және т.б.) болуы негізінде пайда болатын проблемалар. Бұл негізінен көбінесе әйелдерді қатты ойландырады, өз күйеулеріне көмектескісі келеді де, өзгерістерге сенім артып өмір сүруді жалғастырады, бұл ретте олардың өздері де бірлесе тәуелді болуға ұшырайды, олар күйеуінің тұлғасы өзгерістерге ұшырағанын және өздері білген адаммен емес, оның «ауруымен» өмір сүріп отырғандарын түсінбейді; 5) материалдық, тұрғын үй проблемалары, жұмыстың болмауы; 6) ерлі-зайыптылар арасындағы эмоционалдық суықтықтың әуел бастан ақ болуы, немесе баланың туылған кезеңінде пайда болуы, ол кезде жұбайлар арасында суықтық пен алшақтау пайда болады: әйел (ана, зайып) балаға күтім жасау жұмысына басымен кіріп кетеді де, еркек өзінің шетте қалғанын сезінеді, және де балаға күтім жасау әйел адамның мойнына артылады, ал бұл кезде оның өзіне де ер адамның көмегі, қолдауы қажет болады; 7) ерлі-зайыптылар арасындағы конфликттік қарым-қатынастар, мұнда десоциалдырылған әсер ата-ананың аморалды іс-әрекеті арқылы тікелей білінбейді, мұнда ата-аналар арасындағы созылмалы, салауатсыз қарым-қатынас есебінен көрсетілетін жанама әсер ету де орын алады; 8) балаларды тәрбиелеу мәселелеріндегі ата-аналардың жеткіліксіз біліктілігі (педагогикалық ауқатсыз отбасылар және оның салдары ретінде ата-аналардың балаларына қатысты іс-әрекеттеріне, тәрбиелеу мәселелеріне, балалардың дағдыларына, олардың жеке қасиеттеріне және ерекшеліктеріне байланысты проблемалар; 9) Әлеуметтік нормалардан ауытқыған балалардың тәртібі (педагогикалық немқұрайлық, әлеуметтік жағымды қарым-қатынас жасау ортасы. Балалар спорт және ойын сауық мекемелеріне бармайды, олардың достары жоқ. Кітап оқымайды, мектептегі сабақтарды босатады; 10) отбасыны қоршаған шағын ортадағы салауатсыз қарым-қатынастар, туысқандардың ұнатпауы, көптеген отбасыларда аморалды өмір сүріп келе жатқан адамдармен ғана шектелген; 11) отбасы құндылықтары мен идеалдарының қалыптаспауы, болмауы [1]. Жоғарыда айтылған қолайсыз факторлардың әсерінен отбасында дағдарыс, жанжал орнауы әбден мүмкін. Әрбір отбасы өз отбасы ошағын сақтауға тырысары сөзсіз. Балалар мен ата-аналардың жанжалдары, ұрыстары немесе балалардың отбасыдан кетуі осының бәрі отбасының құлдырауына алып келеді. Отбасындағы дауға көмектесушілер және жақтастар ретінде отбасы мүшелерінің өздері, көп жағдайларда балалар, жақын туыстары, мектеп, оңалту орталықтары. Осы тұста отбасылық дауды реттеуге көмектесетін «медиацияның» ролін айтсақ болады.

Қазіргі таңдағы медиация түсінігі ХХ ғасырдың екінші жартысында, алдымен, ағылшын-саксон құқығы қолданылатын елдерде – АҚШ, Австралияда дами бастады, содан кейін Еуропаға тарала бастағандығын айтады. Бәрімізге белгілі «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты мақаласында Президент Н.Назарбаев Үкіметке медиация институтын дамытуға бағытталған заңға бағынышты құқықтық база қабылдануын қамтамасыз етуді тапсырды, сондай-ақ, ол медиация құрылымдарын ұлттық және жеке компанияларда құру керектігін атап көрсетті [2]. Себебі, әлемдік тәжірибеде медиацияны заңнамалық бекітудің көптеген мысалдары белгілі. Тиісті актілер АҚШ, Австрия, Германияда қабылданған. Еуропа комиссиясы Медиатордың кодексін бекітті, ал Еуроодақ медиаторлар қызметін реттейтін бірқатар директивалар шығарды. Ал біздің еліміз медиация үшін жасақталған қажетті инфрақұрылымды әлемдік тәжірибені ескере отырып құқықтық жүйеде институттандыра білді.

Медиация, жалпы ағылшын тілінде (alternative dispute resolution, ADR) даулардың альтернативті реттеу технологиясы болып табылады, яғни үшінші тұлғалардың қатысуымен дау мәселелерін шешу. Бұл жағдайда медиатор тарабы, екіжаққа тәуелсіз болып келеді. Ежелгі Рим, Ежелгі Греция елінде дау мәселелерін делдалдық қатынастар арқылы шешкен. Рим халқы «делдал» ұғымын әр түрлі терминдермен пайдалана білді: «internunciarius, medium, intercessor, philanthropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, mediator» [3]. Бүгінде елімізде медиация институты азаматтық қоғамда дауларды шешетін негізгі құрал болып отыр. Соңғы жылдары соттан тыс дауларды шешу жолдарына бірінші кезекте медиацияны көбірек тартуда. Бәрімізге белгілі, 2011 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы қабылданған болатын. Медиацияның мақсаты – дауды шешудің медиацияның екі тарапын да қанағаттандыратын нұсқасына қол жеткізу және тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету.

Сонымен, медиация - дауды шешу технологиясы, ерекшелігі - бейтарап, мүдделі емес тараптардың, яғни медиатордың пайда болуында. Мәселен, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, экономикалық, әлеуметтік және саяси дауларды, жанжалдарды шешуде ең қолайлы тәсіл болып табылады.

Медиация жайлы ресейлік ғалым В.И. Захарованың айтуынша, «...субъектілерге мүмкіндік беретін байланыс процесін сәтті қолдайды. Үшінші тараптан өзара іс-қимыл процеске қатысушылар - коммуникаторлар дербес бола алмаған кезде қажетінше өз ресурстарының жетіспеушілігіне байланысты барынша тиімділікке қол жеткізеді» [4]. Медиация тез әрекет етеді, бюрократиялық емес, уақытты, ақшаны, жүйке жүйесін үнемдейді. Оның басты ерекшелігі - медиаторлар әзірлеуге көмектеседі, онда жеңімпаздар мен жеңілгендер болмайды; шешімдер олардың орындалуын қамтамасыз ететін тараптардың толық келісімі бойынша қабылданады. Медиация дауларды мәдениетті реттеуге, келіссөздер технологияларын жетілдіруге, даулардың бейбіт жолмен шешілуіне ықпал етеді. Бейтарап үшінші тараптың рөлінде медиаторлар - тіпті даулар мен жанжал жағдайында да тыныштықты жеңуге көмектеседі, ең жақсы және тиімді жолды іздейді.

Ал, зерттеуші ғалым О.В. Аллаhverдова медиацияны екі немесе одан да көп адам арасындағы топтық өзара әрекеттесудің құрылымдық-ұйымдастырылған процесі деп атап өтеді. Ынтымақтастықтың біреуінің рөлі эмоционалдық қарсылықта тұрған және сындарлы қарым-қатынастарды жүзеге асыра алмайтын екі және одан да көп қатысушылар арасындағы қарым-қатынасты жеңілдету болып табылады [5]. Осылайша, медиация заңды түрде тек әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылмайды. Ол жанжалды шешудің салыстырмалы түрде тәуелсіз институты, бірақ жүйе ретінде жеке тұлғалардың мұқтаждықтарынан, олардың әлеуметтік-психологиялық сипаттамалары мен мүдделерінен туындайтын жоспарланған коммуникативтік іс-қимылдар, дауларды шешу және бірлесіп шешу үшін өзара тиімді шешім және серіктестікті жалғастыруда маңызды.

Медиация – дауларды шешудің балама жолы. Бұл тәсіл алпауыт елдерде ертеректе қалыптасқан және заңдастырылған. Медиация тәсілін АҚШ, Аргентина, Ұлыбритания, Германия, Австрия сынды әлемнің алпауыт елдері ертеден бері қолданып келеді. Медиация әдісі дүниежүзінде 20 ғасырдың екінші жартысында дами бастады. Ең алдымен АҚШ-та, Австралияда, Ұлыбританияда, ал кейін ол бірте-бірте Еуропада таралды. Медиацияны қолданудың алғашқы әрекеттері отбасы қатынастары саласындағы дауларды шешу кезінде тәжірибеге енгізілді. Кейін медиация отбасы жанжалдарынан бастап коммерциялық көп жақты жанжалдарға дейінгі даулардың кең шеңберін шешу кезінде қолданылатын болды.

Медиацияға жүгінсе, дауласушылардың бірінікі дұрыс, екіншісі бұрыс демей, оның алтын ортасын іздейді, сол арқылы екі жақтың да мүддесін қамтитын шешім табылады. Түптеп айтқанда, медиация әртүрлі қиын жағдайға тап болған адамдар арасында келісімге келудің ізгілікті жолы деуге болады. Халықаралық статистикаға сәйкес, барлық даулардың 40% медиация рәсімінен өтеді, олардың 85 пайызында оң нәтижелерге қол жеткізілген. Өркениетті дейтін шетелдердің тәжірибесі дауларды

медиатордың қатысуымен реттеу көп жағдайда екі тараптың келісімге келуімен аяқталатынын көрсетеді. Бұл даулаушы тараптардың санын азайтады. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлық қылмыстар және мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы өзге де қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша медиация рәсімі қолданылмайды. Өйткені, медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды реттеу рәсімі [6]. Демек, медиацияның мақсаты дауды шешуде медиацияның екі тарапын да қанағаттандыратын нұсқасына қол жеткізу, тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету болып табылады. Сондай-ақ, судьялардың және қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын органдар лауазымды тұлғаларының тараптарды қандай да болмасын нысанда медиацияға мәжбүрлеуге құқығы жоқ.

Медиация пәнаралық, жан-жақты қызметтерді де атқарады. Мәселен, азаматтық және қылмыстық істер бойынша адвокаттар пайдаланса, психологтар, психотерапевтерлер, әлеуметтанушы, әлеуметтік қызметкерлер – ажырасу кезінде, отбасылық дауларды шешу кезінде әңгімелесуге, мінез-құлқын бір қалыпқа келтіруге көмектеседі, ал мұғалімдер – жасөспірімдер арасындағы дауларды шешуде және әлеуметтік оқытуда өзіндік үлесін қосады. Сонымен қатар, медиация кәсіпкерлер арасындағы, азаматтар мен үкіметтің әртүрлі салаларының өкілдері арасында дауларды реттеу тәжірибесінде пайдаланылады. Медиаторлық әдістерді қолдану арқылы дауларды шешеді. Ал заңгер сол даудың заңды болуына көмектеседі. Дауларды медиация арқылы сотқа апармай шешсе қай тарапқа да тиімді болар еді. Дау сол жерде қалады, соттың жүктемесі де азаяды. Осыдан кейін қоғамдағы даудың көрсеткіші де төмендейді. Қарап отырсақ, бүкіл дүние жүзінде медиациялық тәртіппен жұмыс істейді. Сотқа дейін дау шешу институттары дамыған. Демек, шетелде даудың көбісі медиация институттарында сотқа дейін шешіліп жатыр.

Медиация қажет болған жағдайда, кем дегенде, бәрін білу, азаматтық айналымға қатысушылардың медиацияның артықшылығы және қарама-қайшы қақтығыстағы жағдайды бейбіт жолмен шешуге күш-жігерін салуы, әріптестік қарым-қатынастарды қалпына келтіруге ғана емес, беделін сақтауға мүмкіндік беретінін біле отырып, бейбіт түрде шешім қабылдауы.

Әлемдік тәжірибеде медиация – келісу процедураларының артықшылықтарын түсіну, медиациясыз өткен даудың сот шешімі - қоғамдық және ашық түрде кінәсін мойындау болып саналады. Сонымен, дауды сотқа жіберу арқылы шешу абайсызда заңды немесе жеке тұлғаның беделіне айтарлықтай зиян келтіретіні анық. Сондықтан да ең алдымен медиаторға жүгінген жөн.

Демек, медиация – коммуникациялық мәдениеттің жаңа деңгейі және адамдар арасындағы қарама-қайшылықтарды еңсеру, жанжалдарға өздерінің қажеттіліктері мен мүдделерін білдіруге, тыңдауға және түсінуге мүмкіндік береді, келісілген, өзара қолайлы шешім шығарумен де ерекшеленеді. Сонымен, медиацияны дау-жанжалдарды бейбіт және тәуелсіз шешудің құқықтық мәдениеті десек болады. Жалпы медиацияның таралуы мен тиімділігі қазіргі қоғамның жетілу деңгейін бағалау критерийі болып табылады. Демек, медиация азаматтардың өз әрекеттеріне жауапты болуына жол ашады.

Медиатордың негізгі қызметі – жанжалдарды шешу, екі тараптың шынайы мүдделерін қанағаттандыру. Медиатор – тәуелсіз, бейтарап, істің нәтижесіне мүдделі емес, медиация тараптарының өзара келісімі бойынша таңдалған, медиаторлар тізіліміне қосылған және медиатордың функцияларын орындауға келісім берген жеке тұлға медиатор бола алады.

Медиаторлар екіге бөлінеді: олардың бірі медиация мәселесі бойынша арнайы білім алып, тәжірибе жинақтаған кәсіби медиаторлар, ал, екіншісі - кәсіби емес медиаторлар. Заңда атап көрсетілгендей, медиаторлықты таңдаған адам өз қызметін кәсіби де, кәсіби емес те негізде жүзеге асыра алады. Жоғары білімі бар, жасы 25-ке толған, Қазақстан Республикасы Медиаторлар одағынан арнайы оқудан өткен кез келген тұлға кәсіби медиатор бола алады. Ал кәсіби емес медиаторлықпен 40 жасқа толған, халық арасында беделді, адамгершілігі жоғары, ары кіршіксіз адамдардың айналысуына толық мүмкіндік бар. Олар тұрғындар жиынының ресми хаттамасы арқылы жергілікті атқару органдарына тіркелуі тиісті және де заңгер мамандығы болуы міндетті емес.

Медиация азаматтық, еңбекке қатысты, отбасылық және басқадай құқықтық қатынастарға байланысты қолданылады.

Медиацияны жүргізу қағидаттары:

- еріктілік;
- құпиялылық;
- өзара сыйласушылық;
- тараптардың тең құқылығы;
- медиатордың бейтараптылығы мен әділдігі;

– рәсімнің ашықтығы [7]. Шынында да, дауды шешу кезінде медиативті шара жайлы әрбір қатысушыдан мына сөздерді естиміз: «Медиация жайлы естімеппін», «Маған неге айтпаған», «Осының арқасында болашағым өзгеретінін білмедім», «Маған ешкім көмектеспейді деп ойлап едім» т.б. Олай болса, медиаторлардың алдында тұрған басты міндет – азаматтардың құқықтық сауаттылығымен қатар әлеуметтік көзқарасына әсер ету.

Отбасылық даулар барлық отбасы мүшелерінің арасында туындап, әлеуметтік болмыстың негізгі мәселелерін шарпып өтеді. Демек, тұрмыстағы әлеуметтік мәселелер үнемі дау-дамайды туындатады және отбасының әрбір мүшесі жақындық, сенімділік пен сүйіспеншілік қатынасты ойламай, белгілі бір басымдыққа ие болуға талпынады.

Әйел мен еркек бір-бірімен тығыз байланысқан, бір-бірін толықтырып отыратын, екеуінің айырмашылықтары біртұтас үйлесімділікті құрайтын жұп. Толыққанды тұлға болу дегеніміз – жанына жақын адамыңды табу. Отбасы осы біртұтас адамзат тұлғасының нағыз үлгісі болып табылады [8]. Гендерлік ролдер отбасы аясында жүзеге асатындықтан, бүгінде еркектер мен әйелдердің гендерлік жағдайын жеңілдету мәселелері өз шешімін тауды қажет етіп отыр.

Жапониядағы әйелдерге арналған журналдың бірінде гендерлік білім, отбасына қатысты сауалнама жарияланған. «Жұмыс және жұбай (отбасы). Қайсысын артық көресіз?» – деген сұраққа жауап берген еркектердің 34 пайызы «қызмет маңызды» десе, әйелдердің 68 пайызы отбасынан гөрі карьераны көбірек ойлайтынын айтқан. Бұл – қыз-келіншектердің карьераны жоғары қоятын заманы туды деген сөз. Олай болса, гендерлік білімнің негізінде әйел еркіндігіне кеңінен жол ашылады деген сөз.

Осы ретте отбасына медиацияның ықпалына тоқталар болсақ, Pravo.ru заңды порталының мәліметі бойынша, ажырасу процесінде тараптардың шығындары 2011 жылдың сәуірінде заңды күшіне енуіне байланысты 5 есе азайған, осыған сәйкес әрбір британдық ерлі-зайыптылар алдымен даулы мәселелерді медиацияны қолдану арқылы реттеуді сұраған [9]. Сотқа келгенде, белгілі бір ғана тарап шешімге қанағаттанады, кейде қанағаттанбайтын жағдайда болып жатады. Ал, медиацияға келген кезде дауласып келгендерге еркіндік беріледі. Байқағанымыздай, Европада шығын төлемі медиация арқылы азайған, сонымен қатар жоғарыда айтқанымыздай, даулы мәселе екі тарап үшін тиімді, көбінесе ерлі-зайыптылардың мәселесі татуласумен аяқталады.

Бүгінде Қазақстандағы ажырасудың салдарының себептері өте көп. Әйелдер мен ерлердің теңсіздігі, ерлердің денсаулық жағдайы: жүрек, қан-тамыр аурулары, білім әуелетінің төмендеуі, 40-45 жастан кейінгі еңбек рыногында мүмкіндіктердің шектеулілігі, ауылдан қалаға көшу жағдайлары, ертеңгі өмірге сенімсіздік сияқты сипаттамалар және ерлер мен әйелдердің жалақыларының айырмашылығы, жұмыссыздықтары, сондай-ақ, ер адамдардың темекі шегу мен ішімдікке салынуы. Елімізде ерлердің орташа өмір сүру ұзақтығы 60,6 жас болса, әйелдердікі 72 жасты құрайды екен [10]. Бүгінде мемлекеттің әлеуметтік, гендерлік саясаты бойынша ер мен әйелдің жасын теңестіру күн тәртібіне қойылып отыр.

Деректерге сүйенсек, қазіргі замандағы отбасы тұрақсыздығының себептерін респонденттердің жас ерекшелігі тұрғысынан қарастырсақ әр түрлі келеді: әрбір үшінші (32,2%) жас респондент (18-ден 30 жасқа дейін), әрбір төртінші (25,5%) орта жастағы респондент (31-ден 45 жасқа дейін), әрбір бесінші (21,4%) егде жастағы респондент (46-дан 60 жасқа дейін), тек әрбір алтыншы (15,9%) жоғары жастағы респондент (61 жастан жоғары) ажырасу санының артуын отбасы типінің өзгеруі аясындағы әлеуметтік белсенділік және экономикалық жағдайлармен байланыстырады [1]. Көбінесе отбасындағы даулар түсінбеушіліктен, қаржы тапшылығынан туындайтынына тағы көз жеткіздік.

Қазақстандағы қалыптасқан жағдай *тек әйелдерге ғана емес, ерлерге де тиісті қамқорлық жасауды қажет* етеді. Біздегі ерлердің орташа өмір сүру жасы әйелдерден әлдеқайда төмен екені белгілі. Орта есеппен әйелдер 72 жыл өмір сүрсе, еркектердікі одан 11 жасқа төмен. Сондықтан еркектердің өмір жасының төмендігі неге байланысты екенін зерттеуіміз керек. Шынында да, олар еңбектің ауыр түрлерімен айналысатындығынан шығар. Олар жер астындағы шахта тәрізді денсаулығына зиян орындарда істейтіні жасырын емес. Демограф ғалым М.Тәтімовтың пікірінше, ерлердің көбінесе билік басында істеп, жүйке-жүйесі тозуының да көп әсері болуы мүмкін. Өйткені бізде өлімнің ең жиі таралған себебі жүрек-қан ауруларынан, жүйке тозғаннан екен. Үшінші, ерлер арақ ішеді, нашақорлыққа үйір келеді. Неге? Өйткені оларға отбасы, оны асырау үшін бар жауапкершілікті өз мойнына алу тән. Сондықтан ол жауапкершілікті әйелдермен бөліскен жөн шығар, бәлкім, [10] – дейді ол.

Осыған орай, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев соңғы жылдары жастар арасындағы ажырасу көрсеткішінің арта түскендігіне алаңдайтынын былай жеткізді: «...Ана мен бала институтынан бөлек, әкелер институтын да құру керек. Олар да отбасы алдындағы жауапкершілікті сезінулері керек... Отбасы болған соң бәріне төзе білу қажет» [11]. Әрине, құптарлық пікір. Мүмкін, осыдан отбасындағы

түсінбеушіліктер мен даулардан шығатын ажырасу жағдайлары азайып, жастар отбасылық әлеуетін барынша көтеруге күш жұмсар еді.

Қорыта айтсақ, қазіргі таңда медиация институтының дамуына, медиация процедураларына қоғамның, яғни азаматтардың сенімділігінің төмендегі. Дегенмен, заңның қабылдануы да Қазақстанның жалпы медиация ұғымын енгізуіне үлкен септігін тигізді. Билер кеңесін құрып, медиацияның балама түрі есебінде қолданысқа енгізу керек. Бүгінде еліміздің 8 облысында билер кеңесі құрылып, жұмыстар басталып кетті. Олар ақсақалдар, жергілікті әкімдіктің жанынан орналасқан медиаторлар.

Әсіресе, отбасында әке мен баланың, шеше мен қыздың, ағайын мен туыстың, көршілер мен дос-жарандардың арасындағы дау-дамай, жанжал өршіп тұр. Оның арты жақсылыққа апармайды, ресми соттың алдына келіп, жеңіске не жеңіліске түскеннен кейін адамдардың көпшілігі ағайынмен, досымен, туысқанымен әрі қарай араласпайты түсінікті, сондықтан да билер кеңесіне жүгінген кезде ел ішінде әрқашанда қандай дерт болса да, қандай қиыншылық болса да, елдің ақсақалдары, елдің зиялылары әр қашан сол дауларды сол мәселелерді рет-ретімен азаматтық тұрғыда шешуге тырысқан.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы бойынша 1000-нан аса медиаторлар жұмыс жасайды. Олар *біріншіден*, халықпен тығыз байланыс орнату қажет. *Екіншіден*, медиаторлар, жалпы медиация институты жайлы ақпараттың аздығы, олай болса, БАҚ арқылы қоғамға тың ақпараттар керек. Олай болса, отбасындағы құндылықты сақтап, ана мен бала мәртебесімен қоса әкелерді де мемлекет тарапынан көтеру керек. Сонымен қатар, *үшіншіден*, отбасылық медиацияның ролін де насихаттауымыз қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Соловьева Г.Г., Бузова Е.Е. Қазақстандық отбасы қоғамның негізгі құндылығы ретінде: жағдайы және даму үрдістері /З.К. Шаукенованың жалпы редакциясымен. = Казахстанская семья как базовая ценность общества: состояние и тенденции развития / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2013. – 196 б – Б.31-32.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. – https://www.inform.kz/kz/nursultan-nazarbaev-kazakstannyn-aleumettik-zhangyrtlyu-zhalpyga-ortak-enbek-kogamyna-karay-20-kadam_a2478341
3. Карашева Ж.Т. Қазақстан Республикасында медиацияның алатын орны және маңызы. //ҚазҰУ Жаршысы. Заң сериясы. №4 (64). 2012 ж.-159 бет.
4. Захарова В.И. Медитативные средства деловых коммуникаций //Коммуникология. 2014. – Т. 6, № 4. URL: <http://issuu.com/prwillwin/docs/> – С. 65
5. Аллахвердова О. В. Медиация как социально-психологический феномен //Вестн. СПбГУ. Сер. Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. 2007. Вып. 2 (ч. 1). С. 151–159.
6. Медиацияның маңызы зор!: <http://alashainasy.kz/society/mediatsiyanyn-manvizi-zor-93368/>
7. Профессиональный стандарт «Специалист в области медиации» //Лига медиаторов: <http://arbimed.ru/professionalnyy-standart-specialist-v-oblasti-mediacii/>
8. Шаукенова З.К., Соловьева Г.Г., Бузова Е.Е. Отбасы – Қазақстан қоғамы тұрақтылығының факторы / З.К. Шаукенованың жалпы редакциясымен. = Институт семьи как фактор стабильности казахстанского общества /Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФСДИ, 2014. – 222 б. – Б.18.
9. Медиация в Великобритании снизила расходы сторон в 5 раз. – <http://raud.spb.ru/node/1623>
10. Сыздықова С.М. Қазақстан: адамның жеке басы мен еркіндігін қорғау саясаты. Монография. – Алматы, 2010. – 211 б. – Б.140-141.
11. Назарбаев Н.Ә. Қазақстандықтардың жас буыны – бұл Қазақстанның ең үлкен жетістігі («Отбасы болған соң бәріне төзе білу шарт...»). //Almaty Akshamy, № 11(5674), 24 қаңтар, 2019 жыл. – 32 б. – Б.17.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

ГРНТИ 13.11.45

Абсаттаров Р.Б.,¹ Рау И.А.²

¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав. кафедры, профессор - консультант КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан,

²доктор философских наук, профессор Академии, ведущих кадров Бундесфера г. Гамбург, Германия

**КИТАЙ – ВАЖНЕЙШИЙ ФАКТОР МИРОВОГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития Китая на современном этапе и становление его как важнейшего фактора мирового экономического и политического развития, которые еще недостаточно изучены в социально -политической науке.

В статье более подробно рассматриваются проблемы, поставленные цели Китая и их решения, внешняя политика Китая и ее влияние на мировое экономическое и политическое развитие. В статье отмечается, что геополитический вес КНР растет не только из-за численности своего населения, не только из-за размеров и ландшафтного, климатического разнообразия страны, не только из-за постоянного места в Совете Безопасности ООН, не только из - своего статуса ядерно-ракетной и косметической державы, но и вследствие развития науки, новейших технологии и экономики, разумной миролюбивой внешней политики. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, общество, политика, мир, взаимоуважение, гармония, отношения, цель, суверенитет, безопасность, договор, конфликт, сотрудничество, развитие, стабильность.

Р.Б. Әбсаттаров¹, И.А. Рау²

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мушесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының құрметті кафедра меңгерушісі, профессор-кеңесшісі, Алматы қ., Қазақстан,

²философия ғылымдарының докторы, Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын Академиясының профессоры, Гамбург қ., Германия

**ҚЫТАЙ – ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ЖӘНЕ САЯСИ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ**

Аңдатпа

Мақалада әлі де әлеуметтік-саяси ғылымында жете зерттелмеген қазіргі кездегі Қытайдың дамуы және оның әлемдік экономикалық, саяси дамуының маңызды факторы ретінде қалыптасу мәселелері қарастырылады.

Мақалада егжей-тегжейлі Қытайдың қойған мақсаты мен оны шешу, Қытайдың сыртқы саясаты және оның әлемдік экономикалық, саяси дамуына ықпал ету мәселелерін қарастырған. Мақалада ҚХР геосаясатының салмағының өсуі халқының санының өсуімен емес, ландшафтық көлемінен емес, елдің климаттық әртүрлілігінен емес, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты орнына байланысты емес, ядролық-

ракеталық және космостық статусына емес, онын ғылымның, жаңа технологиямен экономиканың, парасатты бейбітшілік сүйгіш сыртқы саясаттың дамуының салдары екені атап көрсетіледі. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: мемлекет, қоғам, саясат, бейбітшілік, өзара сыйласу, гармония, қатынас, мақсат, суверенитет, қауіпсіздік, келісім шарт, дау- жанжал, ынтымақтасу, даму, тұрақтылық.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

*¹Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Kazakhstan, Doctor of Philosophy, honorary head. Department, Professor - Consultant KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan,*

*²Doctor of Philosophy, Professor of the Academy, leading cadres of the Bundesfera
Hamburg, Germany*

CHINA – THE MOST IMPORTANT FACTOR OF THE WORLD ECONOMIC AND POLITICAL DEVELOPMENT

Abstract

The article discusses the development of China at the present stage and its formation as the most important factor in the global economic and political development, which are not yet sufficiently studied in social and political science.

The article discusses in more detail the problems posed by China's goals and their solutions, China's foreign policy and its influence on world economic and political development. The article notes that the geopolitical weight of the People's Republic of China is growing not only because of the size of its population, not only because of the size and landscape, climatic diversity of the country, not only because of its permanent position in the UN Security Council, not only its status as a nuclear missile and cosmetic power, but also as a result of the development of science, the latest technology and economics, and a prudent, peace-loving foreign policy. At the same time, the article pays attention to debatable issues.

Keywords: state, society, politics, peace, mutual respect, harmony, relations, goal, sovereignty, security, contract, conflict, cooperation, development, stability.

Народная Республика Китай – наиболее крупная развивающаяся страна в мире с населением более 1,3 миллиарда человек и более 750 миллионов работоспособных людей из них. Мы называем Китай развивающийся страной в том смысле, что она стремительно и всесторонне развивается. Обычные параметры развивающихся стран Китаю не подходят или подходят лишь частично [1]. Каждый год Китай должен создавать 20 миллионов новых рабочих мест. Вызовом для Китая остается пропасть между бедностью и богатством [2]. Партийное и государственное руководство Китая поставило себе целью до 2050 года сделать страну «гармоническим обществом» (Bin Zhao). Официально такая цель была объявлена в 2005 г. тогдашним главой государство Hu Jintao.

Тенденция к гармонизации общества была и результатом одного из негативных последствий стремительной экономической либерализации страны, которая была начата в восьмидесятых годах прошлого столетия под руководством Deng Xiaoping. Глава государства Hu Jintao перенял от своих предшественников все более расслаивающееся на социально-экономические слои общество. Негативные последствия неолиберальных процессов в экономике проявились и в нарастающих различиях регионов в экономическом положении, нарастании безработицы и бедности в одних из них и др. [3]. Начиная с 60-ых годов прошлого столетия население Китая почти удвоилось с 700 миллионов до более чем 1.350 миллиардов к 2014 году [4]. Впечатляет число граждан Китая, которые с 1978 по 2015 годы вышли из зоны «бедных» – около 770 миллионов. Такой громадной и успешной программы преодоления бедности не было еще в мировой истории [5]. И прежде всего бедные западные провинции, сельское население и 56 официально признанных в Китае национальных меньшинств оказались положительно затронутыми реализацией этой программы.

В 2017 году более 55 миллионов китайцев, в особенности из сельских местностей, числились как бедные. Параллельно к этому, в целом положительному, развитию разрасталось увеличивающиеся социальное неравенство. По данным исследований, проведенным университетом Пекина, один процент самых богатых в стране владеют таким же состоянием как одна треть всего ее населения [6]. **Компартия Китая – Партийное руководство поставила себе целью преодолеть это бросающееся в глаза неравенство в доходах и распределении благосостояния. Партийное руководство всегда еще**

подчеркивало, что Китай нуждается для своего всестороннего развития в «долговременном и стабильном климате в интернациональных отношениях» [7].

Достижению этого служит и распространение китайской культуры и языка по всему миру, государственная поддержка ознакомления с китайской культурой во много большем количестве стран. Китай поддерживал в 2017 г. финансово и организационно 500 Конфуциев – Институтов по ознакомлению и распространению китайской культуры и языка. И везде, где экономические интересы Республики наиболее существенны, поддержкой их служит и ознакомление местного населения с китайской культурой. Следовательно, с усилением позиций КНР как экономической и торговой державы, возрастают и значимость китайского языка и культуры [8]. Китайский президент Xi Jinping объявил 29. 11. 2012 г. по поводу 18 Национального конгресса Компартии Китая «обновление китайской нации» посредством «мира и развития» в рамках «китайской мечты». Роль КПК при этом обновлении решающая [9]. „ С тем, чтобы вести страну, надо сначала вести партию, и руководство партии должно протекать строжайшим образом» [10].

Китай свою политическую систему представляет как кооперацию десяти партий под руководством Коммунистической партии Китая. Из этих десяти наиболее приметны: Революционный комитет китайского гоминдана (Revolutionary Committee of the Chinese Kuonmintang), Китайская демократическая лига (China Democratic League), **Китайская национальная демократическая ассоциация конструктивности** (China National Democratic Construction Association), Китайская ассоциация **развития** демократии (China association for Promoting Democracy), Китайская демократическая партия крестьян и рабочих (Chinese Peasants and Workers Democratic Party) и др. Марксизм, говорит Xi Jinping „ не будет, в этом мы уверены...” [11]. Обновление Китая под строгой дисциплиной руководства КПК приведет 2021 году к обществу с умеренным благосостоянием. Обновление означает строительство «развивающегося, демократического, гармонического модернизирующегося социалистического общества [12].

Быстро поднимается статус КНР как ядерной, ракетной, космической и компьютерной державы. В конце 2013 года Китай вместе с Yutu (Jade-Hase) послал на Луну подвижный исследовательский аппарат. В сентябре 2016 г., в провинции Guizhou (Юго-Запад страны) был построен самый большой в мире телескоп, который способен принимать радиоизлучение и гравитационные волны на много большие космические расстояния, и с много большей точностью, чем уже имеющиеся [13]. КНР намерена в 2022 году создать и использовать внешнюю космическую станцию. Шестой раз подряд в течении 13 лет семнадцатого октября 2016 г. стартовал космический корабль Shenzhou 11 с двумя космонавтами на борту, с космодрома Jiuquan на Северо-Западе страны. Несущая ракета была типа Langer Marsch 2F. Целью был космический аппарат Tiangong 2 (небесный храм). Космонавты Jing Haipeng и Cheng Dong пробыли в космосе 30 дней. Самым честолюбивым проектом космонавтики Китая является космическая станция Tiangong, которая по многим параметрам мало чем, разве что размерами, международной станции ISS уступает. Таким образом, с введением в 2022 году китайской космической станции в действие, КНР становится единственной страной имеющей собственный исследовательски-наблюдательный пост в космосе [14].

Несмотря на большие достижения и грандиозные цели КНР не претендует ни на какие формы гегемонии. Страна стремится к сохранению мира, постоянного развития и отношениям со всеми странами по принципам взаимной выгоды («win-win cooperation») [15] к достижению двойственной цели: «возрождению национальной гордости и достижению состояния благополучия каждого отдельного гражданина», а вовсе не гегемония на международной арене [16]. Однако именно в стремлении к этой гегемонии (в особенности на близлежащих морях) КНР обвиняется Японией и рядом других стран [17]. 18.12.2018 г. через средства массовой информации было объявлено, что Япония срочно перестраивает два тяжелых военных корабля в авианосцы. Стратегия Японии - «отпугнуть» КНР посредством трех защитных мероприятий: углубление региональных коалиций и союзов со странами «обижаемых» КНР; укрепление военно-политического союза с США; наращивание собственных оборонительных сил.

США, как и Япония считают, что свободное мореплавание и судоходства по Восточно - Китайскому и Южно -Китайскому морям находится из-за политики КНР под угрозой. А Южно-Китайское море образует кратчайший маршрут между Индийским и Тихим океанами. В силу стремительного экономического развития Индии, Китая и Юго-Восточной Азии Южно-Китайское море стало важнейшим в мире морским торговым путем. Более половины Танкеров с жидким топливом следуют через Южно-Китайское море [18]. 90% всего глобального товарооборота идет морским путем; одна треть международных паромных сообщений идет через Южно-Китайское море [19].

Следует сказать, что здесь важное место занимает выверенная, взвешенная внешняя политика Китая.

Основами внешней политики Китая принято считать следующие принципы: в отношениях Китая с отдельными государствами сохранять взаимное уважение суверенитета и территориальной целостности; избегание гегемонизма и обеспечение мира во всем мире; опираться на пять принципов мирного существования [20]; усиление солидарности с развивающимися странами; борьба с империализмом и колониализмом; невмешательство во внутренние дела других стран и объединение (Vereinigung) Тайваня с КНР; равенство и взаимная польза [21]. Китай граничит с 14 странами (общая протяженность границы 20.000 километров) и преследует постоянно «мирную внешнюю политику», осуществляемую на принципах диалога, консультаций и переговоров [22]. Несмотря на эту политику КНР сталкивается с необходимостью решать пограничные конфликты. Так в июле 2017 г. конфликт между Китаем и Бутаном мог привести к тяжелому кризису между КНР и Индией: в треугольнике между Сиккимом, Китаем и Бутаном [23] были приведены в состояние боевой готовности 6.000 китайских и индийских солдат. Соединения Народно-Освободительной Армии КНР начали строительство дорог в южно-тибетском пограничном регионе Доклам (88 квадратных километра), на который претендует и Бутан. Индия, как союзник последнего и по его просьбе послала солдат в регион с тем, чтобы воспрепятствовать дальнейшему строительству дорог и связанной с ними инфраструктуры. Индийские пограничники с двумя бульдозерами вторглись более чем на 100 метров в китайскую территорию [24].

Для Индии важен контроль над территорией Бутана, к которому примыкает так называемый «Коридор Силигури» («Siliguri-Korridor») - узкий проход в горной местности, соединяющий северо-восток Индии с остальной частью страны. Индия опасается, что в случае военного конфликта КНР сможет внезапно захватить этот стратегический проход [25]. К стратегическим активностям КНР Индия относится с явным недоверием, отклоняет участие в предложенном Xi Jinping глобальном проекте «Новый шелковый путь». В то же время Индия углубляет свои отношения с США и Японией. В январе 2014 г. Президент Индии Моди по случаю своей инаугурации пригласил представителей Тибета и Тайваня, вызвав тем самым серьезное недовольство Китая, который считает эти территории своими провинциями. Индия наблюдает с нарастающей озабоченностью растущее дипломатическое, экономическое и военное влияние КНР не только на Южную и Центральную Азию, но и на Пакистан [26]. Создание финансируемого китайцами экономического китайско-пакистанского «коридора», проходящего частично и по спорным территориям. Индия чувствует себя окружаемой развитием и активностями китайского военного флота в Индийском океане. КНР претендует на от Бутана восточнее лежащую индийскую провинцию Arunachal Pradesh. В целом Китай претендует, как на свои, на 92. 000 километра пограничной и ныне официально индийской территории [27].

В 2000 г. известный американский политолог Сбигнев Бжезинский (Zbigniew Brzezinski) писал, что Китаю не хватает ясного осознания своей на международной арене роли. Тогда он полагал, что Китай не является ни противником, ни партнером США, что он не является ни непосредственной угрозой международной безопасности, ни идеологическим вызовом для США, и обозначал КНР как «олигархический – бюрократическую диктатуру» [28]. Но тогда же он советовал руководству США «сбалансировать» возможный подъем Китая к статусу «гегемона» Восточной Азии для сохранения стабильности в этом регионе. Для этого он рекомендовал США обязательно сохранять военное морское превосходство над Китаем, а американско - китайскую ось сотрудничества Бжезинский рассматривал как основу политико-военного присутствия США в восточной Азии. Япония должна оставаться безъядерной несмотря на то, что она - самый важный союзник в регионе [29].

Глава государства Xi Jinping встретился с президентом США Бараком Обамой в июне 2013 г. (Sunnylands Summit в Калифорнии) и они достигли «стратегический консенсус» с целью показать возможность нового типа отношений между великими державами (Großmachtbeziehungen) США и Китаем. В этом консенсусе содержались цели, направления и основоположения двусторонних отношений «в новых условиях 21 - го столетия [30]. Впервые в истории две самые могущественные державы мира достигли в лице своих первых руководителей подобного «стратегического консенсуса». Эти специальные отношения планировалось осуществлять на следующих основаниях-«недопущениях»:

1. Избегать конфликтов (non-conflict);
2. Избегать конфронтации(non- confrontation);
3. Взаимное уважение и признание интересов США и Китая (mutual respect);
4. Всесторонняя кооперация в интересах обеих сторон (mutual beneficial, win cooperation) [31].

Эти двусторонние отношения не должны были иметь ограничений в сторону увеличения или интенсификации («no ceiling above») с тем чтобы оставить возможно больший простор для дальнейшего улучшения отношений. Главная цель «консенсуса» - недопущение конфликта или войны /горячей или холодной/ («housing the floor below»). Пентагон стал приглашать вооруженные силы Китая участвовать в военных учениях в открытом море, например в RIMPAC (Rim of Pacific). Так в 2016 г. эти учения были самыми крупными в мире. В них, координированных из Pearl Harbor (Hawaii), участвовали кроме Китая Австралия, Бруней, Чили, Дания, Германия, Франция, Великобритания, Индия, Индонезия, Япония, Канада, Колумбия, Южная Корея, Малайзия, Мексика, Новая Зеландия, Голландия, Норвегия, Перу, Филиппины, Сингапур, Таиланд, Тонга и США. Всего в этих учениях было задействовано 45 кораблей, пять подводных лодок, более 200 самолетов и 25 тысяч военнослужащих [32]. Китайский военно-морской флот участвовал пятью кораблями: один эскадренный миноносец, один фрегат, одной спасательной подлодкой, одним кораблем снабжения (Versorgungsschiff) и одним санитарным кораблем.

В 2010 году 50% мобильных американских вооруженных сил находились в регионе Восточной Азии. К 2020 г. здесь планируется сосредоточить 60% военно-морских и военно-воздушных сил. В 2016 году в этом регионе было сосредоточено половина военно-морских сил США с обоснованием, что Китай милитаризирует Южно-Китайское море [33]. В регион была переведена группа авианосцев, многие подводные лодки, десантные корабли и вспомогательные вооруженные соединения (Unterstützungseinheiten). Общий план возможных действий военно-воздушных сил от 2011 г. (Air-Sea Battle Concept) охватывает множество совместных с региональными союзниками операций, имеющих целью разблокирование морских площадей, которые блокируются Народно-Освободительной Армией КНР и не считаются Китаем международными. Вся военно-морская активность США и региональных союзников имеет, с точки зрения руководства КНР одну цель - помешать дальнейшему развитию Народной Республики [34]. Между тем Китай, как сообщают японские специалисты, уже основательно вооружен современными кораблями, самолетами, ракетами, средствами воздушной и морской обороны для сокрушительного ответа на агрессию с моря или из воздуха [35]. Примером стремительного развития индустрии современных оборонных вооружений является представленный КНР в июле 2016 г. новый транспортный военный самолет, не уступающий по своим параметрам лучшим американским и русским самолетам подобного типа [36]. Строительство современных авианосцев поставлено в республике на поток [37].

Китай экономически активен во всех регионах мира, всюду, где в хозяйственном сотрудничестве имеется взаимная выгода, без предварительных идеологических или политических требований одной из сторон. Так, Китай усмотрел в далекой Гренландии важный источник сырья. И в 2012 году был введен в строй гигантский рудник севернее столицы Гренландии Nuuk. В этом же году первый китайский ледокол «Хуе Лонг» («Снежный дракон») прошел по Северному морскому пути вдоль побережья Сибири. Китай вовсе не собирается претендовать на международно признанные права стран Арктического побережья (Канады, США, Норвегии, Дании, России, Исландии, Швеции и Финляндии), а собирается строить свои отношения с этими странами «на путях дипломатии и совместных проектов» [38].

Согласно оценкам специалистов из США, в Арктике находится одна треть газовых и 13% нефтяных резервов планеты. К этому потенциальному богатству добавляются мощнейшие месторождения угля, никеля, меди, марганца, золота, титана и редкоземельных элементов неодима и эрбия. Последние два элемента имеют в сплавах важное значение в самолето- и ракетостроении, в создании лазерной техники. Проблема в том, что большая часть этих богатств находятся не в интернациональных водах, а в прибрежных национальных зонах. Китай использует возможности, предоставляемые утончением ледяного покрова на всем Северном морском пути вследствие глобального потепления. Этот путь на 11.000 километров короче, чем морская дорога от Шанхая до Роттердама через Индийский океан и Суэцкий канал.

Касаясь изменений в климате, глава государства КНР Xi Jinping при открытии Парижской Конференции по климату (ноябрь 2015 г.) указывал, что только совместно все страны планет могут смягчить вредные последствия этих изменений. И при трезвом подходе ясно, что при решении этой задачи необходимо дифференцированно учитывать возможности разных стран [39]. В соответствии с таким подходом развитые страны должны финансово и технологически поддерживать страны неразвитые для достижения целей, связанных с преодолением вредных последствий климатических изменений. Китай, подчеркивал премьер-министр КНР Li Keqiang, поддерживает борьбу против катастрофальных изменений климата т. к. это соответствует интересам Китая. Премьер указал на то, что КНР преобразовала многие международные договоры, инициированные ООН, решением

соответствующих инстанций в законы Китайской Народной Республики [40]. КНР не снижает усилий для расширения уже созданного ею обширного международного партнерства на всех континентах по различным областям деятельности и с различными центральными пунктами сотрудничества. Глава государства Xi Jinping определяет это партнерство как „глобальное сотрудничество, расширяющееся с каждым днем» [41]. Руководство Китая большое внимание уделяет расширению сотрудничества со странами Среднего Востока и прежде всего с Саудовской Аравией, Ираном и Египтом. КНР сегодня - важнейший потребитель нефти из Саудовской Аравии после того как США стали удовлетворять свою потребность нефтью из сланцев. В Иране с помощью Китая строится две атомных электростанции [42]. Глава государства Xi Jinping посетил указанные три страны в январе 2016 во время своего первого длительного посещения Ближнего Востока.

Параллельно расширяется Программа кооперации Китай-Африка, в Латинской Америке отношения Китай -Эквадор и Китай-Чили были подняты на уровень «всестороннего стратегического партнерства». Другим важным направлением внешней политики Китая являются страны Центральной и Восточной Европы. Глава государства эту группу стран в 2016 году дважды, а премьер-министр Li Keqiang принял участие на встрече глав региона в Риге [43]. В Китае разработаны модель взаимоотношений двух мировых держав Китай-США; стратегия всестороннего сотрудничества с Россией, со странами Европы и Европейским Союзом, со странами БРИКС.

Лейтмотив отношений во всех этих направлениях внешней политики - «прагматизм в совместной работе» («*pragmatische Zusammenarbeit*“) без идеологических или политических требований к странам сотрудничества. Огромное значение китайское руководство придает дальнейшему построению Нового Шелкового Пути (*Belt and Road Initiative = BRI = Neue Seidenstraße*). Создается международная и межконтинентальная транспортная система со всей соответствующей инфраструктурой. Она позволит поставлять в КНР еще большими количествами нефть из Западной Азии, природный газ и уран из Центральной Азии, каучук из Юго-Восточной Азии и т. д. Этой же цели служат и многочисленные взаимовыгодные двусторонние соглашения Китая с десятками стран (*Energiepartnerschaften Regional Comprehensive Economic Partnerships*). Важная задача Шелкового пути и сопровождающих его соглашений - стабильные цены на сырье, которые соответствовали бы интересам добытчиков, транспортировщиков и потребителей сырья или продуктов из него [44].

В сотрудничестве с АСЕАН (ASEAN) Китай намерен создать совместную программу использования богатств Южно-Китайского моря.

КНР – сторонник открытых для свободной торговли рынков (*Multilateralism*) и на этой основе, плюс ядерная безопасность, стремится создать новую структуру межгосударственных отношений, в центре которых стоят отношения взаимной пользы («*win-win-cooperation*“). На этом пути возможно достижение глобального «мира, безопасности и стабильности» [45]. По отношению к государствам-соседам Китай следует трем основоположениям:

- обоюдное уважение, соглашения на дружественной основе;
- мир и стабильность – участие в выгодах международной операции, деатомизация Корейского полуострова, препятствование военной атомизации Ирана, борьба с терроризмом и организованной преступностью, усилении защиты окружающей среды (использование альтернативных источников энергии и др.);
- совместное развитие сети взаимовыгодных экономических отношений в том числе и в вопросах защиты окружающей среды.

Отметить, что цель деатомизации Корейского полуострова была намечена в 2002 г. Тогдашним президентом США Джорджем Бушем (George W. Bush) и главой КНР Янг Цеминем (Jiang Zemin) 25 октября при их встрече в Техасе [46]. Процесс тянется: президент Северной Кореи понимает, что без атомной бомбы и средств ее доставки на голову врага, его ждет судьба Саддама Хусейна или Муамара Каддафи.

Китай – страна с двумя экономическими системами. Этот принцип был зафиксирован в договоре о возвращении Гонконга КНР в 1997 г.. Демократические силы Гонконга постоянно сетуют на ограничения свободы прессы и свободы высказываний в теперь китайском Гонконге [47]. Китайские чиновники отвечают, что если такое места и происходит, то по естественным законам капиталистического предпринимательства. Так декабре 2015 г. Джек Ма (Jack Ma) - основатель торгового концерна Алибаба стал владельцем крупнейшей англоязычной газеты *Sou China Morning Post* (Южнокитайская утренняя газета). Но нельзя же обвинять правительство Китая, что богатый гражданин страны решил, соблюдая законы республики приобрести газету.

В заключении, следует еще раз сказать, что геополитический вес КНР растет не только из - за численности своего населения, не только из-за размеров и ландшафтного, климатического разнообразия

страны, не только из-за постоянного места в Совете Безопасности ООН, не только из - своего статуса ядерно-ракетной и космической державы, но и вследствие развития науки, новейших технологий и экономики, разумной, миролюбивой внешней политики .

Литература и примечания:

1. См.: Hemmer H.-R. *Wirtschaftsprobleme der Entwicklungsländer*. München 2002; *China – Lexikon. Geschichte, Geographie, Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Bildung, Wissenschaft, Kultur*. hg.v. B. Staiger u.a. Darmstadt 2003; Gunther Hauser. *China - eine asiatische Großmacht ... Opladen*. Berlin.Toronto 2018, Verlag Barbara Budrich, S. 7-9.
2. См.: Bin Zhao. *Es ist ein langer Weg zu gehen, bis alle Chinesen im Wohlstand leben*. Vortrag zum Thema *Chinesische Außenpolitik*. Diplomatische Akademie Wien, 2.7.2013.
3. Röscher J. *Durch Gesetz zur Harmonie? Das gegenwärtige Ideal einer „harmonischen Gesellschaft“ in China und seine traditionellen Grundlagen*. In: Kaminski Gerd (Hrsg.): *Wen versus Wu. Streit und Streitschlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße? Berichte des Österreichischen Instituts für China- und Südostasienforschung*, Wien 2016, – N 71, S. 64, 65.
4. Schmidt H. *Was ich noch sagen wollte*. München 2015, S. 9.
5. Bischof B. *China zuerst?* In: *Die Presse*, 22.7.2017, *Spektrum*, S. III.
6. См.: Там же; II. Pay. *Мировой симбиоз и лидерство*. В: *Bulletin of Kurmangazy Kasakh national conservatory*, 19-12-2013, P. 68 – 74.
7. *White Papers of the Chinese Government (2005-2008)*, Foreign Languages Press, Beijing. Information Office of the State Council of the People`s of China 2012, S. 125.
8. См.: Müller H. *China wirbt mit Konfuzius*. In: *Salzburger Nachrichten*, 20.7.2017, S. 6.
9. *China Daily* 2015; *Sun* 2016.
10. *Xi Jinping. China regieren*. Peking 2014, S. 16.
11. Там же, S. 27.
12. См.: *People`s Republic of China: The Roadmap of the 18 CPC National Congress and The Chinese Dream*, compiled by Huang Huaguang and Luan Jianzhang. Beijing 2013, Foreign Languages Press, III, IX; *Xi Jinping 2017. Explanation on the Code of Conduct for Intraparty Political Life Under New Circumstances and the Regulations of the Communist Party of China on Internal Oversight*. In: *Qiushi, CPC Journal on China`s Governance & Perspectives*, Issue 30, January-March 2017, Vol. 9, No. 1, S. 3 – 15, hier S. 4.
13. Lee Felix. *Chinas Griff nach den Sternen*. In: *Die Presse*, 18.10.2016, S. 8.
14. Там же.
15. См.: *People`s Republic of China: The Roadmap of the 18 CPC National Congress and The Chinese Dream*, compiled by Huang Huaguang and Luan Jianzhang. Beijing 2013, Foreign Languages Press, IV, VII.
16. Hao Hu. *Politikl Implikations of the BRI*. In: Kaminski G.(Hrsg.): *Wen versus Wu. Streit und Streischlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße? Berichte des Österreichischen Instituts für China- und Südostasienforschung*, Nr. 71. Wien 2016, S. 41 – 48, hier S. 45.
17. Kaneda Hideaki. *The Xi Jinping Administration`s Quest for Marina Hegemonie*, FJISS-Commentary. The Association of Japanese Institutes of Strategie Studies, Tokyo 2016, No. 231, 13.7. 2016, P. 1.
18. Lee Felix. *China baut Große Mauer im Meer*. In: *Die Presse*, 2.4.2015, 1.
19. Will Gerhard. *Tough Crossing: Europa und die Konflikte in der Südchinesischen See*. Berlin 2014, SWP-Studie S 10, Stiftung für Internationale Politik und Sicherheit, S. 26.
20. Sun Jiangua (Admiral). *A Great Banner for World`s Peaceful Development and a Steadfast Stride towards Centre of International Arena*. In: *International StrategicStudies* 1/2016, Vol. 119. China Institute for International Strategie Studies, Beijing, S. 1-8, hier S. 1.
21. См. доклад Gregory Cleason из Центра им. Д. Маршалла в Гармии-Партенкирхине (Германия) по теме «Внешняя политика и оборонная стратегия Китая», Сараево, «Центр по поддержке мира», 2.27.2009.
22. См.: Bin Zhao. *Es ist ein langer Weg zu gehen, bis alle Chinesen im Wohlstand leben*. Vortrag zum Thema *Chinesische Außenpolitik*. Diplomatische Akademie Wien, 2.7.2013.
23. Сикким — штат Индии в Восточных Гималаях. В 16-18 вв. в зависимости от Тибета. В 19 в. и до 1947 в подчинении Великобритании. В 1949 установлен вид протектората над Сиккимом. С 1975 г. штат Индии. Королевство Бутан – государстве в труднодоступной части Восточных гималаев, в котором буддизм ламаистского толка государственная религия. С 19 в. по 1947 – английский протекторат. 1949 – особые договорные отношения между Бутаном и Индией в соответствии с которыми во внешних сношениях королевство во внешних сношениях руководствуется советами Индии.
24. См.: Kastenhofer M. *Asiens Giganten auf frontalen Kollisionskurs*. In: *Die Presse*, 8.8.2017, S. 3.
25. См.: *Die Presse*. *Grenzstreit der Atommächte*, 7.7.2017, S. 3.
26. См.: Kastenhofer M. *Asiens Giganten auf frontalen Kollisionskurs*. In: *Die Presse*, 8.8.2017, S. 3.
27. См.: Raghuvanshi Vivek. *India-China Border Talks Make No Headway*. In: *Defense News*, 25.5.2015, S. 14.
28. Heinisch R. *Confronting Washington – What if Beijing Plays the European Card*. In: Kaminski G.(Hrsg.): *Wen versus Wu. Streit und Streischlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und*

Gegenwart. *Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße? Berichte des Österreichischen Instituts für China- und Südostasiensforschung*, Nr. 71. Wien 2016, S. 125-150, hier S. 129.

29. Там же, S. 135.

30. Dai Bingguo. Answering the Diplomatic Question of the 21st Century. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance & Perspectives*, Issue 30, January-Varch 2017, Vol. 9, No.1, S. 125-130, hier S. 128.

31. Там же.

32. Cavas Christofer P. China among invitees to mahjor US exercese. In: *Defense News*, 12.6.2017, S 10-11, hier S. 10.

33. Cronk N.M. Pacom Commander: Rebalance to Asia Pacific, `Being Realized`, February 26, 2016, pacom.mil/Vedia/News/News-Article-View/Article/67-4627/pacom-commander-rebalance-to-asia-pacific-being-realized.

34. Richter J. Der Inselstreit und die ADIZ (Luftverteidigungs-Identifikations-zone) der VR China im Ostchinesischen Meer. In: Kaminski G.(Hrsg.): *Wen versus Wu. Streit und Streischlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße? Berichte des Österreichischen Instituts für China- und Südostasiensforschung*, Nr. 71. Wien 2016, S. 209-228 hier S. 223 f. Выступление Проф. др. Су Хао из Китайского университета международных отношений (China Foreign Affairs University) на конференции «Структура кооперации и всеобщей безопасности: направления развития в Восточной Азии». С 30 октября до 1 ноября 2016, Гамбург.

35. См.: National Institute for Dafense (Japan). 2016, 2017; *East Asian Strategic Review* 2017, Tokyo, S.89 – 98.

36. Gunther Hauser. *China – eine asiatische Großmacht ... Opladen.Berlin.Toronto* 2018, Verlag Barbara Budrich, S. 13.

37. См.: Julianne M. Les interets chinois en mer de Chine meridionale. In: *Diplomatie. Affaires Strategiques et relations internationales*, No. 84, Janvier-Fevrier 2017, S. 44, 55.

38. У Финляндии нет, правда, выхода на арктическое побережье. См. географические карты. См. так же: Gamillscheg H. Aufstrebende Weltmacht China will auch in der Arktis mitreden. In: *Die Presse*, 27.11.2012, S. 8.

39. См.: Research Group of the China Center for International Economic Exchanges: *The Belt and Road Initiative: Using Energy Recources to Drive Common Development*. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance & Perspectives*, Issue 30, January-Varch 2017, Vol. 9, No.1, S. 87- 92, hier S. 90ff.

40. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*: Peking bekennt sich zum Pariser Klimaschutzabkommen, 2.6.2017, S. 1.

41. Из выступления главы государства на встрече в верхах в Лиме (ноябрь 2016). См.: Wang, Yi. *Advancing China's Major-Country Diplomacy in a Changing World*. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance Perspectives*, Issue 30, January-Varch 2017, Vol. 9, No.1, S. 120-124, hier S. 123.

42. Lee F. Xi Jinpings heikle Nahostmission. In: *Die Presse*, 22.1.2016, S. 6.

43. См.: Wang, Yi. *Advancing China's Major-Country Diplomacy in a Changing World*. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance & Perspectives*, Issue 30, January-Varch 2017, Vol. 9, No.1, S. 120-124, hier S. 122, 123.

44. См.: Liu Zhemин. *China's Contribution to Global Climate Gouvernance*. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance & Perspectives*, Issue 30, April-Juni 2017, Vol. 9, No.2, Issue No. 31, No 2. S. 123-129, hier S. 125, 123.

45. Sun Jiangua (Admiral). *A Great Banner for World's Peaceful Development and a Steadfast Stride towards Centre of International Arena*. In: *International StrategicStudies* 1/2016, Vol. 119. China Institute for International Strategie Studies, Beijing, S. 1-8, hier S. 5.

46. См.: Bin Zhao. *Es ist ein langer Weg zu gehen, bis alle Chinesen im Wohlstand leben*. Vortrag zum Thema *Chinesische Außenpolitik*. *Diplomatische Akademie Wien*, 2.7.2013; Hauser Gunter. *China – A Hyperstate on the Rise*. In: Hauser Gunter/Kernic Franz (Hrsg.): *China. The Rising Pover*. Frankfurt/Maint 2009, S. 11-37, hier S. 25.

47. См.: Kastenhofer M. *Chinas Angst vor Hongkongs Büchern*. In: *Die Presse*, 9.1.2016, S. 10.

Слова благодарности

Мы благодарим Институт стратегии и безопасности Академии защиты Отечества (Вена); Научный форум по международной безопасности при Академии штабных офицеров Бундесвера (Гамбург), Военный университет им. Гельмута Шмидта, профессора Михаеля Штака (Michael Staack), доктора Гюнтера Хаузера (Gunter Hauser) за возможность ознакомления со многими из цитированных печатных источников и за помощь в подборе материалов.

FTAMP 04.51.67

А.К. Шыңғалиева¹, Д.Е. Несіпқалиев²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының
PhD докторанты,*

*²Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының
PhD докторанты*

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫН АРТТЫРУДАҒЫ «НҰРЛЫ ЖОЛ – БОЛАШАҚҚА БАСТАР ЖОЛ» БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз ететін «Нұрлы жол» бағдарламасын жүзеге асырудың негізгі кезеңдері қарастырылады. Президент Нұрсұлтан Назарбаев тек өз елінің ғана емес, бүкіл өңірдің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге аса маңызды үлес қосып келеді. Мемлекет басшысының бұл жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясының мақсаттары мен міндеттерін нақтылаудың өзіндік жол картасы болып табылады. Сонымен қатар, мақалада жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, халықтың табысын ұлғайту және бағдарламаның әлеуметтік аспектілері қарастырылады. Қазақстан экономикасының даму серпінін сақтау және әлемдік дағдарыс жағдайында жұмыссыздықтың өсуіне жол бермеу үшін осы шаралардың барлығы қабылдануда. Қазақстанның инфрақұрылымды жаңғыртуды ғана емес, сондай-ақ барынша жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін инфрақұрылымдық жобаларды іске асырудың табысты тәжірибесін көрсеткен.

Түйін сөздер: Нұрлы жол, мемлекет, бағдарлама, әлеуметтік аспект, қоғам.

A.K. Shingaliyeva¹, D.E.Nessipkaliyev²

*¹PhD doctoral student of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of
Kazakh National Pedagogical University named after Abay,*

*²PhD doctoral student of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of
Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

FEATURE OF THE PROGRAM "NURLY ZHOL – THE WAY OF THE FUTURE" IN THE DEVELOPMENT OF THE WELFARE OF KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

The article discusses the main stages of the program «Nurly Zhol», which provides socio-economic development in the country. President Nursultan Nazarbayev makes a major contribution to the stable and sustainable development of not only his country but also the entire region. This Address of the Head of state is a kind of Road map for the specification of the goals and objectives of the country's development strategy «Kazakhstan-2050». Also, the article deals with employment, preservation of income and social aspects of the program. It was revealed that all these measures are being taken to maintain the dynamics of the economy of Kazakhstan and to prevent the growth of unemployment against the background of the global crisis. Kazakhstan has a successful experience in the implementation of infrastructure projects, which allowed not only the modernization of infrastructure, but also to ensure maximum employment.

Keywords: Nurly zhol, state, program, social aspect, society.

Шыңғалиева А.К.¹, Несіпқалиев Д.Е.²

ОСОБЕННОСТЬ ПРОГРАММЫ «НУРЛЫ ЖОЛ – ПУТЬ В БУДУЩЕЕ» В РАЗВИТИЕ БЛАГОСОСТОЯНИЯ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются основные этапы реализации программы «Нурлы жол», которые обеспечивают социально-экономическое развитие внутри страны. Президент Нурсултан Назарбаев вносит важнейший вклад в обеспечение стабильного и устойчивого развития не только своей страны, но и всего региона. Данное Послание Главы государства является своеобразной дорожной картой для конкретизации целей и задач Стратегии развития страны «Казахстан-2050». Так же, в статье рассматриваются проблемы обеспечения занятости, сохранения доходов населения и социальные аспекты программы. Выявили, что предпринимаются все меры, чтобы сохранить динамику развития экономики Казахстана и не допустить роста безработицы на фоне мирового кризиса. Казахстан имеет успешный опыт реализации инфраструктурных проектов, которые позволяли обеспечить не только модернизацию инфраструктуры, но и обеспечить максимальную занятость.

Ключевые слова: Нурлы жол, государство, программа, социальный аспект, общество.

Қазіргі таңда жаһандық әлемнің кез келген сын-қатерлеріне әрдайым дайын болу қажет. Сол үшін геосаяси кеңістікте жаһандық бағытта және қоғамның саяси-әлеуметтік мәселелерін реттеуде жұмылып жүзеге асыруға атсалысу әр Қазақстан азаматының міндеті. Осы кезекте Қазақстан Президентінің жүргізіп отырған саясаты дамудың нық және дұрыс жолдың бірі болып табылуда, бұны біз әлемдік кеңістіктегі мемлекетіміздің көптеген экономикалық өндірістердің жоғарғы және бәсекеге қабілетті көрсеткіштерінен көреміз.

Кез келген мемлекеттің саяси жүйесі тұрақты даму нәтижесінде өзінің бәсекелестігін көрсетіп, алға дамушы елдердің қатарында болуды қажет етеді. Бұл тұрақтылықтың бірден-бір көрінісі – мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының тұрақты болуында. Соның ішінде елдің ішкі саясатының негізгі көрсеткіштері айтарлықтай рөл атқарады. Яғни, қоғамның әлеуметтік жағдайының жақсы болуы дегенді білдіреді. Оны біз Қазақстан Президентінің халыққа жолдаған Жолдауларынан, түрлі саяси-құқықтық, әлеуметтік бағдарламаларынан көреміз. Сондай кезекті халыққа жолдаған Жолдаулардың бірі «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты жолдаудың әлеуметтік аспектілерін саралап, тоқталуды жөн көрдік. Жолдаудың негізгі арқауы әлемдік экономиканың жаңа сын-тегеуріндері мен қауіптері тұрғысынан Қазақстанның экономикалық саясатын қайта бағдарлау мәселесі мақаланың өзектілігін ашуда.

Бұл стратегиялық құжат 5 жылға арналып, қысқа мерзімді болып табылады. «Нұрлы жол» бағдарламасы негізінен экономикалық дағдарыстың алдын алып, барша қазақстандықтардың әлеуметтік ахуалын жоғарлатуға бағытталғаны белгілі. Осындай маңызды бағыттың шеңберінде бағдарламаның негізгі міндеттері де айқындалған болатын. Атап айтқанда [1]:

- «шұғыла» қағидаты бойынша тиімді көліктік-логистикалық инфрақұрылымды құру;
 - индустриялық және туристік инфрақұрылымдарды дамыту;
 - бірыңғай электр энергетикасы жүйесін дамыту шеңберінде энергетикалық инфрақұрылымды нығайту;
 - тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық инфрақұрылымын және жылумен, сумен жабдықтау және су бұру желілерін жаңғырту (реконструкциялау және салу);
 - азаматтардың тұрғын үйге қолжетімділігін арттыру;
 - білім беру саласының инфрақұрылымын дамыту;
 - кәсіпкерлік субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
 - отандық машина жасауды қолдау;
 - «Бизнестің жол картасы-2020» жобаларын инфрақұрылыммен қамтамасыз ету;
 - зертханалық базаларды дамыту арқылы өнімдер сапасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- Бағдарламаны іске асыру кезінде мынадай мақсатты индикаторларға қол жеткізу жоспарланған:
- 2019 жылы 2014 жылмен салыстырғанда ЖІӨ өсімінің 15,7% қамтамасыз ету;
 - 2015 жылы – 395,5 мың адамға жұмыс орнын ашу, оның ішінде:
тұрақты – 86,9 мың адам;
уақытша – 308,6 мың адам;

• 2019 жылы дүниежүзілік экономикалық форум рейтингіндегі базалық инфрақұрылымның сапасы көрсеткішін 57 орынға көтеру.

«Нұрлы жол» бағдарламасы жүзеге асыруда халықаралық тәжірие зерделенгені байқалады. Кезінде, 1929-1933 жылдары АҚШ-та болған «Ұлы депрессия» кезеңінде де осындай шешім қабылданған. «Ұлы депрессия» дағдарысы асқынып тұрған сәтте, 32-ші АҚШ президенті Франклин Делано Рузвельт хайуей (highway), яғни, жоғары жылдамдықпен жүруге мүмкіндік беретін даңғыл жолдар мен әлемде теңдесі жоқ көпірлер салуды қолға алғаны тарихтан белгілі. Бастапқыда президенттің бастамасын американдықтар дұрыс түсінбей, оның бастамасы қатты сынға ұшыраған екен. Сол кездегі американдық қоғамда «Дағдарыс кезінде жол салғаны несі?» деген сұрақтар мен наразылықтар көп болыпты. Бірақ Ф. Рузвельттің Жаңа курсы (New Deal) өзінің дұрыс бағытты таңдағанын дәлелдеді, жол құрылысына миллиондаған американдықтар тартылып, жұмыссыздық деңгейі күрт төмендеді. Жол және көпір құрылысы экономика дамуына мультипликативтік әсер беріп, жол салуға экономиканың көптеген салалары тартылды, инфрақұрылым дамыды. Нәтижесінде, жалпы американдық жобаға айналған жол-көлік саласын дамыту ұлы экономикалық дағдарыстан шығуға игі ықпал етті. Сондықтан да, АҚШ тарихи тәжірибесінен сабақ алуымызға болады.

Ұлттық экономика министрлігінің мәліметіне қарағанда, қазіргі таңда «Нұрлы жол» бағдарламасын бюджеттік қамту толығымен шешімін тапқан. Атап айтқанда, бағдарламаны іске асыруға Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан келесідей қаражаттар бөлуге бағытталған (1-кесте қара).

1-кесте.

№	Жыл	Теңге
1	2015	796 млрд.
2	2016	379 млрд.
3	2017	3 млрд.

Халықаралық қаржы институттарының қаражаты есебінен қоса қаржыландырудың индикативтік көлемі шамамен 8,97 млрд. АҚШ долларын құрайды. Ұлттық компаниялар мен даму институттарының меншікті қаражаты есебінен қаржыландыру 215,1 млрд. теңгені құрайды (2-кестені қара) [2].

2-кесте

№	Жыл	Теңге
1	2015	31,3 млрд.
2	2016	30,6 млрд.
3	2017	61,1 млрд.
4	2018	72,1 млрд.
5	2019	20 млрд.

Жалпы алғанда «Нұрлы жол» бағдарламасы негізгі екі блоктан тұрады. Оның біріншісі-инфрақұрылымды дамыту. Бұл блогтағы жобалар 7 бағыт бойынша өрбімек (3-кестені қара).

3-кесте.

№	Жобаның бағыттары	Мазмұны
1	Көліктік-логистика инфрақұрылымын дамыту	Бұл ретте автожол саласындағы жобаларды іске асыруға Ұлттық қордан 301,3 млрд. теңге сомасында қаражат бөлінді. Соның ішінде 2015 жылы - 178 млрд. теңге, 2016 жылы - 123,3 млрд. теңге игерілген. Халықаралық қаржы институттарынан тартылатын қарыз есебінен 6,3 млрд. АҚШ долларымен қоса қаржыландыру қамтамасыз етілді. Осының аясында 2015 - 2020 жылдары «Орталық-Оңтүстік», «Орталық-Шығыс», «Орталық-Батыс» секілді ірі автожол жобалары іске асырылып, республикалық маңызы бар басқа жолдарды реконструкциялау көзделген.
2	Индустриялық инфрақұрылымды дамыту	2015 жылы Ұлттық қордан 81 млрд. теңге бөлінді. Соның ішінде «Ұлттық индустриялық мұнай-химиялық технопаркi» Арнайы экономикалық аймағында инфрақұрылым салу үшін - 68,5 млрд. теңге, «Қорғас - Шығыс қақпасы» Арнайы экономикалық аймағында инфрақұрылымды дамыту

		үшін - 12,5 млрд. теңге бөлінді. Бұл ретте «Қорғас - Шығыс қақпасы» АЭА инфрақұрылымын жүзеге асыру Қорғас арқылы тауар айналымының көлемін 8 есе арттыруға мүмкіндік бермек. Сарапшылардың пікірінше, осы жобаның жолға қойылуы жүк тасымалдауды жылына 4 млн. тоннаға дейін ұлғайтады. Нәтижесінде, 150 млрд. теңге жеке инвестициялар тартылды және 20 мыңға дейін жұмыс орны ашылды.
3	Энергетикалық инфрақұрылымды дамыту	Бұл ретте Шығыс Қазақстан мен Алматы өңірлерін электрмен жабдықтаудың сенімділігін арттыру және Солтүстік-Оңтүстік бағытына транзитті күшейту көзделген. Осы мақсатта «Солтүстік-Шығыс-Оңтүстік 500 кВт транзитін салу» жобасы іске асырылуда.
4	Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы, жылумен, сумен жабдықтау, су бұру желілерін жаңғырту	2015-2016 жылдары Ұлттық қордан 150 млрд. теңге қаражат бөлінді. Бұл ретте 2016 жылдан әр жыл сайын 100 млрд. теңгеден кем болмайтын қаражат қарастырылған.
5	Тұрғын үй инфрақұрылымын нығайту	Халықтың баспанаға қажеттілігін қамтамасыз ету мақсатында «Өңірлерді дамыту-2020» бағдарламасы шеңберінде, жалға берілетін тұрғын үй құрылысының көлемі ұлғайтылады.
6	Білім беру саласындағы инфрақұрылымды дамыту	Ұлттық қордан 66 млрд. теңге бөлінді, оның ішінде 2015 жылы – 33 млрд. теңге, ал 2016 жылы – 33 млрд. теңге қарастырылды.
7	Кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыру	Бұл ретте 2015 жылы өңдеу өнеркәсібіндегі шағын және орта бизнес пен ірі кәсіпкерлік субъектілеріне жеңілдікпен несие беруге Ұлттық қордан 100 млрд. теңге мөлшерінде қаражат бөлінді.

Сонымен қатар, жолдау аясында Елбасы жаңа экономикалық саясатты жүзеге асырудың дінгеі болып табылатын инфрақұрылымдық дамудың бес жылдық жоспарын жариялады. Бұл жоспарды жүзеге асыруға жүзден астам шетелдік компаниялар қатысуға ынта білдірген, нәтижесінде 6 триллион теңге инвестиция құйылған.

Қорытындылай келе келесідей түйінге келуге болады:

1) Жолдаудағы ең негізгі дүние – бұл әрине Ұлттық қор қаражатының жұмсалуды. Яғни, Ұлттық қордағы ақшаны жұмсау өте дұрыс шешім, себебі ол дәл осы дағдарыс жағдайына арналған. Қазір бүкіл әлем дағдарыс жағдайында және осы дағдарыс Қазақстанға әсер етпей қоймайды.

Шындап келгенде, бұл – дағдарыспен күрес емес, дағдарыстың алдын алу шарасы. Ұлттық қордан бөлінетін қаржының негізінен әлеуметтік мақсаттарға жұмсалуды: 200 мың жұмыс орнының ашылуы, тұрғын-үй, балабақша, жол салу және т.б. Бұл мәселе өзінің өзектілігін жоғалтпайды, бірінші кезекте әйелдер үшін, себебі олар осы себепті жұмысқа шыға алмайды. Мектепке дейінгі ұйымдардағы орын тапшылығын түбегейлі қысқарту үшін үш жыл ішінде бюджеттен қосымша 20 миллиард теңге бөлінетін болады. Үш ауысымды және апатты ғимараттарды жою үшін мектептер 70 миллиард теңге бөлінген.

2) Жолдауда қойылған міндеттерді іске асыру Қазақстанды халықаралық деңгейдегі жағдай кезінде дамудың жаңа толқынына шығарады. Президент елдің одан әрі дамуы үшін тарихи маңызы бар халыққа жолдаған Жолдауында Әлемдік экономика мен жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың даму проблемаларына талдау өте нақты жүргізілді. Осыған байланысты Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуына көп мәселе бөлінеді: Дағдарыс жағдайында әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, экономикалық саясатты қайта бағалау жүріп жатыр. Яғни, бұл үлкен мультипликативті тиімділік экономиканың өсуін және жұмыспен қамту. «Нұрлы жол» экономикалық саясаты біздің әлеуметтік жағдайымыздың таяу жылдардағы өсуінің қозғаушы күші болады. Қазіргі Жолдауды ерекшеліктен маңызды құрамдас бөлік-инфрақұрылымды жаһандық ауқымда дамыту, еліміздің барлық азаматтары үшін өмір сүру және өнімді жұмыс істеу үшін жайлылық жасау, яғни көлік, өндірістік, әлеуметтік мәдени, білім беру, спорттық-сауықтыру салаларын дамыту. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың басшылығымен экономиканы белсенді әртараптандырып, әлемге танымал болып келеді. Біздің еліміз дұрыс инвестициялық саясатты жүргізуде, сондай-ақ білім, ғылым, технологиялар саласындағы халықаралық деңгейдегі инвестицияларды тартуда. Бағдарламаның басты

міндеттерінің бірі мемлекеттің ауқымды инфрақұрылымдық дамуы, сол арқылы Президент маңызды стратегиялық міндеттерді шешеді: ұлттық экономиканы жандандыру және азаматтар үшін қосымша жұмыс орындарын ашу. Көлік инфрақұрылымын дамытуға баса назар аударылды. Бұдан басқа, бағдарламаның негізгі элементтерінің бірі-әлеуметтік саланы жаңғырту, қарқынды дамудың негізгі факторы ретінде зияткерлік және әлеуметтік капиталды көбейту. Жолдауда ішкі нарыққа сүйеніп ойластырылған өнеркәсіптік инвестициялық саясат қалыптасты. Ол экономикалық өсімді қазақстандықтардың өмір сүру деңгейі мен сапасын сақтаумен байланыстыруға көмектеседі. Мемлекет басшысы Қазақстанның дағдарыс құбылыстарының алдын алу жөніндегі шаралар кешенін әзірлеп, кезең-кезеңімен іс-қимыл тетігі көзделген. Президент жастарға үлкен үміт артады: «Мемлекет жаңа ұрпақтың алдында барлық есіктер мен барлық жолдарды ашты!» «Нұрлы жол» - біздің креативті серпінді жастарымызға күш салу керек!». «Жаңа сыртқы тәуекелдерді ескере отырып, экономиканы дамыту үшін бізге іскерлік белсенділік пен жұмыспен қамтуды ынталандыру қажет»[1, 3]. Орталық пен аймақтардағы дарынды жастардың жаңа бастамалары Президент бағдарламасында қойылған міндеттерді табысты шешу үшін локомотиві болар еді.

Қол жеткізілген нәтижелерді жетілдіру және одан әрі дамыту үшін біліктілігі жоғары, білімі мен дағдысы бар, ел мен Қазақстан азаматтарының игілігі үшін қызмет ету жолында біліктілігі жоғарғы мемлекеттік қызметшілер қажет. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Мемлекеттің тиімді кадр саясатын іске асырудағы өз рөлін елдегі маңызды өзгерістерді, инновацияларды және мемлекеттік басқаруды интеллектуалдық сүйемелдеуді қамтамасыз етуге қабілетті мемлекеттік қызметшілердің жаңа генерациясын дайындауда. Әлемдік қазіргі заманғы жаңа сын-қатерлерге әрқашан дайын болу қажет және біздің еліміздің табысы біздің мемлекетіміздің геосаяси кеңістіктегі жаһандық миссиясын іске асыруға және қол жеткізуге әрбір азаматтың толық қатысуына байланысты. Мемлекет басшысының саясаты табысты дамудың ең дәл және дұрыс жолдарының бірі болып табылады, бұл әлемдік қоғамдастықта экономиканың көптеген салаларында біздің мемлекетіміздің жоғары бәсекеге қабілеттілігімен және дамуының жоғары көрсеткіштерімен көрінеді.

3) «Нұрлы жол» бағдарламасы көліктік-логистикалық, индустриялық, энергетикалық, ТҮК (тұрғын үй кешені) жүйелерін жаңғырту, әлеуметтік құрылымды дамыту және шағын және орта бизнесті қолдау сияқты салаларда белгілі бір міндеттер мен көрсеткіштерге қол жеткізу бойынша мақсатты блоктарға нақты бөлінген. Сондай-ақ басталған жобаларды аяқтауға және біздің экономикамыздың дамуының аса өткір мәселелерін шешуге ерекше көңіл бөледі. Әсіресе, Қазақстанда тамақ және химия өнеркәсібі, машина жасау, сондай-ақ қызмет көрсету саласындағы жобалар жүзеге асырып жатқандығы қуантады, бұл біздің бүкіл экономикамыздың дамуына жаңа серпін береді. Сондай-ақ, банк жүйесі кез келген негізгі жүйесі екенін түсіну керек. Сондықтан да біздің Президент кез келген мемлекеттің нәзік секторы болып табылатын елдің банк жүйесін сауықтыруға ерекше назар аударуда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту және «Мемлекеттік бағдарламалар тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 957 Жарлығына толықтыру енгізу туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы. <http://adilet.zan.kz/> 27.12.2018.

2. «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <https://primeminister.kz/> 16.01.2019.

3. «Нұрлы жол» бағдарламасы Қазақстанның базалық инфрақұрылымын түбегейлі жақсартады. <https://www.inform.kz/>. 21.04.2018.

Муханова Г.Б.¹

¹Phd докторант Кафедра политологии и социально-философских дисциплин
КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО НАРОДА: СУЩНОСТЬ И ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В статье рассматриваются идеи о духовности как сущности патриотического самосознания. В основе духовности лежит понимание духовного как фундаментальной ценности личности и общества. Патриотизм определяет осознанную деятельность человека в обществе. Она должна быть доступна в понимании и более того, доступна чувственному восприятию. Она должна вызывать у человека гордость, причастность к чему-то большому, причастность к общему делу.

В современном казахстанском обществе нет точной четко выраженной позиции по патриотическому сознанию. Важность принятия правильной сущности патриотизма граждан создаст основу единства народа, независимости, и будет способствовать развитию и безопасности страны, будет препятствовать развитию национализма, экстремизма, безучастности, безответственности населения.

Делается вывод, что только серьезная работа по осмыслению духовности как чувства причастности к общечеловеческому долгу способна мобилизовать казахстанское общество к выходу из кризиса патриотического самосознания.

Необходима четко сформулированная и обоснованная идеология, основанная на новой национальной идее. Так как следует четко определить, что объединяет членов социума, чтобы найти консенсус в обществе, разработать реальный механизм улучшения социального состояния страны. Патриотическое сознание, являясь важнейшим духовным достоянием личности, характеризует высший уровень ее развития.

Ключевые слова: казахстанский народ, духовность, патриотизм, сознание, мировоззрение, патриотическое сознание, культура, просвещение, ценностные ориентиры.

Г.Б. Муханова ¹

¹Phd докторант Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Казахстан

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ПАТРИОТТІК САНА-СЕЗІМІ: МАЗМҰНЫ МЕН ОНЫҢ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада патриоттық сана-сезімнің негізінде рухани дүние жатады деген идеялар қарастырылады. Рухани дүниенің негізін тулғалық және қоғамдық құндылықтар құрады. Патриотизм адамның қоғамдағы саналы іс-әрекетін анықтайды. Ол түсіну және одан да көп болуы керек, сезімдік қабылдау қол жетімді. Ол адамның мақтанышын, үлкен нәрсеге қатыстылығын, жалпы іске қатыстылығын тудыруы тиіс.

Қазіргі қазақстандық қоғамда патриоттық сана бойынша нақты айқын ұстаным жоқ. Азаматтардың патриотизмінің дұрыс мәнін қабылдаудың маңыздылығы халық бірлігінің, тәуелсіздіктің негізін құрайды және елдің дамуы мен қауіпсіздігіне жәрдемдесетін болады, ұлтшылдықтың, экстремизмнің, қатыссыздықтың, халықтың жауапсыздығының дамуына кедергі келтіретін болады.

Тек қоғаммен бірге азаматтар рухани жетіліп қазақстандық патриоттық сана-сезім дағдарысынан шығуға жұмылдыра алады деген қорытынды жасалады.

Жаңа ұлттық идеяға негізделген нақты тұжырымдалған және негізделген идеология қажет. Қоғамда консенсус табу үшін, елдің әлеуметтік жағдайын жақсартудың нақты тетігін әзірлеу үшін социум мүшелерін біріктіретінін нақты анықтау керек. Патриоттық сана жеке тұлғаның маңызды рухани байлығы бола отырып, оның дамуының жоғары деңгейін сипаттайды.

Түйінді сөздер: Қазақстан халқы, руханият, патриотизм, сана, дүниетаным, патриоттық сана, мәдениет, ағарту, құндылық бағдарлар.

Mukhanova G.B.¹

*¹Phd-programstudent Department of political science and social and philosophical disciplines
KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

PATRIOTIC CONSCIOUSNESS OF THE KAZAKHSTAN PEOPLE: ESSENCE AND WAYS TO SOLVE THE PROBLEM

Abstract

In the article features of patriotism of Kazakhstan people are considered: love to the Native land, historical memory, cultural traditions, readiness for protection of the Fatherland; and the attitude of modern youth towards them. The structure of patriotism, conditionally divided into sensory and rational levels, which are closely related to the emotional sphere of a person, his moral feelings, is described.

One of the important components of the spiritual life of modern Kazakhstani society is patriotic upbringing. The problem of manifestation of Kazakhstan patriotism covers scientific researches of the last years, where sufficient attention is paid to the formation of patriotic consciousness of the citizens of the Republic of Kazakhstan in the conditions of the present. Patriotic education and patriotic ideas are important components of any social system, at various historical time intervals.

However, the presentation of the nature of patriotism, the analysis of new elements of its content, taking into account the modern changes taking place in the Kazakh society, needs further development.

Keywords: Patriotic education, historical memory, duty, honor, courage, heroism.

I. Введение

Современное казахстанское общество представляет многогранную сложную структуру с элементами «советского» прошлого и новыми очертаниями своей самобытности, пришедшие исторически и сложившейся за последние тридцать лет независимости.

Интерес к данной теме определяется, на наш взгляд, потребностями дальнейшего совершенствования системы воспитания детей и молодежи, создания современной государственной молодежной политики в Казахстане, всецело зависимой от философской рефлексии проблем патриотизма. Стремления сохранить территориальную целостность страны, возвысить ее могущество и авторитет нашего государства нуждаются в опоре на ясно сформулированные патриотические идеалы. Духовная самостоятельность личности и общества не возможна без определения своего отношения к патриотическим ценностям.

Патриотизм, выступает как сложное образование по своей структуре и содержанию, и формируется в результате эволюции высокоразвитого самосознания и проявляется в любви к своему отечеству, его народу, языку, искусству и культуре в целом, а также ценностных ориентаций и установок, требующих своего реального воплощения в разнообразной социальной деятельности. В структуре патриотического сознания можно выделить следующие уровни: эмотивный (уровень патриотических чувств), рациональный (уровень патриотического самосознания как совокупности соответствующих идей, взглядов, концепций) и конативный (уровень патриотических установок и поведения).

Цель нашей работы-исследовать сущность современного Казахстанского патриотизма и особенности патриотического сознания современных казахстанцев. При этом необходимо было рассмотреть истоки и основы казахстанского патриотического сознания и дать новое обоснование патриотического сознания в современном Казахстане.

II. Состояние патриотического сознания на сегодняшний день.

В современной культуре казахстанского общества возникает потребность обращения к истокам и предпосылкам, обеспечивающим процессы преемственности в духовном развитии общества, несмотря на динамизм и инновационность происходящих в нем преобразований. Любая эпоха стремится идентифицировать и понять себя посредством соотнесения с предшествующей традицией, которая способствует сохранению неповторимого облика культуры, обеспечивает трансляцию жизненных принципов и, прежде всего, моральных ценностей из поколения в поколение. Вот почему развитие общества и культуры невозможно без осмысления сущности и социокультурной значимости

патриотизма – одной из ключевых национальных ценностей. Исторический источник патриотизма – веками и тысячелетиями закреплённое существование обособленных государств, формирующее привязанность к родной земле, языку, традициям [1].

В патриотическом сознании казахстанцев можно выделить следующие особенности:

- 1) проявление любви к своей Родине;
- 2) отношение к истории Отечества, исторической памяти;
- 3) отношение к культурным традициям и обычаям своего народа;
- 4) готовность к самопожертвованию для защиты своего Отечества.

Задача не в том, чтобы заниматься перечислением положительного и отрицательного в накопленном опыте. Задача в том, чтобы понять два непреложных правила» [2].

Важную роль в формировании патриотического сознания имеет идеология, принятая в данном государстве. В казахстанском обществе с первых дней независимости идут дискуссии по поводу создания национальной идеологии, которая обеспечивала бы социальную и общественную целостность и активность полиэтнического народа. Роль идеологии в государстве и в обществе неоспорима, так как она служит инструментом, обеспечивающим сплачивание и направление политической энергии людей.

На современном этапе развития Казахстанского общества можно наблюдать конфликт ценностей, носителями, которых выступают различные социальные группы общества. К этому можно причислить и поколенческий конфликт идеологических ориентаций старшего поколения с постсоветской культурой и современной неказахской культурной общности, где современная казахстанской молодежь, выросшая без единой идеологии не может принять своих родителей со «старой закалкой» употребляющих спиртное, не читающих намаз, не носящих религиозных псевдо-атрибутов, в виде бороды или религиозной одежды. Поэтому на сегодняшний день необходима четко сформулированная и обоснованная идеология, основанная на новой национальной идее.

В этой работе наша задача состоит в том, чтобы раскрыть понятие патриотизма в реалиях современного казахстанского общества; раскрыть сущность и основу патриотического сознания современного казахстанского народа; рассмотреть основные направления и возможности патриотического сознания и вывести общее и правильное понятие патриотизма и патриотического сознания: показать роль идеологии и духовности общества в целом на формировании патриотического сознания казахстанцев.

III. Основная часть

III. 1 Духовность основа патриотизма

Духовный человек – это не только образованный человек, но и образец нравственности, высокой морали, в том числе и в быту. В недавнем прошлом такие люди были скромны, но «вызывающе» опрятно одеты, не сквернословили, в лексиконе не допускали жаргонных словечек. Для духовного человека были первостепенны не частные, корыстные интересы, а прежде всего интересы общего дела, честь Родины. И еще один признак духовного человека – он постоянно учился, развивался и реализовал свое предназначение как достойного человека и личности. Он был терпим, уважителен к другим людям. Духовность была главным двигателем общественного прогресса и личностного роста. Похоже, сегодня это понятие обновляется. В этой работе мы рассматриваем и поднимаем проблему духовности человека. Так как именно это состояние души человека отвечает за морально-духовную ответственность человека перед обществом и государством, а также за его поступки, мысли и мировоззрение.

Высокая духовность любого народа – это патриотизм, основанный на истинном патриотическом сознании. И для выявления патриотического сознания необходимо, в первую очередь, осознать определенную свою исключительность как казахстанский народ. Так как, в корне всех национальных идей других стран лежит именно национальное сознание, хотя переходящее временами в национализм или шовинизм. И мы должны выбрать правильное понимание патриотического сознания и патриотизма в целом, которое должно еще больше объединить казахстанский народ.

Патриотизм – важнейший элемент духовно-нравственных ценностей как системы устойчивых отношений личности к окружающему миру и самому себе. Каждая культура вырабатывает свои смыслы и значения патриотических ценностей как некий каркас», иммунитет к другой культуре, не допускающий чуждые элементы и влияния. Освоение личностью патриотических традиций своего народа обеспечивает ее полноценное включение в общественную жизнь. Особенно это относится к молодежи – какие духовно-нравственные ценности молодежь Казахстана ставит на первое место, является вопросом будущего Казахстана.

В современном Казахстане научное сознание из господствующей системы взглядов и представлений народа постепенно преобразует в единственную, безраздельно господствующую в казахстанском обществе политическо-идеологическую систему. При этом, достигается идейное единство всего народа,

всех социальных групп и слоев казахстанского общества [3]. В этом состоит переворот в общественном сознании, совершенный реформированием казахстанского общества и нашедший поддержку народа. Это означает, что ныне это одна из важнейших общих черт, характеризующая казахстанский народ как новую, этнополитическую и гражданскую общность людей [4]. Отмеченные закономерности единства общественного сознания казахстанского народа также распространяются и на патриотическое воспитание в казахстанском обществе. Поэтому все более заметными становятся общие, не зависящие от социальных и национальных различий черты поведения, характера, мировоззрения казахстанских людей.

Мы – единственная страна в мире, где проживают совместно не разделенные федеративными границами люди не только разной национальности, но, более того, разных культур, европейской и азиатской. И самое главное, проживают уже много лет в мире и согласии. История нашего государства – это история казахстанского народа, составленная из около ста тридцати народов и народностей. И наша патриотическая идея должна отличаться тем, что должна доходить до сердца любого человека, независимо от его национальной или религиозной принадлежности, независимо от языковой доминанты, историко-культурной принадлежности и мировоззрения в целом. Так как именно патриотизм определяет осознанную деятельность человека в обществе. Она должна быть доступна в понимании и более того, доступна чувственному восприятию. Она должна вызывать у человека гордость, причастность к чему-то большому, причастность к общему делу. Она должна быть востребована в повседневной жизни, чтобы человек мог принимать решения, руководствуясь ей, и осознавать, что и другие этим руководствуются.

В современном казахстанском обществе нет точной четко выраженной позиции по патриотическому сознанию. В Казахстане еще не говорят определенно о едином патриотическом сознании и патриотизме, в силу ранее сказанных объективных причин и ситуаций. Новому казахстанскому патриотизму присущ, наряду со специфическими особенностями, также и общие свойства, свойственные феномену патриотизма как социокультурного феномена [5].

Для целенаправленной работы государственных и других органов по патриотическому воспитанию важно изучение мнения жителей по проблемам формирования общеказахстанского патриотического сознания, факторов влияния на него и значения патриотизма в развитии Казахстана.

В современном Казахстане мы можем наблюдать отсутствие подлинного патриотизма и патриотического сознания. Хотя в суверенном Казахстане пытались вывести и единую национальную идеологию и обоснование патриотизма. Но твердо поставленной установки единой идеологии нет. Новая национальная идея — это один из самых актуальных вопросов нашей общественной жизни. Необходимо:

1. Разработать принципы национальной идеи, которая должна стимулировать появление национальной идеологии, рождение новых идеалов.

2. Надо четко определить, что объединяет членов социума, чтобы найти консенсус в обществе, разработать реальный механизм улучшения социального состояния страны.

3. Надо определить, что будет служить истоками и основой этой идеологии.

4. Основой должны служить общепринятые духовные человеческие ценности

5. В основу следует взять духовные ценности казахского народа, исходящие из общечеловеческих духовных ценностей.

IV. Возрождение патриотического сознания

Современный мир переживает глубокий кризис – религиозный, духовный, национальный. Эта связь духовного и национального, на наш взгляд, является подтверждением того, что причины кризиса патриотического самосознания лежат именно в нынешнем искривлении и деградации традиционных ценностей, исторически характерных для нашей культуры.

Что же необходимо нам изменить в нашем взгляде на мир и понимании себя в мире, чтобы возродить патриотическое сознание как деятельный и созидательный процесс культивирования своей культурной уникальности? Отвечая на данный вопрос, мы должны обратиться к нашим традиционным духовным ценностям и идеалам как основаниям патриотического самосознания: – раскрыть суть категорий «патриотизм» и «патриотическое сознание» как категорий, в основе которых лежат общечеловеческие духовные ценности.

Духовность – это своего рода квинтэссенция культуры, ее движущая и направляющая сила.

– Характерной чертой духовности является то, что в ней можно увидеть сущность человека, не сводимая к отдельным его качествам, но соединенная воедино, делающая человека человеком и выражающаяся в одухотворяющем процессе бесконечного открытия мира.

– Духовность складывается из таких общечеловеческих ценностей как: любовь, свобода, совесть, семья, родину, нацию и веру. Именно через них происходит осмысление духовной жизни, строится патриотическое сознание.

– Проявления национализма есть любовь к своеобразной духовности своего народа и вера в его творческие силы.

– Духовность возрастает из совести, которая поможет построить здоровую духовную семью. Благодаря ей мы научимся любить родину и служить ей и сможем избавиться от всех соблазнов и извращений ложно понятого национализма

– Семья – это очаг духовности, где мы учимся любви, вере, свободе, совести. Семья эта необходимая и священная ячейка родины и национальной жизни.

– Духовность приводит к патриотизму. Люди связываются в единую родину силою любви к родной земле, внутренней свободы, совести и семейного духа, силою духовного творчества.

– Патриотического самосознания-сознание, основанное на духовных началах, духовности, – того взгляда на мир через призму своей культуры, как фактора единения нации.

Только приняв и переработав собственные культурные особенности общечеловеческих духовных ценностей и идеалов с несомненным приоритетом этих самых общечеловеческих ценностей мы соединимся с иными культурно-историческими общностями и определим свое патриотическое сознание. Бердяев: «Чувствовать себя гражданином Вселенной не означает потери национального чувства и национального гражданства. Кто не любит своего народа..., тот не может любить и человечество» [6, с. 93, 95].

V. Заключение

Таким образом, на сегодня актуальными для патриотизма казахстанского народа являются сохранение:

- национальной самобытности и идентичности
- глубокое чувство любви и верности своей Родине, к своему народу;
- созидательный характер деятельности каждого человека на благо своей страны, народа и всего человечества;
- открытость сознания лучшим достижениям человеческого духа;
- принцип жизни и деятельности каждого гражданина своего государства, человечества в целом;
- готовность защищать свою Родину и Отечество, служить им, подчинять свои и групповые интересы интересам страны и народа;
- готовность к самопожертвованию во имя Родины и народа;
- привязанность к семье и роду.

Отсюда можно заключить, что патриотическое сознание, являясь важнейшим духовным достоянием личности, характеризуя высший уровень ее развития, должно пониматься как одна из наиболее значимых и непреходящих ценностей во всех сферах общества и государства.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. За мир и согласие в нашем общем доме //Казахстанская правда. 1995. 25 марта.
2. Ценности и идеалы независимого Казахстана. Под общей редакцией члена-корреспондента НАН РК, доктора социологических наук, профессора З.К. Шаукеновой. Алматы 2015, – С.26.
3. Конституция Республики Казахстан.– Астана, Елорда, 2017., – С.3,6,8-14.
4. Абсаттаров Р.Б. Формирование казахстанского народа как гражданской и этнополитической общности //Вестник Российского университета дружбы народов.Серия социология. – М.,2008,№4. – С.91-93
5. Муханова Г.Б. Казахстанский патриотизм: проблемы и суждения//Вестник, серия Социологические и политические науки.– 2078,№3(63).– С.102
6. Бердяев Н.А. Судьба России: опыты по психологии войны и национальности. – М.: Издание Г.А. Лемана и С. И. Сахарова, 1918. 240 с.

МРНТИ 11.25.15

¹*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті шығыстану факультеті, шығыстану кафедрасының 1 курс докторанты, г. Алматы, Казахстан*

САНДЫҚ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Ғаламтор төңкерісі өмірдің барлық салаларына, соның ішінде халықаралық қатынастарға әсерін тигізді. Дипломатия сыртқы саясаттың құралы ретінде осы ғаламторлық төңгеріске бейімделді. Бұл мақалада сандық дипломатия тұжырымдамасы талқыланып, дипломатия саласындағы сандық медианы пайдалану және мемлекеттердің осы құралдарды өзінің сыртқы саясатын жүргізу үшін қалай қолданатынын білуге болады. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарының дипломатиялық қызмет үшін ұсынатын мүмкіндіктерімен және өзге елдерді дипломатиялық қатынастарды сандық дипломатиялар арқылы жүзгізуге ұсыныс береді. Сандық дипломатия және тұтастай алғанда ғаламтордағы іс-шаралар отандық және шетелдік аудиторияларға мемлекеттің сыртқы саяси ұстанымдарын көрсетуге және іске асыруға елеулі көмек көрсете алады.

Түйін сөздер: сыртқы саясат, сандық дипломатия, жеңіл күш, дипломатия.

B.B. Baktybekova¹

¹*1st year doctoral candidate, Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylay Khan, Faculty of Oriental Studies, Department of Oriental Studies*

CONCEPTUAL FOUNDATION OF DIGITAL DIPLOMACY

Abstract

The Internet revolution has affected all aspects of life, including International relations. Diplomacy as a tool of foreign policy has also being transformed by this revolution. This paper examines the concept of digital diplomacy, focusing on the use of digital media in the field of diplomacy and how countries are utilizing these tools in the pursuit of their foreign policies. It examines the opportunities and challenges these media offer for diplomatic activities, and argues that countries cannot afford to be left behind in this era of digital diplomacy as they can greatly benefit from these emerging diplomatic trends. Digital diplomacy and Internet activities as a whole can greatly assist in projecting a state's foreign policy positions to domestic and foreign audiences.

Keywords: foreign policy; digital diplomacy; soft power; diplomacy

Бактыбекова Б.Б.¹

¹*докторант 1 курса, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана факультет востоковедения, кафедра востоковедение*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЦИФРОВОЙ ДИПЛОМАТИИ

Аннотация

Интернет-революция затронула все стороны жизни, в том числе международные отношения. Дипломатия как инструмент внешней политики также трансформировалась этой революцией. В этом документе рассматривается концепция цифровой дипломатии, с акцентом на использование цифровых средств массовой информации в области дипломатии и как страны используют эти инструменты для проведения своей внешней политики. В нем рассматриваются возможности и проблемы, которые эти средства массовой информации предлагают для дипломатической деятельности, и утверждается, что страны не могут позволить себе остаться в этой эпохе цифровой дипломатии, поскольку они могут извлечь большую пользу из этих возникающих дипломатических тенденций. Цифровая дипломатия и

деятельность в Интернете в целом могут оказать существенную помощь в представлении внешнеполитических позиций государства отечественной и зарубежной аудитории.

Ключевые слова: внешняя политика; цифровая дипломатия; мягкая сила; дипломатия

Кіріспе

Заманауи ақпараттық қоғамды қалыптастырған, ақпараттық – коммуникациялық технологиялар мемлекеттік және ұлттық шекараны білмейді. Соның салдарынан, ақпараттық – коммуникациялық технологиялар мемлекеттік және қоғамдық аяға, сонымен қатар халықаралық қатынастар және халықаралық саясат жүйесіне өзгерістер енгізіп қана қоймай және өзінің ықпалын күшейтуде. Ұялы телефонда қоғамдық желі қосымшаларының (app) пайда болуы, әлемнің түпкір түпкірінде болып жатқан ақпараттар мен жаңалықтарға 24\7 бойы қол жетімділігіне жол ашты. Әлемнің түпкір түпкірінен келіп жатқан ақпараттар мен жаңалықтар қоғамның ой - санасында да өзгерістер тудыртып, ой өрісіне ықпалын тигізе бастады. Бұрын газет, радио, теледидар бетерінен көрініс тапқан ақпараттар, енді «қоғамдық желі» атты әлем желісінен орын алды. Қоғамдық желіні тек ақпарат алмасу үшін емес, сонымен қатар дипломатия, саясат аясында да қолдануға болатынын түсінген АҚШ, сандық дипломатия (Digital Diplomacy) атты жаңа тұжырымды ғылымға енгізді [1].

«Егер негізгі компоненттерден шықсақ, сыртқы саясат екі элементтен тұрады: ұлттық мақсаттарға қол жеткізу және оларға қол жеткізу құралы. Ұлттық мақсаттар мен ресурстардың өзара әрекеттестігіне қол жеткізу мемлекеттік басқарудың тұрақты субъектісі болып табылады. Кез келген мемлекеттің сыртқы саясатты жүргізудегі деңгейлері бірдей [2]. Осылайша, сыртқы саясаттың элементі сыртқы саясатының мақсаттарына қол жеткізу болып табылса, ал соған қол жеткізетін негізгі құралдарының бірі дипломатия болып табылады.

Қазіргі әлемдегі дипломатияға әсер етіп жатқан негізгі факторлардың бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы (АКТ) үдерістер. АКТ адамдар арасындағы ақпараттармен алмасуға жол ашып қана қоймай, әлемдегі әлеуметтік, саяси және экономикалық аяға күрделі өзгерістер енгізді [3].

Бастапқыда «ақпаратпен алмасу, ақпаратты сақтау, жариялау құралы» ретінде танылған ғаламтор, енді мемлекеттік және жеке қарым-қатынастың негізгі элементі болып табылуда. Facebook, Twitter, Qzone, Snapchat және басқа да әлеуметтік медиа платформаларын күнделікті пайдаланатын 2 миллиардтан астам адам сандық байланыс әлемінен ықпал ету нәтижесінен, миллиардтаған адамдардың күнделікті өмірін өзгертті [4]. Енді бүкіл әлем бойынша ақпарат алмасу, диалог құру 1жыл мен 24 сағатқа теңелді. Әлеуметтік желілер мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар үшін зор мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді, себебі олар ғаламтор арқылы дамып келе жатқан жаңа саяси кеңістіктермен өзара әрекеттесуге жол ашады.

Дипломатияны дәстүрлі жүргізу тәсілі, яғни егемен мемлекеттердің өкілдері арасындағы өзара іс-қимыл бүгінгі күні өзара байланыстағы әлемде, тек елдер емес, жеке тұлғалар мен ұйымдар халықаралық істерде маңызды рөл атқарады. Бірақ АКТ пайда болуының салдарынан, дәстүрлі дипломатия «сандық дипломатия» деген атауға ие болды.

Негізгі бөлім

Сандық дипломатия (Digital Diplomacy) – бұл заманауи ақпараттық – коммуникациялық технологияларды дипломатиялық және сыртқы саяси міндеттерді жүзеге асыру мақсатында қолданатын ақпараттық– технологиялық құрал. Сонымен қатар «желі дипломатиясы» (Net Diplomacy) және «қоғамдық дипломатия Веб 2.0» (Public Diplomacy Web 2.0), электрондық дипломатия, кибер – дипломатия, АҚШ – ның мемлекеттік департаменті «XXI ғасырдың мемлекеттік аппараты» деп атаса, Ұлыбритания «сандық дипломатия», ал канадалықтар оны «ашық дипломатия» деген терминдермен атайды [5].

Манор және Сегевтің пікірлері бойынша, сандық дипломатия, негізінен, елдің сыртқы саяси мақсаттарына қол жеткізу және өзінің имиджі мен беделін белсенді басқару үшін әлеуметтік желі платформаларын кеңінен қолдану дегенді білдіреді. Олар сандық дипломатияны іске асыруда екі деңгейді қолдануға болатындығын аттап өтті. Олар деңгейлер деп сыртқы істер министрлігі пен бүкіл әлемде орналасқан әр елдің елшілігін атады. Осы екі деңгейде әрекет етіп отырған елдер жергілікті аудиторияға бейімделе отырып, сыртқы саясат пен ұлттық брендтер туралы хабарларды тарих, мәдениет, құндылықтар мен дәстүрлер аясында, өздерінің сыртқы саяси және имиджін алға жылжыту мақсатын көздейді [6].

Льюис сандық дипломатияны дипломаттардың бір-бірімен және жалпы жұртшылықпен байланысу үшін сандық байланыс құралдарын (әлеуметтік желі) қолдану деп түсіндіреді [7]. Поттердің айтуынша сандық дипломатия, негізінен, сандық және желілік технологиялар, соның ішінде интернет, мобильді

құрылғылар және әлеуметтік медиа арналарын пайдаланатын дипломатиялық тәжірибие деп атайды [8]. Хансон (2012) оны дипломатиялық мақсаттарға қол жеткізу үшін интернетті және жаңа ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдалану деп айқындайды. Ол сандық дипломатияның сегіз саяси мақсатын белгіледі:

1. Білімді басқару: шетелде ұлттық мүдделерге қол жеткізу үшін ведомстволық және ұлттық білімді пайдалану, бөлісу, оңтайландыру және сақтау.

2. Қоғамдық дипломатия: көшіп – қону барысында халықпен ғаламтор желісі арқылы байланыста болу және жаңа коммуникация түрлерін қолдана отырып, аудиторияның негізгі ойына құлақ салуға, сонымен қатар ақпарат арқылы тыңдаушының көңілін баурап ал.

3. Ақпаратты басқару: қоғамық желі арқылы әлемнің түпкір – түпкірінен келіп түсетін ақпараттарды сарайлай білуге, белгілі бір мемлекет қалыптастырып жатқан саясат туралы мәлеметті аудиторияға мазмұнды – мағыналы етіп жеткізу, пайда болған қоғамдық және саяси қозғалыстарды болжау және олардың алдын алу.

4. Консулдық байланыс және жауап қайтару: дағдарыс жағдайында немесе қандай да бір қиындықтр туындаған жағдайда, сырт елде жүрген ел азаматтарымен тікелей немесе жеке байланыс арналарын құру.

5. Табиғи апаттарға қарсы әрекет: төтенше жағдайларда мемлекет органдарының халықпен қандай да бір кедергісіз байланыс орнату.

6. Ғаламтордың еркіндігі: ғаламторды еркін және қол жетімді ету мақсатында жаңа технологияларды ойлап табу. Бұл сөз бостандығы мен демократияны насихаттау, сондай-ақ авторитарлық режимдерді жою мақсатына байланысты.

7. Сыртқы ресурстар: ұлттық мақсаттарға жету үшін сандық механизмдерді құру.

8. Саясатты жоспарлау: бюрократияны интернационалдандыруға жауап ретінде халықаралық үкімет саясатын тиімді қадағалауды, үйлестіруді және жоспарлауды қамтамасыз ету [9].

Біріккен Корольдіктің сыртқы істер министрлігі және Біріккен Корольдіктің достастық басқармасы (FCO) өз веб-сайтында сандық дипломатияға мынадай анықтама береді:

Сандық дипломатия дегеніміз не? Сандық дипломатия – бұл ғаламтор арқылы сыртқы саяси мәселерді шешу. Бұл тек өзінің құралын өзгерткен күнделікті өмірде қолданып жүрген дипломатия. Ғаламтор арқылы аудиторияның ой – пікіріне назар аударуға, ақпаратты жариялауға, ақпаратқа деген қызығушылықты арттыруға, жаңа және қызықты жолмен бағалауға болады. Ең бастысы, азаматтық қоғаммен, үкімет басындағы және ықпалды тұлғалармен тікелей байланысу мүмкіндігіне жол ашамыз. Сандық дипломатия не үшін қажет және не үшін қолданамыз? Ең бастысы ғалторды, ондағы қоғамдық желі жүйелерін белсенді түрде қолдану арқылы, біз саяси мақсатта жүргізілетін іс – шараларға төтеп бере аламыз. Егер біз цифрлық пікірталасқа қатыспайтын болсақ, әңгімемізді әдепкі бойынша жоғалтамыз. Тек ақпаратты жариялаудан бастау алып, қазір сол жариялаған ақпаратқа жан – жақтан келіп түсетін сын – пікірлерге жауап қатуымыз, мақаланың мемлекеттік, қоғамдық деңгейде талқылануы, ғылымға «сандық дипломатия» атты жаңа ғылыми терминнің енгенін көрсетеді.

Холмстың пікірінше сандық дипломатияға «сандық құралдар мен вертуалды қарым - қатынастың пайда болу себебінен дипломатиялық басқару стратегиясының өзгеруі» деген анықтама береді. Дипломатияның маңызды міндеттерінің бірі – ақпарат жинау және құқықтық жолмен, жіберуші елге қабылдаушы ел туралы толық ақпарат беру, сондай-ақ екі ел арасындағы достық қарым-қатынастарды дамыту [10]. Ақпарат алуан түрлі көздерден жиналуы мүмкін. Соған байланысты ақпаратты саралауға, негізгі кілт сөздерін табуға, мағынасын түсіну үшін сыртқы істер министрлігіне жүгінді. Бір сөзбен айтқанда, барлық сандық дипломатияға қатысты жұмыс сыртқы істер министрлігіне жүктелді.

Сандық дипломатия қоғамдық дипломатиядан туындаған тұжырым. Бастапқыда қоғамдық дипломатияны мемлекеттер өзге елдің мәдениетін, тарихын, салт-дәстүрін, мінез-құлқын түсінуге, сонымен қатар өзге мемлекеттермен қарым-қатынасты құруға, дамытуға және өзге елде өз мүддесін жүргізуге арналған құрал ретінде қолданды. Енді қоғамдық дипломатия сандық дипломатия арқылы жүзеге асырылатын болды. Яғни, сандық дипломатия қоғамдық дипломатияның мақсаттары мен міндеттерін сандық құралдар арқылы іске асыратын болды. Сотириудің пайымдауынша «Жалпы жұртшылықты дипломатиялық теңдікке тарту, сондай-ақ халықаралық дипломатиямен айналысатын мүдделі тараптардың санын көбейту, мемлекеттер арасындағы халықаралық ұйымдар мен халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың өзара іс-қимылынан дамытуға әкелді. Бұрын қоғамдық дипломатияға тек мемлекеттік өкілдер қатысатын болса, қазір қарапайы халықтыңда қатысуына жол ашты» [11]. Іс жүзінде, үкімет пен қоғамның басқа бөліктерінің арасындағы қарым-қатынастарды дамытуда сыртқы істер министрліктің ақпаратты дұрыс өңдеуімен, талдануымен эфирге шығарылуымен байланысты. Бір сөзбен айтқанда, мемлекеттің сыртқы елдегі мүддесін сыртқы істер министрліктің ақпаратты

таратуымен және сол елдің тұрғындарының ақпаратқа деген қызығушылығымен сипатталады. Сандық дипломатиядағы қатынастар келесідей жіктелуі мүмкін:

1. азаматтар мен бұқаралық ақпарат құралдары;
2. азаматтар мен үкімет;
3. үкімет пен бұқаралық ақпарат құралдары;
4. мемлекеттік және мемлекеттік емес субъектілер;
5. мемлекеттік қызмет кеңесшісі және министрлік;
6. үкіметаралық қатынастар (яғни үкіметаралық дипломатияның ресми арналары) [12].

АҚШ Мемлекеттік хатшысының бұрынғы Инновациялық кеңесшісі Хиллари Клинтон сандық дипломатияның үш құрамдас бөлігін анықтады:

1. Ғаламтор платформаларын пайдалану;
2. Ғаламтордың саяси қозғалыстар сияқты халықаралық оқиғаларға қалай әсер ететіндігі туралы ғылыми тұрғыда түсіну үшін технологиялық саясат аясында эксперттік білім саласын құру;
3. Ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың саясатқа және бүкіл әлемдегі экономикалық өсімге ықпал ету үшін қалай тиімді пайдалануға болатындығы [13].

Хансонның пікірінше сандық дипломатия - дипломатиялық мақсаттарға жету үшін ақпараттық – коммуникациялық технологияларды және ғаламторды пайдалану. Сандық дипломатия еліміздің сыртқы саясатын насихаттаудың маңызды құралы болып табылады, өйткені ол тікелей шетелдік мемлекетпен өзара іс-қимыл және өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді [14].

Ростың атуы бойынша коммуникациялық және ақпараттық технологиялардың таралуы тек қоғамның өміріне трансформация әкеліп қоймай, сонымен қатар дипломатияға да өзгерістер енгізді. Дәстүрлі дипломатия тек үкіметаралық қарым-қатынастар мен әрекеттерден тұры. Яғни, ақпараттық жүйе үкіметтен халыққа бағытталған. Әлеуметтік желілердің пайда болуы және ұялы технологиялардың енуінің салдарынан, енді ақпарат үкіметтен халыққа, халықтан халыққа, халықтан қайтадан үкіметке бағытталатын болды [15]. Мұндай іс - әрекет азаматтар мен үкімет арасындағы тікелей байланыс орнатып, дипломаттарға дәстүрлі емес аудиториялармен кездесіп, диалог құру мүмкіндігін береді және өз кезегінде он жыл бұрын мүмкін емес болатын азаматтардың өз үкіметтеріне ықпал етуге мүмкіндік береді.

Әлемдік көшбасшылар мен дипломаттар Твиттер сияқты әлеуметтік желілерді аудиториямен тікелей сөйлесуге және оларға әсер ету үшін қолданады. Сонымен қатар, дипломатиялық қызмет ғаламтор желісінің көмегімен іске асырылатын болды. Бұған дәлел Христодолидстің ойы: «үкімет ғаламторды бірегей дипломатиялық құрал ретінде қолданса болады; оның дұрыс пайдалану арқасында олар әртүрлі мәселелер бойынша өздерінің көзқарастары мен ой-пікірлерін тек мемлекет ішінде емес, сонымен қатар бүкіл әлем бойынша ілгерілете алады. Егер мемлекет ғаламтордың қызметін дұрыс қолданса, онда мемлекет сыртқы істер министрлігі арқылы қабылдаушы елдің алдында мемлекет имиджін дұрыс қалыптастыра алады. Дипломаттар ғаламтордан ақпарат іздейді, әріптестерімен электрондық пошта арқылы байланысады және мәтін немесе жобаларды электрондық форматта үйлестіреді; дипломаттар блогтар мен Facebook сияқты жаңа әлеуметтік желілерді жиі пайдаланудың арқасында, ақпараттармен тез алмасып, байланысты жылдамдатады [16].

Қорытынды

Интернет (әсіресе әлеуметтік желілер) бүгінгі таңда халықаралық қоғамдастықты өзгертті. Бұл дипломатиялық қарым-қатынас үшін сөзсіз арна болды және дипломатия тәжірибесін өзгертті. Ростың атуы бойынша сандық дипломатия дәстүрлі дипломатияның құралын әлеуметтік желі және ақпараттық – коммуникациялық технологиялармен толықтырылған дипломатия түрі. Қазіргі уақытта сыртқы істер министрлігі және елшіліктер әлеуметтік желінің бір бөлігі болып танылады. Дәл әлеуметтік желі сияқты сыртқы істер министрлік пен елшіліктер ақпаратты жариялайды, өндейді және сараптайды. Үкімет өкілдерінің әлеуметтік желілерді пайдалануы саясаткерлер мен азаматтардың арасындағы қарым-қатынасқа жол ашты. Әсіресе Facebook және Twitter сияқты әлеуметтік желілері дипломатияның міндеттерін ел ішінде және ел сыртында орындауда үлкен рол атқарады. Осындай әлеуметтік желі арқылы сырт елмен байланыс шетелдік аудиторияға тиімді әсер етуге және дипломатиялық мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сандық дипломатия дәстүрлі дипломатияның қызметінің өзгеруіне әкелді. Сондай-ақ сыртқы істер министрлігінің құрылымдары мен үдерістерінің өзгеруіне әкелді. АКТ үдерісінің дамуы ақпараттық ағымдардың барлық жерлерге таралу жолдарын қадағалауға, ақпараттың тез және кеңінен таралуына жол ашты, бұл өз кезегінде адамдарға өз пікірлерін айтуға, тіпті саясаткерлерге әсер етте бастады.

Сандық дипломатия және тұтастай алғанда ғаламтор отандық және шетелдік аудиторияларға мемлекеттің сыртқы саяси ұстанымдарын жүргізуге елеулі көмек көрсете алады.

Сонымен қатар сандық дипломатия әрқашан қаржылық шығындарды қажет етпейді, керісінше, шығынды азайтуға бағытталады. Адам факторы мұнда аса маңызды болып табылады – қызметкерлердің дамуы, жаңа технологияларды меңгеруі, жұмыс уақытының бөлігін ғаламтордағы аудиторияға бөлу, электрондық ақпараттарды өңдеуге, ақпараттық технологияларды жасауға жол ашады. Әрине, сандық дипломатияның да хакерлік, ақпараттың сырттан тыс жерге кетіп қалуы (утечка информации), ғаламторды пайдаланушылардың анонимділігі және т.б. осы сияқты тәуекелдер бар. Дегенмен, халықаралық тәжірибе цифрлық дипломатия құралдарын шебер қолдануға оған инвестиция жасайтын адамдарға жақсы дивидендтер әкелуі мүмкін екендігін көрсетеді. Оған дәлел АҚШ-ның сандық дипломатияны жүргізу тәсілі.

Сандық дипломатияны дамыту мүмкіндіктері ұлттық ақпараттық-коммуникациялық стратегияның жетіспеушілігі, осы аядағы мамандардың жеткіліксіз саны мен бірқатар тәуекелдермен шектеледі. Бұдан басқа, әлеуметтік медианың тиімділігін бағалау үшін құралдар қажет. Қазір «лайк», «фолловер», «твит/ ритвит» маңызды емес, маңыздысы жіберілген ақпаратқа аудиторияның әсерінің өлшемі және сандық дипломатияның аудитория ақпаратты қабылдағанда тигізген әсерінің өлшем бірлігі. Сандық дипломатия классикалық дипломатияның орнын баса алмайды, бірақ бұл сандық дипломатияны тиімді пайдалану арқылы мемлекетаралық қатынастар мен сыртқы саясат саласындағы мемлекеттің жұмысын күшейте алады. Ақпаратты алмасу үдерісімен, сандық дипломатия саясатта, қоғамда өзінің ықпалын күшейтуде. Соның салдарынан, сандық дипломатияның келешегі бүгінгі күнмен көрініс табады.

Сыртқы істер министрліктері үшін сандық дипломатияның уақыты келді. Сыртқы істер министрлігі өз таңдауын жасау қажет: өзгерістерді бақылап қана қоюға және технологиялық прогрестен аулақ болуға немесе осы шындықты қабылдауға және онымен сандық дипломатияның мүмкіндіктері мен артықшылықтарына ие болуға.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Abbasov, A. (2007). *Digital diplomacy: Embedding information and communication technologies in the department of foreign affairs and trade*. Retrieved from http://www.academia.edu/1058526/Digital_Diplomacy_Embedding_Information_and_Communication_Technologies_in_the_Department_of_Foreign_Affairs_and_Trade
2. Cave D. (2015). *Failing to exploit the net for foreign policy gain limits our global influence*. Retrieved from <http://www.theage.com.au/comment/global-diplomacy-has-gone-digital-and-australia-has-been-left-behind-20150922-gis6tg.html>
3. Cave D. (2015). *Failing to exploit the net for foreign policy gain limits our global influence*. Retrieved from <http://www.theage.com.au/comment/global-diplomacy-has-gone-digital-and-australia-has-been-left-behind-20150922-gis6tg.html>
4. Chernenko E. (2013). *Digital diplomacy: Threat or opportunity?* Retrieved from http://rbth.com/international/2013/03/14/digital_diplomacy_threat_or_opportunity_23865.html
5. Hallams E. (2010). *Digital diplomacy: The internet, the battle for ideas & US foreign policy*. *CEU Political Science Journal*, 5, 538-574.
6. Manor I., & Segev, C. (2015). *America's selfie: How the US portrays itself on its social media accounts*. In C. Bjola & M. Holmes (Eds.), *Digital diplomacy: Theory and practice* (pp. 89–108). New York, NY: Routledge.
7. Lewis D. (2014). *Digital diplomacy*. Retrieved from <http://www.gatewayhouse.in/digital-diplomacy-2>
8. Potter E.H. (2002). *Cyber-diplomacy: Managing foreign policy in the twenty-first century*. Ontario: McGill-Queen's Press.
9. Hanson F. (2012, October 25). *Baked in and wired: eDiplomacy@State*, *Foreign Policy Paper Series no 30* (pp. 1–41), Washington, DC: Brookings Institution.
10. Hallams E. (2010). *Digital diplomacy: The internet, the battle for ideas & US foreign policy*. *CEU Political Science Journal*, 5, 538–574.
11. Sandre A. (2012). *Twiplomacy is bringing diplomacy back to relevancy*. Retrieved from <http://www.diplomacy.edu/blog/twiplomacy-bringing-diplomacy-back-relevancy>
12. Ritto. L. (2014). *Diplomacy and its practice vs digital diplomacy*. Retrieved from <http://www.diplomatmagazine.nl/2014/10/18/diplomacy-practice-vs-digital-diplomacy-2/>
13. Melisse J. (2013). *Public diplomacy*. In A. Cooper, J. Heine, R. Thakur (Eds.), *The oxford handbook of modern diplomacy* (pp. 436–452). Oxford: Oxford University Press.

14. Hanson, F. (2012, October 25). *Baked in and wired: eDiplomacy@State*, Foreign Policy Paper Series no 30 (pp. 1–41), Washington, DC: Brookings Institution.

15. Ross A. (2011). *Digital diplomacy and US foreign policy*. *The Hague Journal of Diplomacy*, 6, 451–455. <http://dx.doi.org/10.1163/187119111X590556>

16. Holmes, M. (2015). *The future of digital diplomacy*. In C. Bjola & M. Holmes (Eds.), *Digital diplomacy: Theory and practice* (pp. 199–206). New York, NY: Routledge.

МРПТИ 11.25.15

А.А. Төкеева¹

¹*Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ «6D020200 – Халықаралық қатынастар» мамандығының Ph.D докторанты, Алматы, Қазақстан*
e-mail: t_asya88@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: ЗАМАНАУИ КЕЗЕҢНІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл зерттеу жұмысында Қазақстан мен Қытай арасындағы стратегиялық әріптестікке қатысты мәселелер, сондай-ақ оның өткені, бүгінгі және ертеңі қарастырылады. Қазақстан мен ҚХР серіктестігіне жаңа бірқырынан қарауға тырыстық. Екі елдің іскерлік ынтымақтастық әлеуеті әлі де жоғары екенін көреміз және оның болашағы аса зор екенін де байқаймыз. Алайда осы уақытқа дейінгі тәжірибеміз, жеткен нәтижелеріміздің қорытындысы бойынша негізгі мәселелерді шеше алдық па? Алға қойған мақсаттарымызға жете алдық па? Екі елге пайдасы тиіп жатыр ма? Қазақстан өз экономикасын әлем бойынша қарқынды дамыта ала ма? Осы сияқты түрлі сұрақтарға жауап іздей отырып қазіргі жаһандану заманында түрлі қауіп-қатердің алдын алып, дұрыс қадам жасауға жол береді. Осылайша ортақ күш-жігер жұмсаудың нәтижесінде, біз екі ел бейбітшілікпен, тұрақтылықпен алға қойылған мақсаттарымызға сенімді жете аламыз. Мақалада Қазақстан мен Қытайдың мәдени қарым-қатынасында екі ел арасында жиырма бес жыл көлемінде қол жеткізген ынтымақтастықтары мен солындымақтастық шеңберінде атқарған нақты шаралары жайында қысқаша баяндалған.

Түйін сөздер: Қазақстан, Қытай, халықаралық қатынастар, ШЫҰ, қауіпсіздік, ынтымақтастық, бүгінгі және ертеңі, негізгі ынтымақтастық бағыттары.

А.А. Токеева¹

¹*Specialty "6D020200 – International relations". KazUIR and WL,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: t_asya88@mail.ru*

KAZAKH-CHINESE COOPERATION: THE MAIN DIRECTIONS OF THE MODERN PERIOD

Abstract

This article is devoted to the development of Kazakh-Chinese cooperation at the present stage. The interactions of the two camps and common tasks within the framework of international regional associations are analyzed. The article considers the latest agreements in this field at the present stage. In this research paper, we have tried to give a new opinion to the cooperation between China and Kazakhstan in the context of these projects. The relations of partnership and strategic interaction of Kazakhstan and China, recognized by the parties as “new type of relations”, have accumulated considerable experience of cooperation in various fields. Twenty-five years of contacts that began after the declaration of independence of Kazakhstan provide a wealth of research material. 25 years of communication, cooperation in many areas give the right to raise other questions: what were the main problems that the partners managed to solve? What benefits did the partnership bring to the other side? What should Kazakhstan do to get a greater effect from interaction with a partner that is developing its economy on a larger scale, purposefully, and at a faster pace? The above questions also require scientific

understanding. Analysis of the achievement of mutually beneficial results makes it possible to consolidate the ways and means of achieving them. Identification of miscalculations allowed to prevent their development into a problem, to eliminate errors for the sake of preserving and continuing equal relations.

Keywords: Kazakhstan, China, international relations, SCO, benefits and prospects, the main directions of the modern period.

Токеева А.А.¹

*¹Ph.D докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Специальность «6D020200 – Международные отношения», Алматы, Казахстан
e-mail: t_asya88@mail.ru*

КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ПЕРИОДА

Аннотация

Данная статья посвящена развитию казахстанско-китайского сотрудничества на современном этапе. Анализируются взаимодействия двух стран и общие задачи в рамках международных региональных объединений. Статья рассматривает последние договоренности в этой области на современном этапе. Отношения партнерства и стратегического взаимодействия Казахстана и Китая, признанные сторонами «отношениями нового типа», накопили значительный опыт сотрудничества в разных сферах. Двадцать пять лет контактов, начавшихся после провозглашения независимости Казахстана дают богатый материал для исследований. 25 лет общения, сотрудничества во многих сферах дают право поставить и другие вопросы: какие главные проблемы удалось решить партнерам? Какую выгоду принесло партнерство той и другой стороне? Что следует сделать Казахстану для получения большего эффекта от взаимодействия с партнером, развивающим свою экономику более масштабно, целеустремленно и более быстрыми темпами? Выше поставленные вопросы также требуют научного осмысления. Анализ достижения взаимовыгодных результатов дает возможность закрепить пути и способы их достижения. Выявление допущенных просчетов позволяет предотвратить их перерастание в проблему, устранить просчеты ради сохранения и продолжения равноправных отношений.

Ключевые слова: Казахстан, Китай, международные отношения, ШОС, выгоды и перспективы, основные направления современного периода.

Қазақстан мен Қытай арасындағы қарым-қатынастар екіжақты және көпжақты жүйемен дамып келеді. Өйткені екі ел арасындағы ұзақ тарихи байланыстар мен географиялық орналасуының жақындықтарымен қоса, өзара ортақ мүдделіктер өзара байланыстарды дамытып, терендетуде. Тақырыптың өзектілігін төмендегі факторлармен дәйектеуге болады. Біріншіден, бүкіл әлемге әйгілі Ұлы Жібек жолы екі ел арасындағы ғасырларға жалғасқан достықтың нақты айғағындай. Біздің еліміз Қазақстанның тәуелсіздігін алғашқылардың бірі болып таныды және онымен дипломатиялық қарым-қатынас орнатты. Сол сәттен бері Қазақстан мен Қытай қарым-қатынасы қауіпсіздік саласынан бастап ғылым-білім саласына дейінгі барлық бағытта қамтыған екі мемлекет арасындағы қатынастар жоғары қарқынмен күн өткен сайын даму үстінде. Қазақстан мен Қытай Халық Республикасы ресми қарым-қатынас орнатқан жиырма бес жыл көлемінде көптеген тарихи маңызы зор келісімдерге қол жеткізді. Белгілі құжаттар мен құрылымдар екі мемлекеттің тұрақты әрі табысты, ұзақ мерзімді стратегиялық әріптестік негізінде даму жолының құралы болып саналады. Қытайдай алып мемлекетпен стратегиялық әріптес болу кез келген мемлекет үшін сыртқы саясатындағы үлкен жетістік. Қытай Халық Республикасының сыртқы саясатында стратегиялық әріптестікке ерекше мән беріледі. Осы уақытқа дейінгі алған екі ел арасындағы ынтымақтастықтың нәтижелері бойынша ҚХР мен әріптестіктің жарқын болашағы үшін Қазақстан алдыға нақты мақсаттар мен стратегиялар қою керек.

Екіншіден, халықаралық қатынастарда «Әріптестік», «Стратегиялық ынтымақтастық» терминдерінің нақты қалыптасқан түсінігі жоқ. Бұл терминдерді қарастыру арқылы Қазақстан мен Қытай Халық Республикасы ынтымақтастық қарым-қатынасының негіздері мен болашағына көз жүгірте аламыз.

Үшіншіден, екі ел арасындағы байланыстарға сызат түсірер мәселелер толық шешімін тапқан соң, қос мемлекет ұзақ мерзімді ынтымақтастық үшін стратегиялық әріптеске айналды. Бірақ, қазіргі таңда желіде жүрген түрлі әңгімелер, әлемде болып жатқан қауіп-қатерге байланысты алдымен өз еліміздің ұлттық қауіпсіздігімізді, шекаралық мәселелерді, өзімізге тән қызығушылығымызды ойлағанымыз жөн.

Өйткені 15-20 жылдан кейін екі ел арасындағы қарым-қатынас қандай жағдайда болатынын болжау өте қиын.

Қазақстанда тәуелсіздіктің алғашқы қадамы, бірлік пен қауіпсіздікті, ұлттық мүддені қорғауға бағытталып, жаңа заман тарихындағы мемлекет пен саясаттың негізі қаланған шешуші кезеңдерден өтті. Мысалы, ғаламдық геосаяси өзгерістер кезеңінде халықаралық экономикалық байланыстарды қалыптастыру мен жүйеге келтіруде жауапты тоқтамдарға келу, шекараның заңды түрде бекітілуі, әсіресе аймақтық және жаһандық бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау. Атап айтқанда, АҚШ, Ресей, Қытай, Еуропалық одақ, көрші елдермен өзара ынтымақтастықтың орнауы, БҰҰ, ТМД, ЕҚЫҰ, ИЫҰ және тағы басқа ұйымдарға Қазақстанның кіруі, Семей полигонының жабылуы үлкен қадам еді. Тәуелсіздікпен келген қазақ елінің сыртқы байланысындағы көрші елдермен дәстүрлі достық қарым-қатынастың қалпына келуі және орнығуы. Алғашқылардың бірі болып Қазақстан тәуелсіздігін мойындаған және бес ядролық мемлекеттің қатарында елімізге қауіпсіздік кепілдігін берген Қытаймен арадағы мәдени-экономикалық, саяси-дипломатиялық қарым-қатынастардың орны ерекше [1, 84].

Қытайдың Орталық Азия мемлекеттеріне қатысты да өзіндік саясаты бар, 1996-1997 жылдары-ақ бұрынғы кеңес-қытай шекарасы аймағындағы жылдар бойғы шекаралық мәселелерді реттейтіндей біршама келісімдер жасалған еді. Сонымен бірге «Шанхай бестігі» аясында Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШОС) құрылуымен қытай сарапшыларының сараптамасы бойынша Бейжің қаласының орталықазиялық стратегиясы анықталған еді және бұл аймаққа маңызды мүдделіліктері мен қағидалық әзірлікпен келген-ді. Қытай үкіметі Батыс аймақтардың экономикалық дамуына үлкен назар аударып, ірі ауқымды деңгейдегі мемлекеттік қаржылық саясатты жүзеге асыруға тәуекел ете алды. Яғни, кезінде Дэн Сяопиннің «...аймақтық экономиканы дамытуға қолдау көрсету» қажеттігі туралы тұжырымын жүзеге асыруды, ҚХР төрағасы Цзян Цзэминь: осы аймақтарда экономикалық құрылысты дамытудың нәтижесінде, жергілікті халықтың тұрмыс жағдайының жақсаруына, ұлттаралық қатынастардың көкейкесті мәселелерінің шешілуіне, аймақтың тұрақтылығына әсер етуші сепаратистік әрекеттердің азаюына мүмкіндік беретінін атап өткен. Қытай тарапы «Батыс аймақтарды игеру» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыра отырып, Қазақстан-Қытай қарым-қатынастарын дамыту бағытында нәтижелерге де қол жеткізді [2,5]. Қытай Халық Республикасы Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін алғашқылардың бірі болып (1991 жылдың 27 желтоқсанында) таныған мемлекеттердің бірі. 1992 жылдың 3 қаңтарында екі ел арасында ресми дипломатиялық қатынас орнады. Екі ел арасындағы келісімдер нәтижесінде, 2002 жылдың 11 мамырында Бейжің қаласында «Шекараны демаркациялау туралы» хаттамаға қол қойылды. Сонымен қатар Қазақстан-Қытай аралық бейбіт аймақ және Шанхай ұйымы, оның ішінде қауіпсіздікті және терроризммен күресті қамтамасыз ету аясында екі ел арасындағы қарым-қатынастар жолға қойылды. Шетелдік сарапшылардың айқындауынша ХХІ ғасыр Азия ғасыры болады. Қытайтанушы зерттеушілер екі ел арасындағы дипломатиялық қатынастар дамуын үш кезеңге бөледі:

– бірінші кезең 1992-1998жылдар аралығы. Жоғары дәрежедегі өзара іс-сапарлар, әртүрлі деңгейдегі келіссөздер, екі ел қатынастарын дамытудың құқықтық негіздерін қалыптастыру және түйіткілді мәселелерді шешеу;

– екінші кезең 1998-2005 жылдар аралығы. Қазақстан мен Қытай елінің «стратегиялық әріптес мемлекеттер» деңгейіне көтерілуі;

– үшінші кезең 2005 жылдан қазіргі кезеңге дейінгі мерзімді жалғастырады.

Екі ел арасындағы қатынастардың дамуы, энергетикалық саладағы екі жақты және көп жақты ынтымақтастықтың, сауда айналымының қарқынды дамуы және тағы басқа. 2004 жылы Қазақстан мен Қытай арасындағы тауар айналымы ұйымдастырылмаған сауданы ескермегенде 2,7 млрд. АҚШ долларын құрады. Жалпы ҚХР-на қазақстандық экспортқа 9,8 пайызы, ал импортта 5,9 пайызды құрады. 2005 жылдың соңында пайдалануға берілген «Атасу-Алашанькоу» мұнай құбыры тауар айналымын өсірді. Оның ұзындығы 988 шақырым, құбыр диаметрі – 813мм, алдыңғы кезеңдегі жыл сайынғы өткізу қабілеті – 10 млн. тонна, жүзеге асырудың кейінгі екінші кезеңінде 20 млн. тоннаға ұлғайту көзделді [3, 110].

Егер де жалпы Қытайдың сыртқы саудасында Орталық Азияның орны соншалықты айқын болмағанымен, ҚХР Шыңжаң өлкесі мысалында алғашқы орында және баламасы жоқ серіктес. Ең өзектісі транзиттік көлік дәліздері болып саналады. Орталық Азия Шығыс пен Батыстың арасындағы тасымал көпірі қызметін атқарады. Орталық Азияның ауқымды көлемдегі қазбалы байлықтары «қытайлық экономиканың жылдам дамуы үшін аса маңызды. ШЫҰ арқылы Қытай өзінің Орталық Азия аймағымен экономикалық қатынастарға Қытай басшылығы Орталық Азия елдерімен арадағы ынтымақтастықтың экономикалық саласындағы мұнай және газ кендерін барлау, игеру және тасымалдау мәселесіне ерекше мән беріп отыр. Қытай ұлттық мұнай-газ компаниясы (CNPC) 2007

жылдың шілдесінде Түрікменстан елімен Қытай – Орталық Азия газ құбыры арқылы жылына 30 миллиард кубометр газ тасымалдау туралы келісімге келді. Бұл газ құбыры Түрікменстан мен Өзбекстан шекаралық аймағындағы Гейдаму жерінен бастау алып, Өзбекстан және Қазақстан территориясы арқылы Қытайдың солтүстік-батыс провинциясы Хиньян жеріндегі Батыс-Шығыс қытай газ құбырының екінші тармағына барып қосылады. Газ құбырын салу мұнай мен газ тұтынушылар мен шығарушылардың ортақ мүддесін көздейді. Қытай өзінің ортазиялық көршілерін қарқынды дамып келе жатқан экономикасын тұрақты энергия көздерімен қамтамасыз етіп отыратын стратегиялық серіктес ретінде қарастырса, ОА елдері әлемдегі екінші орындағы экономикалық даму көрсетіп отырған нарықты Ресей мен Еуропа сұранысына балама ретінде қарастырады. Орталық Азия елдері ішінде Қытайдың Қазақстан мемлекетімен энергетика саласындағы ынтымақтастығы бірінші орында тұр. Бұған бірнеше объективті себептер бар, біріншіден Қытай мен Қазақстан елдері арасындағы шекаралық түйісу аймағы басқаларға қарағанда айтарлықтай ауқымды, екіншіден Қазақстан басқа Орталық Азия елдерімен салыстырғанда табиғи энергоресурстар (көмірсутегі) жағынан біршама бай, үшіншіден, Қазақстан Республикасындағы экономикалық қатынастар мен кәсіп жүргізудің барынша либералды болуы мен инвестициялық климаттың қолайлы болуы шетелдік, оның ішінде қытайлық инвесторлардың тартылуына жеңілдік береді, төртіншіден, Қазіргі таңда Қазақстан елі өзінің саяси тұрақтылығы жағынан шетелдік инвесторларға кепілдік бере алады [4, 23].

Заманауи Қазақстан-Қытай экономикалық қатынастарында бірнеше үдерістердің орын алғандығы байқалды. Біріншіден, ірі экономикалық жобаларды жүзеге асыруға аяқ басу кезеңі. Екіншіден, Қытай елі Қазақстанның мұнай-газ саласындағы өзінің ықпалын арттыруға мүдделі. Үшіншіден, Қытай басылымдарындағы Қазақстанның инвестициялық ахуалының нашарлығы туралы әсіре ақпаратқа қарамастан қытайлық кәсіпкерлердің Қазақстан нарығына кіре бастауы. Қазақстан нарығына келген ең бірінші қытайлық компания – Қытай ұлттық мұнай компаниясы (ҚҰМК – CNPC) болды, оның өкілдігі 1995 жылдың ортасында Қазақстанда «СНПС – Ақтөбемұнайгаз» АҚ деген атаумен тіркелді. 1990 жылдың орташениндегі басылымдар мен сол жылдардағы «ҚазМұнайГаз» ҰК» АҚ ресми құжаттары бойынша талдау, аталынған кезеңнен бастап Қазақстан жерінде «СНПС – Ақтөбемұнайгаз» АҚ деген атпен жұмыс істей бастаған компания туралы мәлімет бар. Дәл осы кезде тендерге «Өзенмұнайгаз» АҚ 60% мемлекетік акциясы да салынды. Бұл тендерге АМОСО (АҚШ), Unocal консорциумына (АҚШ) кіретін Petronas Charigali (Малайзия) және қытайлық CNPC қатысты. 1997 жылдың 4 маусымында «Ақтөбемұнайгаз» АҚ бойынша бірінші тендерде жеңімпаз ретінде CNPC танылды.

2001 жылдың желтоқсанында Қазақстан-Қытайдың «Мұнайтас» БК құрылды, оның негізгі мақсаты Батыс Қазақстан – Батыс Қытай мұнай құбырының маңызды бөлігі болып саналатын Атырау – Кенкияк желісінің құрылысын бастау болатын. Ал 2002 жылы CNPC өзінің инвестициялық міндеткерлігінің бес жылдық жоспарын орындады. Қазақстан-Қытай энергетикалық ынтымақтастығы үшін 2003 жыл өзгерістерге толы және жетістікті жыл болды. АҚШ-тың Ирак жеріндегі әскери компаниясы ҚХР энергетикалық қауіпсіздігі үшін үлкен қатер болды. Сондықтан да, Қытай өзінің әлемдік деңгейдегі энергетикалық дипломатиясын белсенді түрде жүргізе бастады және де бұл үрдістен Қазақстан да сыртта қалған жоқ [3, 25].

Бұған сыртқы шикізат нарықтарын игеруге қатысты саясаттың өзгеруі, Ирактағы соғыстың Таяу Шығыс аймағынан Қытайға келетін энергоресурстардың тасымалын қиындатуы, Қытайдың мұнай тасымалы туралы келісімдер жасаған ЮКОС компаниясының ыдырай бастауы, өзінің Орталық Азия аймағындағы ықпалын күшейтуге жағдай жасайтын «Ангарс-Дацин» мұнай құбырының салынуына қатысты туындаған түсініксіздіктер, Орталық Азияның энергоресурстық мүмкіндігін пайдалануға бағытталған Қытайдың «Батыс аймақты игеру» бағдарламасының қабылдануы секілді шаралар ықпал етті. Осы мәселелердің барлығы жинақтала келіп, Қытайдың Каспий аймағының Қазақстандық, артынан Түркменстан мен Өзбекстандық бөлігіндегі белсенділігінің артуына ықпал етті [2, 6].

Жалпы нарықтық қатынастар заңдылығына сәйкес түрлі технологиялық әдістерді шебер пайдалану және оны жоспарлы түрде реттеу тетігін игеру нәтижесінде Қытайдың 2001-2005 жылдар аралығындағы сауда айналымы 3 есеге өскен. Осы жылдар ішінде Қытайға тікелей шетелдік инвестициядан 600 млрд. доллар енгізілсе, америкалық құнды қағаздарға Қытай 700 млрд. доллар салған. 2001-2007 жылдары Қытай сыртқы саудасының орта есеппен жылдық өсімі 21,6% , әлемдік қаржы дағдарысы болған 2008 жылы 17,2% құраған. 2010 жылғы Қытайдың тауар экспорты және импортының жалпы көлемі 34,7% өскен.

Бейжіңдегі ҚХР төрағасы Ху Цзиньтаомен (Жалпықытай халық өкілдері жиналысының тұрақты комитетінің төрағасы У Банго және ҚХР Мемлекеттік кеңесінің премьері Вэнь Цзябаомен кездесуде) жүргізілген келісімдер нәтижесінде достық және іскерлік тұрғысында өзара көзқарстар мен пікір алмасулар, жаһандық қаржы дағдарысына қарсы іс-қимылдар, сонымен қатар өзара мүдделілік

тұрғысындағы халықаралық және аймақтық мәселелерекіжақты қарым-қатынастар бойынша ортақ мәмілеге жеткізді: Қазақ-қытай стратегиялық серіктестігінің орнауы мен дамуының екі мемлекет және бүкіл аймақтағы бейбітшілік, тұрақтылығы мен дамуына әсерінің мол екендігі айқындалды. Осы кезеңге дейінгі жасалынған келісімдер мен декларациялар негізінде және стратегиялық серіктестіктің жан-жақты дамуын екі жақтың да жалпы ұмтылысына негізделген, екі тараптың екі елдің сыртқы саясатының басым бағыты, екі мемлекет пен олардың халқының түпкі мүддесіне жауап беретіндігі, тараптардың жоғарғы дәрежедегі саяси диалогтарды қолдайтындығын және нығайтатындығын, сауда-экономикалық, энергетикалық, көлік, ғылыми-техникалық, мәдени-гуманитарлық және басқа салаларда ынтымақтастықты кеңейтетіндігі және т.б. 16 тармақтан тұратын мәмілеге келіп, кездесу аясында 15 құжатқа қол қойылды [3 с. 97].

Өзара қарым-қатынас 2009 жылдың 12 желтоқсанында Елбасы шақыруын қабыл алған ҚХР төрағасы Ху Цзиньтаоның келуімен Ақордада жалғасын тауып, «Түркменстан-Өзбекстан-Қазақстан-Қытай» газ құбырының қазақстандық бөлігін пайдалануға берілуінің салтанатты тұсау кесу рәсімі өткізілді. Бұл ежелгі Жібек жолындағы дәстүрлі қарым-қатынасты қалыпқа келтірудің ерекше жаңа кезені, шындығында «барлық тиімді, келешектің стратегиялық жобасы» еді. Қытай мемлекетіне Қазақстан Орталық Азия республикалары ішіндегі ең жақын көрші деуге де болады. Қазақстан Қытай мен Ресей арасындағы географиялық жағынан ғана емес, сол сияқты саяси, экономика және қауіпсіздік салаларында да Қытай мен Ресей ортасында. Тәуелсіздік жылдарындағы ашық пікір алысулар мен уағдаластықтар және олардың нәтижелері қазақ еліндегі тоталитарлық тәртіп кезеңіндегі «қытайдың қысым жасау теориясын» сейілтті, тіпті болашаққа біріккен жаңа жобалар жасалуда. Қытайдың жұмыссыздар санын азайту ғана емес, бизнес саласын кеңейту мақсатында еңбек қызметін сыртқа шығаруға да қызығылушылығы мол. Мәселен, 2005 жылдың қараша айындағы мәлімет бойынша шетелге 560 мың жұмысшы күші шығарылған, бұл 2004 жылдың аяғындағы мәліметпен салыстырғанда 29 мың адамға көбейген. Шекаралық қызметкерлердің статистикасы бойынша 1993-1995жж. Қазақстанға 130-150 мың қытай азаматтары қоныстанған. Бұл оралмандардың Қазақстанға келіп орналасу кезеңімен тұспа-тұс. Елге заңды да заңсыз жолдармен де келгендер болды. 2006 жылдың наурыз айының соңындағы ҚР ІІМ мәліметі бойынша Қазақстан Республикасында ҚХР-ның 3140 азаматтары тұрақты тұрған, оның ішінде: дүңғандар-7, қазақтар-2595, ханьцзылар-356, корейлер-8, моңғолдар-1, орыстар-40, татар-4, өзбектер-1, ұйғырлар-126 және немістер-2. Көші-қон саласында да жауапкершіліктің ұшы адамдардың қауіпсіздігін сақтайтын екі жақты құқықтық тетіктердің ырақты жүргізілуіне байланысты. Шетелдік сарапшылардың «екі жақты қарым-қатынас жеке тәуелсіз мүдделерді де көрсетеді» деген пікіріне қосылуға болады, оған қосатынымыз мемлекетаралық қарым-қатынастар сол елдердің азаматтарының құндылықтарына сәйкес дамытылған жағдайда достық пен ынтымақтастықтың ұзаққа созылары анық[5 с.10].

Отандық сарапшылардың ҚХР Қазақстандағы энергетикалық саясатының қолайсыз болуы мүмкін аспектілері жөніндегі тұжырымдары ескеруді қажет етеді, ол: демографиялық қысым мен экологиялық қатер. Бірінші мәселе бойынша кәсіпорындарға мамандар тарту тікелей жергілікті әкімшіліктің жанашырлықпен араласатын жұмысы. Оның жемқорлықпен ұштасуы мемлекеттік қызметкерлердің әлеуеті мен имиджіне нұсқан келтіріледі. Сондықтан заңды бел ортадан басып жұмысқа шетелдік еңбек күші тартылады. Ал екінші аспекті бойыншаҚытайлық мұнай компанияларының экологиялық нормаларды сақтамауы ҚХР өз ішінде және Ресейдің Қиыр Шығысында экологиялық апаттарға алып келген еді. Қытайдың Қазақстан энергетикалық нарығындағы белсенді әрекет етуі тек қаржылық, яғни пайда, кіріс табу ғана емес, сонымен қатар өзінің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Өйткені, Қазақстан Қытайдың энергоресурстарды тасымалдаушы елдердің алдыңғы қатарында емес. ҚХР-ды мұнай өнімдерімен негізгі жабдықтаушы ретінде Орта Шығыс пен Африка аймағы алда келеді. Сондықтан да, Қытайдың Қазақстан энергетикалық нарығында әрекет етуі тек экономикалық қана емес, сонымен бірге саяси астарға да ие. ҚХР Қазақстанның энергетикалық саласын дамыту арқылы өз аймағындағы, ешкімге тәуелді емес (АҚШ пен РФ Орталық Азия аймағындағы ықпалдарын арттыруына жол бермеу) энергетикалық нарық арқылы өз тұтыну сұранысын қанағаттандырып отыр. Ал өз тарихында көп салалы саясат ұстанып, әлемнің алдыңғы қатарлы елдерімен ЕҚБҰ және ИБҰ секілді халықаралық беделді ұйымдармен тең дәрежедегі қарым-қатынастағы Қазақстан да шығыстағы көршісі – Қытаймен стратегиялық серіктестікке барып, тату көрші ретінде байланыстар орнатуды мақсат етеді. «Ғасыр жобасы» аталған Каспий теңізі мен Шығыс Қытайды жалғайтын мұнай-газ құбыры жобасы және Шығыс Еуропа – Шығыс Қытай көлік жолы жобасының жүзеге асырылуы болашақтың экономикалық кеңістігін ашады. Теңіз жолына қарағанда Қазақстан арқылы Еуропа мен Қытай арасындағы жер үсті қатынасының ара салмағы 3,5 есе азаяды. Бұл тұста Қазақстанда жан-жақты мемлекеттік мүдде тарапынан сол кеңістіктегі ауқымды жұмыстарды

игере алатындай көзі қарақты білікті мамандар әлеуеті даяр болуы шарт. Сан-салалы қарым-қатынастар легі артады. Осы орайда, шетелде, оның ішінде ҚХР-да 2010 жылы білім алған қазақстандық студенттер саны – 7874 болса, 2011 жылы оның саны - 8287-ге өскен. Бұл ел келешегінің адами құндылығы, яғни біріккен өндіріс орындары мен кәсіпорындар, білім және ғылым, техника мен технология саласын дамытуға жұмсалады деген үміттеміз. Екі ел арасында жоғары білім беру туралы өзара сенім келісімі жасалынған. Астана, Алматы, Қарағанды және Ақтөбе қалаларында Конфуций институты жұмыс атақарады. Мұндай гуманитарлық сала байланысына туризм индустриясы да үлесін қосатын болады [5 с.84].

2013 жылы сәуірдің 5-9 күндері Қазақстан Республикасы Президенті Н.А. Назарбаев ресми сапармен Қытайда Боаос Азиялық Форумның 12-ші сессиясының жұмысына қатысты. Бұл тарихи іс-шараға Мексиканың, Перудің, Финляндияның, Алжирдың, Мьянманың, Замбияның, Брунейдің басшылары, Австралияның, Камбоджидың және Жаңа Зеландияның премьер-министрлері қатысты. Сонымен бірге үкімет басшылары, халықаралық ұйымдардың жетекшілері, белгілі іскерлер және ғалымдар да (Кристин Лагард, Билл Гейтс) қатысты [6 с.15]. Өзара пікірталасу алаңының ашылуында, Қазақстанның Мемлекет басшысы форумның өзектілігі – алғаш рет Азиядағы басты өндірістік әлеуеттің жинақталуымен, дүниежүзіне белгілі экономикалық ықпалды орталықтардың топтасуымен түсіндірді. Ал болашағына байланысты, Форум – Азия даму идеялары мен модельдерінің себепкері болатынына сенім ұялатты. Н. Назарбаев пен Си Цзиньпин кездесуде дәстүрлі түрде екі жақтың сауда-экономикалық қарым-қатынастарын жалғастыруына басты көңіл бөлді. 2015 жылға дейін қазақстан-қытайлық тауар айналымын (2012 жылы 18%-ға өскен еді) 40 миллиард АҚШ долл. дейін көбейту туралы келісілді. Сонымен бірге ҰӘҚ «Самрұқ-Қазына» және Қытайдың халықаралық саудасын қолдау комитеті арасында Қазақстан-Қытай Іс кеңесін құру туралы келісім-шартқа, және де ҰӘҚ «Самрұқ-Қазына» мен және СИПС Group арасында экономикалық және инвестициялық қарым-қатынасты нығайтудың Жол картасына қол қойылды. Келіссөздер барысында көлік және шекара аймақтық ынтымақтастық салаларындағы қарым-қатынастарға қатысты өзекті мәселелер қаралды. Қазақстаннан Қытайға бидай және ұн жеткізу, Қытай аумағы арқылы «үшінші елдерге» тасымал туралы келісім пайда болды. ҚР Президентінің Қытайға сапарының маңызды нәтижесі - екі елдің трансшекаралық өзен ресурстарын тиімді игеру туралы келісім болды [7, с.41].

Қазақ-Қытай ынтымақтастығы жоғары дәрежедегі кездесулермен, халықаралық және аймақтық ұйымдар арасындағы тығыз байланыспен де (ШЫҰ және СВМДА) беки түсуде. Екі жақты қатынастардың нығаю негіздері: стратегиялық қағидаттарымен келісе отырып, нақты жобалар бойынша ынтымақтастықпен; үдемелі және тұрақты қатынастарды саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени өлшемдер бойынша әріптестікпен жалғасады деп күтілуде. Қазақстанның геосаяси орналасу жағдайына орай, Азия мен Еуропаны көлік жолымен байланыстырудың маңызды әлеуеті бар. Келешекке арналған экономиканың шикізат емес секторы бойынша ынтымақтастық бағдарламасы аясында өңдеуші салалар мен жоғары технологиялық ірі жобалар жоспарлануда.

Ірі инфрақұрылымдық жобалар жүзеге асуда: құрылыс, мұнай-газ құбырын жүргізу, Батыс Қытай - Батыс Еуропа» көлік жолы, Хоргос шекаралық ынтымақтастық Халықаралық орталығы, Алтынкөл-Хоргос жаңа темір жол өткелі, АЭЗ «Хоргос-Шығыс қақпасы» көліктік-логистикалық кешені. Мұның жүзеге асуы Қытай тауарларын қазақстан территориясы арқылы Еуропа, Орталық Азия, Кавказ, Таяу Шығыс, Парсы шығанағы және осыдан кері бағытта тасымалдау ауқымын кеңейтеді. Соңғы бес жылда Қазақстан арқылы Қытай-Еуропа бағытындағы жүк көлігінің легі екі еселенген. Қазақстан да өз тауарларын Азиялық-Тынық мұхит аймағы елдеріне шығару үшін Қытайдың тасымал аймағын пайдалануға мүдделі. Ол үшін Ляньюньган теңіз портынан қазақстандық көлік-логистикалық компаниясының жел үлесін арендаға алу мәселесі қарастырылуда.

Сонымен қатар қалыптасқан көмірсутегін өндіру және тасымалдау ынтымақтастығы аясында, оны өңдеуді жүзеге асыру мақсаты тұр. Атырауда ароматты көмірсутегін өндіру, Атырау облысында газды-химиялық кешен, Ақтауда битум зауыты сияқты екі жақты жобалар жүзеге асырылуда. Машина жасау әлеуеті бойынша тепловоз шығару саласында екі жақты келісім жасалды. Мұның барлығы екі ел арасындағы жоғары дәрежедегі тең құқылы сұхбаттар және ашық талқылаулар жемісі [7, с.58].

Қорыта айтқанда, болашаққа көз тігер болсақ, екі елдің іскерлік ынтымақтастық әлеуеті әлі де жоғары екенін көреміз және оның болашағы аса зор екенін де байқаймыз. Алайда осы уақытқа дейінгі тәжірибеміз, жеткен нәтижелеріміздің қорытындысы бойынша негізгі мәселелерді шеше алдық па? Алға қойған мақсаттарымызға жете алдық па? Екі елге пайдасы тиіп жатыр ма? Қазақстан өз экономикасын әлем бойынша қарқынды дамыта ала ма? Осы сияқты түрлі сұрақтарға жауап іздей отырып қазіргі жаһандану заманында түрлі қауіп-қатердің алдын алып, дұрыс қадам жасауға жол береді.

Осылайша ортақ күш-жігер жұмсаудың нәтижесінде ғана біздің халықтарымыз бейбітшілікпен, тұрақтылықпен қамтамасыз етілетін болады.

Бүгінгі таңда Қытай елі өзінің саяси, экономикалық әлеуетімен бүкіл әлем елдерінің назарын өзіне аударған алпауыт мемлекет болып табылады. Оған қоса аспан асты елі біздің шығыстағы көршіміз. Сол үшін де Қытай қоғамындағы мәдени, экономикалық және аймақтық қауіпсіздік мәселелерін қарастыру бүгінгі күннің талабын арттыра түсуде. Әлем елдерінің экономикалық ахуалына орай, жаңа сын-қатерлердің бағыттары мен бағдары жөнінде тұжырым жасалында. Оған төтеп беру тетігі бәсекеге қабілеттілікті, әлеуетті көтеру тәсілдерін іздестіру. Ал, ол өз кезегінде өзара іс-қимылдың жаңа жолдарын іздестіруге ықпалын тигізеді.

Қазақстан мен Қытай ынтымақтастығы – жаңа бірлескен бастамаларды жүзеге асыру мақсатындағы мүмкін болатын экономикалық жаңғырту кеңістігін кеңейтеді. Ол өзара сенім мен сыйластыққа негізделген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұқаметханұлы Н., Кәрібжанов Ж. *Қытайдың сыртқы саясаты және Қазақстанмен қатынасы (2000-2010 жылдар)*. – Алматы: Қазақ университеті, – 2013.
2. Абдиров М.Ж. *Китай в современном глобальном мире*. – Алматы, – 2013.
3. Амребаев А. *Экономический пояс Великого Шёлкового пути: от идеи к реальности // Казахстан в глобальных процессах*. – 2014. - № 3.
4. ИА Синьхуа. URL: <http://russian.news.cn/>
5. *Қытайдың қазіргі заман дипломатиялық тарихи*. – Пекин: Қытай жасатар баспасы, – 2000.
6. *Китай в мировой политике*. Отв. ред. А.В. Торкунов. – М., 2001.
7. *Қазақстан – Қытай. 1992-1997. Тату көршілік және іскерлік қатынастар жолымен 5 жыл. Құжаттар және материалдар жинағы*.

ГРНТИ 04.21.81

Қуатова А.С¹

¹Докторант 1 курса по специальности «6D050100-Социология» Евразийского Национального университета имени Л.Н.Гумилева

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ В РАБОТЕ СОЦИАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ С СЕМЬЕЙ

Аннотация

В данной статье рассматривается кейс-менеджмент как динамичный, хорошо скоординированный, целенаправленный и гибкий комплексный подход. Его эффективность по предоставлению необходимых услуг клиенту в работе социальной службы с семьей. Также представлены существующие основные уникальные модели кейс-менеджмента, которые можно адаптировать и настроить для обеспечения успешных результатов при взаимоотношении с клиентами. Здесь же описаны основные стандарты и стратегии кейс-менеджмента, роль кейс-менеджеров в предоставлении социальных услуг семье, находящейся в трудной жизненной ситуации. Отмечено, что в общем технология кейс-менеджмента может быть использована в работе с различными группами населения. В любом случае, для разрешения проблемной ситуации, главным для специалиста является необходимость объединения всех ресурсов, как получателя помощи, так и общества и обеспечение их эффективного использования. Кейс-менеджмент позволяет вывести клиентов социальной работы на качественно новый уровень, превращая семьи из сугубо получателей услуг в партнеров, так как семьи вовлекаются в разработку индивидуального плана по развитию семьи.

Ключевые слова: кейс-менеджмент, кейс-менеджер, социальные услуги, семья, клиент, социальный работник, модели кейс-менеджмента.

А.С. Қуатова¹

¹Еуразия Ұлттық университетінің «6D050100-Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты

ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС АТҚАРАТЫН ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ

Аңдатпа

Бұл мақалада кейс-менеджмент динамикалық, үйлестірілген, мақсатты және икемді интеграцияланған тәсіл ретінде қарастырылады. Клиентке отбасымен әлеуметтік қызмет көрсету жұмысында қажетті қызметтер көрсетудегі оның тиімділігі. Сондай-ақ, ол клиенттермен қарым-қатынастарда табысты нәтижелерді қамтамасыз ету үшін бейімделе алатын және реттелетін қолданыстағы негізгі бірегей басқару әдістерін ұсынады. Сондай-ақ ол кейстерді басқарудың негізгі стандарттары мен стратегияларын, күрделі өмірлік жағдайларда отбасыларға әлеуметтік қызмет көрсетуде кейс-менеджерлерінің ролін сипаттайды. Жалпы алғанда «кейс-менеджмент» технологиясы халықтың әртүрлі топтарымен жұмыс істеу үшін пайдаланылуы мүмкін. Қалай болғанда да, проблемалық жағдайды шешу үшін маман үшін ең бастысы - бенефициар мен қоғамның барлық ресурстарын біріктіру және оларды тиімді пайдалануды қамтамасыз ету. Кейс-менеджмент әлеуметтік қызмет клиенттерін жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді, отбасыларды отбасыларын дамытудың жеке жоспарын әзірлеуге қатысады, отбасыларды қызметтерді таза алушылардан серіктестерге айналдыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: кейс-менеджмент, кейс-менеджер, әлеуметтік қызметтер, отбасы, клиент, әлеуметтік қызметкер, кейс-менеджменттің модельдері.

A.S.Kuatova¹

*¹PhD student of the 1-st course in the specialty "6D050100 – Sociology" of the
L.N. Gumilyov Eurasian national University*

CASE MANAGEMENT IN THE WORK OF SOCIAL SERVICE WITH THE FAMILY

Abstract

This article considers case management as a dynamic, well-coordinated, focused and flexible integrated approach. Its effectiveness in providing the necessary services to the client in the work of social services with the family. It also presents the existing main unique case management models that can be adapted and customized to ensure successful results in customer relationships. It also describes the main standards and strategies of case management, the role of case managers in the provision of social services to families in difficult life situations. It is important to note that, in general, case management technology can be used in working with various groups of the population. In any case, to resolve a problem situation, the main thing for a specialist is the need to combine all resources, both the beneficiary and the society and ensure their effective use. Case management allows you to bring social work clients to a new level, turning families from purely recipients of services into partners, as families are involved in the development of an individual plan for family development.

Keywords: case management, case manager, social services, family, client, social worker, case management models.

Устойчивость общества определяется устойчивостью каждой отдельной семьи. Насколько благополучна каждая семья, живущая в Казахстане, настолько благополучно все общество и экономическое и духовное развитие страны. В своей профессиональной деятельности, социальный работник сталкивается с родителями и семьями, жизнь которых тяжела. Которые зачастую принадлежат к маргинальным группам общества, которые не привыкли, чтобы к ним относились как к равным партнерам и не верили в их потенциал и возможности. Анализ работы социальных служб показал, что в большинстве случаев прослеживалась разрозненность в работе специалистов, работая с семьей они не могли объективно оценивать работу с клиентами и отслеживать динамику ведения случая. В связи с этим, необходимо было пересмотреть подход в работе с клиентами, внедрить новые методы и формы работы. Одним из методов работы был выбран метод «кейс-менеджмента».

Кейс-менеджмент – достаточно распространенный метод на Западе, его используют в индивидуальной социальной работе с различными клиентами: бездомными, пациентами больниц, людьми, живущими с ВИЧ, неблагополучными семьями, людьми, освобождающимися из заключения,

пожилыми, эмигрантами, в сфере восстановительного правосудия, зависимыми людьми и т.п. В Казахстане данный метод только начинает развиваться и внедряться в практику социальных работников с клиентами.

Кейс-менеджмент (от англ. case - случай, management – управление) - это подход по предоставлению необходимых услуг клиенту со сложными и многочисленными проблемами своевременно и надлежащим образом [1]. Понятие кейс-менеджмент подразумевает под собой работу кейс-менеджера и группы специалистов (рабочей группы, междисциплинарной команды) с получателем социальной помощи. В рамках этой деятельности они должны организовывать работу с семьей и близким окружением, привлекать все возможные ресурсы для разрешения проблемной ситуации, а также обеспечивать взаимодействие различных структур, способных повлиять на происходящее, все это другими словами в общем можно назвать «работа со случаем».

Основные цели ведения случая в социальной работе с семьей:

1) Содействие семье с детьми, в том числе замещающей в решении ее проблем, преодолении семейного неблагополучия, трудностей воспитания в замещающей семье;

2) Раннее выявление и предупреждение семейного неблагополучия, сохранение семьи для ребенка, повышение ее социального статуса;

3) Повышение качества социального обслуживания семей, уровня доступности, предоставляемых им социальных услуг;

4) Оказание профессиональной консультативной, медицинской, психологической, юридической и социальной помощи.

5) Содействие семье в создании благоприятных условий для продолжительного и комфортного пребывания, развития, социализации детей в семье, а также функционирования всей семьи.

Кейс-менеджмент – это процесс, в котором объединяется оценка, планирование, помощь и поддержка в получении услуг, соответствующих потребностям здоровья клиента, осуществляемый посредством общения и поиска доступных ресурсов для достижения качественных и рентабельных результатов. Важно отметить, что в общем технология кейс-менеджмента может быть использована в работе с различными группами населения. В любом случае, для разрешения проблемной ситуации, главным для специалиста является необходимость объединения всех ресурсов, как получателя помощи, так и общества и обеспечение их эффективного использования.

Технология кейс-менеджмента позволяет вывести клиентов социальной работы на качественно новый уровень, превращая семьи из сугубо получателей услуг в партнеров, так как семьи вовлекаются в разработку индивидуального плана по развитию семьи. Этапы кейс-менеджмента предлагают алгоритм из четких шагов, в практике каждой страны, в зависимости от особенностей и факторов количество шагов в осуществлении кейс-менеджмента отличается. Общим для всех является необходимость решить ситуацию, вывести семью на безопасный, устойчивый уровень, закрыть случай.

Наибольший результат данная технология приносит в работе с семьей, которая отчасти еще способна сама решать свои проблемы, но при этом видимый ресурс ее исчерпан. Кейс-менеджмент - это совместный процесс, который оценивает, планирует, реализует, координирует, контролирует и оценивает варианты и услуги, необходимые для удовлетворения потребностей клиента и потребностей в социальных услугах. Он характеризуется информационно-пропагандистской деятельностью, коммуникацией и управлением ресурсами и содействует повышению качества интервенции и полученных результатов [2].

На сегодняшний день существуют и широко используются 3 основные уникальные модели кейс-менеджмента, которые можно адаптировать и настроить для обеспечения успешных результатов при взаимоотношении с клиентами: брокерская модель, клиническая модель и модель кейс-менеджмента, основанная на сильных сторонах [3].

Брокерская модель является очень кратким подходом к управлению случаями, и таким образом работники пытаются помочь клиентам идентифицировать свои потребности и оказывать поддержку брокерам, в течение одной или двух встреч. Эта модель предполагает, что клиент будет добровольно использовать необходимые услуги, как только он узнает, что они доступны, и узнает, как получить к ним доступ. Эта модель работает лучше всего, когда самой большой проблемой клиента является доступ к услугам, а не доступность услуг.

В брокерской модели кейс-менеджмента, кейс-менеджер или социальный работник предоставляет очень мало прямых услуг клиенту. Вместо этого они служат связующим звеном между клиентом и ресурсами сообщества. Основное внимание уделяется оценке потребностей, планированию стратегии обслуживания и подключению клиентов.

В брокерской модели может уделяться меньше внимания мониторингу и измерению результатов. Тем не менее, организация, предоставляющая услуги по управлению и разрешению случаев в модели

брокерского портфеля, может координировать сбор и оценку данных между поставщиками услуг. Один из лучших способов сделать это – поощрять и защищать использование интегрированной системы управления случаями, то есть когда различные системы функционируют как единое целое. Когда поставщики услуг и руководители конкретных случаев используют интегрированные системы для оценки потребностей, отслеживания услуг и измерения результатов, они могут легко ухватывать важную информацию об их скоординированных усилиях и действиях.

В **клинической модели** в качестве менеджера случая выступает поставщик клинической помощи. Зачастую, кейс-менеджером является консультант или терапевт. Эта модель признает, что многие клиенты сталкиваются с препятствиями для получения услуг, которые выходят за рамки простых вопросов доступа.

Будучи клиницистом, кейс-менеджер в этой модели предоставляет прямую консультацию по индивидуальным проблемам клиента. Сюда можно включить услуги в области психического здоровья, поддержку в восстановлении после алкогольной или наркотической зависимости, или же лечение серьезных, хронических заболеваний. Когда кейс-менеджер также оказывает и клинические услуги, он может получить уникальное представление и понимание о потребностях клиента. Такой высокий уровень понимания улучшает способность менеджера случая выявлять необходимые услуги и связывать клиента с официальными ресурсами в лице поставщиков услуг.

Возможно, более важно, что поставщики клинической помощи имеют большую способность поощрять клиента к подключению к неформальным ресурсам, таким как семья, друзья и сверстники. Это сотрудничество может повысить готовность и способность клиента отслеживать услуги.

Менеджер клинического случая также имеет хорошие возможности для оказания помощи клиенту в решении социальных, эмоциональных и психических барьеров на получение услуг. Модель также особенно полезна для клиентов, которым требуется поддержка в течение длительного периода времени.

Основанная на сильных сторонах модель признает, что конечная цель кейс-менеджера не ограничивается получением доступа к услугам. В данной модели, руководители случаев сосредоточены на расширении прав и возможностей клиентов и их семей. Управление случаем и клинические услуги направлены на создание возможностей клиента для роста, образования и развития навыков.

Как и клиническая модель, модель кейс-менеджмента, основанная на сильных сторонах признает ценность общественных услуг, семьи и межведомственных партнерских отношений. Она наряду с выявлением доступа к официальным общественным услугам и институциональным ресурсам, подталкивает клиента к созданию и развитию неофициальных связей для оказания ему поддержки. Однако, модель, основанная на сильных сторонах отходит от перспективы, что клиницист является экспертом по потребностям клиента. Это побуждает клиента взять на себя инициативу в определении своих собственных потребностей, взять под свой контроль поиск ресурсов и услуг для удовлетворения этих потребностей и рассматривать общество не как препятствие на пути к успеху, а как своеобразный ресурс.

Модель кейс-менеджмента, основанная на сильных сторонах включает в себя информационно-пропагандистскую работу, клинические услуги, информационно-пропагандистскую деятельность и координацию работы между кейс-менеджерами и клиентами.

Формирование эффективного подхода к управлению случаем и успешное закрытие случая начинается с определения базовой модели, которая может быть адаптирована для удовлетворения потребностей конкретных клиентов и ресурсов.

Таким образом, различные ситуации клиентов требуют разных подходов кейс-менеджмента. Эффективные методы кейс-менеджмента тщательно адаптируются к потребностям, ограничениям и ресурсам, которые имеются в данной ситуации. Взрослым с инвалидностью или физической нетрудоспособностью лучше всего может служить один набор практик или подходов кейс-менеджмента, в то время как те же самые подходы могут быть неактуальными или даже вредными для детей с проблемами психического здоровья или подростков, получающих лечение от злоупотребления психоактивными веществами или наркомании. К решению каждого случая нужно подходить с высокой долей ответственности, тщательно подбирая необходимую модель, которая послужит своеобразным ключом к решению трудной жизненной ситуации клиента.

Во время взаимодействия кейс-менеджера с клиентом, следует позволять ему самостоятельно владеть своей ситуацией и ставить цели, что увеличивает вероятность достижения положительных и устойчивых результатов в жизни самого клиента.

Существуют следующие 12 основных стандартов кейс-менеджмента в социальной работе [4], которые отражены в таблице 1.

Таблица 1. Стандарты кейс-менеджмента

№	Стандарты	Описание
---	-----------	----------

	кейс-менеджмента	
1	<i>Этика и ценности</i>	Кейс-менеджер по социальной работе должен придерживаться и содействовать этике и ценностям социальной работы.
2	<i>Квалификация</i>	Кейс-менеджер должен иметь степень бакалавра или магистра социальной работы; должен обладать навыками и профессиональным опытом, необходимым для практики управления случаем.
3	<i>Знание</i>	Кейс-менеджер должен приобретать и поддерживать знания в современной теории, социально-историческом контексте, политике, исследованиях и методах оценки, относящиеся к кейс-менеджменту и использовать информацию для обеспечения качества практики ведения дел.
4	<i>Культурная и лингвистическая компетенция</i>	Кейс-менеджер по социальной работе должен предоставлять и облегчать доступ к соответствующим культурным и лингвистическим услугам.
5	<i>Оценка</i>	Кейс-менеджеру следует привлекать клиентов и при необходимости других людей, находящихся в окружении клиента - в процессе сбора информации и принятии решения, чтобы помочь клиентам определить их цели, сильные стороны и проблемы.
6	<i>Планирование, реализация и мониторинг услуг</i>	Кейс-менеджер по социальной работе должен сотрудничать с клиентами для планирования, реализации, мониторинга и изменения индивидуальных услуг, определения сильных сторон клиентов, повышения их благосостояния, и оказания им помощи для достижения целей. План предоставления услуг должен основываться на значимой оценке и иметь конкретные, достижимые, измеримые цели.
7	<i>Адвокация и лидерство</i>	Кейс-менеджер выступает за права, решения, сильные стороны и потребности клиентов и способствует обеспечению доступа клиентов к ресурсам, поддержке и услугам.
8	<i>Междисциплинарное и межорганизационное сотрудничество</i>	Кейс-менеджеру по социальной работе следует сотрудничать с коллегами и организациями для улучшения предоставления услуг и содействия клиенту для достижения цели.
9	<i>Оценка и совершенствование практики</i>	Кейс-менеджеру следует принимать участие в постоянной, официальной оценке своей практики для улучшения благосостояния клиентов, оценки целесообразности и эффективности услуг, в поддержке и улучшении практического опыта.
10	<i>Ведение записей</i>	Кейс-менеджер должен своевременно документировать все мероприятия по управлению случаями в соответствующих записях клиента. Документация по социальной работе должна быть записана на бумаге или в электронном виде и должна быть подготовлена, завершена, защищена, сохранена и раскрыта в соответствии с нормативными, законодательными, и организационными требованиями.
11	<i>Устойчивость рабочей нагрузки</i>	Кейс-менеджеру следует поддерживать тот объем и масштаб работ, которые включают высококачественное планирование, предоставление и оценку услуг по управлению случаями.
12	<i>Профессиональное развитие и компетентность</i>	У кейс-менеджера по социальной работе должна быть личная ответственность за его профессиональное развитие и компетенции для непрерывного профессионального образования и сертификации в практике социальной работы.

В идеале описанные стандарты должны стимулировать разработку четких руководящих принципов, целей, связанных с управлением случаями в практике социальной работы. В этой связи предлагается рассмотреть следующие цели стандартов:

- 1) информирование социальных работников по делу - это давняя и постоянно расширяющаяся область в практической социальной работе;
- 2) обеспечить основу для разработки материалов и программ непрерывного образования, связанных с кейс-менеджментом в социальной работе;
- 3) выступать за права клиентов на самоопределение, конфиденциальность, доступ к вспомогательным услугам и ресурсам, а также включение их в процесс принятия решений, влияющих на их благосостояние;
- 4) стимулировать социальных работников к участию в разработке и совершенствовании государственной социальной политики (на местном, государственном уровнях) для поддержки клиентов, участвующих в процессе кейс-менеджмента;

5) мотивировать социальных работников к участию в разработке, уточнении и интеграции передовой практики в области ведения дел;

6) продвигать практику ведения дел как неотъемлемый компонент организаций и системы предоставления социальных услуг.

Основной целью кейс-менеджмента в работе социальной службы с семьей является оптимизация работы клиента и его благополучия путем предоставления и координации высококачественных услуг наиболее эффективным способом. Социальные работники используют следующие стратегии для достижения этой цели:

1) Развитие и укрепление возможностей клиента для решения его проблем;

2) Повышение способности клиентов взаимодействовать и участвовать в процессе разрешения случая;

3) Организация взаимосвязи и взаимодействия людей с системами, которые предоставляют им ресурсы, услуги и возможности;

4) Увеличение объема и возможностей обслуживания клиентов на дому;

5) Создание и продвижение эффективных услуг в системе обслуживания;

6) Содействие развитию и улучшению социальной политики.

Данные стандарты и стратегии рассматривают кейс-менеджмент как специальность в рамках практики социальной работы. Они помогают оптимизировать работу клиента и его благополучия путем предоставления и координации высококачественных услуг наиболее эффективным способом, опираясь на данные стандарты. Таким образом, стандарты и стратегии предназначены для осведомленности работников о ценностях, знаниях, методах и навыках, необходимых для практического применения кейс-менеджмента грамотно и правильно.

Чтобы обеспечить индивидуальный подход в решении проблем, кейс-менеджер в каждом конкретном случае должен оценить потребности семьи и ребенка, а также определить объем и характер дополнительной помощи, в котором нуждается семья, в этой связи помогает технология кейс-менеджмента.

Так как кейс-менеджмент – это процесс, в котором объединяется оценка, планирование, помощь и поддержка в получении услуг, соответствующих потребностям ребенка и семьи в здоровом росте, развитии, безопасности, благосостоянии, процесс осуществляется посредством общения с родителями и семьей ребенка, путем совместного обсуждения и поиска доступных ресурсов. В процессе осуществления кейс-менеджмента нужно учитывать вероятность работы с семьями, которые не готовы к сотрудничеству или с которыми тяжело установить контакт.

Обобщая все вышесказанное, мы приходим к следующим выводам:

1. Технология кейс-менеджмента является наиболее приемлемой практикой по выведению ребенка и его семьи из трудной жизненной ситуации;

2. Технология кейс-менеджмента дает возможность социальному работнику превратить семьи в партнеров, перевести семью из категории нуждающейся в услугах в надежного союзника;

3. Инструменты кейс-менеджмента позволяют сделать профессиональную работу социального работника более эффективной;

4. Кейс-менеджеру необходимо постоянно улучшать свои компетенции при осуществлении основных этапов кейс-менеджмента и уметь делать глубинную оценку семьи, составить и утвердить план развития семьи, суметь установить связь с другими секторами при ведении случая, также пересмотреть текущий план по развитию семьи, если он не работает.

Таким образом, кейс-менеджмент действительно эффективен, он включает в себя оценку, планирование, мониторинг, помощь и поддержку в получении услуг, соответствующих потребностям семьи и ребенка в здоровом росте, развитии, благосостоянии и безопасности. Каждый шаг включает в себя тщательную и трудоемкую работу, который специалист по социальной работе выполняет, активизируя сильные стороны и связи клиента, применяя соответствующие инструменты, не только собственными силами, но и совместной работе с другими специалистами и организациями, составляющими межведомственную команду.

Список использованной литературы:

1. *Research journal «Social Work», Jolanta Pivorienė «Case management in social work», Vol 6, No 1 (2007)*

2. *Jeff Frater «The History and Evolution of Case Management», October 6, 2016, <http://www.tcshealthcare.com/History-and-Evolution-of-Case-Management>*

3. <http://www.socialsolutions.com/blog/unique-case-management-models/ARTICLE> «3 Unique Case Management Models» 09.08.

4. National Association of Social Workers «Social Work Case Management Standards» Jeane W. Anastas, PhD, LMSW, Elizabeth J. Clark, PhD, ACSW, MPH

ГРНТИ 04.21.81

Набиев В.Г.¹

¹PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ КУЛЬТУР: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Как ни один человек не может жить, не вступая во взаимоотношения с другими людьми, точно так же ни одна этническая общность или группа не способна полноценно развиваться в абсолютной изоляции от других народов. Нормальное и естественное существование этносов предполагает их разнообразные взаимоотношения друг с другом. По этой причине практически каждый этнос в той или иной степени открыт для контактов с другими этносами. Однако далеко не всегда межэтнические контакты приносят положительные результаты для взаимодействующих народов. История межэтнических отношений знает довольно много случаев, когда отдельные этнические общности и группы оказывались неприемлемыми друг для друга. Этносы, как и отдельные индивиды, в целом могут или хорошо понимать друг друга, или не находить общего языка. Поэтому в настоящее время пристальный интерес политологов вызывают не только психологические, культурные, расовые особенности народов, но и взаимодействия и взаимоотношения различных народов и их культур.

Ключевые слова: этнос, этнокультурные, межэтнические отношения, этнокультурные взаимодействия, адаптация, интеграция, ассимиляция, естественная ассимиляция, насильственная ассимиляция курдская диаспора.

В.Г. Набиев¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ : САЯСАТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Қандай да бір адам басқа адамдармен қарым-қатынас жасамай өмір сүре алмайтын сияқты, этникалық бірлестік немесе топ та басқа халықтардан абсолютті оқшауланып толыққанды дами алмайды. Этностардың қалыпты және табиғи өмір сүруі, олардың бір-бірімен әртүрлі әрекеттестігін болжамдайды. Осы себепті әрбір этникалық топ дерлік басқа этникалық топтармен байланысқа түсуге дайын. Дегенмен этносаралық байланыстар әрдайым өзара әрекеттестікке барғандар үшін оң нәтиже бере бермейді. Этносаралық қатынастардың тарихында әр түрлі этникалық топтар мен қауымдардың

бір-біріне қолайсыз болғандығы жөнінде мысалдар баршылық. Этникалық топтар, жекелеген тұлғалар сияқты тұтастай алғанда, бір-бірін жақсы түсінуі немесе ортақ тіл таба алмауы мүмкін. Сондықтан бүгінгі таңда саясаткерлердің қызығушылығын тек халықтардың психологиялық, мәдени және нәсілдік сипаттамалары ғана емес, сондай-ақ әртүрлі халықтар мен олардың мәдениеттерінің өзара әрекеттестігі мен өзара қарым-қатынасы дааса қызықтыруда.

Түйін сөздер: этнос, этномәдени, этносаралық қарым-қатынас, этномәдени әрекеттестік, бейімделу, интеграция, ассимиляция, табиғи ассимиляция, күрд диаспорасын мәжбүрлеп ассимиляциялау.

V.G. Nabiev¹

¹*PhD doctoral candidate of the department of political science and socio-philosophical disciplines Abai Kazakh National Pedagogical University*

INTERACTION OF NATIONAL CULTURES: POLITICAL ANALYSIS

Abstract

As no one person can live without entering into relationships with other people, just as no ethnic community or group is able to fully develop in absolute isolation from other peoples. The normal and natural existence of ethnoses presupposes their diverse relationships with each other. For this reason, almost every ethnic group is more or less open to contact with other ethnic groups. However, not always inter-ethnic contacts bring positive results for interacting peoples. The history of inter-ethnic relations knows quite a few cases in which separate ethnic communities and groups turned out to be unacceptable for each other. Ethnic groups, as well as separate individuals, in general, can either understand each other well or not find a common language. Therefore, at present, a close interest of political scientists is caused not only by the psychological, cultural, racial characteristics of peoples, but also by the interactions and interrelations of various peoples and their cultures.

Keywords: ethnos, ethnocultural, interethnic relations, ethnocultural interactions, adaptation, integration, assimilation, natural assimilation, forced assimilation of the Kurdish diaspora.

Многочисленные этнокультурные исследования убедительно свидетельствуют о том, что в результате многочисленных и противоречивых контактов между народами происходят изменения в жизнедеятельности этносов. Эти контакты в свою очередь определяются влиянием исторических, социальных, политических и ситуационных факторов.

Межэтнические отношения представляют собой весьма специфическую область жизнедеятельности каждого этноса.

Во-первых, содержание межэтнических отношений зависит от способности их участников понимать друг друга и достигать согласия, что в свою очередь определяется особенностями этнической культуры каждой из взаимодействующих сторон, а также психологией этносов — участников межэтнических контактов.

Во-вторых, межэтнические отношения имеют комплексный многоаспектный характер, т.е. они охватывают все сферы жизнедеятельности этноса — экономическую, социальную, семейно-бытовую, культурную, психологическую и т.п.[1]

Отметим, что результаты этнокультурного взаимодействия зависят от уровня развития культуры каждого этноса. Как правило, чем выше уровень культуры того или иного этноса, тем более благоприятные для него результаты приносит взаимодействие с другой культурой. У такой культуры обычно действует селективный механизм, отбирающий для нее только полезные достижения и определяющий глубину проникновения одной культуры в другую. По данному основанию, по масштабам и глубине проникновения межэтнические культурные контакты делятся на три типа: адаптация, интеграция и ассимиляция,

Хотелось бы подробнее остановиться на этнической ассимиляции. Этот вид межэтнических контактов относится к категории этнотрансформационных процессов, поскольку *ассимиляция* — это процесс естественного растворения одного этноса в другом, утрата отдельными группами людей языка своей национальности, национально-специфических черт, быта, традиций, изменение национального самосознания в случае, когда родители причисляют себя к одной национальности, а дети и внуки — к другой, в результате чего происходит обретение чувства принадлежности к другой национальной общности людей. То есть ассимиляция приводит к изменению национального самосознания, языка, постепенному приобщению к другой культуре, традициям, образу жизни. Ассимиляция может происходить в рамках отдельного региона или государства и приводит к увеличению численности лиц одной (ассимилирующей) национальностей за счет сокращения другой.

Процесс ассимиляции нации сложный, длительный и многоэтапный, он по-разному происходит в области культуры, быта, языка и национального самосознания.

Чаще всего процесс этнической ассимиляции начинается с завоевания одним этносом другого, последующих смешанных браков и целенаправленного «растворения» подчиненного этноса этносом господствующим. В ходе этого процесса подчиненная этническая группа постепенно адаптируется к обычаям, ценностям, образу жизни, а часто и к языку доминирующего этноса. Итогом ассимиляции становится утрата общностью своих исконных этнических черт, изменение этнической идентичности, самосознания людей.[2]

В зависимости оттого, какими путями и способами осуществляется ассимиляция, различаются естественный и насильственный варианты.

Естественная ассимиляция является результатом непосредственного контакта этнически разнородных групп и обусловлена потребностями упрочения их общей социальной, хозяйственной и культурной жизни. Развивающаяся уже многие столетия естественная ассимиляция отражает закономерные интеграционные процессы этнического развития. Протекая свободно и добровольно, она, как правило, не вызывает межэтнических конфликтов.

Насильственная ассимиляция реализуется через систему мероприятий органов власти во всех сферах жизнедеятельности этноса, направленных на ускорение процесса его ассимиляции путем подавления языка и культуры. В современной истории этот вариант ассимиляции осуществляется по отношению к курдам.

Исчезновение языка является причиной исчезновения народа, т.е. его носителя. Например, курдский народ в течение столетий боролся против применения ассимиляции и смог просуществовать до наших дней.

Ассимиляция субъективно развивается в условиях запрета языка государственными силами, сужения возможностей и областей его использования, ограничения потенциала культурного и языкового развития, разделения одного народа границами. А с объективной стороны происходит процесс интеграции более независимых народов с народами менее влиятельными с политических, экономических и социальных точек зрения в процессе коммуникативных потребностей общества. В исследованиях этого вопроса как в Курдистане, так и на территории СНГ, Центральной Азии явно бросается в глаза субъективный характер ассимиляции курдов, и это произошло и продолжается в результате гнета, безразличного подхода государств и их политических руководств.

Говоря о государственном угнетении, нельзя воспринимать резкий запрет языка в качестве главной причины ассимиляции, как это произошло в Турции. Эта политика воплощается в жизнь при помощи многочисленных и продолжительных мер и действий. То, что образование преподается не на родном языке, что нет возможностей использования языка в общественной жизни, за пределами дома и семьи, в итоге со временем приводит к ассимиляции. Все это лишь некоторые примеры государственной политики по субъективной ассимиляции. В общественной истории известно, как многие государства осуществляют ассимиляцию официально, не запрещая при этом использование языка какой-либо этнической группой.

В то же время территориальное разделение этнического общества подготавливает почву для ассимиляции. Главной мерой по субъективной ассимиляции курдов в СССР и в странах СНГ явилось их растворение в «общекультурной толпе». С помощью этой политики сначала прерываются связи людей и общества с их собственной культурой, они становятся далекими от своих корней, от особенностей и традиций. Выражаясь другими словами, языковая ассимиляция следует как продолжение потери человеком связи со своими корнями, то есть продолжением культурной ассимиляции.

Как пишет исследователь Гажар Аскеров, ассимиляция «второго поколения» курдов на территории Азербайджана началась по крайней мере в XVII веке. А продолжительность ассимиляции «первого поколения курдов», по нашим предположением начинающейся в XII веке, после уничтожение курдского государства Шеддадидов турками-сельджуками, мы не в состоянии точно определить. В XII веке, после захвата турками-сельджуками Азербайджана, где преобладало население, относившееся к иранской и кавказоиберийской группе языков, стали распространяться и тюркские языки.[3]

Впоследствии началась серьезная туркизация (несмотря на то что официальными языками оставались арабский и персидский) - и начиная с XIV-XV веков в результате ассимиляции многих народов появилась новая этническая группа - азербайджанские турки, которая впоследствии стала доминантной на этой территории. Следы Шеддадидов, выше названных нами «курдами первого поколения», не встречаются в последующие века. Вероятнее всего, шеддадидские курды полностью растворились в возникшей народности. С другой стороны, распространено мнение, что ассимиляция

курдов азербайджанцами началась в XIV-XV веках, когда азербайджанские турки на Кавказе стали формироваться как самостоятельный народ.

Следы «первого» и «второго» поколения курдов встречаются в Азербайджане в топонимиках - во-первых, в названиях, образованных от слов «курд», во-вторых, от курдоязычных слов, и наконец, от смешения курдо-азербайджанских слов. Несмотря на то, что в Азербайджане, так же как и в Турции, проводится официальная политика туркизации названий, в настоящее время даже на азербайджанских территориях вне Красного Курдистана прослеживаются сотни курдоязычных топонимов, «упущенных из вида». Последние годы азербайджанские ученые, чтобы стереть курдские следы, приложив все свои усилия, «доказывают», что все эти топонимы - турецкого происхождения. Скажем, уже «научно доказано», что все топонимы, содержащие слово «курд», на самом же деле появились от турецкое слова «гурт» («волк») или «киор» (яростный, разъяренный, взбешенный) [4]

Исследователь заметил, что среди национальных меньшинств Азербайджана курды больше других забыли свой родной язык, привел пример полной ассимиляции крупных племен, таких как песьян (пусьян), горус, гарачорлу (или гараджаллы), курд, бахтиярлы и баргушад. Бахарлы отметил, что пусьянцы переселились из Турции, горусцы - из Горусского района Хамаданской области Ирана, а остальные курдские племена являются местными[5].

При переписи 1897 года в Закавказье из зарегистрированных 99 832 курдов, говоривших на родном языке, только 3042 человека (этнических курдов было гораздо больше) жило в Елизаветпольской губернии, включавшей в себя Красный Курдистан. Это немного разъясняет этнодемографическое положение курдов Закавказского Курдистана накануне XX века.

Несмотря на всю неполноту, приведенные данные ясно свидетельствуют о размахе ассимиляции курдов, населявших Закавказский Курдистан до XIX века. Причины этой ассимиляции можно объяснить следующими факторами:

1. Начавшееся в XIX веке переселение большого количества армян на территории проживания курдов, особенно на территории Кавказского Курдистана, соединившиеся с географическим Курдистаном (запад Красного Курдистана и частично территории, простирающиеся от юго-запада до Аракса), расселение азербайджанского населения на этих территориях, и постепенная ассимиляция курдов с азербайджанцами прервали «курдскую полосу».

2. Вместе с прерыванием «курдской полосы» закавказские курды оторвались не только от Большого Курдистана, но и друг от друга. Переселения, связанные с политическим положением, частая смена мест расселения некоторыми племенами, которые спасались бегством от политического давления - все это еще более усилило эту оторванность и изоляцию. Курды Красного Курдистана, жили в изоляции, особенно в XIX веке, не имели возможности поддерживать связь со своими соплеменниками. Аверьянов, уполномоченный российского Генерального штаба, еще в начале XIX века написал: «Курды Елизаветпольской губернии полностью изолированы от российских курдов».[5]

3. Постоянная внутренняя миграция, кочевничество, связанные с тяжелыми природными условиями, разбросанность в суровой горной местности ослабили центральные племенные связи, играющие традиционную роль в сохранении национальных особенностей.

4. У курдов Красного Курдистана, оторванных от других частей нации, на протяжении сотен лет складывались социальные и политические связи с азербайджанцами и, частично, армянами. Основные экономические потребности курдов, в основном занимавшихся животноводством, удовлетворялись за счет торговли с азербайджанцами. Курдские территории в последние столетия находились в административном подчинении Карабаха. В связи с этим они вынужденно знали азербайджанский язык.

5. Сближение с азербайджанцами усиливала и религиозная общность (азербайджанские курды, как и азербайджанцы, является мусульманами-шиитами).

Все это подготовило почву для ассимиляции.

Поэтому необходимо отметить, что правильным называть ассимиляцию курдов, проживавших в Азербайджане до начала XX века вынужденной, не добровольной. А в XX веке вынужденная и насильственная ассимиляции существовали бок обок.

Интересно, что в 1917 году было указано 132 257 курдов всего Закавказья, а при переписи населения 1926 года численность «уменьшилась» до 53 173 человек. А в 1959 году по всему СССР было зарегистрировано 58 000 человек, в 1970 году - 89 тысячи, в 1979 году - 116 тысяч, в 1989 году - 153 тысяч человек. [6]

Очевидно, что это не что иное, как постоянное уничтожение национальных меньшинств и создание единого «советского народа». По данным советских переписей населения мы видим, что такая политика по отношению к курдам осуществлялась прежде всего в Азербайджанской и Туркменской ССР.

Например, при официальной переписи населения в 1926 году в Азербайджане было зарегистрировано 41 193 курдов. В 1926 году из 37 182 курдов, проживавших в Красном Курдистане, только 3123 говорили на родном языке. В Нахичеванской автономной республике все зарегистрированные 2897 курдов говорили на родном языке. А не странно ли, что порезультатом переписи населения 1979 года в Азербайджане не проживало ни одного курда...[7]

Ниже приведена таблица, которая демонстрирует истинный подход Азербайджана к курдам.[8]

1921	1926	1939	1959	1970	1979	1989
32780	41193	6000	15 000	5488	0	12200

Те курды Азербайджана, которые несмотря на регулярную политику игнорирования и ассимиляции сумели сохранить национальное самосознание, подвергаются моральному и политическому давлению.

По данным Центрального статистического управления СССР, 1920 –е годы в республиках Закавказье и Туркменской ССР проживало до 500 тысяч курдов. Переписи населения страны в последующие годы показывали значительное уменьшение их числаа недействительного увеличения.

«С упразднением Красного Курдистана в первой половине 30-х годов прошлого века в Азербайджане начался белый геноцид курдского населения. Стали закрываться курдский театр, радиопрограммы, курдские школы, курдский факультет, прекратилось издание книг на курдском языке.

Непрестижность курдской национальности и репрессии 1930-40-х годов привели к тому, что в справочниках о национальном составе СССР и результатах переписей населения курды попали в графу «... и другие».

В 1936 году было принято решение писать в графе национальность в паспортах «азербайджанец» вместо «курд». В последующие годы их записывали грузинами, туркменами. В 1940-1980 годы десятки тысяч курдов «скрылись» под другими нациями, графа «Курды» была изъята из таблиц о национальном составе советских республик. [8]

Такая замена паспортных данных завершилась в 1938 году. Кстати, официальное «исчезновение курдов» в документах, удостоверяющих личность, было завершено в Азербайджане полностью, в Туркменистане – в основном и в Грузии – частично. В Армении же национальная принадлежность была заменена конфессиональной. В графе «национальность» вместо «курд» стали писать «езид», что лишь способствовало размежеванию курдского народа» [9]. То есть смещение национального и религиозного вопросов. В абсолютном большинстве сегодня курды исповедуют ислам. Несколько сот тысяч из них остались приверженцами езидизма. Проблема в том, что тысячи советских курдов, это в основном из Армении и Грузии не одно десятилетие записываются в паспорте езидами таким образом отделяются от курдов. И действительно, только одна эта политика государства по изменению национальности в паспортах в итоге привела к абсолютному отдалению сотен тысяч людей от национального самосознания и коренных связей.

Несмотря на замалчивание реальной обстановки, по итогам переписи населения в 1959 году курдами в СССР себя признали 58799 человек, 1970 году насчитывалось 88930 человек, а в 1979 году – уже 115858 человек. По итогам Всесоюзной переписи населения 1989 года курдское население составило 152717 человек, по состоянию на 1990 год советских курдов насчитывалось от 800 тысяч до 1 миллиона человек [10].

Статистика особенно наглядна в Казахстане: в 1959 году здесь курдами называли себя 6109 человек, а в 1979 году – уже 17700, хотя известно, что в республике жили только переселенцы 1937-1938 и 1944 годов. В 1956-1958 годах, после отмены спецрежима в отношении депортированных, многие курды вернулись в прежние места проживания. Курды – казахстанцы считают, что 17700 человек только половина действительной их численности в то время. Свидетельством тому является многочисленные курдские селения в паспортах жителей, которых написано турак азербайджанец.

Не менее трагично складывалась в Советском Союзе судьба духовных ценностей курдского народа: истории, культуры, языка, уклада жизни, ценностных ориентиров и традиции.

В заключении следует отметить, что отдаление от традиций и национальных особенностей со временем приводит к полному отчуждению от народных ценностей. Ассимиляция же происходит параллельно с этим процессом, а затем из этого следует потеря национальной личности, которая имеет две основные угрозы для народа.

Первая – это то, что оторванные от своих корней, люди оставляют за собой психологию «упрощенности» и «естественности» ассимиляции. Иначе говоря, люди, оторванные от нации, подталкивают обывателя к распространению взгляда «это так и должно быть», «это природный процесс», «все идет естественно». Вместо того, чтобы противостоять таким явлениям и развивать рефлексы национального самосохранения, а также народных ценностей, эти взгляды, наоборот, приводят к их угасанию и способствуют появлению чувства опустошенности.

Второй угрозой является то, что отчужденные от народных ценностей люди, как правило, переходят в ряды доминирующих в стране народов и стараются показать себя «националистами» и «патриотами» титульной нации. Они становятся готовыми на все и лезут из кожи вон, чтобы войти в ряды ново принятой ими этнической и народной группы и «доказать им свою преданность». Но, к нашему большому сожалению, доказательство их преданности начинается с их борьбы против своих родных этнических корней, их отвержения и нападков на ценности своего народа.

Эта ситуация раскрывается в большей мере в связи с социальной психологией отчуждения от своего «я». Однако, основной причиной, подталкивающей их на подобные действия, является явное и скрытое давление государства, а также политической системы в странах, где они проживают.

Список использованных источников:

1. Лазарев М.С. *Курдский вопрос (1891–1917)*. М., 1972.
2. Жигалина О.И. *Национальное движение курдов в Иране (1917–1947гг.)*, М., 1988.
3. Лазарев М.С. *Империализм и курдский вопрос (1917–1923)*. М., 1989.
4. Гасратян М.А. *Курды Турции в новейшее время*. Ереван, 1990.
5. Аверьянов П.И. *Курды XIX века в войнах России с Персией и Турцией в течение XIX столетия*. Тифлис 1900. – С. 325.
6. *Население Закавказья*. Тбилиси, 1928; См. также: Мамедов К.В. *Население Азербайджанской СССР в течение 60 лет*. Баку, 1982. – С. 55.
7. Мамедов К.В. *Население Азербайджанской СССР в течение 60 лет*. Баку, 1982. – С. 55;
8. *Национальные меньшинства в Азербайджане*, Баку, б.г. – С. 53; *Результаты общей переписи населения СССР в 1970 году*. – М., 1973. – Т. 4. С. 263,265,267.
9. Гажар Аскеров. *Курдская диаспора в странах СНГ*. 2007. ст.63-64.
10. Мусаэлян Ж.С. *Библиография по курдоведению (начиная с XVI века), часть I-II*, – СПб, 1996.

УДК004.056.53

МРНТИ 81.93.29

Джумалиева Ч.А.¹

¹*Веб-мастер отдела по поддержке официального сайта Общественной телерадиовещательной корпорации Кыргызской Республики,
Аспирант Академия государственного управления при Президенте КР*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Информационная безопасность является сегодня важнейшим компонентом национальной, региональной и международной безопасности. Большое внимание уделяется обеспечению информационной безопасности и противодействие новым вызовам и угрозам в этой сфере. Межгосударственное сотрудничество в сфере информационной безопасности является наиболее востребованным. Углублению взаимодействия в рамках Содружества способствуют формирование

общего информационного пространства, расширение межгосударственного информационного обмена, создание и развитие совместных информационно-телекоммуникационных систем. Информационная сфера-весьма чувствительный фактор жизнедеятельности общества. Бурное развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) все больше становится причиной перемен в политической, экономической и социально-культурной сферах. Важнейшим результатом формирования информационного общества на рубеже веков стало возникновение глобального информационного пространства, в котором развернулась острая борьба за достижение информационного превосходства. Во всём мире растёт число случаев использования ИКТ для распространения идей экстремизма и терроризма, совершения трансграничных преступлений, связанных с нарушением прав и свобод человека. Взаимодействие в сфере обеспечения международной информационной безопасности является одним из приоритетных направлений сотрудничества государств-участников СНГ и государств-членов ОДКБ. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности.

Ключевые слова: информатизация, психология, коммуникация, глобализация, информация, информационная технология, стратегия, концепция, масс-медиа, информационная безопасность, угрозы, информационная общества, информационная сфера, информационно-телекоммуникационная система, информационно-коммуникационная технология, информационно-психологический безопасность.

Ч.А. Джумалиева¹

*¹Кыргыз Республикасы Қоғамдық телерадиокорпорациясының ресми веб-сайтына қолдау көрсету бөлімінің веб-мастері,
Кыргыз Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
e-mail:djumalievacholpon@gmail.com*

КЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Аңдатпа.

Ақпараттық қауіпсіздік бүгінгі күні ұлттық, өңірлік және халықаралық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және осы саладағы жаңа қауіп-қатерлерге қарсы тұруға көп көңіл бөлінеді. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы мемлекетаралық ынтымақтастық айрықша маңызды. Достастық шеңберіндегі ынтымақтастықты тереңдетуге бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру, мемлекетаралық ақпараттық алмасуды кеңейту, бірлескен ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелерді құру және дамыту мүмкіндік береді. Ақпараттық сала қоғам өміріндегі өте сезімтал фактор болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) қарқынды дамуы барған сайын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени салаларда өзгерістерге алып келеді. Ғасырлар тоғысындағы ақпараттық қоғамның қалыптасуының ең маңызды нәтижесі ақпараттық үстемдікке жету үшін жүріп жатқан өткір күрес орын алған ғаламдық ақпараттық кеңістіктің пайда болуы болды. Әлемдік деңгейде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды экстремизм мен терроризм идеяларын таратуға, адам құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына байланысты трансшекаралық қылмыстардың жасалуына қолдану жағдайлары көбеюде. Халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастық ТМД-ға мүше мемлекеттер мен ҰҚШҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың басым бағыттарының бірі болып табылады. Осы халықаралық ұйымдар шеңберінде бірыңғай тұжырымдамалық базаны қалыптастыру, тәжірибелік ақпараттық қауіпсіздіктің ғылыми бағыттары мен салаларын біріктіру бойынша жүйелі жұмыс жүргізілуде.

Түйін сөздер: ақпараттандыру, психология, коммуникация, жаһандану, ақпарат, ақпараттық технологиялар, стратегия, тұжырымдама, бұқаралық ақпарат құралдары, ақпараттық қауіпсіздік, қауіп-қатерлер, ақпараттық қоғам, ақпарат саласы, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық және психологиялық қауіпсіздік.

Ch.A. Djumaliev¹

ENSURING INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL SECURITY OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

Information security is today the most important component of national, regional and international security. Much attention is paid to ensuring information security and countering new challenges and threats in this area. Interstate cooperation in the field of information security is the most popular. The deepening of cooperation within the Commonwealth framework is facilitated by the formation of a common information space, the expansion of interstate information exchange, the creation and development of joint information and telecommunication systems. The information sphere is a very sensitive factor in the life of society. Cooperation in the field of ensuring international information security is one of the priority areas of cooperation between the CIS member states and the CSTO member states. Within the framework of these international organizations, systematic work is being carried out on the formation of a unified conceptual base, the conjugation of scientific approaches and practical directions for ensuring information security.

Keywords: informatization, psychology, communication, globalization, information, information technology, strategy, concept, mass media, information security, threats, information society, information sphere, information and telecommunication system, information and communication technology, information and psychological security.

Важнейшим результатом формирования информационного общества на рубеже веков стало возникновение глобального пространства, в котором развернулась острая борьба за достижение информационного превосходства. Защищённость информации и информационной среды является фактором, активно влияющим на состояние национальной безопасности государств. Вместе с тем становятся все более изощрёнными атаки на критически важные объекты инфраструктуры государств. Во всём мире растёт число случаев использования информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) для распространения идей экстремизма и терроризма, совершения трансграничных преступлений, связанных с нарушением прав и свобод человека. Информационная безопасность является сегодня важнейшим компонентом национальной, региональной и международной безопасности. Интересы международного сотрудничества требуют обеспечения совместимости национальных векторов информационного развития и приоритетных направлений обеспечения информационной безопасности.

После образования на пространстве бывшего СССР ряда независимых государств в том числе, информационное взаимодействие формируется и развивается в рамках региональных международных организаций, первыми из которых стали Содружество Независимых Государств (СНГ) и Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) [1]. Содружество Независимых Государств (СНГ) - признанная международным сообществом региональная межгосударственная организация. На протяжении четверти века своего существования СНГ ведёт поиск оптимальных форм сотрудничества и адаптации его институтов и механизмов к потребностям многостороннего взаимодействия. Большое внимание уделяется обеспечению безопасности и противодействию организованной преступности и терроризму в их различных формах и проявлениях. Важнейшее направление сотрудничества - противодействие новым вызовам и угрозам. Межгосударственное сотрудничество в этой сфере является наиболее востребованным.

Организация Договора о коллективной безопасности берет свое начало в заключении Договора о коллективной безопасности, который был подписан в Ташкенте 15 мая 1992 г. главами Армении, Казахстана, Кыргызстана, России, Таджикистана и Узбекистана. Позднее к нему присоединились Азербайджан, Белоруссия и Грузия (1993 г.) [2]. За эти годы своего существования СНГ и ОДКБ стали признанными субъектами международного права. Генеральная Ассамблея ООН приняла специальную резолюцию о сотрудничестве с региональными объединениями, действующими на постсоветском пространстве. Учредительные документы СНГ и ОДКБ зарегистрированы в Секретариате ООН в соответствии со статьёй 102 Устава ООН. В 2004 г. ООН предоставила ОДКБ статус наблюдателя. Договор о коллективной безопасности на постсоветском пространстве был подписан в 1992 г., однако ОДКБ, как организация военно-политического сотрудничества, появилась десятилетием позже. Концепция коллективной безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности

представляет собой совокупность взглядов этих государств на предотвращение и устранение угрозы миру, совместную защиту от агрессии, обеспечение их суверенитета и территориальной целостности. Программа совместных действий государств - членов ОДКБ по формированию системы информационной безопасности была принята в 2008 г. В 2010 г. обеспечение информационной безопасности, как важное направление сотрудничества, было закреплено в Уставе ОДКБ [3, с. 67]. В том же 2010 году было утверждено Положение о сотрудничестве государств – членов ОДКБ в сфере обеспечения информационной безопасности, в котором выделены два направления: информационная политика и информационная безопасность. Годом позже были утверждены План первоочередных мероприятий по формированию основ скоординированной информационной политики и Перечень мероприятий, направленных на формирование системы обеспечения информационной безопасности в интересах ОДКБ [4, с. 10].

Обеспечение международной информационной безопасности на пространстве ОДКБ и СНГ базируется на следующих основных принципах:

– рассмотрение деятельности по обеспечению международной информационной безопасности в рамках методологии обеспечения национальной безопасности (что предполагает в ведение методологической конструкции «интересы- угрозы - меры»), а также подход, согласно которому обеспечение безопасности не может эффективно осуществляться в рамках самозащиты права только внутренней «иммунной» системой субъекта, а должно обеспечиваться специальной надстроечной системой);

– соблюдение баланса интересов личности общества и государства в информационной сфере;

– учет современного состояния, динамики информационной сферы и приоритетных направлений ее развития [5, с. 40].

В современных геополитических, технологических и экономических условиях отношения постсоветских независимых государств, реализующиеся в региональных формах международного сотрудничества, требуют общих или согласованных подходов (в том числе, по проблемам информационного взаимодействия и информационной безопасности). Одним из способов решения на международном уровне встающих на этом пути задач является сближение законодательства.

Известный исследователь проблем становления современного права профессор Ю.А. Тихомиров подчеркнул: «Важно знать, что большая работа по сближению национальных законодательств проводится в рамках МПА СНГ. Ее основой служат согласование концепций развития национального законодательства, выработка общих подходов и решений, рассмотрение вариантов, возможных коллизий и их последствий. Аналитическое сопоставление научных концепций и объективная оценка информации позволяют избегать ошибок и односторонних действий и находить приемлемые для государств-участников варианты решений» [6, с. 154].

Динамика сближения законодательства в форматах СНГ и ОДКБ в Кыргызстане приобретает сегодня особую значимость в вопросах правового обеспечения региональной безопасности, в том числе, в информационной сфере. Кыргызстан присоединился к соглашению ОДКБ о сотрудничестве в сфере информационной безопасности, соответствующий закон подписал президент Кыргызстана С. Жээнбеков от 16 января 2019 года. По сообщению пресс службы данное Соглашение было подписано 30 ноября 2017 года в Минске. Закон о его ратификации был принят парламентом Кыргызстана в ноябре 2018 года. «Целью ратифицированного соглашения является развитие взаимодействия государств-членов ОДКБ путём формирования практических механизмов совместного реагирования на угрозы информационной безопасности, развития мер укрепления доверия в сфере обеспечения информационной безопасности, совершенствования технологической основы обеспечения информационной безопасности», – рассказал представитель пресс-службы. В ОДКБ входят Армения, Белоруссия, Казахстан, Кыргызстан, Россия и Таджикистан. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности, гармонизации правовых механизмов и унификации законодательства. В условиях глобализации экономического, социального и культурного развития, ускоряющейся информатизации общества особую значимость приобретают такие политические мобилизующие документы как Стратегии национальной безопасности и стратегии развития информационного общества, с учётом нашедших отражение в них аспектов обеспечения информационной безопасности.

Первыми актами СНГ, относящимися к информационной сфере, явились Соглашение «О сотрудничестве в области информации» и Рекомендательный законодательный Акт «О принципах регулирования информационных отношений в государствах - участниках Межпарламентской Ассамблеи» (1993). Принята Концепция формирования информационного пространства Содружества

Независимых Государств. Десятилетием позже Советом глав государств СНГ была принята Стратегия сотрудничества в сфере информатизации; следом, а в 2008 г. была принята Концепция сотрудничества государств – участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности. В 2012 г. Советом глав государств СНГ была принята Стратегия сотрудничества государств в построении и развитии информационного общества, а в ноябре 2013 г. было подписано Соглашение «О сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в области обеспечения информационной безопасности». Бурное и стремительное развитие информационной сферы в начале XXI в. обусловило отставание в выработке правовых механизмов адекватного реагирования на новые вызовы и угрозы. Несмотря на то, что в СНГ и ОДКБ и до этого принимались межгосударственные документы, имеющие важное значение для обеспечения информационной безопасности, следует признать, что они объективно не смогли исключить негативные проявления в данной сфере. Современный уровень вызовов и угроз информационной безопасности детерминировал необходимость поиска новых подходов к комплексному, в том числе, правовому противодействию им.

В современных геополитических условиях для достижения общих целей государствам – членам ОДКБ требуется коллективность и скоординированность действий. От единого понимания правовых подходов к формированию системы информационной безопасности зависит развитие всей системы обеспечения международной и коллективной безопасности. Время показало, что для системного и адекватного парирования существующих вызовов и угроз необходима совместная реализация конкретных мер по нормативно-правовому предотвращению таких угроз [7, с. 26]. Информационная сфера влияет на все аспекты национальной безопасности, при этом проецируются новые угрозы и риски, возрастает опасность. В качестве основной угрозы для государств-членов ОДКБ в области международной информационной безопасности рассматривается возможное деструктивное использование информационных и коммуникационных технологий. В формате ОДКБ существует согласие относительно того, что под информационной безопасностью понимается состояние защищенности личности, общества, государства и их интересов от угроз, деструктивных и иных негативных воздействий в информационном пространстве. В условиях глобализации современного общества ОДКБ отвечает национальным интересам Кыргызстана. КР заинтересована в укреплении потенциала Организации, как действенного механизма региональной безопасности, многостороннего сотрудничества в военно-технической и научно – технической и производственной сферах, в противодействии вызовам и угрозам безопасности, внешнеполитической координации, подготовке кадров по специализации компетентных органов и др. В 2013 году КР председательствовала в Организации Договора о коллективной безопасности. Приоритеты председательствования КР в ОДКБ предусматривали: противодействие современным вызовам и угрозам; укрепление военной составляющей ОДКБ; обеспечение пограничной безопасности; сотрудничество в сфере предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций, информационная безопасность. В рамках своего председательствования КР провела ряд важных мероприятий.

8 ноября в Астане под председательством президента Казахстана Н. Назарбаева прошла сессия Совета коллективной безопасности (СКБ) Организации Договора о коллективной безопасности. Главным политическим документом Саммита ОДКБ в Астане стала итоговая Декларация, в которой отражены задачи и планы Организации на предстоящий период. Принято Заявление «О скоординированных мерах в отношении участников вооруженных конфликтов на стороне международных террористических организаций. В завершение президент Казахстана проинформировал представителей СМИ о переходе председательствования в ОДКБ к Кыргызской Республике на следующий межсессионный период [8].

Президент Кыргызстана С. Жээнбеков на саммите Организации Договора о коллективной безопасности в Астане озвучил приоритеты страны на время председательствования в ОДКБ. Он отметил, что не снижается террористическая угроза, довольно высокими остаются объемы не законного оборота наркотиков, уровень нелегальной миграции, а также киберпреступлений. Жээнбеков озвучил коллегам следующие приоритеты:

1. Продолжение повышения потенциала ОДКБ путем совершенствования взаимодействия с другими международными и региональными организациями, а также с третьими странами.
2. Завершение правового оформления и переход к повседневному функционированию Центра кризисного реагирования ОДКБ. Налаживание механизма его взаимодействия с центрами кризисного реагирования государств-членов.
3. В сфере коалиционного военного строительства необходимы – разработка правовой основы для формирования на территориях государств-членов баз с запасами материальных средств;

– совершенствование подготовки и применения Коллективных сил ОДКБ.

4. В сфере военно-экономического и военно-технического сотрудничества:

– дальнейшее развитие кооперационного сотрудничества предприятий и организаций оборонных отраслей промышленности в интересах обеспечения взаимных поставок продукции военного назначения;

– создание сервисных центров по ремонту и техническому обслуживанию вооружения и военной техники.

5. В сфере противодействия современным вызовам и угрозам:

– продолжение мероприятий по формированию общего антитеррористического пространства в рамках ОДКБ;

– продолжение работы по формированию Единого списка и реестра организаций, признанных террористическими и экстремистскими в государствах ОДКБ;

– продвижение в формате ОДКБ мероприятий по реализации Глобальной контртеррористической стратегии ООН;

– отмечая активизацию очагов напряженности по периметру границ государств-членов ОДКБ, поддержать усилия по продвижению межафганского мирного политического диалога;

– совершенствование оперативного взаимодействия по вопросам выявления, предупреждения и пресечения использования информационно-коммуникационных технологий в террористических и экстремистских целях.

6. В сфере информационного обеспечения деятельности ОДКБ продолжить мероприятия по формированию и развитию позитивного образа организации.

Сооронбай Жээнбеков выразил надежду на поддержку коллеги конструктивное взаимодействие в период председательства Кыргызстана в ОДКБ [9]. Напомним, что в 2019 году председательство в ОДКБ перейдет к Кыргызской Республике.

Вопросы формирования активной согласованной информационной политики государств-членов ОДКБ и создание потенциала совместного противодействия угрозам и вызовам в современных условиях приобретают особую актуальность. Сбалансированность системы обеспечения информационно-коммуникационной безопасности будет стимулировать информационное развитие и международный информационный обмен, обеспечение информационных условий экономического и таможенного, научно-технического и культурного сотрудничества, а в итоге – повышение эффективности обеспечения национальной безопасности всех государств-членов ОДКБ.

К числу основных направлений сближения законодательств государств-членов ОДКБ в рекомендации отнесены:

– общие вопросы организации обеспечения информационной безопасности; - защита единого информационного пространства;

– защита информационных ресурсов;

– противодействие преступлениям в информационной сфере (в т.ч. информационному терроризму);

– обеспечение безопасности информационно-коммуникационной инфраструктуры (включая критически важные объекты);

– информационное обеспечение реализации государственной политики. Сближение и гармонизация законодательств государств

– членов ОДКБ по каждому из перечисленных выше направлений должны включать: – проработку понятийного аппарата;

– определение основных угроз информационной безопасности;

– выработку концептуальных мер правового обеспечения информационной безопасности по каждому направлению (такими решениями, в частности, представляются лицензирование деятельности, регистрация и стандартизация работ и услуг, сертификация товаров в области обеспечения информационной безопасности);

– разработку системы организационных мер обеспечения информационной безопасности по каждому направлению;

– совершенствование правового обеспечения информационной безопасности на национальном уровне;

– гармонизацию системы мер правового обеспечения информационной безопасности на международном (региональном) уровне [10, с. 24].

В сфере обеспечения информационной безопасности, Кыргызстан предложил проработать открытие Центра информационной поддержки ОДКБ в г. Бишкек на базе Института стратегического анализа и прогноза (ИСАП) при Кыргызско-Российском Славянском университете.

Динамика сближения законодательства в форматах СНГ и ОДКБ приобретает сегодня особую значимость в вопросах правового обеспечения региональной безопасности, в том числе, в информационной сфере. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности, гармонизации правовых механизмов и унификации законодательства. В условиях глобализации экономического, социального и культурного развития, ускоряющейся информатизации общества особую значимость приобретают такие политические мобилизующие документы как стратегии национальной безопасности и стратегии развития информационного общества, с учётом нашедших отражение в них аспектов обеспечения информационной безопасности.

Таким образом, результаты сотрудничества государств-членов ОДКБ в области информационной безопасности в целом свидетельствуют о целесообразности усиления практического взаимодействия по основным направлениям обеспечения безопасности в сфере использования информационно-коммуникационных технологий включая взаимодействие специальных подразделений органов безопасности и внутренних дел в целях пресечения преступлений в сфере современных информационных технологий ОДКБ по вопросам информационной политики и безопасности.

Список использованных источников:

1. Веб-сайт. Организация Договора о коллективной безопасности// www.odkb-csto.org
2. Веб-сайт. Организация Договора о коллективной безопасности// www.odkb-csto.org
3. Вус М.А., Макаров О.С. Стратегический вектор обеспечения международной информационной безопасности. Сборник //Предисловие: чл.-кор. РАН Р.М. Юсупов – СПб.: СПИИРАН, Санкт-Петербург 2016. – 122 с.
4. Шушин В.О. О состоянии и перспективах сотрудничества государств– членов ОДКБ по формированию системы информационной безопасности// Законодательство государств – членов ОДКБ в сфере обеспечения информационной безопасности: опыт, проблемы и перспективы гармонизации. Материалы международной научно-практической конференции. – СПб.: Секретариат МПА СНГ. 2014.–С. 4-14.
5. Вус М.А., Макаров О.С. Стратегический вектор обеспечения международной информационной безопасности. Сборник //Предисловие: чл.-кор. РАН Р.М. Юсупов – СПб.: СПИИРАН, Санкт-Петербург 2016. – 122 с.
6. Тихомиров, Ю.А. Курс сравнительного правоведения. //Ю.А. Тихомиров. – М.: Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.
7. Вус М.А., Макаров О.С. 2013. В интересах национальной и международной информационной безопасности //Информатизация и связь, № 6. – С. 28-30.
8. В Астане прошел саммит ОДКБ //08.11.2018// <https://www.aa.com.tr/ru>
9. Жээнбеков расставил приоритеты. Кыргызстан – председатель в ОДКБ //08.11.2018 // <https://sptnkne.ws/kDqp>
10. Бачило И.Л., Бондуrowsкий В.В., Вус М.А., Кучерявый М.М., Макаров О.С. О совершенствовании и гармонизации национального законодательства государств – участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности. //Информационное право, № 1(32). С. 120.

МРНТИ 19.51.11 (11.15.23)

Г.М. Мухамбеткалиева,¹ Ү.М. Мұхамбетқали²

¹Саясаттану ғылымдарының кандидаты,

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан

²Журналистика факультетінің магистранты,

Анкара Хаджы Байрам Вели Университеті, Анкара, Түркия

АЛҒАШҚЫ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНІҢ ХІХ-ХХ Ғ.Ғ. САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРДІ БЕЙНЕЛЕУДЕГІ ЖЫЛНАМАШЫЛЫҚ РӨЛІ

Аңдатпа

Қоғамдық саяси-әлеуметтік проблемалардың мерзімді баспасөз беттеріндегі рөлі әрқашан маңызды. Мерзімді баспасөз қоғамның саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени өмірінің барлық спектрін айқын көрсететін бастапқы зерттеу объектісі ретінде қызығушылық тудырады. Басылым беттерінде жарияланған саяси-әлеуметтік және тарихи оқиғалар орны толмас құндылықтарға ие. Қазіргі таңда мемлекеттік маңызға ие болған бұл құжаттар, тарихымызды одан әрі зерттеуіне ықпал етіп келеді. Бұл мақаланың өзекті мақсаты – ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басындағы қазақ баспасөзінің ел тарихында алған рөлін ашып айту. Сондай-ақ, Қазақстанның мерзімді басылымдарының қоғамдық проблемаларды шешудегі маңызы мен орнын кешенді зерттеуге әрекет жасау.

Түйін сөздер: қазақ баспасөзі, саясат, Қазақстан тарихы, халықтың әлеуметтік жағдайы

*G.M. Mukhambetkaliyeva,¹ U.M.
Mukhambetkali²*

¹*Candidate of Political Sciences,
S. Seifullin University, Astana, Kazakhstan,*
²*Master degree student,
Ankara Haci Bayram Veli University, Ankara, Turkey*

THE FIRST PERIODICAL PRESS OF KAZAKHSTAN AS A CHRONICLE OF SOCIOPOLITICAL PROBLEMS IN NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

Abstract

Sociopolitical problems of society have always found reflection in that time period. Periodical is an interest as source studies object, reflecting the whole range of sociopolitical, economic and cultural life of society. Political, social and historical events of that time, which have been transferred to print media pages, are of great value. Such nationally important documents also contribute to the professional study of history. This article discusses the role of Kazakhstani press in country's history in late nineteenth and twentieth centuries. It has attempted to hold an integrated approach of the first periodical press of Kazakhstan as a chronicle of sociopolitical problems in nineteenth and twentieth centuries.

Keywords: Kazakh press, politics, history of Kazakhstan, human social life

Мухамбеткалиева Г.М.,¹ Мұхамбетқали Ұ.М.²

¹*Кандидат политических наук,
Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, (Астана, Казахстан)*
²*Магистрант факультета журналистики,
Университет Анкара Хаджи Байрам Вели, (Анкара, Турция)*

РОЛЬ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ КАЗАХСТАНА КОНЦА ХІХ НАЧАЛА ХХ В.В. В ОТРАЖЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ОБЩЕСТВА

Аннотация

Социально-политические проблемы общества всегда находили отражение в периодической печати своего времени. Периодическая печать представляет собой интерес как объект источниковедения, отражающая весь спектр социально-политической, экономической и культурной жизни общества. Перенесенные на страницы первых печатных изданий политические, социальные и исторические события того времени, несут собой большую ценность. На сегодняшний день подобные документы государственной важности способствуют дальнейшему изучению истории. В этой статье рассматривается роль казахстанской прессы в истории страны конца ХІХ – начала ХХ века. Проведена попытка комплексного подхода по изучению роли и места периодической печати Казахстана в освещении проблем общества.

Ключевые слова: казахская печать, политика, история Казахстана, социальное положение народа

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезінде жазудың қауызына сыймай келген кесек-кесек тарихи оқиғаларды сөзбен-ақ көркемдеп жеткізген айтқыштар мен ділмарлардың ауызекі шығармашылығы ығыстырылып, қоғамның саяси-әлеуметтік жағдайларының тарихи уақыты мен кеңістігінің атын атап, түрін түстеп жеткізетіндей жаңа жанрлық түр заман талабына сай жандана бастады. Қазақ елінің ішкі-сыртқы жағдайларының өзегіне бойлауды мақсат еткен алғашқы қадам – баспасөз қызметінен басталды. Демократиялық және миссионерлік бағыттармен кешенді түрде дендеген «қазақты тану» әрекеттерінің аты екі айрық болғанымен, дйттеген мақсат-мүддесі – біреу-ақ болатын. Жаппай ізденістің «көз құртына» айналған Қазақстаннан екшелген рухани-дүниелік құндылықтар Ресей патшалығының қоржынына науадай ағылды. Сол күннен бастап, бұрыннан шежірешіл қазақ елінің шежірелік деректемесінің жаңа тармақтары пайда болды.

Алғашқы баспасөз беттеріне жариялана бастаған тарихи өзгерістер мен саяси-әлеуметтік ақпараттар жай шежіреліктен асып, хатқа түсе бастаған ұлттық жылынамаға айналғандай болды. Қазақ өмірін дәл осылай күн құрғатпай жіпке тізіп отыратын құжат бұрын-соңды осы қалпында болмаған да еді. Алғашқы газет-журналдардағы объективті шындықтар қисынды-қисынсыздығымен де қатар өріліп жатса да, қазақ елінің төрт құбыласының басы біріктіріліп, типтендірілген ортақ идеяға бағындырылды.

Ресей патшалығының қазақ жерінде жүргізіп отырған саяси-әлеуметтік іс-әрекеттерінің қаймана халықтан «күпиясын ішке бүккен, жан ауыртпайтындай» түрде жарияланып жатқанымен, сұңғыла қазақ үшін айнадағыдай айқын бола түсті. Газет – ерекше ұйымдастырушылық күшпен халық санасын тәрбиелей бастады. Цензуралық түрлі қысымға түсіп жатса да, газет халық үшін іздеп жүріп оқитындай сұранысқа ие бола бастады. Қазақ өмірінің XIX ғасырының соңғы жылдарынан басталған қазақ баспасөзі – шынымен де, жазу мәдениетіне іліккен халық жылнамасы іспеттес, тарихи шежіреге айналды.

XIX ғасырдың соңғы ширегінде Қазақстан үшін ең ауыр жылдар басталды. 1870-жылдары қазақ елінің әкімшілік басқару жүйесі мүлдем өзгерді. Қазақстанның бүкіл аймағы Ресей империясының қарамағына толықтай өтті. Патша өкіметі Қазақстанның саяси-әлеуметтік жағдайларын, әдет-ғұрыптары мен шаруашылық ерекшеліктерін, қазба байлықтары мен табиғи ресурстарын танып-білу үшін жаппай зерттеу ісіне кірісті. Түрлі бағыттағы әскери отрядтар мен орыстың зерттеуші ғалымдарынан құралған экспедициялар ұйымдастырылып, жергілікті қазақтардың ішіндегі оқыған адамдарды да осы іске тарта бастады [1].

XIX ғасырдың екінші жартысында Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтардың төңірегіне орыс зерттеушілері, шығыстанушы ғалымдары шоғырланды.

Орыс тілін жетік білетін, барлық ғылым саласынан хабары бар талантты Шоқан Уәлихановты Орыс Географиялық қоғамының мүшелігіне қабылдап, Қазақстан ғана емес, қырғыздар секілді көршілес түркі тектес елдерге де аттанатын экспедициялық жорықтарға серіктес қылды [2].

Қазақтың алғашқы ағартушы ғалымы Ыбырай Алтынсариннің көмегімен орыс оқуын үйрететін мектептерді көптеп ашып, қазақ ауылдарын жаппай сауаттандыру жұмыстарына көшті. Жазу-сызуы болмаса да, ғасырлар бойы араб қаріпімен түсінісетін шығыстың төл жазуын білетін қазақтың санасын орыстандыра бастады.

Дәл осы кезеңдерде арнаулы баспасөзі болмаса да, сол кезеңдегі қазақтардың өмірі мен тарихи жағдайлары туралы құнды деректер Орыс Географиялық қоғамының Түркістан, Орынбор бөлімшелеріндегі мұрағат қорына дерек көздері жан-жақтан ағылып жатты.

Орыс шаруаларын Қазақстанға күштеп қоныстандыру жұмыстары нақты 1868 жылдары басталып, 1883 жылға дейін жалғасты. Ресей империясы тек қана орыстарды ғана емес, дұңғандар мен ұйғырларды, украиндар секілді тағы да басқа халықтарды Қазақстанға тоғыта берді. Мал шаруашылығымен күнін көріп отырған қазақтардың шұрайлы өлкелерден шөлейтті жерлерге еріксіз ығыстырылғандығынан, ғасырлар бойы қалыптасып келген этностық тіршілік қалыбы бұзылды. Онысымен қоймай, өз жерінде отырған халыққа сырттан келген басқыншылар салық жинаудың түр-түрін жасауды үдете берді. Халық тіршілігін тек қана орыс бодандығы ғана емес, орысқа жағынған, тілін тапқан жергілікті қазақ байлары да қыспаққа ала бастады.

Бұл мәліметтердің бәрі дерлік Ресей империясының Қазақстанды бағындырумен айналысқан құжаттары мен баспасөздерінде тіркеліп отырды, әсіресе, Түркістан, Орынбор, Омбы, Семей, шекаралық Орал мұрағаттарында Қазақстанды бодандыққа ұшыратудың жоспарлары ашықтан-ашық жарияланып отырды. Қарапайым қазақтар түсінбегенмен, қазақтың білімді зиялыларының бұдан хабары көп болды.

1870 жылдан бастап ушыққан мәселелердің түпкі мақсатын түсіне бастаған қазақтар ендігі жерде ұлт ретінде өз азаттығын алу үшін бас көтере бастады. Себебі мыңғырған малынан айырылған, туып-өскен жерінен қуылған жергілікті халық соншалықты көрсоқыр емес еді. Халықтың жерін ғана алып қоймай,

тіршілік етуге арналған құрал-саймандарын да тартып алып, бір болыстың төңірегінен бірнеше орыс деревнялары мен селоларын қаптатып қаңғырта бастағанына шыдамаған халық Ресейдегі 1905 жылғы буржуазиялық революциясына дейін-ақ ереуілдер мен көптеген ұлт-азаттық көтерілістерге шықты. Бірақ жергілікті халықтың бас көтерулерін казак-орыс отрядтары аяусыз басып тастап отырды. Орыстар мен украиндардың ғасырлар бойы өмір сүріп келген жерлерінен Қазақстанға күштеп көшірілуінің де басты себептерінің бірі – Столыпіннің аграрлық реформасынан кейін-ақ Ресей төңірегіндегі шұрайлы жерлерді ірі помещиктердің иелігіне өзара бөлісіп алғандығынан, жер-мүлкінен айырылған крестьяндардың қарсылығынан сескеніп, іргелес жатқан кеңбайтақ қазақ жерлеріне қоныстандырып, көзден таса етудің амалы болатын. Бірақ Ресей қазақ халқына да, өз келімсектеріне де аяушылық көрсетпеді, баршасы салықтан көз ашпады.

Бұрын халық арасында татар молдаларынан хат танып, білімді саналған адамдар болғанымен, ол біліммен алысқа бармайтындықтарын сезінген қазақтар орыс саясаты мен әкімшілік басқару жүйесінен салқындық сезе бастағаннан-ақ, жаппай білім алу үшін сол Ресейдің ірі қалаларындағы немесе алыс-жақын шетелдердегі оқу орындарына түсіп, білім ала бастайды, яғни бір елдің саясатын түсіну үшін оның қалыбына түсу керек болды, сол елдің ішінде жүріп, оның сырын ұғудың әдісін қазақтар да үйрене бастады.

Елден жырақ шығып, түрлі саяси жағдайлардың бел ортасында жүрген қазақ азаматтары 1905 жылдарға дейін елдің басына төнген ауыр жағдайларды терең түсініп болады. Мысалы, Әлихан Бөкейханов – 1894 жылы Санкт-Петербурдың Императорлық Орман шаруашылығы институтын, Ж.Ақпаев – 1902 жылы сол Санкт-Петербур университетінің Заң факультетін бітіреді. Ал Б.Сыртанов, Р.Марсеков, Т.Айдарханов, Ж.Сейдалиев, М.Тынышбаев сынды қазақстандықтар да сол университеттің әр түрлі факультеттерін сәтті тәмамдап шығады. А.Айтбакин, С.Нұрлыханов, А.Сейітов, А.Ермековтар – Томскідегі жоғары оқу орындарынан заң, медицина, журналистика бөлімдерін бітіреді. Ал Г.Мұсағалиев – Каир университетінің Заң факультетін бітірісімен, 1909-11 жылдарда Индонезияда, Үндістанда, Пәкістанда, Жапонияда тәжірибе алмасып, араб, парсы, түрік тілі мен тарихтарын меңгереді. А.Қуатов – 1847 жылы Қазан университетін, С.Сүйіншәлиев – 1881 жылы Қазан университетінің физика-математика факультетін, Б.Құлманов – Санкт-Петербур университетінің заң факультетін алтын медальмен бітірсе, Г.Асфендиярова – 1908 жылы Санкт-Петербурдың медицина институтын, ал А.Көшекөв, Ж.Сұлтанаев, А.Тұңғышұлы – 1914 жылы Варшавадағы ветеринарлық институтты тәмамдайды [3].

Бұл кезеңдегі Қазақстанның барлық саяси-әлеуметтік, тарихи, мәдени жағдайларын Ресей баспасөзі мүлдем елеусіз қалдырған жоқ. Ресейдің көптеген газет-журналдарында, жоғары оқу орындары жанындағы кішігірім газеттерінде де жиі жарияланып тұрды, себебі Омбы, Орынбор, Уфа, Қазан қалаларында оқып жатқан қазақ жастары ел жағдайынан ешқашан қол үзген жоқ. Қазақ жастары да өздері оқыған оқу орындарының жанынан шығарылып тұрған қабырға газеттерінде өздеріне менсінбей қарайтындарға қазақтың ұлыс ретіндегі өзгеге ұқсамайтын шығыстық мәдениеті мен өнері жайлы жазып, мақтан етті. Осындай кішігірім газет-журналдардан басталған баспасөз ісінің өрісі кеңейіп, ірі-ірі басылымдардың ашылуына жол ашты.

Жалпы Орта Азиядағы тұңғыш ірі басылым – «Туркестанские ведомости» газеті 1870-1917 жылдарға дейін шығып тұрды. Бұл газетті шығару жөніндегі алғашқы мәселені Түркістан статистикалық комитеті 1868 жылдың 7 қаңтарында комитет жиналысында статистик С.А. Идаров көтерген. Генерал губернатор К.П.Кауфман Түркістан статистикалық комитетінің шешімін қуаттап, Түркістан генерал-губернаторының ресми органын шығарудың қамына кірісіп, осы губернаторлыққа қарасты әскери-халықтық басқарманың №75 бұйрығымен 1869 жылдың 6 қарашасында «Туркестанские ведомости» газетінің негізі қаланды. «Туркестанские ведомости» газеті Ташкенттің округ штабының шағын баспаханасында 1870 жылдың 10 мамырында басылып шықты. Алғашқы 17 саны көлемі 1,5 форматтық парақпен жарық көрді. Келесі жылынан бастап газет жұмысы реттеле бастады, әр аптаның сейсенбі күні ретімен, 1871 жылы 48 саны, 1872 жылы 51 саны шығарылды. 1898 жылы №4 санынан бастап аптасына 2 рет жексенбі және бейсенбі күндері, 1903 жылы № 97 санынан бастап аптасына 3 рет, 1904 жылы № 90 санынан бастап аптасына 4 рет, 1907 жылдың 3 шілдесінен бастап күнделікті шығарылды [4].

Газетке жазылу Ташкенттегі редакция кеңсесінде, Санкт-Петербурда А.О.Базуков пен С.В. Звонаревтың кітап дүкенінде, Мәскеуде И.Г.Соловьевтің, Орынборда Шаниннің кітап дүкендерінде жүргізілді. 48 жыл бойы үздіксіз қызмет еткен газеттің соңғы 6406 – саны 1917 жылдың 15 желтоқсанында шығарылып, кеңес үкіметі бұл органды буржуазияшыл орган деп танып, жауып тастады. Ресми емес бөлімінде Түркістан өлкесіндегі жергілікті халықтардың, оның ішінде қазақ халқының тарихы, археологиясы, этнографиясы мен фольклорына қатысты ғылыми зерттеу мақалалары

жарияланды [5]. «Туркестанские ведомости» газетінің редакциясынан қазақ және өзбек тілдерінде «Туркестанская туземная газета» деген қосымша газет беттері жарияланып тұрды. Кейіннен бұл қосымша «Түркістан уалаятының газеті» болып, 1883 жылдың 30 қаңтарында өз алдына басылым болып қалыптасты. Газеттің алғашқы редакторлары: 1870-92 жылдары – Н.А. Маев, 1892-1900 жылдары – А.П. Романович, 1900-1901 жылдары – М.Трулев, 1901-1907 жылдары – Н.Г. Маллицкий, 1908 жылы – Е.Михайловский, 1909- 1914 жылдары – М.Левин, 1914-1916 жылдары – А.Скворцов, 1917 жылы №1 санынан – В.П. Наливкин, №87 санынан А.П. Лисаковский, №162 санынан – В.С.Елпатаевский, №166 санынан – В.П. Наливкин, №209 санынан – И.И. Белков, №235 санынан – В.П.Подпалов, №247 санынан – Ф.Колесов. Газет беттерінде И.А. Северцов, А.П. Федченко, И.В. Мушкетов, В.В.Бартольд, Л.С.Берг сияқты атақты ғалымдар ғылыми мақалалар жариялады. Н.Н. Пантусов, Н.М. Зенков, Н.П. Остроумов, О.А. Шапский, В.Л. Вяткин, А.А. Диваев сияқты өлкетанушылардың зерттеу нәтижелері жарияланып тұрды. Әсіресе, В.Л. Вяткин мен А.А. Диваевтардың қазақ тарихы мен фольклорына қатысты ғылыми мақалалары әлі күнге дейін Қазақстанның білім жүйесінде қолданылып келеді, себебі қазақтар туралы құнды деректер осы ғалымдардың еңбектері арқылы кейінгі ұрпаққа аман жеткен. Қазақ зиялыларының ішінде Әлихан Бөкейхановтың осы газет арқылы қазақтың бүкіл ұлттық мұң-мұқтажы жарияланып, маңызды мәселелері талқыланып отырды.

1870 жылдың мамыр айындағы Түркістан генерал-губернаторы кеңесінде орыс, қазақ және өзбек тілдерінде «Түркістан уалаятының газеті» деген атпен бүкіл Орталық Азиядағы тұңғыш газет жарық көрді. Ташкентте шыққан осы басылым қазақ баспасөзі біздің қазіргі газеттеріміздің деңгейіне жетпегенімен, ұлт тілінде басылғандықтан қазақтың ой-пікірінің жаңаша қалыптасуына белгілі дәрежеде әсер етті. Өз заманының озық азаматтарының бірі, оқымысты, публицист Н.П. Остроумовтың айтқанындай: «Түркістан уалаятының газеті» ХҮІІ-ХҮІІІ ғасырларда орыстарға Ұлы Петрдің «Ведомостары» қандай қымбат болса, ХІХ ғасырдағы қазақтарға да бұл газеттің шығуы дәл сондай маңызды еді» [6].

Газетті шығарғандағы отаршыл үкіметтің мақсаты жергілікті ел азаматтарына патшаның бұйрық-жарлықтарын, үкіметтің түрлі нұсқаларын өз тілінде тарату еді. Оған қоса «ғылым-білім, өнер тарату, халықты әлеуметтік-экономикалық жағынан зерттеу» мақсаты алға қойылды. «Түркістан уалаятының» тігінділерін қарап отырсаңыз, сол кездегі қазақ қоғамы тұрмысында оның қандай маңызды рөл атқарғанын байқаймыз. Ресми жолмен, әр болысқа міндетті түрде таратылып отырған газет беттерінде бұйрық-жарлықтардан басқа хабар-ошарлар, елдің жағдайы туралы материалдар, халық ауыз әдебиетінің үлгілері кең орын алды. Сөйтіп, хат танитын қазақтар ұлан-байтақ мекеннің түкпір-түкпірінде болып жатқан оқиғалардан хабар алатын мүмкіндікке ие болды. Газетте әлемдегі және Ресей мемлекетіндегі жаңалықтарға, түрлі хабарларға елеулі орын берілді. Мысалы: «Біздің орыс жұртының өнерменді адамдары» деген мақала 1870-1874 жылдағы «орыстың су кемесінің жер шарын айналып шыққандығы» туралы айтылған [7].

«Түркістан уалаяты газеті» қазақ даласына бойлай еніп келе жатқан капиталистік өндірістік қатынастардың мәнін оқырмандарына қарапайым тілмен ұғындырып отырды. Бұл тұрғыдағы экономикалық насихаттың мәні зор еді. Өйткені отарлау саясатына қарай жаңа тұрмысқа бейімделе алмаған қазақ халқы құрып кетудің алдында болатын. Демек товар-ақша қатынастарын білу, қолдағы шикізатты ұқсатып, қаражатқа айналдыру-халықтың жаңаша дамуының басты шарты болатын. Газет қызметкерлері көшпелі тұрмысты жақсы білетін, қазақ қоғамының алдағы күрделі мәселелерінің шешуін таба алатын зерделі азаматтар болатын. Олардың ішінде Шоқан Уәлихановтың досы, Омбы кадет корпусын бітірген әрі генерал-губернатордың сеніміне ие болған тілмашы, қазақша-өзбекше газеттің редакторы болған – Шаһмардан Ибрагимов және Хасен Жақышев, Заманбек Шәйхәлібеков, Жүсіп Қазыбековтер де газет алқасында бар еді.

«Түркістан уалаяты газетінің» Арқа, Ақмола, Көкшетау, Қарқаралы, Омбы, Семей ояздарына дейін таратылғаны туралы мәлімет бар [8]. Мысалы, 1877 жылғы №3 санында басылған хатта «Семей жақтың қазақтары қазақ тілінде шыққан бұл газетті қызығып оқитындығы» туралы айтылған. Қарқаралы мен Ақмоладан да лебізге толы хаттар жиі келіп тұрған. Сол 1877 жылдың бір санында «Егер Арыс өзенінен Түркістанға дейін канал қазылса, қазақтардың егініне су болатындығы» айтылса, Ақмоладан келген хабарада: «Жатақ дегеніміз – елдің қазағынан көп ілгері, өйткені көбі орысша біледі, үй-іші таза, самауыр, стол, қасық-аяқ, киім-кешегі бәрі түзу. Көшеде екеу кетіп бара жатса қайсысы жатақ, қайсысы елдің қазағы екенін айтпай-ақ тани аласыз» дейді [9]. Осылайша халықты заман көшінен қалып қоймауға үгіттейді. Сонымен қатар газет бетінде капиталистік өндіріс қатынастарының сәби мінезді, аңқау қазаққа қатты бататыны да жазылған. «саудагерлер товарларын несиеге сатады да өсім алады, ал момын қазақ үнемі залал шегеді», – деген бір газет тілшісі [10].

Қазақ даласында басылып тұрған екінші газет «Дала уалаятының газеті» (1888-1902) деп аталды. Бұл газеттің «Түркістан уалаяты газетінен» көп айырмашылығы болды. Газетте қазақ халқының жағдайы тереңірек сипатталып, мұң-мұқтаждары жиі айтыла бастады. Бұл газет те өкімет орындарының қаржысымен апта сайын шығарылып тұрды. Қатаң бақылау, цензура жағдайында шықса да, газет журанлистері отарлау саясатына наразылықты тұспалдап жеткізіп-ақ халыққа көп нәрседен хабар беріп отырды. Газет төңірегіне генерал-губернатор кеңесінде жұмыс істейтін оқыған қазақ зиялылары жиналды және алғашқы қаламгерлер мен журналистерді қалыптастырып отырды. Газетте тікелей қызмет атқарған және жер-жерден үзбей мақалалар жазып тұрған адамдар: Дінмұхамед Сұлтанғазин, Рақымжан Дүйсенбаев, Қорабай Жапанов, Асылқожа Құрманбаев, Отыншы Әлжанов, Жұбандық Болғанбаев, Ешмұхамед Абылайханов, Мәшһүр Жүсіптер болатын.

Қатаң цензура жағдайының өзінде журналистер қазақ елінің әлеуметтік-экономикалық мәселелерін қаймықпай жазды. Отаршыл саясат ұстанған Ресей патшалығының Қазақстанды өзіне қосып алуының прогрестік жақтарын да жоққа шығаруға болмас. өлкеде өнеркәсіптер мен егіншілікпен айналысатын еңбек көздері көбейе бастады. Алғашқы орыс-қазақ мектептері ашылып, орыс мәдениетіне көшу басталды. Жақсылы-жаманды барлық өзгерістерді газет үнемі жеткізіп отырды. Қазақ журналистерінің назарынан елдегі бір де бір ескерусіз қалған жоқ. Қазақ қаламгерлері капиталистік өндірістік қатынастарға көндіге алмаған қазақ халқын құрып кетуден сақтайтын жолдарды іздестірді. Алғашқы қазақ журналистері цензураның тәлаіын шебер орағытып, газет бетінде қазақтың да отарлаушы ұлтпен тең болуы керектігін және ұлттық әдет-ғұрыптардың, салт-сананың сақталуы керектігін айтып жар салды. Әрине журналистердің бұлайша ашықтан-ашық пікір айтып жатқандығы отаршылдарға ұнаған жоқ. «Дала уалаятының» қызметін қатаң бақылауға алған отаршылар: «Қазақтар сияқты қараңғы халыққа жергілікті бастықтардың бұйрықтары мен жарлықтарын орындағаннан басқа ештеңе айтылмауы керек, олар шаруашылықты қалай жүргізуі керектігі жөніндегі өз міндеттерін ғана білуімен шектелуі керек. Ал Вамберидің «Түркі тарихы» деген кітабын қазақша аударып бастырудың қандай қажеті бар еді, қазақтарға өз тарихын тереңнен білгізудің тіпті артық екенін ғалым неге білмейді!...» делінген құпия хаттар отаршылдардың өз арасында жасырын жазылып жатты [11].

«Дала уалаятының» 1894 жылғы бірінші санының ресми емес бөлімінде: Ресей империясындағы және оған қарайтын халықтар арасындағы оқиғалар, әр түрлі жерлердегі шаруашылық бастамалары, сауда-өнеркәсіп орталықтары мен жәрменкелердегі жағдайлар, қазақ даласынан шығарылатын өнімдердің қалай сатылатыны туралы мағлұматтары; Өлкенің жағрапиясы, тарихы, этнографиясы бұратана халықтың тайпалық және тілдік құрамы, көшпенділердің қоғамдық-рулық тірлігі, салт-дәстүрлер, аңыздар, ертегілер сияқты мақалалар; Ауыл шаруашылығы және мал шаруашылығына арналған мақалалар; Халық мейрамдарының сипаты, халық арасында белгілі адамдардың өліміне арналған некрологтар мен билер сотының, болыс съездерінің үкімдері, табиғи құбылыстары мен апаттар туралы материалдар жарық көреді» [12] – деп, бағыт-бағдарын анық айтқанымен, сол мақсаттарын орындауды көптеген қысымшылықтарға тап болады. «Туркестанские ведомости» газетінен бөлініп, Қазақстан мен Орта Азияға таратылатын газет журналдар түбегейлі өз мұраты үшін қызмет жасап жатқандай болып көрінгенімен, үлкен бақылаудың шеңберінен шыға алмады. Соған қарамастан газет журналистері еліміздің ұлы ағартушылары: Шоқан, Ыбырай, Абай секілді білімді адамдардың идеяларымен қуаттанып, шын мәнінде қазақтың іргелі ел болып қалыптасуы үшін күш жұмылдырады. Қазақстанның әр аймағында ел тағдырынан көз жазбай, көрген-білгендерін жылнамашыдай жазып отырған ұлтымыздың төл журналистері газет төңірегінде күн сайын көбейіп жатты. Солардың бел ортасында Ыбырай Алтынсаринмен тұстас өмір сүрген батысқазақстандық Мұхамбет-Садық Бабажановтың да баспасөз саласына қосқан үлесі зор болатын. Орынбордағы кадет корпусын үздік бітірген ол қазақтардың мәдениет пен білімге деген ықыласын қолдап, қазақ тарихына, тұрмыс-тіршілігіне қатысты және сонымен бірге сүттей ұйып отырған шекаралық аймақтағы Қазақстанның батыс өлкесіне дүркін-дүркін зорлық-зомбылық көрсетіп жатқан орыс-қазақтарының жөнсіз әрекеттері туралы жергілікті, сонымен бірге Петербург, Мәскеу, Астраханьда шығатын орыс тілді газеттерге көптеген өткір мақалалар жазып тұрды. Орыстың географиялық қоғамының мүшесі бола жүріп, патшалық басқару орындарына қазақ ұлтының мүдделерін қорғауды батыл ұсынып, салмақты талаптар қойып отырды. Қысқасы, мерзімді баспасөз беттері мемлекеттік құжаттармен бірден-бір теңесе алатындай дәрежеге ие болды. Халық арасындағы жақсылы-жаманды саяси-әлеуметтік, рухани-дүниелік, жалпы қоғамдық мәселелер газет беттерінен тыс қалған жоқ. Мерзімді баспасөздің жылнамашылық қабілетінің тым жоғарылығынан әлі күнге дейін аталмыш ғасырлардағы халықтың басынан кешірген тарихи оқиғалары мен аумалы-төкпелі алмағайып жағдайлары академиялық тарихтың негізін жасауда да үлкен ықпалын тигізді. Себебі халық өмірінің әрбір мезетін іле-шала жариялап отырған газеттердегі дерек көздері – ешбір бүркемелеуге, өзгертуге немесе басқалай

тарихпен алмастыруға болмастай шынайылыққа ие болатын. Газеттің жылнамашылық қабілетінің жоғарылығынан үлкен кесінді дәуірлердің тыныс-тіршілігінен, қоғамдық қатынастары мен саяси-әлеуметтік, мәдени, рухани, ағартушылық, еңбек қатынастары мен кәсіптерінен, тіпті белгілі бір дәуірлік оққылықтары мен жетістіктерінен де хабардар боламыз. Қысқасы, баспасөз қызметін – қоғамның тұрақты жылнамашысындай жақсылы-жаманды аяқ алысын өкшелеп отыратын қырағы бейнелеушісі деуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тұрлығұл Т. Қазақстан тарихы. – Алматы: «Мектеп», ЖАҚ, – 2003, 80-б.
2. Семенов Тянь-Шанский П.П. История полувековой деятельности Русского географического общества, – 1859, С. 276.
3. Күзембайұлы А., Әбіл Е. История Республики Казахстан. Астана: ИКФ «Фолиант», – 1999, – С.265.
4. Отырар. Энциклопедия. Алматы: «Арыс» баспасы. – 2005, 349-б.
5. Садыков С. Национальная ценность и интернационализм в казахской журналистике 30-х годов. – Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Филологические науки», № 2 (52), -2015, с.243.
6. Остроумов Н.П. Сарты. Этнографические материалы. Ташкент, – 1896, с.171-177.
7. «Түркістан уалаяты газеті» – 1877, №3.
8. Субханбердина У. О казахской дореволюционной периодической печати. – Известия АН КазССР. Серия филология и искусствоведения вып. 3 (19), – 1961, с.67-79.
9. «ТУ». – 1875, №27.
10. «ТУ». – 1877, №12.
11. Центральный Государственный исторический архив. г. Ленинград (ЦГИАЛ). Фонд № 776, опись № 21, дело 218. – 1887.
12. «ТУ» – 1894, №1.

УДК004.056.53

МРНТИ 81.93.29

Джумалиева Ч.А.¹

¹Веб-мастер отдела по поддержке официального сайта Общественной телерадиовещательной корпорации Кыргызской Республики,

Аспирант Академия государственного управления при Президенте КР

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КЫРГЫЗСТАНА В РАМКАХ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ: ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Аннотация

Информационная безопасность является сегодня важнейшим компонентом национальной, региональной и международной безопасности. Большое внимание уделяется обеспечению информационной безопасности и противодействию новым вызовам и угрозам в этой сфере. Межгосударственное сотрудничество в сфере информационной безопасности является наиболее востребованным. Углублению взаимодействия в рамках Содружества способствуют формирование общего информационного пространства, расширение межгосударственного информационного обмена, создание и развитие совместных информационно-телекоммуникационных систем. Информационная сфера – весьма чувствительный фактор жизнедеятельности общества. Бурное развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) все больше становится причиной перемен в политической,

экономической и социально-культурной сферах. Важнейшим результатом формирования информационного общества на рубеже веков стало возникновение глобального информационного пространства, в котором развернулась острая борьба за достижение информационного превосходства. Во всём мире растёт число случаев использования ИКТ для распространения идей экстремизма и терроризма, совершения трансграничных преступлений, связанных с нарушением прав и свобод человека. Взаимодействие в сфере обеспечения международной информационной безопасности является одним из приоритетных направлений сотрудничества государств-участников СНГ и государств-членов ОДКБ. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности.

Ключевые слова: информатизация, психология, коммуникация, глобализация, информация, информационная технология, стратегия, концепция, масс-медиа, информационная безопасность, угрозы, информационная общества, информационная сфера, информационно-телекоммуникационная система, информационно-коммуникационная технология, информационно-психологический безопасность.

Ч.А. Джумалиева¹

*¹Кыргыз Республикасы Қоғамдық телерадиокорпорациясының ресми веб-сайтына қолдау көрсету бөлімінің веб-мастері,
Кыргыз Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
e-mail: djumalievacholpon@gmail.com*

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ ШЕҢБЕРІНДЕГІ ҚЫРҒЫЗСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ: АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

Аңдатпа.

Ақпараттық қауіпсіздік бүгінгі күні ұлттық, өңірлік және халықаралық қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және осы саладағы жаңа қауіп-қатерлерге қарсы тұруға көп көңіл бөлінеді. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы мемлекетаралық ынтымақтастық айрықша маңызды. Достастық шеңберіндегі ынтымақтастықты тереңдетуге бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру, мемлекетаралық ақпараттық алмасуды кеңейту, бірлескен ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелерді құру және дамыту мүмкіндік береді. Ақпараттық сала қоғам өміріндегі өте сезімтал фактор болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) қарқынды дамуы барған сайын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени салаларда өзгерістерге алып келеді. Ғасырлар тоғысындағы ақпараттық қоғамның қалыптасуының ең маңызды нәтижесі ақпараттық үстемдікке жету үшін жүріп жатқан өткір күрес орын алған ғаламдық ақпараттық кеңістіктің пайда болуы болды. Әлемдік деңгейде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды экстремизм мен терроризм идеяларын таратуға, адам құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына байланысты трансшекаралық қылмыстардың жасалуына қолдану жағдайлары көбеюде. Халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастық ТМД-ға мүше мемлекеттер мен ҰҚШҰ-ға мүше мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың басым бағыттарының бірі болып табылады. Осы халықаралық ұйымдар шеңберінде бірыңғай тұжырымдамалық базаны қалыптастыру, тәжірибелік ақпараттық қауіпсіздіктің ғылыми бағыттары мен салаларын біріктіру бойынша жүйелі жұмыс жүргізілуде.

Түйін сөздер: ақпараттандыру, психология, коммуникация, жаһандану, ақпарат, ақпараттық технологиялар, стратегия, тұжырымдама, бұқаралық ақпарат құралдары, ақпараттық қауіпсіздік, қауіп-қатерлер, ақпараттық қоғам, ақпарат саласы, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық және психологиялық қауіпсіздік.

Ch.A. Djumaliev¹

*¹Webmaster of the Department for Support of the Official Website of the Public Broadcasting Corporation of the Kyrgyz Republic
Academy of Management under the President of the Kyrgyz Republic. Graduate student*

INTERNATIONAL COOPERATION IN KYRGYZSTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES: INFORMATION SECURITY

Annotation

Information security is today the most important component of national, regional and international security. Much attention is paid to ensuring information security and countering new challenges and threats in this area. Interstate cooperation in the field of information security is the most popular. The deepening of cooperation within the Commonwealth framework is facilitated by the formation of a common information space, the expansion of interstate information exchange, the creation and development of joint information and telecommunication systems. The information sphere is a very sensitive factor in the life of society. Cooperation in the field of ensuring international information security is one of the priority areas of cooperation between the CIS member states and the CSTO member states. Within the framework of these international organizations, systematic work is being carried out on the formation of a unified conceptual base, the conjugation of scientific approaches and practical directions for ensuring information security.

Keywords: informatization, psychology, communication, globalization, information, information technology, strategy, concept, mass media, information security, threats, information society, information sphere, information and telecommunication system, information and communication technology, information and psychological security.

Важнейшим результатом формирования информационного общества на рубеже веков стало возникновение глобального пространства, в котором развернулась острая борьба за достижение информационного превосходства. Защищённость информации и информационной среды является фактором, активно влияющим на состояние национальной безопасности государств. Вместе с тем становятся все более изощрёнными атаки на критически важные объекты инфраструктуры государств. Во всём мире растёт число случаев использования информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) для распространения идей экстремизма и терроризма, совершения трансграничных преступлений, связанных с нарушением прав и свобод человека. Информационная безопасность является сегодня важнейшим компонентом национальной, региональной и международной безопасности. Интересы международного сотрудничества требуют обеспечения совместимости национальных векторов информационного развития и приоритетных направлений обеспечения информационной безопасности.

После образования на пространстве бывшего СССР ряда независимых государств в том числе, информационное взаимодействие формируется и развивается в рамках региональных международных организаций, первыми из которых стали Содружество Независимых Государств (СНГ) и Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) [1]. Содружество Независимых Государств (СНГ) – признанная международным сообществом региональная межгосударственная организация. На протяжении четверти века своего существования СНГ ведёт поиск оптимальных форм сотрудничества и адаптации его институтов и механизмов к потребностям многостороннего взаимодействия. Большое внимание уделяется обеспечению безопасности и противодействию организованной преступности и терроризму в их различных формах и проявлениях. Важнейшее направление сотрудничества – противодействие новым вызовам и угрозам. Межгосударственное сотрудничество в этой сфере является наиболее востребованным.

Организация Договора о коллективной безопасности берет свое начало в заключении Договора о коллективной безопасности, который был подписан в Ташкенте 15 мая 1992 г. главами Армении, Казахстана, Кыргызстана, России, Таджикистана и Узбекистана. Позднее к нему присоединились Азербайджан, Белоруссия и Грузия (1993 г.) [2]. За эти годы своего существования СНГ и ОДКБ стали признанными субъектами международного права. Генеральная Ассамблея ООН приняла специальную резолюцию о сотрудничестве с региональными объединениями, действующими на постсоветском пространстве. Учредительные документы СНГ и ОДКБ зарегистрированы в Секретариате ООН в соответствии со статьёй 102 Устава ООН. В 2004 г. ООН предоставила ОДКБ статус наблюдателя. Договор о коллективной безопасности на постсоветском пространстве был подписан в 1992 г., однако ОДКБ, как организация военно-политического сотрудничества, появилась десятилетием позже. Концепция коллективной безопасности государств-участников Договора о коллективной безопасности представляет собой совокупность взглядов этих государств на предотвращение и устранение угрозы миру, совместную защиту от агрессии, обеспечение их суверенитета и территориальной целостности. Программа совместных действий государств – членов ОДКБ по формированию системы информационной безопасности была принята в 2008 г. В 2010 г. обеспечение информационной

безопасности, как важное направление сотрудничества, было закреплено в Уставе ОДКБ [3, с. 67]. В том же 2010 году было утверждено Положение о сотрудничестве государств – членов ОДКБ в сфере обеспечения информационной безопасности, в котором выделены два направления: информационная политика и информационная безопасность. Годом позже были утверждены План первоочередных мероприятий по формированию основ скоординированной информационной политики и Перечень мероприятий, направленных на формирование системы обеспечения информационной безопасности в интересах ОДКБ [4, с. 10].

Обеспечение международной информационной безопасности на пространстве ОДКБ и СНГ базируется на следующих основных принципах:

– рассмотрение деятельности по обеспечению международной информационной безопасности в рамках методологии обеспечения национальной безопасности (что предполагает в ведение методологической конструкции «интересы – угрозы – меры», а также подход, согласно которому обеспечение безопасности не может эффективно осуществляться в рамках самозащиты права только внутренней «иммунной» системой субъекта, а должно обеспечиваться специальной надстроечной системой);

– соблюдение баланса интересов личности общества и государства в информационной сфере;

– учет современного состояния, динамики информационной сферы и приоритетных направлений ее развития [5, с. 40].

В современных геополитических, технологических и экономических условиях отношения постсоветских независимых государств, реализующиеся в региональных формах международного сотрудничества, требуют общих или согласованных подходов (в том числе, по проблемам информационного взаимодействия и информационной безопасности). Одним из способов решения на международном уровне встающих на этом пути задач является сближение законодательства.

Известный исследователь проблем становления современного права профессор Ю.А. Тихомиров подчеркнул: «Важно знать, что большая работа по сближению национальных законодательств проводится в рамках МПА СНГ. Ее основой служат согласование концепций развития национального законодательства, выработка общих подходов и решений, рассмотрение вариантов, возможных коллизий и их последствий. Аналитическое сопоставление научных концепций и объективная оценка информации позволяют избегать ошибок и односторонних действий и находить приемлемые для государств-участников варианты решений» [6, с. 154].

Динамика сближения законодательства в форматах СНГ и ОДКБ в Кыргызстане приобретает сегодня особую значимость в вопросах правового обеспечения региональной безопасности, в том числе, в информационной сфере. Кыргызстан присоединился к соглашению ОДКБ о сотрудничестве в сфере информационной безопасности, соответствующий закон подписал президент Кыргызстана С. Жээнбеков от 16 января 2019 года. По сообщению пресс службы данное Соглашение было подписано 30 ноября 2017 года в Минске. Закон о его ратификации был принят парламентом Кыргызстана в ноябре 2018 года. «Целью ратифицированного соглашения является развитие взаимодействия государств-членов ОДКБ путём формирования практических механизмов совместного реагирования на угрозы информационной безопасности, развития мер укрепления доверия в сфере обеспечения информационной безопасности, совершенствования технологической основы обеспечения информационной безопасности», – рассказал представитель пресс-службы. В ОДКБ входят Армения, Белоруссия, Казахстан, Кыргызстан, Россия и Таджикистан. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности, гармонизации правовых механизмов и унификации законодательства. В условиях глобализации экономического, социального и культурного развития, ускоряющейся информатизации общества особую значимость приобретают такие политические мобилизующие документы как Стратегии национальной безопасности и стратегии развития информационного общества, с учётом нашедших отражение в них аспектов обеспечения информационной безопасности.

Первыми актами СНГ, относящимися к информационной сфере, явились Соглашение «О сотрудничестве в области информации» и Рекомендательный законодательный Акт «О принципах регулирования информационных отношений в государствах - участниках Межпарламентской Ассамблеи» (1993). Принята Концепция формирования информационного пространства Содружества Независимых Государств. Десятилетием позже Советом глав государств СНГ была принята Стратегия сотрудничества в сфере информатизации; следом, а в 2008 г. была принята Концепция сотрудничества государств – участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности. В 2012 г. Советом глав государств СНГ была принята Стратегия сотрудничества государств в построении и развитии

информационного общества, а в ноябре 2013 г. было подписано Соглашение «О сотрудничестве государств – участников Содружества Независимых Государств в области обеспечения информационной безопасности». Бурное и стремительное развитие информационной сферы в начале XXI в. обусловило отставание в выработке правовых механизмов адекватного реагирования на новые вызовы и угрозы. Несмотря на то, что в СНГ и ОДКБ и до этого принимались межгосударственные документы, имеющие важное значение для обеспечения информационной безопасности, следует признать, что они объективно не смогли исключить негативные проявления в данной сфере. Современный уровень вызовов и угроз информационной безопасности детерминировал необходимость поиска новых подходов к комплексному, в том числе, правовому противодействию им.

В современных геополитических условиях для достижения общих целей государствам – членам ОДКБ требуется коллективность и скоординированность действий. От единого понимания правовых подходов к формированию системы информационной безопасности зависит развитие всей системы обеспечения международной и коллективной безопасности. Время показало, что для системного и адекватного парирования существующих вызовов и угроз необходима совместная реализация конкретных мер по нормативно-правовому предотвращению таких угроз [7, с. 26]. Информационная сфера влияет на все аспекты национальной безопасности, при этом проецируются новые угрозы и риски, возрастает опасность. В качестве основной угрозы для государств-членов ОДКБ в области международной информационной безопасности рассматривается возможное деструктивное использование информационных и коммуникационных технологий. В формате ОДКБ существует согласие относительно того, что под информационной безопасностью понимается состояние защищенности личности, общества, государства и их интересов от угроз, деструктивных и иных негативных воздействий в информационном пространстве. В условиях глобализации современного общества ОДКБ отвечает национальным интересам Кыргызстана. КР заинтересована в укреплении потенциала Организации, как действенного механизма региональной безопасности, многостороннего сотрудничества в военно-технической и научно – технической и производственной сферах, в противодействии вызовам и угрозам безопасности, внешнеполитической координации, подготовке кадров по специализации компетентных органов и др. В 2013 году КР председательствовала в Организации Договора о коллективной безопасности. Приоритеты председательствования КР в ОДКБ предусматривали: противодействие современным вызовам и угрозам; укрепление военной составляющей ОДКБ; обеспечение пограничной безопасности; сотрудничество в сфере предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций, информационная безопасность. В рамках своего председательствования КР провела ряд важных мероприятий.

8 ноября в Астане под председательством президента Казахстана Н. Назарбаева прошла сессия Совета коллективной безопасности (СКБ) Организации Договора о коллективной безопасности. Главным политическим документом Саммита ОДКБ в Астане стала итоговая Декларация, в которой отражены задачи и планы Организации на предстоящий период. Принято Заявление «О скоординированных мерах в отношении участников вооруженных конфликтов на стороне международных террористических организаций. В завершение президент Казахстана проинформировал представителей СМИ о переходе председательствования в ОДКБ к Кыргызской Республике на следующий межсессионный период [8].

Президент Кыргызстана С. Жээнбеков на саммите Организации Договора о коллективной безопасности в Астане озвучил приоритеты страны на время председательствования в ОДКБ. Он отметил, что не снижается террористическая угроза, довольно высокими остаются объемы не законного оборота наркотиков, уровень нелегальной миграции, а также киберпреступлений. Жээнбеков озвучил коллегам следующие приоритеты:

7. Продолжение повышения потенциала ОДКБ путем совершенствования взаимодействия с другими международными и региональными организациями, а также с третьими странами.

8. Завершение правового оформления и переход к повседневному функционированию Центра кризисного реагирования ОДКБ. Налаживание механизма его взаимодействия с центрами кризисного реагирования государств-членов.

9. В сфере коалиционного военного строительства необходимы

– разработка правовой основы для формирования на территориях государств-членов баз с запасами материальных средств;

– совершенствование подготовки и применения Коллективных сил ОДКБ.

10. В сфере военно-экономического и военно-технического сотрудничества:

– дальнейшее развитие кооперационного сотрудничества предприятий и организаций оборонных отраслей промышленности в интересах обеспечения взаимных поставок продукции военного назначения;

– создание сервисных центров по ремонту и техническому обслуживанию вооружения и военной техники.

11. В сфере противодействия современным вызовам и угрозам:

– продолжение мероприятий по формированию общего антитеррористического пространства в рамках ОДКБ;

– продолжение работы по формированию Единого списка и реестра организаций, признанных террористическими и экстремистскими в государствах ОДКБ;

– продвижение в формате ОДКБ мероприятий по реализации Глобальной контртеррористической стратегии ООН;

– отмечая активизацию очагов напряженности по периметру границ государств-членов ОДКБ, поддержать усилия по продвижению межафганского мирного политического диалога;

– совершенствование оперативного взаимодействия по вопросам выявления, предупреждения и пресечения использования информационно-коммуникационных технологий в террористических и экстремистских целях.

12. В сфере информационного обеспечения деятельности ОДКБ продолжить мероприятия по формированию и развитию позитивного образа организации.

Сооронбай Жээнбеков выразил надежду на поддержку коллеги конструктивное взаимодействие в период председательства Кыргызстана в ОДКБ [9]. Напомним, что в 2019 году председательство в ОДКБ перейдет к Кыргызской Республике.

Вопросы формирования активной согласованной информационной политики государств-членов ОДКБ и создание потенциала совместного противодействия угрозам и вызовам в современных условиях приобретают особую актуальность. Сбалансированность системы обеспечения информационно-коммуникационной безопасности будет стимулировать информационное развитие и международный информационный обмен, обеспечение информационных условий экономического и таможенного, научно-технического и культурного сотрудничества, а в итоге – повышение эффективности обеспечения национальной безопасности всех государств-членов ОДКБ.

К числу основных направлений сближения законодательств государств-членов ОДКБ в рекомендация отнесены:

– общие вопросы организации обеспечения информационной безопасности; – защита единого информационного пространства;

– защита информационных ресурсов;

– противодействие преступлениям в информационной сфере (в т.ч. информационному терроризму);

– обеспечение безопасности информационно-коммуникационной инфраструктуры (включая критически важные объекты);

– информационное обеспечение реализации государственной политики. Сближение и гармонизация законодательств государств

– членов ОДКБ по каждому из перечисленных выше направлений должны включать: – проработку понятийного аппарата;

– определение основных угроз информационной безопасности;

– выработку концептуальных мер правового обеспечения информационной безопасности по каждому направлению (такими решениями, в частности, представляются лицензирование деятельности, регистрация и стандартизация работ и услуг, сертификация товаров в области обеспечения информационной безопасности);

– разработку системы организационных мер обеспечения информационной безопасности по каждому направлению;

– совершенствование правового обеспечения информационной безопасности на национальном уровне;

– гармонизацию системы мер правового обеспечения информационной безопасности на международном (региональном) уровне [10, с. 24].

В сфере обеспечения информационной безопасности, Кыргызстан предложил проработать открытие Центра информационной поддержки ОДКБ в г. Бишкек на базе Института стратегического анализа и прогноза (ИСАП) при Кыргызско-Российском Славянском университете.

Динамика сближения законодательства в форматах СНГ и ОДКБ приобретает сегодня особую значимость в вопросах правового обеспечения региональной безопасности, в том числе, в

информационной сфере. В рамках этих международных организаций проводится системная работа по формированию единой понятийной базы, сопряжению научных подходов и направлений практического обеспечения информационной безопасности, гармонизации правовых механизмов и унификации законодательства. В условиях глобализации экономического, социального и культурного развития, ускоряющейся информатизации общества особую значимость приобретают такие политические мобилизующие документы как стратегии национальной безопасности и стратегии развития информационного общества, с учётом нашедших отражение в них аспектов обеспечения информационной безопасности.

Таким образом, результаты сотрудничества государств-членов ОДКБ в области информационной безопасности в целом свидетельствуют о целесообразности усиления практического взаимодействия по основным направлениям обеспечения безопасности в сфере использования информационно-коммуникационных технологий включая взаимодействие специальных подразделений органов безопасности и внутренних дел в целях пресечения преступлений в сфере современных информационных технологий ОДКБ по вопросам информационной политики и безопасности.

Список использованных источников:

11. Веб-сайт. Организация Договора о коллективной безопасности // www.odkb-csto.org
12. Веб-сайт. Организация Договора о коллективной безопасности // www.odkb-csto.org
13. Вус М.А., Макаров О.С. Стратегический вектор обеспечения международной информационной безопасности. Сборник //Предисловие: чл.-кор. РАН Р.М. Юсупов – СПб.: СПИИРАН, Санкт-Петербург 2016. – 122 с.
14. Шушин В.О. О состоянии и перспективах сотрудничества государств – членов ОДКБ по формированию системы информационной безопасности //Законодательство государств – членов ОДКБ в сфере обеспечения информационной безопасности: опыт, проблемы и перспективы гармонизации. Материалы международной научно-практической конференции. – СПб.: Секретариат МПА СНГ. 2014.–С. 4-14.
15. Вус М.А., Макаров О.С. Стратегический вектор обеспечения международной информационной безопасности. Сборник //Предисловие: чл.-кор. РАН Р.М. Юсупов – СПб.: СПИИРАН, Санкт-Петербург 2016. – 122 с.
16. Тихомиров, Ю.А. Курс сравнительного правоведения. //Ю.А. Тихомиров. – М.: Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.
17. Вус М.А., Макаров О.С. 2013. В интересах национальной и международной информационной безопасности //Информатизация и связь, № 6. С. 28-30.
18. В Астане прошел саммит ОДКБ //08.11.2018// <https://www.aa.com.tr/ru>
19. Жээнбеков расставил приоритеты. Кыргызстан - председатель в ОДКБ //08.11.2018 // <https://sptnkne.ws/kDqp>
20. Бачило И.Л., Бондуровский В.В., Вус М.А., Кучерявый М.М., Макаров О.С. О совершенствовании и гармонизации национального законодательства государств – участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности. //Информационное право, № 1(32). С. 120.
МРНТИ14.39.05

А.К. Рахымбаев¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеттің ІІ курс магистранты
aidyn-kumar@mail.ru*

ТҮЛҒА ЖӘНЕ ДІН АРАҚАТЫНАСЫНДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ АЛАР ОРНЫ

Аңдатпа

Аталған мақалада автор тұлға мен дін арақатынасындағы отбасының алар орнына тоқталып, оның ерекшеліктері мен осы тақырып көлеміндегі өзекті болған мәселелерін ашуға тырысады. Автор алдымен отбасы, тұлға және дін деген түсініктерге тоқталады. Осылайша тұлға мен дін арақатынасына тән ортақ қасиет пен ерекшеліктерді анықтай алған. Мақаланың негізгі бөлімінде автор отбасылық қарым-қатынастардың ерекшеліктеріне тоқтала келе, оның тұлға мен дін арасындағы қатынастарға әсерін ашуға тырысады. Мақалада тұлға мен дін арақатынасын жақындатушы және алшақтатын отбасының түрлерін ашады. Автор тұлға мен дін арақатынасында отбасының алар орнына шынайы баға береді.

Мақалада автор мәселеге қатысты негізгі зерттеу жұмыстары мен әдебиеттерді барынша пайдалана отырып, ондағы мәліметтерді салыстырмалы таллау арқылы өзіндік тұжырымдар жасайды.

Кілт сөздер: дін, отбасы, тұлға, деструктивті ағым, әдет-ғұрып, дәстүр, институт, атеизм, қоғам, құндылық.

Рахимбаев А.К.¹

¹Магистрант 2-курса Казахского педагогического университета имени Абая

РОЛЬ СЕМЬИ В ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ ЛИЧНОСТИ И РЕЛИГИИ

Аннотация

В этой статье автор останавливается на вопросах особенностей отношении личности и религии, также старается раскрыть актуальные проблемы данного вопроса. Автор в первую очередь обращает внимание на понятия семья, личность и религия. Также определяет общие достоинства и особенности присущие в отношениях личности и религии. В основной части статьи автор останавливаясь на особенностях семейных отношении, старается раскрыть их влияние на отношения личности и религии. Автор дает правдивую оценку места семьи в отношении между личностью и религией.

В статье автор использует наиболее основные исследовательские работы и литературу по данной проблеме и делает сравнительный анализ полученные данные помогли сделать конкретные выводы по данной проблеме.

Ключевые слова: религия, семья, личность, деструктивное, течение, обычай, традиции, институт, атеизм, общество, ценности.

A.K. Rakhimbayev¹

¹undergraduate 2 course specialty "Religious" of the Abai Kazakh National Pedagogical University

THE ROLE OF THE FAMILY IN RELATIONSHIPS OF PERSONALITY AND RELIGION

Abstract

In this article, the author focused on the experience of the struggle of Arab countries against destructive movements, seeks to reveal the features and existing problems. The author first focused on understanding the destructive flow. Providing opinions of foreign and domestic religious scientists in this field, they draw their own conclusions. Thus, he was able to identify common features and features inherent in destructive currents.

In the main part of the article, the author is trying to reveal the current level of struggle with destructive currents in the Arab countries.

The article reveals the types of struggle for individual Arab countries against destructive movements. To this end, the classification of measures taken by Arab states at the state level and the assessment of their effectiveness in combating destructive currents.

In the article the author uses the most basic research works and literature on this problem and makes a comparative analysis of the data helped to draw specific conclusions on this problem.

Keywords: religion, confession, destructive current, customs, tradition, terrorism, extremism, state, law, societies, value.

Тұлғаның қалыптасуы тек қана психология ғана емес, бүтіндей қоғамдық пәндердің алдына қойған басты мақсаты. Сонымен қатар қоғам үшін де толыққанды көзқарасы қалыптасқан, өзіндік пікірі мен ойы бар тұлғаның алар орны ерекше. Ал тұлғаның қалыптасуына тек мектеп немесе жоғары оқу орындары ғана емес, алдымен отбасы жауапты болуы тиіс. Әсіресе ХХІ ғасырдағы деструктивті діни ағымдардың белсенді әрекеттері азаматтардың діни сауаттарының болуын қажет етеді. Сондықтан «құяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің» деген бабамыздың дана сөздері тұлғаның діни сауаты мен дінге деген көзқарасының қалыптасуында отбасының орны ерекше екендігін анық байқатады.

Дін – қоғамның ажырамас бөлігі. Сондай-ақ дін жеке тұлғаның да өмірінің маңызды бөлшегіне айналған. Сондықтан жеке тұлға мен дін арасындағы өзара байланыстарды аша отырып, оның діни ұстанымдарының қалыптасуындағы отбасының орнын айшықтау маңызды мәселе болып табылады. Өйткені діншіл тұлға өз кезегінде ауқымды әлеуметтік-психологиялық құрылым ретінде, өзіндік дүниетанымдық ұстанымы қалыптасқан, күнделікті өмірінде діннің маңызы мен мәні терең қолданысқа ие болған адам.

С.С. Малявина өзінің «Детерминанты формирования религиозности личности» атты зерттеу жұмысында дін мен тұлға арасын жақындатып немесе алшақтататын бірнеше факторларды атайды. Олардың қатарына әлеуметтік-мәдени орта, отбасы мен жақын туыстар, ықпал етуші беделді адамдар және тұлғаның өзінің белсенділігін жатқызады [1, 121-б]. Зерттеушінің пікірімен толықтай келісуге болады. Дүниеге келген әрбір баланың тұлға болып қалыптасуында отбасының, өзі сенетін ықпалды адамдардың алар орны ерекше. Дегенмен біздің пікірімізше әсіре діншіл емес отбасылардың өзінен деструктивті ағым өкілдерінің идеясына беріліп кетіп жатқан азаматтар да баршылық. Мұны өмірдің өзі дәлелдеп беріп жатыр. Сондықтан тұлға мен дін арасындағы байланыстарды күшейтіп отырған факторлардың қатарына интернет және түрлі әлеуметтік желілердің де ықпалы басым болып отыр деп нақты айта аламыз.

Отандық зерттеуші Г.К. Чунгулованың «Қазіргі таңдағы Қазақстан жастарының діни идентификациясы» атты диссертациялық жұмысында жастардың діни көзқарасының қалыптасуына әсер етуші факторлардың қатарына отбасынан бөлек те бірнеше факторларды айқындайды. Атап айтқанда олардың қатарына кітап оқу, достар, діни қызметкерлермен араласу, бұқаралық ақпарат құралдары, жеке тәжірибе мен өз бақылауы, өміріндегі қайғылы оқиғаны жатқызады [2, 83-84 бб]. Автордың пікірінше кез келген жас бала кезінен сауатын ашқан соң, кітап оқумен танысады. Дәл осы кітап оқу арқылы да діни түсініктері қалыптасса, дінмен тығыз байланыс қоғамның жеке тұлғасы ретінде сыныптастармен, тұратын мекеніндегі көршілермен, жоғарғы оқу орнында топтастарымен және т.с.с. адамдармен қарым-қатынасқа түсу арқылы жүзеге асады. Сол себепті автор тұлға мен дін арасындағы байланыстарда маңызды рөл атқаратын келесі факторлардың бірі деп достар әлеуметтік тобын қарастырады. Зерттеуші тұлғаның ішкі күйзеліс және діни қызметкерлермен байланысты, бұқаралық ақпараттық құралдар мен әлеуметтік желілер де дін мен тұлға арасын жақындататындығына сенімді.

Тұлға мен дін арасындағы қатынастарда отбасының және ондағы тәрбиенің маңызы өте жоғары. Өйткені отбасы – индивидтің дүние есігін ашқаннан бері үнемі байланыста әрі әрқашан жанында болатын қоршаған ортасы. Осы себептен, жастардың дүниетанымы мен діни ұстанымына елеулі ықпалын тигізетін оның жанұясы, жақын туыскандары болып табылатындықтан діни дүниетанымға әсер етуші фактор ретінде отбасын қарастыруға болады. Өйткені тұлғаның әсіре діншіл немесе діннен алшақ болып қалыптасуында отбасындағы туыскандар арасындағы байланыстардың алар орны ерекше. Тұлғаның дінмен арақатынасы тікелей осы қарым-қатынастарға байланысты.

Мәселеге қатысты алыс және жақын шетелдермен қатар, елімізде де түрлі әлеуметтік сауалнамалар жүргізілді және жүргізіліп келеді. Сондай бір сауалнамалардың бірі Алматы қаласы жастары арасында жүргізілген. Қазақ және орыс тілдерінде жүргізілген сауалнамаға Алматы қаласының 523 респонденті қатысқан. Сауалнаманың қорытындысына сай 124 респондент, яғни 24% дінге деген қатыстығы отбасының ықпалымен анықталған. Жастардың діни дүниетанымының қалыптасуына ықпал еткен келесі фактор өз бақылауы мен жеке тәжірибесі деп жауап бергендер 114 респондент, яғни 22% болды. Саны жағынан үшінші орында орналасқан 102 респонденттер, яғни 20% діни қызметкерлермен араласуының нәтижесінде дінге деген қатыстығы қалыптасқандығын айтады. Одан кейінгі орынға кітап оқу арқылы діни дүниетанымның қалыптасқандығын айтқан респонденттер саны 92, яғни 18% құрайды. Сауалнамаға қатысқан жастардың келесі бөлігі, нақтырақ айтқанда 54 респондент достарының ықпалымен дінге деген қатынасы қалыптасқанын көрсетеді. Ал бұқаралық ақпараттық құралдары арқылы діни дүниетанымы қалыптасқан респонденттер саны 28, яғни 5% құрайды. Сонымен қатар, өміріндегі қайғылы оқиғадан кейін діни дүниетанымының өзгеріске ұшырағандығын айтқан респонденттер саны 4, ол бар жоғы 1% құрайды [2, 83-84 бб].

Сонымен қатар, тұлғаның діни көзқарастарының қалыптасуындағы отбасының ролін анықтаған әлеуметтік сауалнамалардың бірі 2013 жылы Астана қаласында жүргізілген. Сауалнамаға қатысқан астаналықтардың 37% өздерінің діни көзқарастарының отбасында қалыптасқанын, ал 27% астана тұрғындары дінге өздіктерінен келгенін көрсеткен. Сауалнамаға қатысқандардың 61% діннің қоғамдық өмірде ерекше рөлі бар деп санайды. Олардың 89 пайызы өздерін дін ұстанушылардың «байсалды» тобына жатқызады екен. Астана тұрғындарының 67% Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңымен, ал 72% діни экстремизм және терроризммен күрес бойынша мемлекеттік органдардың жұмысын тиімді деп санайды екен [3, 25-26 бб].

Демек, әлеуметтік зерттеу жұмыстарының қорытындылары көрсетіп тұрғандай, тұлға мен дін арасындағы қатынастардың қалыптасуында отбасының алар орны ерекше екендігі белгілі болды. Отбасы мүшелері арасындағы байланыстардың тұлға мен дін арасындағы қатынастарды қалыптастыруда екі маңызды түрін анықтауға болады. Оларды отбасы мүшелері арасындағы субъективті байланыстар және отбасы мүшелері арасындағы объективті байланыстар.

Отбасы мүшелері арасындағы субъективті байланыстар қатарына тұлғаның ұстанымдары мен көзқарастары барынша ескеріледі. Бұл ретте отбасы мүшелері арасында әріптестік қарым-қатынастар орнап, діни түсініктердің қалыптасуына жанашырлық байланыстарға негізделеді. Бұл әсіресе әлеуметтік сауалнама барысындағы «менің бала күнімде ата-анам дін туралы айтқан», «бала күнімде отбасы болып діни мерекелерді атап өтетінбіз» немесе «бала күнімде әкеммен бірге мешітке баратынбыз» деген мағынадағы жауаптардан байқауға болады. Мұндай жауаптар жастардың отбасы мүшелеріне деген алғысы мен ықыласқа толы еске алулармен тығыз байланысты. Субъективті қатынастарға негізделген байланыстар тұлғаның дінмен жақындасуындағы отбасы мүшелерінің өзара үйлесімділікпен және діни құндылықтарды ұғынудағы бірлесу ниеті басым болады.

Дін мен тұлға арасындағы байланыстардағы объективті қатынастарда отбасы мүшелері тарапынан өзгеше ниеттегі қарым-қатынас қалыптасады. Бұл ретте тұлғаның жеке қызығушылықтары ескерілместен керісінше тұлға діни түсініктер мен тәртіптің объектісіне айналады. Сондықтан отбасы мүшелері мен жақын туыстары тарапынан әсіре діншіл болуына жағдай жасау тым белсенді жүреді. Әрине бұл үдерістер көп жағдайда оң нәтижесін бере бермейді. Сол себепті де олардың көпшілігі діни тәрбиенің негізгі нысаны болғанымен діннен алшақ болып өседі. Олардың өзіндік діни түсініктері мен өзіндік дүниетанымындағы діни әлемі пайда болады. Отбасы мүшелерімен тығыз қарым-қатынастарға түскен бұл топқа жататын жастар көп жағдайда авторитарлы ата-анасының қаһарынан қорқып, діни жоралғыларды сыртқы формасымен ғана атқаруға мәжбүр болады. Сол себепті де өсе келе олар атеист болып та қалыптасуы әбден мүмкін.

Жүргізілген әлеуметтік зерттеулерге сүйене отырып, тұлғаның діни көзқарасы қалыптасуында отбасының алар орны ерекше екендігіне көз жеткізуге болады. Әсіресе отбасы мүшелері арасындағы тұлғааралық байланыстардың маңызы өте жоғары. Өзгенің қызығушылығын ескере отырып діни білімнің негіздері берілген жағдайда ғана діни құндылықтар ерекше мәнге ие бола отырып, тұлғаның санасына орнығады. Мұндай діни құндылықтар бойына сіңген тұлғалар осындай білім негіздері ата-анасы тарапынан оқыту немесе қатаң сақтау арқылы емес, керісінше тұлғааралық байланыстар нәтижесінде орын алғандығын атап өтеді.

Ал ата-ана тарапынан қатаң әрі өзінің діни түсініктерін балаларына күшпен сіңіруге тырысушылық көп жағдайда тұлғаның діни құндылықтарды түсінбеуіне алып келеді [4, 68-81.бб]. Осы келтірген дәйектерден байқайтынымыз отбасындағы балаға деген объективті және субъективті көзқарастар оның болашақтағы діни ұстанымдарына тікелей әсер етеді. Демек отбасыдағы балаға деген тәрбиелік ұстаным бір жағдайда баланың діннің құндылықтарын бойына сіңіруіне алып келсе, ендігі бір жағдайда діннен алыстады.

Демек біз тұлға мен дін арасындағы қатынастарда отбасының алар орны ерекше екендігіне толық көз жеткізіп, отбасы тұлға мен дін арасын байланыстырушы маңызды бөлшек деп нақты тұжырым жасаймыз. Ал өз кезегінде отбасылық қарым-қатынастарда тұлғаның қалыптасу үдерісінде діни құндылықтарды міндетті түрде ұрпақ санасына сіңіру аса маңызды. Мысалы, ол туралы Т.Де. Чикко өзінің «Найти Я в психологии, духовности и религии» атты зерттеу жұмысында: «К. Юнг, Г. Оллпорт, А. Маслоу және Р. Мэй дін – тұлғаның дамуындағы шешуші рөл атқарады және психология теориясына енгізілуі қажет деп санайды. Сонымен қатар осы ғалымдар «теориядан дінді алып тастау, адамзат дамуындағы маңызды элементті алып тастаумен теңестіріледі деп тұжырымдаған» деп діннің тұлғаға ғана емес, сонымен қатар жалпы адамзаттың дамуындағы маңыздылығын айқындаған [5,31.б]. Әрине бұл ретте діни ілімді меңгерген тұлғаның барлығы бірдей жоғары деңгейлі, әрі толыққанды қоғам мүшесі бола бермесі де анық. Ол турасында зерттеуші өзінің жоғарыда аталған мақаласында «психологиялық зерттеулерде анықталғаны, діншілдік – адамды тек жарқын болашаққа ғана емес, өмірдің жағымсыз жақтарына да жетелеуі мүмкін» деп нақты қорытындылайды [5,31.б]. Зерттеушінің пікірімен толығымен қосылуға болады. Мысалы 3. Фрейд өзінің «Тотем и табу» деп аталатын еңбегінде діннің пайда болуы қандай да бір аңды өлтіруге тыйым салынған әдеттен басталып, уақыт өте дінге айналған деп түсіндіреді де [6, 45.б], өзінің «Будущее одной иллюзии» атты зерттеу жұмысында діннің пайда болуы адамзат баласының табиғи күштер алдындағы дәрменсіздігінен пайда болған және болашақта діннің қызметін ғылым атқаратын болады деген [7,27.б]. Демек діннің адамзат баласының рухани өсуі мен толысуына септігін тигізуші фактор екендігіне күмән келтіретін ғалымдар мен ғылыми пікірлер бар екендігін де жоққа шығаруға болмайды. Дегенмен бұл біржақты пікір. Біздің пікірімізше дін – адам баласын ізгілікке шақырушы әрі әлемде бейбітшілік идеясын таратушы болып табылады. Діннің мұндай асыл қасиеттеріне кері қасиеттері адамдар арасында кеңінен тарап кетуі, ол алдымен деструктивті діни ағымдардың әсерінен. Міне осындай негізінде адамгершілік принциптеріне қарама-

қайшы жатқан діни ағымдарды ұстану зерттеуші Т.Де. Чикко келтірген «дін – өмірдің жағымсыз жақтарына да жетелеуі мүмкін» деген тұжырымына алып келуі мүмкін.

Тұлғаның діни құндылықтарды бойына сіңіріп, бастамашыл болуында алдымен әлеуметтік қатынастардың алар орны ерекше. Осы әлеуметтік қатынастардың алғашқы сатысында тұлға діннің маңызы мен оның гуманистік принциптерін, қоғамдық қарым-қатынастар мен діни жоралғылардың мәні туралы алғашқы мәліметтерді алып, талдау жасай алады. Ол турасында зерттеуші Д.М. Угриновичтің «Психология религии» атты еңбегінде толықтай мәлімет бере отырып, дінге сенушілердің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты төрт түрін айшықтайды. Сонымен қатар біз үшін маңызды болған мәселе автордың еңбегінде тұлға мен дін арасындағы қарым-қатынастардағы отбасының алар орны мен отбасының түрлерін жіктейді. Мысалы, зерттеуші отбасыларды жаппай діншіл отбасы, ішінара діншіл және дінге сенбейтін отбасылар деп бөледі [8,43.б]. Осылайша зерттеуші тұлға мен дін арасындағы қатынастарда отбасының ролі жоғары екендігін көрсетеді. Сонымен қатар автор отбасында тек діни құндылықтар ғана емес, тұлғалық қасиеттерін жан-жақты дамыту үшін ғылыми пайым мен түрлі тұжырымдарды да қатар үйретудің маңыздылығын атап өтеді.

Жалпы дін мен тұлға арасындағы қатынастарда отбасының алар орны ерекше. Отбасы адамдардан тұратын жиынтық десек, кез-келген адам тұлға болып табылады. Ал отбасы мен дін өзара тығыз байланысты. Тіпті француз тарихшысы Нума Фюстель өзінің «Античный город» деп аталатын еңбегінде дін ертедегі отбасылардың негізін қалағандығын жеткізе отырып: «ерте отбасыдағы оның мүшелерін біріктіруші фактор физикалық күштен де күдіретті – дін болды. Дін – отбасын мына әлемде қалыптастырып, бір ағза етеді. Ертедегі отбасылар туысқандықтан гөрі діни белгі бойынша біріккен» деген мәліметтер береді [9,39.б]. Әрине бүгінгі таңда отбасы деп атап жүрген адамдардың жиынтығы ежелгі дәуірдегі отбасыдан басқаша. Өйткені қазіргі таңда отбасы барынша жеке өмірдің негізгі бөлшегіне айналған. Сондықтан дін мен дін ұстану мәселесі әр отбасының және тұлғаның жеке мәселесіне айналған. Мысалы бұрын көп кездеспеген жайттар бүгінгі күннің шындығына айналған. Атап айтқанда бір отбасының мүшелері әртүрлі дінді ұстануы қазіргі таңда тәжірибеде көптеп кездеседі. Сондықтан отбасы мен дін арасындағы қатынастар бұлжымас әрі берік қағидамен тығыз байланысты деп айту асығыстық болып табылады. Дегенмен отбасы тұлға мен дін арасындағы қатынастардың қалыптасу үдерісіндегі алғашқы баспалдақ ретіндегі рөлінен әлі де болса айрыла қойған жоқ.

Қорыта келе айтарымыз, тарихтың түрлі кезеңдерінде қазақ халқы мен оның дүниетанымы үшін аса маңызды орынды отбасы иеленген. Өйткені отбасында ұлттық мәдениет, ұлттық ерекшеліктер мен өскелең ұрпақтың дүниетанымы қалыптасатын орта болып табылатындығы белгілі. Отбасыны әлеуметтік институт ретінде ата-бабамыз әдет-ғұрып пен салт-дәстүрдің қайнар көзі, тәртіп пен отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынастың жүйесін құрайтын ерекше әлеуметтік категория ретінде қарастырған. Отбасыны ата-аналары мен балалары арасындағы байланыстар құрайды. Отбасының қарым-қатынастар жүйесі тұлғаның дінмен ара-қатынасын анықтаушы басты фактор ретінде қарастыру маңызды мәселе.

Пайдаланған әдебиеттер мен сілтемелер тізімі:

1. *Малявина С.С. Детерминанты формирования религиозности личности. – Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. Вып. 2(37). – Москва, 2015.*
2. *Чунгулова Г.К. Қазіргі таңдағы Қазақстан жастарының діни идентификациясы //Философия докторы (Ph.D.) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2014. – 134 б.*
3. *Электронды ресурс: <https://kazislam.kz/4466-2/?lang=ru>*
4. *Малявина С.С. Религия в мировоззрении атеистов (по материалам качественного исследования) //Вестник ПСТГУ. – Серия 1. Богословие. Философия. №5 (55). – Москва, 2014.*
5. *Чикко Т.Де. Найти Я в психологии, духовности и религии //Психология. Журнал Высшей школы экономики. – Т 4. – №4. – Москва, 2007.*
6. *Фрейд З. Тотем и табу. – Санкт-Петербург, 1997. – 239 б.*
7. *Фрейд З. Будущее одной иллюзии. – Москва, 2009. – 197 б.*
8. *Угринович Д.М. Психология религии. – Москва, 1986. – 174 б.*

ГРНТИ 13.11.45

Карибаев О.О.¹

*¹магистрант 2 курса, специальности Религиоведение,
Казахский национальный педагогический университет им.Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РЕЛИГИОЗНОЙ СФЕРЕ

Аннотация

Данная статья посвящена раскрытию сущности и содержанию политики государства в религиозной сфере. Автор заостряет внимание, что в поликонфессиональном государстве, как наша страна особо важную и стратегическую роль играет межконфессиональное и межэтническое согласие. Поэтому автор считает, что для дальнейшего развития Республики Казахстан самым необходимым условием целостности государства и его продвижения по пути демократических преобразований является правильная государственная политика в сфере религиозных отношений. На самом деле в современном этапе развития нашей страны мирное сосуществование представителей различных национальных и религиозных групп во многом зависит от государственной политики и в этой связи опыт властей Казахстана заслуживает внимания. В то же время Казахстан является частью мирового сообщества, которое столкнулось с современными вызовами в религиозной сфере и с наступлением радикального Ислама. По мнению автора в казахстанском обществе влияние деструктивных сил может осложнить ситуацию. В связи с этим автор считает, изменение религиозной ситуации в стране возникла необходимость переосмысления достижений Казахстана на пути создания государства межконфессионального согласия.

Ключевые слова: государство, политика, религия, конфессии, государство и церковь, поликонфессиональное общество, межконфессиональное согласие.

О.О. Кәрібаев¹

*¹Дінтану мамандығының 2 курс магистранты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДІН САЛАСЫНДАҒЫ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Мақала мемлекеттің дін саласындағы саясатының мазмұны мен мәнін ашуға бағытталған зерттеулер мен талдаулар жасалған. Біздің көпұлтты және көпконфессиялы мемлекетімізде ұлтаралық және конфессияаралық келісім маңызды және стратегиялық рөлді алатынына автор назар аударады, оның мемлекеттікті одан әрі нығайтудағы маңызын көрсетеді. Сондықтан да автор Қазақстан Республикасының одан әрі қарай тұрақты дамып, жетілуі үшін мемлекеттің бірегейлігі және демократиялық түрленуінің басты шарты - діни қарым-қатынас саласындағы дұрыс мемлекеттік саясаттың басымдығына басты назар аударады. Шын мәнінде қазіргі заманауи жаһандану кезінде біздің еліміздің дамуында әртүрлі ұлттар мен діни топтардың бейбіт өмір сүруі көбіне мемлекеттік саясатқа тәуелді, осыған байланысты Қазақстан билігінің тәжірибесі назар аударуға тұрарлық, өнегесі көп екендігі айқара ашылған. Сонымен қатар Қазақстан дін саласындағы және радикалды Исламның пайда болуына байланысты заманауи сын-қатерлерге тап болған әлемдік қауымдастықтың бір бөлігі болып табылады. Автордың пікірінше қазақстандық қоғамда деструктивті күштер республикадағы жағдайды

ушықтыруы мүмкін. Осыған байланысты автор мемлекеттегі діни жағдайлардың өзгеруінен, Қазақстанның конфессияаралық келісімді мемлекет құру жолындағы жетістіктерін қайта қарау қажет.

Кілт сөздер: мемлекет, саясат, дін, конфессия, мемлекет және шіркеу, көпконфессиялы қоғам, конфессияаралық келісім.

O.O. Karibayev¹

*¹2nd year master's student, specialty of religious Studies,
Kazakh national pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE RELIGIOUS SPHERE

Abstract

Kazakhstan the most necessary condition for the integrity of the state and its progress on the path of democratic reforms is the correct state policy in the sphere of religious relations. In fact, a stage of development of our country, peaceful coexistence of representatives of different national and religious groups depends on state policy and in this regard, the experience of Kazakhstan deserves attention. At the same time, Kazakhstan is a part of the world community, which has faced modern challenges in the religious sphere and with the advent of radical Islam. According to the author, the influence of destructive forces in the Kazakh society can complicate the situation in the country. In this regard, the author believes that the change in the religious situation in the country there is a need to rethink the achievements of Kazakhstan on the way to the creation of a state of inter-religious harmony.

Межконфессиональное и межэтническое согласие в Республике Казахстан является одним из необходимых условий целостности государства и его продвижения по пути демократических преобразований. Мирное сосуществование представителей различных национальных и религиозных групп во многом зависит от государственной политики и в этой связи опыт властей Казахстана заслуживает внимания. В то же время Казахстан является частью мирового сообщества, которое столкнулось современными вызовами в религиозной сфере и с наступлением радикального Ислама. Влияние деструктивных сил может осложнить ситуацию в республике. В связи с изменением религиозной ситуации в стране возникла необходимость переосмысления достижений Казахстана на пути создания государства межконфессионального согласия и просчетов, допущенных при недооценке проблем в религиозной ситуации. Недостаточное внимание к деятельности деструктивных сил привело к их активизации. Степень влияния деструктивных религиозных организаций на социально-политическую жизнь Республики Казахстан зависит от целей этих организаций: одни из них действуют разрушающе на личность, ставя индивидуума в психологическую зависимость от руководства такой организации, контролируя его деятельность и направляя его действия и поступки в нужном для организации русле; другие могут в значительной степени повлиять на политическую жизнь государства, представляя угрозу для сохранения независимости страны. К числу последних можно отнести религиозные движения или группировки, которых в последнее время стали объединять термином «радикальный ислам». К радикальным исламистским группировкам относятся течения, которых называют «ваххабиты», «фундаменталисты», «салафиты» и многие другие – все они конечной целью своей деятельности считают создание исламского халифата на обширной территории, включая современный Казахстан. Иными словами, деятельность радикальных исламистских группировок и партий направлена на свержение существующего политического строя в республике тем или иным методом. В результате пассивного отношения правительства в первые годы образования независимой Республики Казахстан к данной проблеме и недостаточной религиозной грамотности населения многие граждане Казахстана, особенно представители молодого поколения, попали под влияние деструктивных религиозных сил. Проблема потребовала всестороннего анализа, включая изучение современной религиозной ситуации в стране, существующего законодательства в религиозной сфере и разработке предложений и рекомендаций. Рекомендации, предложенные в аналитической записке, предназначены для государственных структур, ответственных за обеспечение принципа свободы вероисповедания, и для всей общественности, заинтересованной в сохранении ситуации религиозной толерантности. Основы многоконфессионального государства заложены законодательством с первых лет существования независимой республики. В соответствии с Конституцией Казахстан является светским государством. Статья 19 Конституции гласит: «Каждый

вправе определять и указывать или не указывать свою национальную, партийную и религиозную принадлежность» [1, с.4]. Статья 22 провозглашает: «Каждый имеет право на свободу совести» [1, с.4]. В Казахстане гарантирована свобода вероисповедания и провозглашено отделение религии от государства. Религиозное возрождение в республике началось с 1990-е годы после распада Советского Союза. Религиозный подъем был поддержан властями, которые видели в традиционных религиях одно из средств заполнения идеологического вакуума, образовавшегося в обществе после краха коммунистической идеологии. В 1992 году был принят Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях», основными положениями которого является политика религиозной толерантности и уважения религиозных убеждений граждан со стороны государства. Закон заложил основу регулирования взаимоотношений между государством и религиозными организациями и объединениями. В то же время, закон не обходит вниманием и новую для Казахстана ситуацию - появление религиозного экстремизма. Статья 4 запрещает «пропаганду религиозного экстремизма, а также совершение действий, направленных на использование межконфессиональных различий в политических целях» [2, с.2]. Закон 2005 года «О противодействии экстремизму» предоставил правительству широкие полномочия в деле предотвращения религиозного экстремизма. Однако существующее законодательство не соответствует в полной мере ожиданиям общества: и правозащитные организации, и религиозные группы и объединения подвергают критике политику государства в религиозной сфере. Правозащитные организации видят в действиях властей наступление на религиозные свободы и права человека, представители традиционных для Казахстана религиозных объединений (ислама и христианства) считают, что законодательство не в состоянии в полной мере воспрепятствовать деятельности деструктивных религиозных групп на территории Казахстана. Основная масса населения в оценке религиозной политики государства не видит повода для беспокойства. На пороге двадцатилетия независимого развития Республики Казахстан пришла необходимость оценить достижения и просчеты властей в религиозной сфере для усиления положительных тенденций в данной области государственной политики и исправления допущенных недостатков. Особое внимание при анализе религиозной проблемы в Казахстане данное исследование уделяет правительственной молодежной политике, так как за это время выросло новое поколение казахстанцев, которое не испытало воздействия коммунистической атеистической пропаганды, но и не выработало иммунитета от воздействия религиозной идеологии, способной деструктивно повлиять на психологическое состояние молодых людей и разрушить социально-политическую стабильность в государстве. Проблема существующей политики государства в религиозной сфере заключается в том, что ни один из участников процесса пока не в состоянии дать адекватный ответ на вызовы со стороны все усиливающегося религиозного давления на общество, и, что особенно опасно, со стороны деструктивных и экстремистских религиозных организаций. Варианты решения проблемы: 1) признать существующее законодательство, касающееся религиозной сферы, соответствующим международным нормам и общественным потребностям и оставить его без изменений; 2) ужесточить требования для всех организаций и групп, осуществляющих религиозную деятельность на территории Казахстана, поставить их под контроль государства; 3) ужесточить правила регистрации вновь создаваемых религиозных организаций, особенно прибывших из-за рубежа, осуществлять постоянный контроль над ними; 4) снять всякие ограничения для осуществления религиозной деятельности на территории Казахстана, осуществлять принцип обеспечения свободы религии на деле; 5) провести мониторинг религиозной ситуации в Казахстане с помощью специалистов-религиоведов с целью получения истинной картины положения религии в стране и провести в жизнь законодательство, обеспечивающее равенство всех религий и ограничивающее действие деструктивных и экстремистских религиозных групп и организаций. Представляется, последний вариант является наиболее приемлемым и эффективным, так как способен поддержать межконфессиональное согласие и тем самым удовлетворить потребности всех религиозных объединений. Данное исследование может послужить аргументом в защиту данной точки зрения. Основная цель исследования – анализ религиозной ситуации в Республике Казахстан и соответствие законодательной базы в религиозной сфере современным вызовам и проблемам. Политики и общество Республики Казахстан должны признать необходимость принятия срочных мер в деле обеспечения общественной и национальной безопасности на основе дифференцированного подхода к различным религиозным группам и объединениям. Методология определена целью исследования и представлена сравнительным анализом на основе вторичных источников и аналитической работой по данным, полученным из первичных источников. Вторичные источники включали законодательные акты Республики Казахстан, мнения экспертов по религиозному вопросу, материалы средств массовой информации. Социологические опросы представили первичную группу источников. Географически в исследовании представлены различные регионы Казахстана, но

основное внимание уделялось южным регионам, где радикальные религиозные группировки действуют наиболее активно. Аналитическая записка предлагает рекомендации для компетентных органов РК, правительственных учреждений, руководителей высших учебных заведений, правозащитных и молодежных организаций, средств массовой информации. В Казахстане проживает более 130 этносов, относящихся к различным религиозным конфессиям. Согласно переписи 2009 года самые многочисленные религиозные объединения представляют ислам (70 процентов от числа всех верующих) и православие (26 процентов). Иудаизм и буддизм имеют примерно равное число верующих (по 0,1 процента). Остальные религии имеют 0,2 процента последователей от общего числа верующих [3, с.100]. Оценка степени религиозности казахстанцев Мнения экспертов расходятся в оценке степени религиозности казахстанцев. Можно выделить три основные точки зрения по данному вопросу. 1) Часть аналитиков считает, что около 80 процентов населения являются верующими; их мнение совпадает с мнением религиозных лидеров (преимущественно мусульманских). Данные переписи населения Республики Казахстан 2009 подтверждают данную точку зрения: только 2,8 процентов населения указали, что относят себя к неверующим, 0,5 процентов не сообщили о своей религиозности. 2) Другая группа экспертов оценивает уровень религиозности населения в 40 – 45 процентов: основным критерием религиозности для данной группы исследователей является «глубина» веры, то есть, соответствие жизни верующих основным религиозным догмам. 3) Промежуточное положение между этими двумя группами аналитиков занимают эксперты, которые выделяют фактор «малорелигиозности» казахстанского населения. Опрос, проведенный в 2003-2004 гг. среди взрослого населения Казахстана показал, что только 32 процента опрошенных отнесли себя к группе «малорелигиозных» или вовсе не верующих людей, следовательно, 68 процентов относятся к верующим. Наше собственное исследование, проведенное в Алматы среди студенческой молодежи, представляющей различные регионы Казахстана в ноябре-декабре 2009 года, выявило, что многие молодые люди соблюдают только некоторые религиозные обряды: из 200 опрошенных к таким отнесли себя 52 процента [3, с.100]. Исследования других авторов показывают, что среди студенческой молодежи города Алматы преобладают верующие. Подобные расхождения в оценке религиозности населения можно объяснить нежеланием респондентов отвечать на вопрос о своей религиозной принадлежности, что не противоречит Конституции. В то же время, поверхностное отношение к определению числа верующих может отрицательно сказаться при осуществлении государственной политики в религиозной сфере: преувеличение числа верующих, куда многие исследователи включают людей с нетвердыми религиозными убеждениями, воспринимается властями как свидетельство роста истинного религиозного сознания и приводит к недостаточной работе с теми людьми, кто не имеет достаточно твердых религиозных убеждений. Подобное упущение опасно для общества: недостаточно грамотные в религиозной сфере люди с неопределенной религиозной ориентацией могут легко попасть в псевдорелигиозные или экстремистские религиозные организации. Одной из особенностей религиозной ситуации в стране является отождествление национальной и конфессиональной принадлежности, то есть религия рассматривается большинством жителей Казахстана как элемент этнической культуры и национальных традиций. Как правило, казахи считаются представителями мусульманской веры, русские – православной. Логика подобной тождественности такова, что межнациональные и межконфессиональные отношения в республике связаны друг с другом и, следовательно, усложнение межконфессиональных отношений может привести к обострению межнациональных отношений. Между тем, наблюдается усиление влияния религиозного фактора на различные стороны жизни современного казахстанского общества. Динамика усиления проявляется следующими формами: – расширение сфер влияния традиционных религиозных институтов; – возрастание восприимчивости населения к религиозному воздействию; – усиление социальных функций религиозных объединений; – увеличение роли религиозного образования; – активизация деятельности религиозных миссионеров. Усиление роли религии и поликонфессиональность казахстанского общества можно использовать как положительный фактор для укрепления и сохранения единства страны. По мнению Президента РК Назарбаева Н.А. для сохранения межконфессионального согласия в стране необходимо формирование системы диалога различных конфессий. Кроме того, религия «не должна стать объектом локальной или глобальной политической игры» [4, с.215]. Казахстан считается страной, где создана модель межрелигиозного согласия. Условием для эффективного действия этой модели является готовность представителей различных конфессий к диалогу на основе взаимопонимания и толерантности. Но признанная модель не является статичной и устойчивой, ее укрепление является сложной задачей. Напряженность в межрелигиозных отношениях в первые годы независимости не была столь заметной, и исследователи оптимистично отмечали, что в Казахстане отсутствуют конфликты на религиозной почве или конфликты между государственными

организациями и общинами верующих. Но первые проявления трений между представителями различных религиозных групп заставили исследователей взяться за изучение причин конфликтогенности в казахстанском обществе. Эксперты отметили, что во взаимоотношениях между представителями различных религиозных конфессий стали появляться такие факторы как чувство превосходство одной конфессии над другой, основанное на вере, что только их вера является истинной; недовольство представителей немусульманских конфессий тем фактом, что ислам получил явное официальное признание лидирующей роли, что противоречит декларации властей о равных правах всех конфессий; чувство изолированности от общества представителей малочисленных конфессий. Результаты проведенного в 2009 году социологического исследования по изучению религиозной толерантности казахской молодежи свидетельствуют о таких фактах как отрицательное отношение к религиозным течениям иудаизма, протестантизма и буддизма [5, с.94].

В центре сложной модели межрелигиозной конфигурации «находятся наиболее крупные религии Казахстана – ислам и православие, которые в своем взаимодействии и обеспечивают, по существу, межрелигиозную стабильность в стране» [5, с.268]. Ханафитское направление ислама, доминирующее в Казахстане, по сути своей терпимо относится к другим религиям. Тем не менее, почти каждый мусульманин и каждый десятый христианин склонны считать, что другие религии оказывают отрицательное воздействие на межэтнические отношения [4, с. 60]. Аналитики отмечают, что мусульманская община сама по себе является неоднородной и вследствие этого не может выступать гарантом межэтнического согласия. Помимо казахов, мусульманская община представлена еще семнадцатью тюркоязычными этническими группами, в числе которых узбеки, татары, уйгуры, таджики, курды, дунгане, чеченцы, ингуши и другие. Принадлежность различных этнических групп к одной конфессии не ведет к снятию межэтнических противоречий между ними. Начавшаяся в начале 90-х годов так называемая «коренизация» мусульманских кадров, особенно в местах компактного проживания узбекского, уйгурского населения была воспринята как ущемление прав неказахских групп. Так, назначение в 1993 году имама-казаха в одну из мечетей города Чимкента, где долгое время служил имам узбекской национальности, вызвало недовольство местной узбекской общины. Лишь благодаря усилиям местных властей удалось предотвратить возможный межэтнический конфликт на религиозной почве. Духовное Управление Мусульман Казахстана, созданное в 1990 году, по мнению многих представителей мусульманской общины, не отвечает вызовам времени: одни обвиняют ДУМК в чрезмерном подчинении властям, другие – в пособничестве распространению радикальных идей. Напряженность во взаимоотношениях между представителями различных религиозных конфессий способна привести к трениям и конфликтам. В настоящее время выделяются две основные группы риска для развития межрелигиозных отношений в стране: к первой группе эксперты относят деятельность представителей радикального ислама, ко второй – активную духовную экспансию со стороны многочисленных зарубежных миссионерских движений и псевдорелигиозных организаций. Резко отрицательное отношение большинства казахстанцев к так называемым «нетрадиционным» религиозным группам и конфессиям, к которым относят все религиозные организации, которые в прошлом не получили своего признания и распространения на территории Казахстана, подтверждается данными социологических опросов из ряда мест Казахстана. В исследованиях специалистов 90-х годов отмечалось: «В Казахстане нет политических партий или организаций, выступающих за внедрение исламских социально-политических установлений в жизнь общества и построения теократического государства» Изменение политической ситуации в соседних странах в конце 90-х годов, резкая активизация религиозно-экстремистских исламистских организаций, пытающихся установить свое влияние и на территории Казахстана, вызвали необходимость пересмотреть государственную политику в религиозной области. Политики и теоретики предлагали несколько вариантов изменений законодательства: от возврата к политике «жесткой руки» до полного отказа от силовых методов решения проблемы, при концентрации основного внимания на духовно-нравственном потенциале в исламе [5, с.48]. Под воздействием внешних факторов и под влиянием общественного мнения, государство вынуждено было прибегнуть к усилению контроля над деятельностью религиозных объединений и организаций. Социологические исследования, проведенные сотрудниками Института востоковедения РК в конце 90-х годов, показали, что 33 процента опрошенных высказались за ужесточение контроля над деятельностью религиозных объединений.

Эксперты дают неоднородные оценки, отмечая двойственную политику руководства республики в отношении традиционных религий: с одной стороны, правительство ведет работу по улучшению положения религии и духовенства, с другой, осуществляет контроль над их деятельностью [5, с.134]. Отмечается неопределенность терминов, относящихся к деятельности религиозных объединений, в законе 1992 года и характеристике религиозных объединений в Гражданском кодексе. Туманность

положений о необходимости аккредитации иностранных религиозных миссионеров в местных органах власти не способствует упорядоченности деятельности миссий. Специально созданная Программа по обеспечению свободы вероисповедания и совершенствования государственно-конфессиональных отношений в Республике Казахстан на 2007-2009 год была призвана устранить пробелы в существующей практике по религиозным вопросам, предлагала действенные меры по обеспечению информационно-просветительской деятельности и содержала ряд конкретных мер по сохранению межконфессионального мира при обеспечении прав человека. Но предлагаемая программа во многом осталась неосуществленной. В 2009 году Комитет по делам религий при Министерстве культуры РК организовал работу агитационно-пропагандистских групп с целью формирования толерантного поведения населения страны. В состав групп входят ученые-религиоведы, представители духовенства, работники государственных органов. Члены групп практикуют выездную работу во всех регионы страны. С 2007 года ежеквартально выпускается специальный информационный бюллетень «Религия и право».

В казахстанских законах отсутствуют положения о правилах осуществления контроля над ввозом и распространением религиозной литературы, в результате чего зачастую ввозимая религиозная литература даже не имеет выходных данных. Поначалу было совершенно неясно, как государство прореагирует на возникшую проблему религиозного просвещения. Постепенно стали вырисовываться контуры государственной политики в деле религиозного просвещения и образования. Исходя из принципов светской государственности, законы не разрешают проводить религиозное обучение в общественных школах. Родители при желании могут дополнительно отдавать детей в школы, занимающиеся религиозным обучением, при условии, что эти школы прошли государственную регистрацию. Религиозное обучение не должно наносить вред физическому и нравственному здоровью ребенка. Но в законах отсутствует положение о том, кто и как может определить степень вреда. Религиозные группы и объединения могут заниматься образовательной деятельностью только с разрешения Министерства образования и науки РК. В соответствии с Программой по обеспечению свободы вероисповедания и совершенствования государственно-конфессиональных отношений на 2006-2009 годы, предполагалось создание системы религиоведческого образования, начиная со школы и заканчивая подготовкой высококвалифицированных специалистов для работы в сфере религии [7, с.124]. В частности, предусматривалось в государственную систему образования включить учебные курсы, имеющие религиоведческую направленность. В рамках осуществления программы в средних школах было решено ввести обязательный курс «Религиоведение», на телевидении появился исламский телевизионный канал, увеличилось число печатных средств массовой информации на религиозную тематику.

В заключение можно выделить тот факт, что религиозная ситуация в Республике Казахстан является тревожной, в основном, под воздействием внешних факторов и умелая политика руководства страны, при условии чуткого и своевременного реагирования на современные вызовы и использования внутреннего положительного потенциала, сможет сохранить традиционный для Казахстана межконфессиональный мир.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. Алматы, 2007.
2. Закон Республики Казахстан от 15 января 1992 года № 1128-ХІІ «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях». Алматы, 2005.
3. Перепись населения Республики Казахстан 2009 года. Краткие итоги. Астана, 2010 Монографии и статьи.
4. *Interrelations of the Religions in the Republic of Kazakhstan. Academic Report. UNESCO. Almaty, 2006.*
5. Джалилов З.Г. Ислам и общество в современном Казахстане. Алматы, 2006.
6. Нысанбаев А.Н. Религия в политике и культуре современного Казахстана. Астана, 2004. – С.289-308.
7. Косиченко А.Г. *Казахстанская модель межконфессионального согласия. //Н.А.Назарбаев – основоположник казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия./ Сост.: А.Н. Нысанбаев, А.Г. Косиченко. Алматы, 2010. – С. 266-284.*

Қ.А. Кантаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, тарих және құқық институты, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының 2 курс магистранты, Алматы қ, Қазақстан

ЗАМАНАУИ ҚОҒАМДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ҚАЛЫПТАСУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ЖҮЙЕЛІК ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор заманауи қоғамдағы ақпараттық мәдениетті философиялық тұрғыдан талдауға және ақпараттық мәдениет феномені ақпарат кеңістіктерінде бағдарланудың негізгі құралы екендігін көрсетуге ұмтылыс жасайды. Өркениет дамуының жаңа сатысы болған қазіргі қоғамда басты байлық және ресурс болып ақпарат пен білім табылады, сондықтан да заманауи қоғамды білім қоғамы деп атау дұрыс болмақ. Мұндай қоғамда ақпараттық мәдениет жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігі және жеке тұлға, қоғам және оның белгілі бір саласының даму көрсеткіші болып табылады.

Қазіргі кезде тұлғаның ақпараттық мәдениетін қалыптастырушы факторларды философиялық тұрғыдан тұжырымдау қажеттілігі, әсіресе бұл аспектінің ғылыми және философиялық әдебиетте аз зерттелгендіктен оның өзектілігі арта түседі.

Сонымен қатар, автор қоғамның ақпараттық типі жеке тұлғадан стандартты емес шешімдерді талап ететін жойқын тенденцияларға ие екендігін негіздеуге тырысады. Бұл жағдайларды негіздеу үшін мақалада ақпараттық қоғам идеялары, ақпараттық мәдениет және ақпараттық кеңістік феномені, ақпарат дамуының қазіргі тенденциялары қарастырылған.

Кілт сөздер: ақпарат, ақпараттық қоғам, ақпараттандыру, цифрландыру, ақпараттық өркениет, ақпараттық мәдениет, ақпараттық технологиялар.

К.А. Kantayeva¹

¹2nd year master student, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Institute of History and law, Chair of Politology and socio-philosophical disciplines

THE PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF INFORMATION CULTURE IN MODERN SOCIETY

Abstract

In this article, the author seeks to implement a philosophical approach to the analysis of information culture in modern society and show that the phenomenon of information culture is the main tool in the orientation in the information space. In modern society, which is a new stage of civilization, the main wealth and resource are information and knowledge; therefore, now more inclined to call our society – the society of knowledge.

In such a society, information culture manifests itself as an integral part of the General culture and appears as an indicator of the degree of perfection of the person, the society itself or a certain part of it. Currently, the philosophical understanding of the factors influencing the formation of information culture of the individual in the information society is relevant, especially since this aspect in the scientific and philosophical literature has been little studied. At the same time, the author tries to justify the position that the information type of society carries destructive tendencies for the individual, requiring non-standard solutions.

To substantiate these positions, this article examines the ideas of the information society, the phenomena of the information culture and information space, and the existing trends in the development of information itself.

Keywords: information, information society, informatization, digitalization, information civilization, information culture, information technology.

Кантаева К.А.¹

¹магистрант 2 курса, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, институт истории и права, кафедра политологии и социально-философских дисциплин

ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ: СОЦИАЛЬНО-СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В данной статье автор стремится осуществить философский подход к анализу информационной культуры в современном обществе и показать, что сам феномен информационной культуры является основным инструментом в ориентации в информационном пространстве. В современном обществе, представляющего собой новую ступень развития цивилизации, главным богатством и ресурсом являются информация и знание; поэтому ныне более склонны называть наше общество – обществом знания.

В таком обществе информационная культура проявляет себя как неотъемлемая часть общей культуры и предстает как показатель степени совершенства человека, самого общества или определенной его части. В настоящее время актуально философское осмысление факторов, влияющих на формирование информационной культуры личности в информационном обществе, тем более, что этот аспект в научной и философской литературе мало исследован. Вместе с тем автор пытается обосновать положение, что информационный тип общества несет и разрушительные тенденции для личности, требующих нестандартных решений.

Для обоснования этих позиций в данной статье рассмотрены идеи информационного общества, феномены информационной культуры и информационного пространства, существующие тенденции в развитии самой информации.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информатизация, цифровизация, информационная цивилизация, информационная культура, информационные технологии.

Кіріспе

Қазіргі қоғам өркениеттің бұрынғы даму кезеңдерімен салыстырғанда көптеген ерекшеліктерге, түбегейлі өзгерістерге ие, оны адамзат өмірінің барлық салаларының сипатының ауысуынан көруге болады. Бүгінде ақпарат көлемінің артуы жоғары қарқынмен жүріп, нәтижесінде білімді жетулдіруге деген талаптар да өзгеруде. Ақпараттық технологиялар өмірдің барлық саласына жаппай еніп жатқандықтан, ақпараттың кеңістікте бағдарлану, түрлі ақпарат көлемі мен ақпарат ағынын меңгеру арқылы ақпараттық мәдениеттің маңыздылығы айқындала түседі.

Ақпараттық мәдениеттің түсінігінің қалыптасуын анықтайтын негізгі факторлар ретінде ақпарат көлемінің өсуі, ақпараттың қоғамдық дамудың аса маңызды әмбебап санатына енуі, қоғамды ақпараттандыру, ақпараттық технологиялардың дамуы, ақпараттық қоғамның қалыптасуын атап айтуға болады. Ақпараттық мәдениет феноменін философиялық тұжырымдау оның теориялық-методологиялық тұжырымы және әлеуметтік-техникалық; ақпараттың жасалуы, таралуы, тұтыну мен игеру жақтарын кешенді талдауға мүмкіндік береді. Ақпараттық мәдениет адамнан түрлі қоғамдық өзгерістер кезінде әлеуметтік бейімделу үшін жаңа білім-дағдылар мен жаңа ойлау стилін қалыптастыруды талап етеді.

Негізгі бөлім

Қазіргі кезде «...заманауи ақпараттық кеңістіктегі негативті, теріс «қара» және тиімді «оң» ақпараттар шайқасы қоғам үшін үлкен қауіп төндіріп, қоғамдық мәдениетті, бұқаралық масштабтағы ақпарат таралу кеңістігіне бақылау жасау, тұлғалық деңгейде ақпараттық біліктілік үнемі дамытуды, жетілдіруді талап етіп отыр» [1, 155-158 б]. Яғни, қоғамда ақпараттану процесі жоғары жылдамдықпен жүріп, осыған орай ақпараттық мәдениет «басқарылмайтын» сипатқа ие болуда. Ал оны жүйелеу, құрылымын қалыптастыру, әлеуметтік маңызға ие ақпараттарды игеру –жаңа ақпараттық ортаға бейімделу инструменті ретінде қызмет етеді.

Философия үшін ақпарат дәуірі әлем және адам туралы ғылымға қандай түзетулер енгізеді? Біздің философиялық елестетуімізде қаншалықты терең өзгерістер орын алуы қажет? Және керісінше: философия ақпараттық қоғамның барлық салаларын қамтитын қандай жаңа тұжырымдар ұсынады және постиндустриалды-ақпараттық қоғам орнығуы үшін не енгізе алады? сияқты өзекті сұрақтарды туындатып отыр. Ақпараттық қоғам философиясының қазіргі деңгейінде бұл сұрақтарды талқылау үшін

жеткілікті іргетас қаланған деп болжауға болады және ақпараттық мәдениет феноменін айқындау үшін ақпараттық қоғамның қалыптасу үрдісін талдаудың маңызы зор.

«Ақпараттық қоғам» идеясы алғаш рет өткен ғасырдағы 60-жылдардың аяғы мен 70-жылдардың басында бірқатар ғалымдардың, атап айтқанда, Д.Белл мен Э.Тоффлердің зерттеулерінде көрініс тапты. Біз білетіндей, олар адамзат өркениеті аграрлық және индустриялық даму кезеңдерінен кейін жаңа ақпараттық кезеңге қадам басады деп есептеген. Ақпараттық қоғамның тұжырымдамасын зерттеушілер «технологиялық жаңашылдықтар түбегейлі мәдени және әлеуметтік өзгерістер туғызады, әлем мүлдем өзгеше болады» деген дәйектермен келтіреді. Зерттеушілер атап өткендей, «жаһандық ақпараттық қоғам» термині ең алдымен саяси, экономикалық және мәдени-әлеуметтік тұрғыдан алғанда, ақпарат пен білімнің рөлі үздіксіз артып отыруына байланысты дамитын аса ауқымды біртұтас ақпарат индустриясы деген ұғымнан тұрады. Бұл құбылыс жаһандық компьютер желілерінің, бірінші кезекте интернеттің пайда болуымен тығыз байланысты. Осылардың дүниеге келуі және бүкіл әлемде басталып кеткен нарықты ырықтандыру нәтижесінде, коммуникациялық қызмет түрлерінің арзандауы ақпараттық саланың күрт дамуының және оның әлеуметтік рөлі арта түсуінің негізгі екі факторы болып табылады.

XX ғасырдың 70-80-ші жылдарында болашақты супериндустриалды, технотронды, кибернетикалық ақпараттық қоғамдар шеңберінде қарастырған бірнеше тұжырымдама пайда болды. Оларға мынадай екі алғышарт тән:

1. қоғамның негізгі факторларының бірі ретінде ақпараттық техника аталады, соның арқасында «ақпараттық қоғам» ұғымы біртіндеп басқаларды ығыстырады;

2. ақпараттық қоғамды техносфераның, қоғамның тарихи, мәдени және әлеуметтік -экономикалық дамуының ерекше кезеңі ретінде қарастырады.

Американдық социолог Э.Тоффлердің үшінші билік – ақпараттық билік деп айтуы да тегін емес. Ол біздің дәуірімізге тән негізгі белгілерді сипаттай отырып, мынадай баға береді: «Интерактивтілік, мобильділік, өзара байланыс мүмкіндігі, қайтымдылық, жаһандану секілді белгілер. Осылардың барлығы ендігі таңда жаңа биліктің – ақпараттық биліктің маңыздылығын көрсетеді» [2, 34 б]. Бұл жаңа, құдіретті және алғыр ақпараттық технологияның қоғам өміріне түбегейлі енуіне байланысты және бүгінгі таңда білім мен ақпарат биліктің басты ресурсы болып табылады.

Ақпаратты өндіру, оны алмасу және тұтыну ақпараттық қоғамның қажетті атрибуты болып есептелетін бүгінгі таңда ақпараттық мәдениетті жан-жақтама зерттеп, оның мүмкіндіктерін ашып көрсету өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Себебі, қазіргі таңда әлемнің көптеген елдерінде АКТ-лардың жетістіктерін өндірістің барлық салаларында өнімділікті арттыру мен ұйымдар жұмысының тиімділігі үшін ақпараттандыру, цифрландыру үрдісі қарқынды түрде жүргізіліп, бүкіләлемдік ақпараттық кеңістік қалыптасуда. Мысалы, The Boston Consulting Group халықаралық консалтинг компаниясының деректерінің қорытындысы бойынша бүгінгі таңда көптеген елдер өздерінің экономикалық цифрландыруды жүзеге асыруда [3, 6-9 б]. Өндірістің дәстүрлі салаларында цифрлық технологияларды енгізу арқылы Қытайдың экономикалық өсуіне қосымша серпін беруді көздейтін қытайлық «Интернет Плюс» концепциясы 2015 жылы пайда болды. 2014 жылдың соңында Сингапурдағы «Smart Nation» жалпыұлттық жобасының ресми іске қосылғаны туралы мәлімдеме жасалды, бұл бағдарлама барлық салалардың, яғни қоғам, экономика, үкімет цифрландырылуын қамтиды. 2015 жылы Оңтүстік Кореяда «креативті экономиканы» құру басталды: күшті дәстүрлі өндіріс елі экономиканың басқа бағыттарында: стартаптар, инновациялар мен АКТ-нің жетістіктерін экономиканың басқа салаларында таратуға баса назар аударады

Қазақстанда да цифрландыруға ерекше көңіл бөлініп, Елбасы тарапынан көтерілген бірқатар бастамалар негізінде тың жұмыстар жасалынауда. «Цифрландыруға күш салу адами капитал белсенді түрде дамитын болашақтың білімі мен дағдылары ерте жастан бастап тәрбиеленетін, автоматтандыру және басқа да жаңа технологиялар есебінен бизнес жұмысының тиімділігі мен жылдамдығы артатын, ал азаматтардың өз мемлекеттерімен диалогы қарапайым әрі ашық болатын жаңа қоғамды құруға әкеледі» [4, 8 б]. Сонымен қатар, тұтас ақпараттық кеңістіктің қалыптасуы ақпараттың жаһандануына алып келді, соның арқасында ақпараттар ашықтығы, адамдардың бір-біріне деген сенімділігі қалыптасуда. Ал жаһанданудың өзі – «бұл алғашқы қоғамдық қатынастарды құрылуынан басталатын интеграцияның тарихи үрдісі» [5, 45 б] болып табылады.

Дегенмен, ақпараттық қоғамды жақтаушылармен қатар, ақпараттандырудан төнетін сын-қатерлерге негізделген қарама-қарсы позиция да бар. Себебі, ақпараттың пәрменділігі өзінің әсер етуі жағынан ядролық қарудан асып түспесе, кем түспейді. Ең алдымен, ақпараттық қауіпсіздік мәселесі туындайды. Себебі, ашық ақпарат кеңістігіндегі ақпараттар ағыны өте үлкен көлемде, мұндағы дербес мәліметтердің сақталуына қатаң бақылау жасау қажет. Ақпарат құралдарын қару етіп, адамдардың ішінде алауыздық

тудырудан бастап, мемлекеттік, тіпті мемлекетаралық деңгейдегі қақтығыстардың шығуына да себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, туындайтын келесі мәселе өндіріс салаларының жаппай цифрландырылуы жалпыға қолжетімділік пен жұмыс тиімділігін арттырғанымен, болашақта бірқатар сала мамандары үшін жаппай жұмыссыздық мәселесі туындау қаупі бар. Себебі, өндіріс салаларының автоматтардырылуы мен қызмет көрсетудің цифрлық формаға енуі қосымша күшті талап етпей, тек ой еңбегіне негізделіп, орталықтандырылған автоматты жүйе бойынша жұмыс жасайды. Қазіргі кезде, ақпараттану үрдісінде тағы бір орын алып отырған мәселе ақпараттар кеңістігіндегі еркіндік, тым ашықтық мәліметтер ағынының реттелуінде қиындықтар тудыруда. Қоғамның ақпараттануы тұлғаның бойындағы «ақпараттық бағдарсыздық» мәселесін туындатуда. Ақпараттарға деген қолжетімділіктің оңтайлы сипаты жаңа білімдерді өңдеу мен сараптаудан бас тартуға себеп болып, тексерілмеген, сапасы төмен ақпарат көздерінен алынатын ақпараттарға сұраныс артып отыр. Ақпараттанудың негізгі қағидаларының бірі – ақпарат еркіндігі оның сапа кепілдігіне байланысты әлі шешілмеген мәселе пайда болды, яғни ойлаудың тежелуі, ақпаратты іздеу жолындағы жаттандылық, ғылыми ақпараттарды өңдеу мен талдаудағы бірсарындылық белең алып жатыр. Адамзат қашан да өз өмірін жеңілдетуге тырысқан, өмір сүру жағдайын жақсарту үшін жасалған ғылым мен техника жетістіктері бүгінгі таңда адамзаттың рухани құндылықтарына, білім беру, қоғамдық ғылым салаларына өз әсерін тигізуде. Сондықтан ақпараттану үрдісінде ақпараттық мәдениет басты қорғаныс құралы болуы тиіс.

Атап айтқанда, бұл мәселелердің шешімін жеке тұлғаның ақпараттық мәдениеті сияқты құрамдас бөліксіз табу мүмкін емес. Егер барлық ұйымдар мен мекемелердің компьютерлік техникаға деген қажеттіліктері толық қамтылғанымен, электрондық коммуникацияның үздіксіз жұмысы қамтамасыз етілгенімен, ақпарат пен ақпараттандыру бойынша ең құнды деген заңдар шығарылғанымен, ақпараттық қоғам өмірінде осының бәрімен жұмыс істейтін адам дайындалмаса, ақпараттандыру бойынша қабылданған мемлекеттік бағдарламалар тек игілікті мақсат қана болып қалады. Осы орайда, бұл мәселенің шешімінің бірі ретінде тұлғалық ақпараттық мәдениетті қалыптастыру, ақпаратты іріктеудің дербес сыни сипатта жүргізу қағидасын ұстану қажеттілігін атап өткен жөн.

Қорытынды

Қорытындылай келе, қазіргі таңда ақпараттық мәдениет мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Жаһандану процестері стандартты емес, күтпеген сын-қатерлерді қалыптастыруда, жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды белсенді пайдалану өмірдің барлық жақтарын өзгертеді, ұлттық дәстүрлер заманауи элементтермен толығады. Ақпараттық мәдениет адамдардың қазіргі әлемнің жалпы сипаттамасын ұғыну, жаңа ақпараттық кеңістікте бағдарлану мен бейімделу кезінде кәсіби және күнделікті әрекетін анықтаушы маңызды факторлардың бірі болып саналады, ақпараттық мәдениет феноменін философиялық тұжырымдау, оның теориялық-методологиялық тұжырымы және әлеуметтік-техникалық: ақпараттың жасалуы, таралуы, тұтыну мен игеру жақтарын кешенді талдауға мүмкіндік береді. Ақпараттық мәдениет адамнан түрлі қоғамдық өзгерістер кезінде әлеуметтік бейімделу үшін жаңа білім-дағдылар мен жаңа ойлау стилін қалыптастыруды талап етеді. Ақпараттық мәдениет нақты мәселелерге байланысты адамдардың білімін, қабілеттілігін және ұстанымдарын дамытады. Сондықтан қазіргі уақытта ақпараттық мәдениетті әлеуметтік құбылыс ретінде және ақпараттық қоғамда тұлғаның ақпараттық мәдениетінің қалыптасуына әсер ететін факторларды философиялық тұрғыда зерттеу өзекті болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Lopatina N.V. *The Modern Information Culture and Information Warfare Scientific and Technical Information Processing* July 2014, New York Volume 41, Issue 3, pp 155-158. (қаралды 15.01.2019)
2. Тоффлер Э. *Метаморфозы власти*. – М., 2002.
3. Жартай Ж.М. *Казахстан Международный опыт цифровизации экономики: Россия и Беларусь*, Научная конференция «Тенденции современной науки» – 2018.6-9 с. <http://www.rusnauka.com/pdf/238195.pdf>. (қаралды 20.01.2019)
4. ҚР Үкіметінің 2017 жылғы Қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – 8б.
5. Rakhimova G.D. *Globalization and its reflection in socio-political realities of the country // Vestnik of Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Series «Sociological and political sciences. Almaty. 2018. No1(61). – P.45.*

Х.Оразай¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің "Дінтану" мамандығының 2-курс магистранты

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ТҰРМЫСЫНДАҒЫ ИСЛАМ ДІНІНІҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Аталған мақалада автор ислам дінінің қазақ даласына келіп таралу мәселесіне тоқталып, сол уақыттағы қазақ даласындағы көшпелі халықтардың дініндегі ерекшеліктері мен ұқсастықтарын осы тақырып көлемінде өзекті болған мәселелерін ашуға тырысты. Автор алдымен дін, сенім, ислам және дәстүр деген түсініктерге тоқталды. Осы саладаға шетелдік және отандық дінтанушы ғалымдардың пікірін келтіре отырып, өзіндік қорытындылар жасайды. Осылайша қазақ даласындағы көшпенді халықтардың наным-сенімі мен осы жерлерге келген ислам дініне тән ортақ сенімдер мен ерекшеліктерді анықтай алған. Мақаланың негізгі бөлімінде автор ислам дінінің негізгі қағидаларына тоқтала келе, сол уақыттағы қазақ даласындағы адамдардың сеніміндегі ұқсастықтарды ашуға тырысты. Мақалада ислам діні мен тәңіршілдіктің ұқсастықтарын, сонымен қатар бір құдайлық сенімді көрсете алды.

Кілт сөздер: ислам, дін, әдет-ғұрып, дәстүр, көшпенділер, бата, Құдай

Оразай Х.¹

¹магистрант 2 курса специальности «Религиоведение» КазНПУ им. Абая

ВЛИЯНИЕ ИСЛАМА НА ПОВСЕДНЕВНУЮ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Аннотация

В данной статье автор остановился на начало распространения ислама в казахских степях, стремится раскрыть особенности и схожести религии кочевых народов казахских степей. Автор сначала остановился на понимании религии, веры, ислама и традиции. Предоставляя мнения иностранных и отечественных религиозных ученых в этой области, он делает свои собственные выводы. Таким образом, он смог определить общие черты и особенности, присущие кочевым народом казахских степей и новой религии исламу. В основной части статьи автор основываясь на принципы религии ислам, пытается раскрыть схожести верований людей казахских степей того времени. Статья раскрывает схожести ислама и тенгрианства, также автор показывает веру в единобожие.

Ключевые слова: ислам, религия, обычаи, традиции, кочевники, благословение, Бог

Kh.Orazay¹

¹undergraduate 2 course specialty "Religious" of the Abai Kazakh National Pedagogical University

THE INFLUENCE OF ISLAM ON EVERYDAY LIFE OF THE KAZAKH PEOPLE

Abstract

In this article the author stopped for the beginning of distribution of Islam in the Kazakh steppes, to seek to reveal features and similarity of religion of the nomadic people of the Kazakh steppes. The author at first stopped on understanding of religion, belief, Islam and tradition. Providing opinions of foreign and domestic religious scientists in this area, he draws own conclusions. Thus, he could determine the common features and features inherent by the nomadic people of the Kazakh steppes and new religion in Islam. In the main part of article the author based on the principles of religion Islam, tries to open similarity belief of people of the Kazakh steppes of that time. Article opens similarity of Islam and Tengriism, also the author shows belief in monotheism.

Keywords: Islam, religion, customs, traditions, nomads, blessing, God.

Басқа діндерге қарағанда ислам діннің өзідік ерекшелігінің бірі – оның басқа халықтар арасына таралу барысында сол халықтың әдетімен, салтымен, ғұрпымен, наным-сенім жүйесімен біте қайнасып бейімделу қабілеттілігінде. Сол себепті кейде ислам дініне байланысты өдет-ғұрыптармен жергілікті халықтың ата-бабалырынан қалған әдет-ғұрыптарды ажырату оңайлыққа соқпайды. Басқа діндерге қарағанда ислам дінінің өр рәсімінің орындалу тәртібіне көп мән беруіне қарамастан, кейбір қағидалар мұсылман дінін қабылдаған халықтың ұлттық психологиясына байланысты өзгерістерге ұшырайды. Ислам дінінің кейбір шарттары бастапқы мағынасының тереңдігіне қарамастан, үйреншікті қайталанып қана отыратын стереотипті әдет-ғұрыптарға айналып кетті. Мысалы, қазақтар кез келген істі бастамас бұрын «Бісміллә-ір-Рахман-ір-Рахим» сөздерін айтуды үлкен парыз көретін және ас қайыру, бата беру рәсімін міндетті түрде орындап отырған. Бірақ оның «Рахман және Рахим болған Алланың атымен» немесе «Қайырымы зор, мейірімі мол бір Алланың атымен айтамын» деген Құранның негіздеуші екеніне мән бере бермейді. Қазақы ортада мұсылман дінінің «барлық істі Алланың атымен баста» деген негізгі шарттарының бірінің орындалып отырғаны көп реттерде ескеріле бермейді. Л.З. Рустемовтың сөздігінде бата (фатиха) сөзі араб-иран сөзінен бірінші – бастама, кіріспе, ашу (сурәту-л-фатихә Құранның бірінші сүресі), екінші ниет ету, тілек деп аударылған. Қазақтар қай істі бастамас бұрын үлкеннен бата алғанды жөн көрген. «Бата» жақсы тілектің, ақ ниеттің белгісі болған. Бата сөз, өсиет сөздерінің негізгі идеясы – парасаттылыққа, иманжүзділікке, адамгершілікке үндейді, оны айтушылар игі тілектерді халық өмірімен байланыстырып отыру арқылы, әсіресе жастарға өсиет беру мақсатын көздеген. Баталарды өлген адамның мұрагеріне арналған бата, наурыз бата, садақа жауап ретінде берілетін бата сөз, жол батасы, дастархан батасы, бесік салу батасы, есік аттау, шымьддық ашу батасы деп бөлуге болады [1, 100-102 бб]. Қазақ халқы бата сөзіне үлкен мән берген. Уәдесінде тұрмаған адамды «батаны бұзды», «Кұдай» алдында уәде-антты ұмытты, орындамады деп сөккен [2, 504 б].

Әуелі Алла оңдасын,
Пайғамбар болсын жолдасың.
Өткендерді ойласам,
Аруақтар қолдасын.
Сыртыңнан ғайбат айтқан жан
Тап өзіңдей болмасын.
Ризығың, дәулетің қолыңнан кетпесін,
Иманың жерге жетпесін.

* * *

Мәдениде Мұхаммед,
Түркістанда Қожахмет,
А, Мұхаммед, болғайсың,
Мынау үмметіңе жар мәдет.
Бұл дүиеде жиғанды айт,
Ақиретте имады айт.
Екі дүниенің абыройын берсін,
Төрт түлік малға жарытсын,
Алғаныңмен қоса қарытсын.
Төрт түлігің өсе берсін,
Жұртқа арнаған ниетің
Ата-бабаңа тие берсін!

Бұл баталардан көшпелілердің діи дүиетанымдағы аруақтарға табыну ме ислам дініндегі Аллаға табыну үрдісінің қатар жүргендігін байқауға болады. (ислам дінінде аруақтарға табынуға тыйым салынған.

Қазақ халқының күнделікті тұрмысындағы ислам дінінің ықпалын анықтау үшін нәрестенің дүниеге келу, үйлену, қайтыс болған адамды жөнелту сияқты тіршілік ырғағының атқырылу ретіне тоқталайық.

Мұсылмандар тек балалы үйді толық жанұя деп есептеген. Баласы жоқ әйелді бақытсыз санаған, оны нәрестенің дүниеге келуіне байлаысты ғұрыптарға араластырмауға тырысқан. «Балалы үй базар, баласыз үй мазар» деген мақал осыдан қалса керек. Шамамен XIX ғасырдан бастап ата-аналар баласына ат қою рәсімін молдасыз атқармауға тырысқан. Молданы шақыруға шамалары келмеген кедей-кепшік бұл рәсімді атқаруды ағайын арасынан қадірлі адамға таспыратын болған. Әдетте балаға ағайыдарының ұйғарымымен өздері іштей құптап жүрген есімді берген. Молда сәбиді қолына алып, азан шақырып, үш рет бала есімін құлағына қайталаған. Ислам дінінің қағидаларымен жақынырақ таныс бола бастаған қазақ халқы балаларына араб аттарын бере бастаған. Кейде араб тілінен алынға адам аттары қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктеріне байланысты өзгеріске ұшырап отырған. Мысалы, Алланың атын қосу

арқылы – Аллаберген, Абдолла, Хабдолла, Рахметолла, Алдажар, Алдабек; Мұхаммед пайғамбардың атын – Мұхамбет, Махамбет, Баймұхамбет, Нұрмұхамбет, Шаймұхамбет; Әлидің атын қосу арқылы – Әли, Әлибек, Әлихан; Мұхаммет сахабаларының атын – Әбубәкір, Омар, Оспан, Илияс; пайғамбардың шешесінің атын Әмина, пайғамбардың әйелдерінің атын – Хадиша, Айша, қыздарының атын – Фатима, (Бәтима, Бәте, Бәтеш), пайғамбар немересінің аты – Хасен, Қасен; діни ғұрыптарға байланысты есімдер Ораз, Рамазан, Дініслам. Дегенмен, А.Диваевтың пікірі бойынша қазақтар басқа Орта Азия халықтарына қарағанда араб аттарын сирек қойған.

А.Е.Алекторовтың айтуы бойынша қазақтардың арасында ислам дінінің әдет-ғұрыптары ішіндегі ең көп тарағаны – баланы сүндетке отырғызу мен көп әйел алу [3, с. 2].

Сүндетке отырғызу дәстүрінің тамыры ислам дініне дейінгі кезеңді алып жатқанына қарамастан, ислам дінінде бұл жаңа мәнге ие болып, мұсылмандықтың рәмізіне айналды. Сүндетке отырғызу дәстүрі әр халықта әртүрлі аталды. Мысалы, арабтарды – хитан, хатн, парсыларды – хитне, түріктерде – сүннет, Орта Азия халықтарында – сүннет, қазақтарда – сүндет. Қазақтар кейде бұл рәсімді «баланы кестірді» деп те айта береді. Араб-орыс сөздігінде хитан сөзі сүндетке отырғызу, туыстасу деп берілген. Олай болса сүндетке отырғызу рәсімі баланың тек ер жеткендігінің белгісі ғана емес, мұсылмандар қауымдастығына қосылуының, «туысқандықтың» да белгісі. Әрбір мұсылманның сүндет рәсімін орындауы оның пайғамбардың сөзін, ісін хош көруінің, мақұлдауының айғағы болып саналады.

Сүндетке отырғызу туралы Құранда айтылмағандықтан әр халық сүндетке отырғызу уақытын өздері белгілеген. Әдетте қазақтар баланы 5-7 жаста сүндетке отырғызған. Сүндетке отырғызу XVIII-XIX ғасырларда молда, қожалардың тікелей міндетіне айналды. Бұл қызметі үшін әркім шамасына қарай сыйлықтар берді. Қазақтар баланы сүндетке отырғызарда үкілеп атқа мінгізіп, үй-үйді аралап тойға шақыратын.

Ислам діні, басқа діндер сияқты, тіршілік циклін жан-жақты түгел қамтып ретке келтіруге тырысады. Соның ішінде мәйітті жерлеу рәсімі де мейлінше жүйеленген.

Мұсылмандар хәлі нашарлаған науқасқа «күзет» парызын орындау үшін молда шақыратын. Шариғат бойынша шахаданы бір рет қайталап үлгерген кәпір де о дүниеге мұсылман болып кетеді. аш-Шахада (куәлік) «Ля илаһа илла Ллаһу уа Мухаммаду расул Алла» (Алладан өзге құдай жоқ және Мұхаммед Алланың елшісі) түрінде айтылатын исламдық діни нанымдағы ең маңызды ереже. Қазақтар исламның бұл қағидасын «иман үйіру» немесе «тілін кәлимаға келтіру» деп атайды. Діннің талабы бойынша анық айту керек [4, 51 бб]. Науқастың шамасы келмеген жағдайда молда оның құлағына шахаданы үш рет қайталайтын болған. Әртүрлі себептерге байланысты науқасқа шахада айтқызылмаған жағдайда, молда мәйітті көрге түсірер алдында, оның құлағына шахаданы сыбырлауға міндетті болған [5]. Қазақтар үшін арабтың түсініксіз сөзін қайталау қиынға соққандықтан, молдалардың науқастан шахаданы талап етпей өздері айта беруі әдетке айналған.

Науқастың жаны оңай шығу үшін оған молда немесе қасындағы жақын адамы «иман суын» ішкізеді. Науқас көзін жұмғаннан соң оның туған-туысқандарына хабар жіберіледі. Суық хабарды жеткізу де, оны есту де оңайлыққа түспейтінін жақсы түсінген қазақ халқы хабарды жеткізе отырып жұбату амалын да ойластырған. Мысалы, Мозер Генрих Семей ауданының қазақтары жаман хабарды естірткенде «Бәленше Меккеден орын алды» - деп хабарлайтынын айтады [6].

Қазақтың ата-бабаларынан қалған дәстүр бойынша мәйітті ең болмаса отының басында бір түнетіп, барлық туған-туысқандары жиналғанша күтеді. Ертөректе көшпелі өмірге байланысты, «кіндік қаны тамған жерге жерлеу» немесе ата-анасының қасына жерлеу дәстүріне байланысты уақытша жерлеу үрдісі де болған [7, с. 102]. Ислам дінінің ықпалымен қазақтарда өлікті суытпай сол күні шығару орын ала бастады. Ислам дінінің талабы бойынша мәйіт күн батқанша жерленуі керек, үлгермеген жағдайда мәйіт екінші күнге қалдырылады. Қалай болғанда да «мәйітті жерлеуге асығу керек» деген шариғат қағидасы барлық жерде бірдей атқарылмаған. Мысалы, Батыс-Сібір қазақтары мәйітті бірінші күні жерлесе, оңтүстік қазақтары мәйітті екінші немесе үшінші күні жерлеген.

Қазақтар аруақтардың қаһарынан қатты сескенген. «Өлі жебемей, тірі байымайды» деп өлікке байланысты ғұрыптарды, молдалардың айтқандарын бұлжытпай орындап отырған. Ислам дінінің ықпалының күшеюіне байланысты мәйітті шығарарда жаназасын шығару дәстүріне үлкен маңыз беріле бастады. Сонымен қатар шариғаттың өзін-өзі өлтірген адамға жаназа оқымау, бөлек жерлеу сияқты талаптары да қатал сақталынып отырған.

Жаназа намазы оқылып біткен соң «пидия» рәсімі атқарылады. Қ.Халидтің анықтамасы бойынша «Пидия – құрбан шалу, сатып алу, яғни қазақ тіліндегі пида қылды – сөзінің түп-төркіні, бір кісінің мойнынан Алла тағаланың ақысын мал есебімен шығару, қарыздан құтылу» деп беріледі. Автор пидияға анықтама бере отырып, оның аштар мен нашарларға берілетіндігін көрсетеді. XIX ғасырда мәйіттің күнәсін өз мойнына алғаны үшін молдаларға малдай пидия төленген [5]. Құран-Кәрімде пидия бодау,

төлеу деп беріліп, 13 жерде кездеседі және пидия тек мәйіттің қарызын ғана төлеу емес, орындалмаған діни ғұрыптарды ақылай ақтау.

Мұсылман дінінде біреуге қарыз беру жоқтарға садақа бергеннен де сауабы мол іс-әрекет болып табылады. Ал біреудің қарызын қайтармау ауыр күнә болып есептеледі. Осыған байланысты қажылыққа адам тек өз қаражатымен бару керек, ал қарыз алып қажылыққа барғандарға қажы атағы берілмейді.

Ғалымдардың пікірі бойынша XIX ғасырға дейін қазақтар мәйітті киім-кешек, құрал-сайманмен жерлесе, А.Т.Толеубаев XVIII ғасырға дейін деп көрсетсе [8, 100 б], А.И. Левшин XIX ғасырға дейін деп көрсетеді, бұдан былай мәйітті «кебін» деп аталатын арнайы матамен орап, құрал-саймансыз жерлей бастады. Дегенмен мәйітті киім-кешегімен жерлеу рәсімі бүгінгі күнде де кездеседі. Мысалы, XIX ғасырдың 80 жылдары орыс саясатының нәтижесінде Шығыс Қазақстанның солтүстігінен Монғолия арқылы Оңтүстік Алтайға қоныс аударған қазақтар мәйітт (ер адамды) басына киетін сәлдемен, (әйелдерді) белдемшемен жерлейді. Батыс Сібір халықтарынан қазақтардың этномәдени айырмашалығы олардың малды сою тәртібінен де байқалады. Қазақтар сібір халықтары сияқты малдың түсі арқылы жүрек қан тамырын тоқтату тәсілімен емес, малыдың басын құбылаға қаратып бауыздау арқылы сояды [9, с. 22].

Ақыреттелген мәйітті үйден шығарарда сырмақ немесе текемет (иман киіз) салып көтеріп «дәуір жүргізген». «Дәуір» араб тілінде айналу деген мағынаны білдіреді. Қабірдің тереңдігі мәйіттің белінен қазылған, Қағба жақ бүйірінен тереңдігі отырған адам сиятындай, ұзындығы адам бойындай етіп жалғастырылады. Содан соң мола басындағылар қолдарына уыстап топырақ алады да, дұға оқып, қолындағы топырақты үрлеп, мәйіттің қасына тастайды. Бұдан кейін бүйіріндегі үңгір «лахд» кесектермен жабылып, әрі қарай қабір топырақпен толтырылып, үйінді «мола» жасалады.

Ислам дінінің өзі ең алғаш «иман келтіруден» яғни «сенімнен» басталады. Олай болса, «иманы жолдас болсын», «иман су», «иман киіз» сияқты стереотипке айналған сөзтіркестерінің өзі қазақтың өлікті жөнелту дәстүріндегі ислам дінінің ықпалын байқатса керек.

Ислам дінінің о дүниеге кеткен адамның артынан дауыстап жоқтау айтып, қатты күйінуге тыйым салғанына қарамастан қазақтар бүгінгі күнге дейін мәйітті дауыс шығарып аттандырады. Жоқтаулардың өзінде ислам дінінің ықпалын байқауға болады. Мысалы, Қаз дауысты Қазыбектің қызы Мәнкенің жоқтауы:

Бисмиладан бастайын,
Шариғаттан аспайын,
Ішім толды қайғыға,
Азырақ көзім жастайын,
Алаштан озған әкешім,
Жоқтаусыз қалай тастайын...

Жоқтау айтудан исламның әсерін А.Диваевтың мақаласынан да байқауға болады. Онда: «Күйеуі өліп қаралы болған әйел басын қара орамалмен жауып, бетін Қағба жаққа қаратып, қолымен бүйірін таянып күніне екі рет таңертең және кешке жақын жоқтау айтады. Жоқтау ас берілгенше айтылады. Жоқтау көш кезінде де тоқтатылмайды». Бұл жерде жоқтау айту қазақтарда ертеден келе жатқан дәстүр болса, Қағбаға қарап жылау ислам дінінің ықпалы.

Қазақтарда қалыптасқан дәстүр бойынша мәйіт шыққан үй бір жыл бойы, яғни ас берілгенше қаралы үй болып есептеледі. Ал ислам дінінде отбасы үшін үш күн, үш түн ғана, ал ерінен айрылған әйел үшін 4 ай 10 күн қаралы болып есептеледі. Бұл уақыт ислам дінінде «идда» деп аталады. Идда уақыты өтпей әйел басқа адамға тұрмысқа шыға алмаған. Қаралы үйге ас бергенше молдалар келіп құран оқып тұрған. «Шаршаған тыныс алуға, шөлдеген сусындауға, аштар тойынуға» қаралы үйге барған. «Қарны ашқан қаралы үйге барсын» деген осыдан қалған [10, 180 б].

Ас беру рәсімінің аруақтарға ешқандай пайда әкелмейтіні туралы молдалардың уағызы XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап бұл үрдістің сиреуіне себепші болды [10, 184 б].

Сонымен, қазақ әдет-ғұрпындағы жерлеу рәсімі исламның әсерімен иман үйіру, жаназа оқу, кебіндеу, құбылаға қаратып көму, денесін суытпай көму, құран оқу, дұға оқу сияқты рәсімдерді сіңіру арқылы өзгеріске ұшыраса, жылап-сықтау, басына күмбез орнату, өлікті үйге түнетіп барып көму, жыртыс жырту, жетісін, қырқын, жылын беру сияқты жол-жоралар ислам дінінің қарсылығына қарамастан бүгінгі күнге дейін сақталып келуде.

Ислам дінінің тыйым салғанына қарамастан ата-баба рухына (аруақтарға) табыну қазақ халқының діни тарихында үлкен орын алады. Көптеген мұсылман халықтарында ата-баба рухын қастерлеу исламдық қасиеттеріне табынумен астарласып жатады. Ислам дінінде «қасиетті» сөзі «валийа» (уәли)

– жақын тұру деп аударылады, яғни «Аллаға жақын тұрушылар» – деген мағынаны беерді. Сондықтан өздерін құдайға жақынбыз деушілерді «әулие» тұтқан [10, 281 б].

Мұсылман халықтарында қасиеттілердің рухымен қатар, мола-мазарлары ба ерекше қастерленеді. Қазақтардың діни сенімдерінде қасиеттілердің молаларының басында Құран оқу, ант беру, ем салу – кең тараған құбылыстардың бірі. Қасиеттілердің молаларының басында нелер бір үмітсіз ауралар емделіп, дәру қонатынына халық кәміл сенген.

Ислам дінінің ықпалымен қазақтардың аруақтардың молаларының басында ақтық сөзін беру дәстүрі, молданың алдында Құран ұстап ант беру тәртәбәмен алмастырылды. Дегенмен, ата-баба молаларының басына ант беру көпке дейін өз маңызын жойған жоқ. Енді халық аруақтарымен қатар қасиеттілердің молаларының басына барып ант бере бастады. Ант беруші моланың басындағы қаданы екі қолымен ұстап «көрмедім, естімедім, ішпедім, жемедім, өтірік айтсам Алланың, осы жатқан қасиеттінің қаһарына қалайын» деп ант беретін.

Мұсылмандар үшін Қожа Ахмет сияқты қасиеттілердің молаларына бару қажылықпен теңестірілген. Халық мұндай қажылықты «кіші қажылық» деп атаған.

Ауқатты қазақтар мәйітті қасиеттілердің моласының қасына жерлеуге тырысатын, ал әртүрлі себептерге байланысты (көш-қонысы қашық жағдайда, ауа-райының қолайсыз жағдайына байланысты...) яғни мұндай мүмкіндік жоқ кезде уақытша жерлеу рәсімі орындалған. Бұл рәсім қазақтарда «аманат» деп аталады. Мысалы, Абайдың сүйікті ұлы Әбдірахман аманат қойылып, артынан сүйегі еліне әкелінген. А.И. Левшин айтуы бойынша «Орта жүз бен Ұлы жүздің кейбір ұрпақтары қыста қайтыс болған бай адамдарды Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауидің моласының қасына жерлеу үшін, көктемге дейін киізге орап талға іліп қоятын болған».

Қазақтарда аса киелі саналатын дәстүрлі ырымдардың бірі – тұмар тағу. Тәңірлік наным-сенімдегі әрісі түркілер, берісі көшпелі қазақ үшін – Күн, көк, от, су сияқты Жер де киелі. «Қара жер» – киелі жер деген мағынада. Байырғы көшпелілер тағатын тұмардың ішінде туған жердің бір шөкім топырағы болған. Тұмар сөзінің өзі байырғы түркі тілінде «тума жер» – «туған жер» деген сөздердің кірігуінен шыққан. Кейін ислам дінінің орнығуына байланысты тұмардың ішіне дұға жазып салу дәстүрі қалыптасты [11, 14 б]. Дұға үшбұрышталған матамен немесе терімен қапталған. Тұмар пәле-жаладан, тілкөзден, ауру-сырқаудан сақтайды деп сенген. Тұмар кейде малға да тағылған. Молдалар дұға жазылған қағазды суға езіп науқасқа ішкізетін. Бұл «ішірткі» деп аталатын.

Кейінірек шарият заңының кең таралуына байланысты бұл жазулар өзінің алғашқы мәнін жоғалта бастаған. Алғаш діни сенімдерге байланысты тағылған тұмарлар бірте-бірте әшекейлік қызмет атқарған [12, с. 201].

Сонымен, қарастырылып отырған кезеңде ислам қазақтың күнделікті тұрмысының барлық салаларын қамтыды. Алайда мұсылманды діни қағидалар мен ұстанымдар көшпелілердің дәстүрлі идеологиялық институттық қатынасын және байырғы наным-сенімдер жүйесін ығыстыра алмады, керісінше өздері көшпелі ортаның ғасырлар бойы қордаланған тіршілік принциптері мен нормаларының пәрменді ықпалымен түрленіске ұшырады. Сондықтан да мұсылмандық көшпелі мәдениетінің сан алуан қызметінің механизмі ролін атқарды.

Пайдаланған әдебиеттер мен сілтемелер тізімі:

1. *Тілеужанов М. Ел әдебиеті. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 176 б.*
2. *Ақ бата. – Алматы: Ғылым, 1998. – 48 б.*
3. *Алекторов А.Е. Материалы для изучения страны истории и быта киргизов. – Оренбург, 1892. – 2 выпуск.*
4. *Мехмет Соймен. Ғылымхал. Өңдеп толықтырып қазақшаға аударған Халифа Алтай. – Истанбұл, 1991.*
5. *Ибрагимов И. Очерки быта киргизов. – Древняя и новая Россия. 1876. т.Ш., №9.*
6. *Мозер Генрих. Обычаи Семипалатинской области (перевод Обычаи киргизов Семипалатинской области (перевод Тимащук В.)*
7. *Акатаев С.Н. Свет и мрак. – Алма-Ата, 1990. – 189 с.*
8. *Толебаев А.Т. Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX – начало XX в.). – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – 214 с.*
9. *Коновалов А.В. Казахи Южного Алтая (Проблемы формирования этнической группы). – Алма-Ата, 1986.*
10. *Халид Қ. Тауарих Хамса (Бес тарих). Ауд.: А.Төтенаев, А.Жолдасов. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 304 бет.*

11. Кенжеахметов С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: Ана тілі, 1994, – 18 бет

12. Бартольд В.В. [О пророке Мухаммаде]. – Историк-марксист.

МҒТАР 10.27.45.

Д. Әлімхан¹

¹6M030100 – «Құқықтану» мамандығының 2 курс магистранты, Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясының «Құқықтық пәндер» кафедрасы

ӨКІЛДІК ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘНІ

Аңдатпа

Мақалада өкілдіктің құқықтық табиғаты және өкілдің өкілеттілігі, азаматтық-құқықтық институт ретіндегі өкілдікті сипаттайтын белгілер, азаматтық құқық жүйесіндегі өкілдік институтының функцияларын, орны мен рөлін анықтау мәселесі қарастырылады. Зерттеу объектісі ретінде өкілдік субъектілері арасында орын алатын, өкілге өкілеттік беру және оны жүзеге асыру үдерісінде қалыптасатын азаматтық-құқықтық қатынастар кешені сарапталынады. Отандық және шетелдік құқықтану ғылымындағы өкілдік мәселесін қарастыратын әртүрлі зерттеулердің болуына қарамастан, бұл сұрақтар қазіргі күнге дейін пікірталас тудыруда. Қарқынды даму үстіндегі азаматтық айналым қоғам дамуының деңгейі мен үрдістеріне сай жаңа тәсілдемелерді қалыптастыруды қажет етеді. Өкілдік туралы нормалар да қазақстандық құқықтық жүйеге тән қазіргі кездегі үрдістерге сәйкес болуы керек. Бұл құқық қолданудағы мәселелерді анықтай отырып, оны ары қарай жетілдірген жағдайда ғана мүмкін болады. Осының барлығы қарастырылып отырған тақырыпқа тағы да мән беру қажет екендігін айқындайды.

Тірек сөздер: заң, өкілдік, өкіл, өкілдік беруші, мәміле, азаматтық айналым, өкілеттік, құқық, әрекет қабілеттігі.

Alimkhan D.¹

¹master of 2 course of specialty 6M030100 – «Jurisprudence», Department of "Legal Disciplines"
Kazakh Academy of Labour and Social Relations

THE CONCEPT AND VALUE OF REPRESENTATION

Abstract

The article discusses the legal nature of the representation and the powers of the representative; signs characterizing the civil law institution of representation; problems of determining the functions, place and role of the institution of representation in the system of civil law. The object of the research is a set of civil law relations between the subjects of representation in the process of empowering a representative with authority and their implementation. Despite existing research in domestic and foreign jurisprudence on representation, many questions still remain controversial. Rapidly developing civilian traffic requires the development of new approaches that correspond to the level and trends in the development of society. The rules on representation should also meet current trends in the development of the Kazakh legal system, and this is possible only if there are problems identified in law enforcement and its further improvement. All this predetermines the need to once again address this topic.

Keywords: law, representative office, representative, represented, transaction, civil circulation, authority, law, capacity.

Алимхан Д.¹

¹магистрант 2 курс специальности БМ030100 – «Юриспруденция», кафедра «Правовых дисциплин»

Казахской академии труда и социальных отношений

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье рассматривается юридическая природа представительства и полномочия представителя; признаки, характеризующие гражданско-правовой институт представительства; проблемы определения функций, места и роли института представительства в системе гражданского права. Объектом исследования выступает комплекс гражданско-правовых отношений, складывающихся между субъектами представительства в процессе наделения представителя полномочиями и их реализации. Несмотря на существующие в отечественной и зарубежной юриспруденции исследования, посвященные представительству, многие вопросы до сих пор остаются дискуссионными. Стремительно развивающийся гражданский оборот требует выработки новых подходов, соответствующих уровню и тенденциям развития общества. Нормы о представительстве также должны отвечать современным тенденциям развития казахстанской правовой системы, а это возможно только при условии выявления проблем в правоприменении и дальнейшего его совершенствования. Все это предопределяет необходимость еще раз обратиться к данной теме.

Ключевые слова: закон, представительство, представитель, представляемый, сделка, гражданский оборот, полномочие, право, дееспособность.

Өкілдік ұғымын анықтау және оның құқықтық мәнін айқындау мәселесі қазіргі кездегі құқықтану ғылымының ең көп пікірталас тудыратын мәселелерінің бірі болып табылады. Отандық және шетелдік ғалымдардың өкілдік қатынастарын зерттеуге арналған еңбектерінде өкілдіктің құқықтық мәнін дұрыс айқындау туралы мәселе бірнеше рет көтерілген. Сондай-ақ, айқындау барысында туындайтын қиыншылықтарға көңіл бөлініп, өкілдік туралы әртүрлі тұжырымдамалар ұсынылған болатын.

Мәселені қарастырмас бұрын, азаматтық айналымның басты ерекшелігі ретінде азаматтық құқық қорғайтын барлық құқықтық қатынастардың негізінде ерік білдіру тұрғанын атап өту керек. Сонымен бірге, азаматтық айналымға қатысушылардың ерік білдіру әрекеттеріне азаматтық құқықтық қатынастардың дамуы тұрғысынан да ерекше мән беріледі.

Көп жағдайда қажетті салдарлар орын алу үшін ерікті әрекетті сәйкес құқықтық қатынастың бір жағы болатын, болған немесе енді болмайтын тұлға жасайды. Бірақ, әртүрлі себептерге байланысты өз бетімен ерік білдіру мүмкін емес жағдайлар туындайтын кездер болды. Ондай кезде әлде біреудің басқа адамдар үшін құқықтық әрекет жасау қажеттілігі орын алады. Бұндай қажеттілік, ең алдымен, жас мөлшеріне немесе психикалық жағдайына байланысты әрекетке қабілетсіз тұлғалар категориясына жататын адамдар тарапынан туындауы мүмкін. Тіпті ондай адамдар заң тұрғысында еркі бар деп те қарастырылмайды. Ол адамдар үшін басқа тұлғалар әрекет етуші болғанда ғана, оларды азаматтық айналымның дербес қатысушылары ретінде қарастыруға болады, яғни сөз біреудің ерік білдіруін басқа адамның ерік білдіруі деп амалсыздан қабылдау туралы болып отыр.

Алайда, құқықтық әрекетті жүзеге асыру туралы өтініш әрекетке қабілетті тұлғалар тарапынан да, сондай-ақ, заңды тұлғалар тарапынан да жасалуы мүмкін. Бұндай жағдайлар көбінесе кәсіпкерлік қызметпен айналысу барысында қалыптасады. Банктерге, экспедиторларға, қорғаушыларға, аудиторлық, риэлтерлік немесе брокерлік фирмаларға және т.б. өтініш білдіруді осы тұрғыда қарастыруға болады. Кәсіпкерлік саласында да өзінің іс-әрекетінің аумақтық шеңберін кеңейту үшін осындай өзгенің көмегіне жүгіну қажеттілігі туындайды. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін құқық өкілдік механизмі қалыптастырды.

Азаматтық құқық ғылымында өкілдік ұғымы «кең» және «тар» тұрғыда қарастырылады. Көп жағдайда азаматтық құқықта өкілдік тек тар мәнде түсініледі. Оған сәйкес өкілдік берушінің атынан әрекет ететін тұлға өкіл ретінде танылады.

Ал «кең» мағынадағы өкілдік ретінде тікелей өкілдік те, жанама өкілдік те қарастырылады. Өкіл болып табылатын адамның өкілдік берушінің мүддесі үшін оның атынан әрекет етуін тікелей өкілдік деп айтады. Басқа адамдардың мүдделері үшін өз атынан әрекет ететін өкілдік жанама болып табылады.

Л.В. Санникованың пікірінше, «бір тұлға (өкіл) басқа тұлғаның (өкілдік берушінің) мүддесі үшін өз атынан немесе өкілдік берушінің атынан ол қалайтын құқықтық салдарларды қалыптастыру мақсатында жүзеге асыратын құқықтық қатынасты кең мағынадағы өкілдік ретінде қарастыру керек» [1,29 б].

Өкілдікті кең мағынада қарастыру өкілдің өкіл берушінің атынан әрекет етуге мүмкіндік беретін сенім білдіру туралы келісім негізінде тікелей өкілдік қалыптасатынына, ал комиссиянер өз атынан комитенттің мүддесі үшін әрекет етуге жағдай жасайтын комиссия туралы келісім жанама өкілдік тудыратына мән береді.

Бұндай бөлу цивилистикада ғылыми пікірталастың ұзақ уақыт бойы орын алуына себеп болды. Ғылыми пікірталастың негізінде өкілдікті тек «кең мағынада» анықтау ғана емес, сондай-ақ, осындай бөлудің қажеттілігі, сонымен бірге ондай анықтамаға заңнамалық форма беру туралы мәселе де тұр.

«Өкілдікке» анықтама беру туралы пікірталас XIX ғасырдағы орыс цивилистерінің еңбектерінен бастау алады. Ол кезеңде тұлғаның «өз атынан» немесе «басқаның» атынан әрекет етуіне байланысты өкілдікті түрге бөлу туралы идея кең тараған болатын. Тура (немесе ашық, тікелей, толық) өкілдіктің пайда болуын сенім білдіру келісімімен байланыстырды. Ол бойынша өкіл өкіл берушінің атынан және оның мүддесі үшін әрекет етеді. Бірқатар ғалымдардың ойынша, жанама (немесе жасырын, тікелей емес, біржақты) өкілдік комиссия келісімі негізінде қалыптасады. Бұл келісім бойынша комиссиянер комитенттің мүддесі үшін өз атынан мәміле жасайды.

Сонымен бірге, қарсы пайымдаулар да болды. Мысалы, Г.Ф. Шершеневич комиссияндық құқықтық қатынасты жанама өкілдікке жатқызуға қарсы болған, өйткені оның ойынша, онда өкілдіктің маңызды белгісі – өкілдік берушінің атынан мәміле жасау жоқ. Н.О. Нерсесов та осы пікірді ұстанған, оның ойынша, «егер ондай байланыстырушы тұлға өкіл болмаса, онда оны жасырын өкілдік деп атауға болмайды» [1, 86б].

Осындай пікірлер ресейлік цивилистикалық доктринада басым болды. Тек XX ғасырдағы кейбір ғалымдардың еңбегінде ғана жанама өкілдік туралы айтылды. Жалпы алғанда жанама өкілдік туралы тұжырымдама назарға алынбады немесе сынға ұшырады. Өкілдікті тура және жанама деп бөлуге қарсылық білдірушілер, ең алдымен, азаматтық заңнамаға жүгінді. О.С. Иоффең комиссия кезінде жанама өкілдік қатынастардың пайда болуы туралы пікірімен келіспеген М.В. Кротов: «комиссиянер комитенттің мүддесі үшін, бірақ өз атынан әрекет ететіндіктен, өкілдік қатынастардың пайда болу мүмкіндігін жоққа шығарады», – деген тұжырым жасады [2, 56б].

Қазіргі кезде бұл мәселеге ғалымдар қайтадан көңіл аударуда. Шетелдік тәжірибе де бұл пікірталасты жандандыра түсуде, өйткені көптеген елдерде өкілдік кең тұрғыда қарастырылады. Оған тура, жанама, кейде тікелей емес өкілдікті де жатқызады.

Осыған орай, өкілдің әрекетін «басқаның атынан» және «өз атынан» деп бөлу Еуропа елдеріне тән екенін атап өту керек, өйткені оның негізінде континентальды құқықтағы «басқаның мүддесі үшін» әрекет етуге мүмкіндік беретін әртүрлі құқықтық формалардың бар болуын тұр. Дегенмен, К. Цвайгерт пен Х. Кетцтің орынды ескертуіне сәйкес, «Континентальды Еуропа елдеріндегі құқықтық тәртіп бұндай бөлуді қатаң түрде ұстанбайды», атап айтқанда, өкіл өз атынан да, өкілдік берушінің атынан да әрекет ететін құқықтық формалардың болуына жол береді [2, 89б].

Тараптар мәміле жасау кезінде құқықтық салдарларға байланысты фактілерді таңдайды немесе тиісті фактілер болған жағдайда оларға белгілі бір құқықтық әсер ету туралы өтініш беруге келісім білдіреді. Өкілге мәміле жасауға өкілеттік бере отырып, өкілдік беруші заңды нәтижеге жетуге жеткілікті болатындай ерік-жігер білдірді. Ол өкілге қалайтын фактілерді (қандай да бір затты сатып алу) көрсете ме немесе іс-әрекеттің құқықтық формасына (процесті жүргізу) нұсқау жасай ма – маңызды емес. Өкіл тек қана фактілерді немесе құқықтық формаларды таңдайды, яғни заңды өкілеттік пен заңды мәмілелердің құқықтық формалары шеңберінде нақты әрекет жасайды. Енді мәмілелерді бағалау тұлғалардың еркі мен қалауы бойынша ғана емес, объективті масштаб бойынша да жүзеге асырылады: тараптар өзара алмасатын эквиваленттерді салыстыру, әрекеттердің орындылығы және олардың азаматтық айналым мақсаттарына сәйкес болуы.

Қазіргі кезде сот үшін өкілдің мәмілесінде «тараптың шынайы еркі» ретінде нені есептеуге болатынын анықтау қиынға түспейді. Тараптың еркі бір жақты, жасаушы болған (*sic volo, sic jubeo*), сондықтан «өкілдіктің» болуы мүмкін емес ескі заңға қарсы жеке ерік-жігер объективті белгілер мен мәміленің орындылығына жол берді. Осылайша «өкілдік» жалпы мәлімелер қатарындағы ерекшелік ретінде емес, олармен толық үйлесетін «жағымды, оң құқық институты» болып табылады. Сондай-ақ, «өкілдіктің» мұндай құрылымы арқылы қазіргі заманғы құқық мойындайтын өзімен өзі мәмілелер жасау мүмкіндігі түсіндіріледі. Мен бір уақыт аралығында өз мүддесі үшін әрекет ететін контрагент, сондай-ақ, екінші тараптың өкілі немесе бір мезгілде екі тараптың өкілі (өз клиенттерінің өкілі ретінде олардың құжаттарын өзіне сататын және сатып алатын, жалпы олардың депозиттерін басқаратын

банкир; жеке тұлға ретінде өзімен өзі мәмілеге келетін заңды тұлғаның өкілі және т.б.) бола аламын. Мәмілелердің ерік теориясы тұрғысынан бұл түсініксіз құбылыс [2, 87 б].

«Өкілдіктен» туындайтын құқықтық қатынастарды екі тараптың тұлғалары мен айналымның объективті талаптары айқындайды. Мәміле жасағанда өкіл өкілдік берген адамды алмастырады, оның орнына әрекет етеді. Осыған байланысты мәміле жасауға құқықтық қабілеттік өкілдік берушіде болуы керек, өйткені ол құқықтар мен міндеттерге иелік етеді, әрекет қабілеттігі болса – өкілдің тарапында, өйткені мәміле жасауда ол шешуші дауысқа ие болады. Заңды «өкілдікте» өкілдің функциясы өкілдік берушінің немесе сенім білдірушінің әрекет қабілеттігі шектеулі болған жағдайда (кәмелетке толмаған, ақыл есі кем) оның орнын толтырады. Алайда өкілдік берген адамның шектеулі әрекет қабілеті мәмілеге зиян келтірмейді (жалпыгермандық заңдар жинағы); егер өкілдік беруші адам өкілдің лауазымына қатысты құқықтарды пайдаланбайтын болса, онда өкілдің (саудагердің) жеке қасиеттері мәмілеге ерекше (сауда-сатық) сипат бермейді. Мәміленің жарамдығы оның негізгі орындаушысы болып табылатын өкілдің әрекеттерімен бағаланады, мәмілені тоқтату туралы оның түсінігіндегі қате оны бұзады, ал өкілдік берушінің қатесі мәмілеге әсер етпейді. Бірақ, мәмілені тоқтату туралы өкілдің өзі жаңылыса отырып, өкілдік берушінің талабына сәйкес мәміле жасаса, ондай мәміле жарамдығын жоғалтпайды. Мәмілеге қатысты өкілге міндетті түрде берілуі қажет ақпаратты (мысалы заттардың сапасы туралы) ол білмеген жағдайда, мәміле бұзылады, өкілдік берушінің білмеуі оған зиян келтірмейді. Өкіл өз өкілеттігі шегінен асып кетсе, ол сол арқылы контрагентке келтірген шығындар үшін жауап береді және жасалған мәміле жарамсыз деп танылады.

Жоғарыда атап өтілгендей, тапсырма және өкілеттік «өкілдіктің» негіздері болып табылады. Тапсырма – принципал мен өкілдің өзара қарым-қатынасын айқындайтын келісім, ал өкілеттік – мәміле жасауда өкілге өкіл берушіні ауыстыру құқығы мен билігін беру. Өкілеттік негізінде жасалған мәміленің барлық салдарлары өкіл берушіге ауысады. Өкілеттік заң негізінде (қамқоршының қамқорлыққа алынған адамға қатысты «өкілдігі», батыстық заңнамаларда күйеуінің әйелі үшін «өкілдігі» және т.б.) немесе жеке еріктің күшімен орын алуы мүмкін.

Жеке еріктің күшімен орын алатын өкілеттік сенім білдірушінің бір жақты ерік білдіру актісі (келісімшарт емес) болып табылады. Ол нақты анықталуы немесе өкіл әрекет еткен нақты жағдайда (сенаттың түсініктемесіне сәйкес, «формальды сенімхатқа тәуелсіз, басқа тұлғамен қызметтік қатынаста болатын тұлға оның еркі мен келісіміне сәйкес оның мүдделерін қорғау және берілген мүліктің пайдасы үшін әрекет етуі мүмкін») айқындалуы мүмкін. Мұндай жағдайда істің мән-жайына байланысты, лауазымды тұлғаның іс-әрекеті мүлік иесі үшін міндетті деп танылуы мүмкін, өйткені ол әрекетті өз еркімен емес, мүлік иесінің келісімі немесе бұйрығымен жүзеге асырылған және оған зиян келтірмеуге тырысқан. Сондықтан оны нақты «өкілдік» деп таниды.

Өкілеттіктің тапсырмадан айырмашылығы оның «өкілдік» құқығымен қатар жүруінде. Тапсырма «өкілдік» құқығымен қатар жүзеге аспауы мүмкін [2, с. 34].

Қазіргі заңнамалар мен құқық қорғаушылар көбінесе екі ұғымды біріктіріп, тапсырманы (сенімхатты) уағдаласушы тараптардың бірі өкіл міндеттерін атқаруды өз жауапкершілігіне алатыны туралы келісім деп санайды. Өкілеттікті, тапсырма секілді, кез келген уақытта сенім білдірушінің еркі бойынша кері алуға болады және ол өкілдің мұрагерлеріне берілмейді. Контрагенттердің бірінің мүддесі үшін оның өкілеттігі жоқ өкілі ретінде үшінші тұлғаның жасаған мәмілесін кейіннен мақұлдау өкілеттікпен бірдей әрекет болып табылады. Ондай мақұлдау толық немесе контрагент пен өкілдің мүдделері бұзылмаған жағдайда ішінара болуы мүмкін. Белгіленген мерзімде немесе контрагенттің талабы бойынша оны ала алмау мәміле жасауға келісім беруден бас тартумен тең болады.

Өкілдің өкілеттігінің жеткіліксіздігі туралы білген тарап өкілдік беруші тұлға кейіннен мәмілені мақұлдаған ретте мәміледен бас тарта алмайды; ал өкілдің өкілеттігі туралы қате мәлімет алған тарап мәміле жасаудан бас тартуы мүмкін. Өкілдік берушінің кейіннен мақұлдауы мәмілені оның өкілі жасалған кезден бастап жарамды етеді. Ал өкілдік берушінің келісімі алынбаған жағдайда, өз өкілеттігін дәлелдей алмайтын өкіл, контрагенттің таңдауы бойынша келісімшартты өзі орындауға немесе келтірілген шығынның орнын толтыруға міндетті. Өкілеттігінің жеткіліксіздігін білмеген өкіл тараптың оның өкілеттігінің бар екендігіне сенген жағдайда орын алған шығын үшін ғана жауап береді, бірақ оның келісімшартта нақты көрсетілген мүддесінен жоғары емес. Егер контрагент өкілдің өкілеттігінің жеткіліксіздігін білген болса немесе өкілдің әрекетке қабілеттігі шектеулі болған жағдайда ол жауапкершіліктен босатылады.

Сотта «өкілдік ету» мәміле жасау барысындағы «өкілдік» секілді ұзақ даму үдерісінен өтті. Римде сот отырысы кезінде үшінші тұлғалардың, қорғаушылардың сотқа қатысушыларды - тараптардың орнын басуы толығымен «өкілдік» түріне ауыспады. Батыс Еуропа мен Ресейде ұзақ уақыт құқық қорғаушылық тараптардың орын басу құқығы жоқ, тек оларға кеңес беру, құжаттарды рәсімдеу,

нұсқаулар берумен айналысатын стряпчий деңгейінде қалды. Қазіргі заңнамада сотта «өкілдік ету» - «өкілдіктің» ең дамыған түрлерінің бірі (мысалы, сенім артылған алқабилер) болып табылады [2, с. 65].

Сонымен, қорыта айтсақ, өкілдік дегеніміз берілген өкілеттікке сәйкес бір тұлғаның (өкілдің) басқа тұлғаның (өкілдік берушінің) атынан әрекет етуі және ол үшін құқықтар мен міндеттерді тікелей тудыратын (өзгертетін, тоқтататын) құқықтық қатынастар. Осы құқықтық қатынастар шеңберінде өкіл өкілдік берушінің атынан әртүрлі сипаттағы мәмілелерді жасай алады.

Пайдаланылған әдебиетер тізімі:

1. *Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – М. 1995. – 133с.*
2. *Тархов В.А. Гражданское правоотношение: автореф. дисс.– Уфа, 1999. – 104с.*

МҒТАР 10.27.45.

М. Шортанбай¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ дінтану мамандығының 2 курс магистранты

ЗАЙЫРЛЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕМЕЛЕРІ МЕН ҮЛГІЛЕРІ

Аңдатпа

Әр елдегі мемлекеттік-конфессионалдық саясат өркениеттік тамырлары жағынан ұқсастығы болғанымен, ұлттық мәдениет аясында қалыптасқан өзіндік ерекшеліктер болады. Қазіргі таңдағы жаһандық үрдістердегі діни саясат саласындағы унификациялық үрдістерге қарамастан, мемлекеттерде қоғамда қалыптасқан мемлекет және дін арасындағы дәстүрлі қарым-қатынастарды сақтау үрдісі байқалады. Мемлекеттік-конфессионалдық қатынастардың белгілі бір үлгілеріне концептуалды талдау жасау барысында белгілі бір мемлекетке дәстүрлі болып табылатын діндерге артықшылықтар мен басымдықтар саясаты діни сенім бостандығын шектеу ретінде қарастырылмайды. Мемлекеттің дінге және діни ұйымдарға қатысты формальді бекітілген үлгілері мемлекет пен діни ұйымдар арасындағы қатынастардың мазмұнын анықтай алмайды. Жалпы зайырлы мемлекеттің табиғаты мен қағидаттарының қандай болу керектігі жөнінде талқыламалар мен концепциялардың көптігі аталмыш түсініктің өте күрделі және уақыттық, нақты, белгілі бір қоғамдық-мәдени контекстік мазмұнға тәуелді екендігін білдіреді. Секуляризм ұғымы әр қоғамдық-тарихи кезеңде маңызды мағыналық өзгерістерге ұшырап, түрлі қоғамдық-саяси жүйелердегі ішкі әлеуметтік-мәдени факторларға байланысты қалыптасты.

Түйін сөздер: зайырлы мемлекет, конституция, мемлекеттік-конфессионалдық саясат, жаһандық үрдіс, секуляризм, шіркеу, секуляризм концепциялары, концептуалды талдау, діни саясат.

Шортанбай М.¹

¹ магистрант 2 курса по специальности религиоведени, КазНПУ имени АБая

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ И ПРИМЕРЫ СВЕТСКОСТИ

Аннотация

Несмотря на то что государственно-конфессиональная политика каждой страны имеет схожие цивилизационные корни, есть и отличительные особенности основанные на национальной культуре. Вопреки унификационным тенденциям происходящим в религиозной политике в нынешних глобальных тенденциях, в обществе государств наблюдается сохранение сформированных традиции между государством и религией. В ходе анализа концептуальных моделей определенных государственно-конфессиональных отношений определяются приоритеты и привелегии для религии являющихся традиционными для государства и не рассматриваются в качестве ограничения свободы вероисповедания. Формально утвержденные образцы в отношении государства к религии и религиозным организациям, не могут определять содержание отношений государства и религиозных организаций. Обилие концепций и обсуждений природе и принципов светского государства, означает что данное понятие достаточно сложное и зависит от временных, конкретно определенных общественно-культурных контекстных содержаний. Понятие секуляризм в каждом общественно-историческом периоде подверглось смысловым изменениям, и сложилась в зависимости от внутренних социально-культурных факторов различных общественно-политических систем.

Ключевые слова: светское государство, конституция, государственно-конфессиональная политика, глобальная тенденция, секуляризм, церковь, концепции секуляризма, концептуальный анализ, религиозная политика.

Shortanbay M.¹

¹ *undergraduate 2 course specialty "Religious" of the Abai Kazakh National Pedagogical University*

BASIC APPROACHES AND EXAMPLES OF SECULARITY

Abstract

Despite the fact that the state-confessional policy of each country has similar civilizational roots, there are also distinctive features based on the national culture. Contrary to the unification tendencies that occur in the religious policy in the current global trends, the society of the states has preserved the formed traditions between the state and religion. In analyzing the conceptual models of certain state-confessional relations, priorities and privileges for religions that are traditional for the state are defined and are not considered as a restriction on freedom of religion. Formally, approved samples in the attitude of the state to religion and religious organizations cannot determine the content of relations between the state and religious organizations. The abundance of concepts and discussions about the nature and principles of a secular state means that this concept is quite complex and depends on temporary, specifically defined social and cultural contextual contents. The concept of secularism in each socio-historical period has undergone semantic changes, and has developed depending on the internal socio-cultural factors of various socio-political systems.

Keywords: secular state, constitution, state-confessional policy, global tendency, secularism, church, concepts of secularism, conceptual analysis, religious policy.

Мемлекет пен дінді бөлу жөніндегі идеялар мемлекет және құқық тарихында алғаш батыс еуропа елдерінде сол дәуірлерде аса беделді және саяси ықпалды болып, дами бастайды. Қазіргі таңда секуляризм ұстанымдары мен мемлекет-шіркеу қатынастары негізінен Еуропа кеңістігінде пайда болғанымен, осы еуропа елдерінің өздеріне ортақ бір секулярлық концепция мен мемлекет пен дінаралық қатынастар реттейтін үлгі жоқ. АҚШ-тың дінге қатысты саясатының негізінде еуропалық саяси философия жатқанымен, оның өзі ішкі мәдени-саяси ерекшеліктеріне байланысты Еуропа елдерінен мүлде басқа бағытты ұстанып отыр.

Қазіргі таңда әлемде зайырлылық қағидатын жариялаған мемлекеттер діни және ресми діндері бар мемлекеттерден басым түседі. Дегенмен, демократияның жалпыға ортақ үлгісі болмағандай, зайырлылық концепциясының немесе үлгісінің де жалпыға ортақ үлгісі жоқ. Оның батыстық немесе шығыстық үлгісі де жоқ. Батыс елдерінде зайырлылық концепциясы түрліше түсіндіріліп, түрлі жолдармен жүзеге асырылады.

Батыстық ғалым И. Хантер: «саяси секуляризм құбылысымен тығыз байланысты либералды мемлекеттер мен қоғамдық және діни саланы бөлу белгілі бір тарихи шарттарға қарсы жауап ретінде

қалыптасты»- дейді. Солардың негізін қалаған прото-либералды саяси жүйелер мен ой-тұжырымдар он алтыншы және он жетінші ғасырлардағы Еуропада діни азаматтық соғыстар өріс алып тұрған кезде орнықты, осы соғыстарды шешуге бағытталған ұлттық діни институттардың өркен жаюына үлкен ықпалын тигізіп, дами бастады. Иан Хантер осы мәселені шешуде либералды құрылымдардың саяси либерализмге легитимділік беріп отыруы олардың осы тарихи негіздерге сүйенуінен деп есептейді» [1].

Мемлекет пен шіркеудің бөліну қағидаты діни сенім және сана бостандығын қамтамасыз етуде институционалды деңгейде жүзеге асырылады, оның мақсаты дінді толықтай қоғамдық институттардың қатынастарынан айыру дегенді білдірмейді. Зайырлы мемлекет түсінігі қоғамдық жүйеде түрлі діни сенімдерімен ерекшеленетін индивидтердің еркін өмір сүріп, қарым қатынасқа түсудегі плюралистік орта қалыптастырудың шарты немесе негізі болып табылады [2].

Белгілі батыс әлеуметтанушысы, зайырлылық саласы бойынша ірі ғалым Х. Казанова секулярлы, секуляризация және секуляризм түсініктерінің бір-бірімен байланысты болғанымен, түрлі концептілерді білдіреді және олардың түрлі саяси, мәдени контекстерде түрлі жолдармен дамығанын атап көрсетеді [3]. Жоғарыда айтылған теорияларға сай кез келген мемлекеттің дін саласындағы зайырлы саясатын түсіну үшін аталмыш концептілер мен секуляризмнің қалыптасуының алғышарттары мен белгілі бір қоғамдық-саяси кеңістікте талқылануының ерекшеліктерін түсіну қажет. Бұл дегеніміз, әрбір мемлекет діни саясатындағы зайырлылық концепциясы мен қағидаттарын өзінің ішкі діни ахуалы мен саяси мәдениетіне байланысты өзі анықтайды.

Зайырлылық категориясы өте күрделі және зайырлы мемлекеттер үлгілерін жалпылауға ғалымдар түрлі үлгілерді ұсынады. Соның ішінде, ресейлік ғалым А. Останин зайырлылық үлгілерінің ішінде классикалық (Франция, Ресей) индифферентті (АҚШ, Жапония), преференциалды (Италия, Израиль, Германия, Польша, Испания) деп жіктейді. Останкин американдық және француздық (еуропалық) мемлекеттік зайырлылық қағидаттарының ерекшеліктерінің қалыптасуында қоғамдық-саяси өмірдегі діни жағдайдың ерекшелігінің маңызды болғанын айтады. Мәселен, солтүстік американдық жерде пайда болған мемлекеттік зайырлылық қағидаттарының ерекшеліктері оның сол елдегі құқықтық дәстүрлердің діни дәстүрлерден бұрын пайда болуында көрсетеді. Ал француздық үлгінің американдық үлгіден ерекшелігі, бұл үлгі мемлекеттік дін басым болып тұрған жағдайда қалыптасуы деп түсіндіреді [4].

П. Вебер діни ұйымдарды мемлекеттен бөлудің: 1) құрылымдық сепарация; 2) абсолютті сепарация; 3) транс-құндылықтық сепарация; 4) аккомодациялық сепарация және тең сепарация немесе бейтараптылық сияқты төрт жолын ұсынады [5].

Құрылымдық сепарация мемлекет пен діни ұйымның бөлінуінің ең минимальді түрі, бұл үлгіге сәйкес мемлекет дін басыларды тағайындау мен діни ұйымдарды басқаруда зор рөл атқарады. Бұл үлгі кей кездері ресми шіркеулері бар үлгіге сай келеді. П. Вебердің пікірінше, құрылымдық сепарация батыс саяси мәдениетінің бір бөлігі ретінде зайырлы/діни, уақытша/мәңгі билік теорияларының жемісі болып табылады.

Абсолютті сепарация бұл АҚШ Конституциясына «Конгресс бір де бір дінді ресми деп жариялауға немесе белгілі бір дінді ұстануға тыйым салатын заң шығара алмайды» деп жариялаған бірінші түзету енгізу құжатын аса қатаң талқылаудың нәтижесінде пайда болып отыр. АҚШ-тың негізін қалаушылар Дж. Мэдисон, Т. Джефферсон, Дж. Вашингтон федеративті деңгейде бір де бір штаттың мемлекеттік дін жариялауға немесе дінді еркін ұстануға тыйым салуға құқығы жоқ деп ұйғарған. Дегенмен, қазіргі таңда, америка қоғамының діндарлығының жоғары болуына байланысты, Конституцияның бұл бабы қоғамдық кеңістікте қызу пікірталас туындатып отыр.

Құндылықтық сепарация діннің қоғамдық білім беру жүйесіне, ұлттық саяси мәдениетке деген ықпалын мүлде болдырмауға ұмтылатын және дінді қоғамдық салада алатын орны жоқ, дін тек жеке бастың ісі деп қарастыратын жоба болып табылады. Бұл үлгі негізінен социалистік мемлекеттерге тән, әсіресе, атеизмді ресми түрде жариялаған бұрынғы Кеңес Одағының Конституциясына енгізілген қағидат осының жарқын мысалы болып табылады. Қазіргі таңда бұл үлгіге Еуропа елдерінің ішінде Франция Республикасын жатқызуға болады.

Аккомодация немесе қолдаушы сепарация егерде, мемлекет белгілі бір дінге өзге діндер алдында артықшылықтар бермесе, мемлекет пен дін бір-бірін қолдай алады деген қағидатты ұстанады. Яғни мемлекет пен дін бөлінгенімен де, қоғамдық салаларда белгілі бір қарым-қатынастарға түсу мемлекет тарапынан қолдау табады.

Тең сепарация немесе нейтралдылық (бейтараптылық), бұл үлгіге сәйкес, діни аффиляцияға негізделген саяси және экономикалық артықшылықтар теріске шығарылады, дегенмен, діни ұйымдар мен діндар адамдарға өзге зайырлы құрылымдарға тиісті жеңілдіктер мен құқықтар ұсынылады. Діни сенім бостандығы адамның өзге де негізгі бостандықтарымен қатар тең қарастырылады [5].

Альфред Степан секуляризмнің: «сепарациондық», «ресми діні бар», «позитивті аккомодистік», «барлық діндерді бірдей сыйлайтын» сияқты төрт үлгісін бөліп, ұсынады. Аталмыш үлгілердің дінді реттеу саласында түрлі тәсілдемелері бар және мемлекет пен дінді бөлу демократияның дамуындағы міндетті шарт емес екендігін көрсетеді, яғни, белгілі бір дінге артықшылықтар беру өзге кішігірім діни ұйымдардың құқықтарын шектеу дегенді білдірмейді [6].

Бірқатар канадалық зерттеушілердің пікірінше, секуляризмнің кез-келген үлгісінің негізгі төрт қағидаты болады, олар: азаматтардың моральді теңдігі; ар-ождан және сенім бостандығы; мемлекеттің дінге бейтарап қатынасы; мемлекет пен діннің бөлінуі. Жалпы, бұл қағидаттар негізінде құрылатын секуляризм үлгісі анық және түсінікті. Алайда, зайырлылық табиғаты бір мемлекеттен екінші мемлекеттен аталмыш элементтердің қайсысына көбірек көңіл бөліп, оларды қалай талқылауына байланысты түрлі жолдармен жүзеге асырылады [7].

Жалпы Еуропа елдері мен АҚШ мемлекет пен діни ұйымдар арасындағы қатынастарға түрліше қарап, соған сәйкесінше, түрлі діни ұйымдарға қатысты түрлі саясат жүргізеді. Еуропа елдерінде, мәселен, шіркеу ресми түрде мойындалып, мемлекет тарапынан қаржылық және өзге де қолдау алып отырады. АҚШ керісінше, Конституцияға бірінші түзету енгізу құжатына сәйкес, бір де бір дінді ресми түрде мойындамайды, сәйкесінше, бір де бір діни ұйым мемлекет тарапынан қолдау алмайды.

Еуропадағы секуляризм үлгілері, мемлекет пен шіркеу арасындағы қатынастар ұзақ ғасырлар бойы ұлттық ерекшеліктерге байланысты дамыды, дегенмен олардың басты бағытын мемлекеттің Католик шіркеуімен қатынастары анықтады. Еуропа мемлекеттеріндегі діни саясаттың бір-бірінен айырмашылығы олардың осы Католик шіркеуімен қандай байланыста болғандығы, екеу аралық араздық немесе ынтымақтастықтың нәтижелері болып табылады. Еуропа мемлекеттерінде шіркеу ірі идеологиялық құрылым болып, ұлттық саясатқа зор ықпалы немесе қауіп бар деп қарастырылса, АҚШ-да мұндай мәселе аса көтерілмеген. АҚШ-та ешқашан да ұлттық саясатқа ықпалын тигізетін институционалды шіркеулердің болмауы және олардың саяси тұрғыдан әлсіз болып келуі АҚШ-тың негізін қалаушыларда қайта шіркеулерді мемлекеттен қорғау керек деген қатынас пен көзқарасты туындатты [8].

Америка қоғамында АҚШ Конституциясындағы «Конгресс бір де бір дінді ресми жариялауға және дінді еркін ұстануға тыйым салуға заң шығара алмайды» және Джефферсонның айтып кеткен «мемлекет пен шіркеу арасындағы қабырға» метафорасы әлі күнге дейін үлкен пікірталас пәні болып, қоғамдық дау туғызып жүр. Конституциялық баптарды талқылайтын ең құзыретті институт АҚШ Жоғарғы Соты, өзге саяси институттар, ғылыми қауымдастық, саясаткерлер осы мәселені нақты анықтап, мемлекет пен шіркеу арасындағы қатынастардың мүмкін болатын және мүмкін болмайтын шекараларын анықтау үстінде. Алайда, бұл мәселе жылдан жылға күрделі бола түсіп, шешімін тауып отырған жоқ. Қоғамда тек келіспеушілік, қайшылықты ұстанымдар мен мемлекетті діннің қоғамдық көріністеріне қатаң шектеу салып отыр деген айыптар көбейіп отыр.

Жалпы АҚШ-та мемлекеттік-шіркеу қатынастары 19-20 - ғасырлар бойы ешқандай қоғамдық резонанс тудыратын қайшылықты мәселеге алып келмеген. Алайда, Стефен Монсма жағдайдың соңғы елу жылда өзгергенін, жыл сайын Жоғарғы Сот қоғамдық өмірдегі діни мәселелерге қатысты істер қарастырып, белгілі бір шешімдер шығаратынын және әрбір шешімнің жағдайды одан әрі күрделендіре түсетінін айтады [9].

«Зайырлылық» қағидаттар және оның заңнамалық негіздері зайырлылық терминінен бұрын қалыптасады. Ол саяси ой тарихында алғаш заңнамалық құжаттарда Францияда 1789 жылы Адам және азамат Декларациясында (3 бап) [10] және АҚШ-тағы Конституцияға енгізілген бірінші түзету Құқықтар жөніндегі Билльде [11] көрініс тауып, өзге мемлекеттердегі зайырлылық концепцияларға үлгі бола бастады.

Жалпы, зайырлылық үлгісі әрбір демократиялық мемлекетте бірдей болған емес, зайырлылықтың мәні тарихи кезең мен кеңістікке байланысты, мемлекеттің тарихи ұлттық-мәдени дәстүрлеріне орай қалыптасып, зайырлылық қағидатын анықтау әрбір мемлекеттің қоғамдық-саяси және құқықтық дамуына байланысты мемлекеттің құзыретінде болды. Көптеген шетелдік мемлекеттердің заңнамаларында зайырлықты қалай түсіну, мемлекеттік құрылымдар, мемлекеттік және муниципальді мекемелердегі білім беру жүйесі қандай болу керек деген мәселелер бойынша түрлі мысалдар келтіруге болады.

Секуляризм концепциялары солардың негізіндегі зайырлы мемлекеттер үлгілері әр мемлекетте түрліше қабылдануының себебі олардың түрлі қоғамдық саяси жағдайларда қалыптасқанына байланысты. Мәселен, «лаицита» немесе «лаицизм» түсініктері ағылшын тіліндегі «секуляризм» түсінігіне жақын келеді, алайда оның тікелей аудармасы жоқ, яғни мағыналық жағынан ерекшеленеді. Мемлекет пен шіркеудің бөліну қағидатын білдіретін «лаицизм» қағидаты Католик

Шіркеуі басым болған Франция, Испания және Италия елдерінің саяси жүйелерінде қабылданғанымен, әр елде оны түсіну айрықшалынады. Алғаш бұл түсінік, революциялық төңкеріс болған Францияда қалыптасты. Лаицизм бұл діни және діни емес саладағы адамның еркіндігін сақтау және қамтамасыз ететін мемлекет пен діннің заңға негізделіп, жоғарғы деңгейдегі бөліну қағидаты қалыптасқан саяси және заңды үлгі болып табылады. Бұл бір жағынан идеалды үлгі ретінде танылады. Дегенмен, антиклерикалды шарттар негізінде қалыптасқан бұл қағидаттың француздық талқылауында және француздық ерекшелігі ұлттық сипат немесе бірегейлік кез келген саяси, діни және мәдени ерекшеліктерден жоғары тұрады. Лаицизм тек мемлекет пен шіркеудің бөлінуін ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің кейбір діни мәселелерді шешудегі артықшылығы мен жоғары тұратындығын білдіреді.

Италия либералдары мемлекет пен шіркеудің бөліну қағидаты ретінде «лаицизм» концепциясына қызығып, өздерінің саяси жүйесіне енгізді. Алайда, италиялық саяси контексте лаицизм, азаматтардың емес, мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың ғана бейтараптылығын талап етеді [12].

Францияда мемлекет пен дінді қатаң бөлетін лаицизм ұстынына басты назар аударады. Дегенмен, аталмыш ұстынның нақты түсініктемесі мен заң жүзіндегі анықтамасы болмағандықтан лаицизмге түрлі түсініктемелер беріледі [13]. Көптеген батыс зерттеушілерінің пікірінше, Франциядағы лаицизм үлгісі зайырлылық концепциясының ең қатаң түрі, батыс мемлекеттерінде «ерекше, бірден бір жағдай» болып табылады. Франция Республикасы қазіргі таңдағы батыс мемлекеттері ішінде демократиялы және либералды мемлекет болғанына қарамастан, дін саласындағы саясатқа келгенде діннің қоғамдық көріністеріне төзімсіздік білдіреді.

Түркия Республикасы да зайырлылықтың француздық үлгісіне бағыт алып, қатаң зайырландыру саясатын жүргізіп келген мемлекеттердің бірі болып табылады. Мемлекет пен дінді бөлу қағидатын конституциялық деңгейде жариялап отырған Түркия діни ұйымдар мен дін қызметкерлерін қатаң бақылауға алған. Мемлекеттік құрылымдар мен оқу орындарында хиджаб киюге, мектептердегі діни құлшылықтарға, діннің қоғамдық көріністеріне қатаң тыйым салу қағидаттары осы жоғарғыда аталған мемлекеттерге тән.

Секуляризм – бұл семантикалық тұрғыдан өте күрделі, қарама-қайшылық пен парадоксқа толы үдеріс. Мәселен, Америка Құрама Штаттарының саяси басшылары діни риторика тілін жиі қолданса, Еуропа елдеріндегі саясаткерлер үшін бұл мүмкін болмайтын іс.

Қазіргі таңда, ресми, ұлттық немесе мемлекеттік шіркеулердің болуына қарамастан әрбір еуропалық мемлекет зайырлы мемлекет болып табылады. Алайда, олардың әрқайсысы зайырлылықтың түрлі жүйелерін орнықтырды. Батыс Еуропа елдерінде секуляризм қағидаты, яғни дін мен мемлекеттің бөлінуі діни соғыстардың, зайырлы және діни билік таласының нәтижесі болып табылады. Осындай күрестердің нәтижесінде билік басына келген зайырлы жүйе діни ұйымдармен қатынастарын түрліше қалыптастырады. Бір мемлекеттерде, дінге жағымсыз көзқарас танытып, оны қоғамдық өмірдің барлық салаларынан ығыстырып отырса, екінші біреулері мемлекет пен діннің бөлінуін жариялай отырып, дінге қоғамдық өмірде қызмет етуіне үлкен мүмкіндіктер мен еркіндіктер берген. Тағы бір мемлекеттер дінді мемлекеттік немесе ресми түрде жариялағанымен, өзге діндерге заңнамалық деңгейде тең құқықтармен қатар, кең мүмкіндіктер берген. Еуропа елдеріндегі соңғы үш ғасырда қалыптасқан мемлекет-шіркеу қатынастары мультикультурализм және еуропа кеңістігіне дәстүрлі емес діндердің көбеюінің есебінен қазіргі таңда тұрақсыз және өзгермелі болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ian H. *The shallow legitimacy of secular liberal orders: the case of early modern Brandenburg-Prussia //Secularism, Religion and Multicultural Citizenship.* – Cambridge University Press, 2009.– 27 p.
2. Сейсен Н.Б. *Общество и идентичность: проблемы и суждения. Хабаршы Вестник Серия «Социологические и политические науки».* – Алматы.–2016. – № 4 (56). – С.153-157.
3. Casanova J. *Secular, Secularization, Secularism. Rethinking Secularism.* –Oxford University Press, 2011.– 57 p.
4. Останкин А.В. *Светское государство и демократия // <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/325/image/325-104.pdf>*
5. Weber P. *Separation of church and state: a potent, dynamic idea in political theory //The Encyclopedia of Politics and Religion.* – London: Routledge, 1988. – 684 p.
6. Alfred S. *The Multiple Secularisms of Modern Democratic and Non-Democratic Regimes. Rehabilitating of Secularism //Rethinking Secularism.* – Oxford University Press, 2011. – 117 p.

7. Mebs K., Kuipers R. *A Complicated Story: Exploring the contours of Secularization and Persisting Religiosity in Canada // Faith in Democracy?: Religion and Politics in Canada.* – Newcastle: Cambridge Scholars, 2009. – 188 p.

8. Myers D. *Rendering to Caesar: Separation of Church and State in European history and life. Religion and Politics in the New Europe.* – Washington DC, 2009. – 39 p.

9. Monsma S. *Positive Neutrality: Letting Religious Freedom Ring.* – Greenwood Publishing Group, 1993. – 75 p.

10. *Декларация прав человека и гражданина 1789 года. Французская Республика. Перевод с французского / Сост.: Маклаков В.В., Энтин В.Л.* – М., 1989. – 29 с.

11. Мишин А.А. *Билль о правах 1789 г. Конституционное (государственное) правозарубежных стран. Приложение.* – М., 2004. – 85 с.

12. Giulio E., Ingemund H. *Towards Religious Neutrality of Public Institutions in Europe // Separation of State and Church in Europe.* – Brussels: European Liberal Forum, 2008. – 40 p.

13. Coralie H. *French Secularism on the Move? Assessing the Nature and Impact of the Debate on “laicite” in Contemporary France // International Conference State and Religion Comparing Cases of Changing relations.* – Beirut. 2011. – 21 p.

МРНТИ 04.741.21

А.М. Жолмырза¹

Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының магистранты, Алматы қ., Қазақстан

ИСЛАМДЫҚ БАҒЫТТАҒЫ ЖАҢА ДІНИ АҒЫМДАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРНЫ

Аңдатпа

Мақалада дүниежүзіндегі исламдық бағыттағы жаңа діни ағымдардың шығу тарихы мен себептері баяндалады. Олардың тәуелсіз Қазақстандағы алатын орны, негізгі мақсаттары мен салдары айқындалады. Ұлттық қауіпсіздікті сақтау мақсатындағы атқарылып жатқан іс-шаралар сараланып, кейбір ғалымдардың ой-пікірлері ұсынылады. Осындай салада әлемдік тәжірибелерді зерттеп қолданысқа енгізу қажеттілігі айтылады. Қазақстандағы мемлекет пен діннің ұқсастығы мен айырмашылығының өзекті мәселелері қарастырылады. Дәстүрлі діни бірлестіктердің жаңа діни ағымдар туралы ой-пікірлері қамтылады. Қазақстандағы діни бірлік пен төзімділікті сақтау мақсатында мемлекеттің ұстанатын саясаты баяндалады. Сондай-ақ мақалада дискуссиялық мәселелерге де көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: дін, қоғам, ислам, заң, жаңа діни ағымдар, діни төзім, қазақстан, мемлекет, діни бірлестік, ұлттық қауіпсіздік, дәстүрлі дін, әлемдік тәжірибелер.

Жолмырза А.М.¹

¹ магистрант кафедрасы политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая г. Алматы, Казахстан

РОЛЬ НОВЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ В ИСЛАМСКОМ

НАПРАВЛЕНИИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье раскрывается история и причины возникновения новых религиозных течений исламского направления в мире. Определяются их место, основные цели и последствия в независимом Казахстане. Будут проанализированы мероприятия, проводимые в целях соблюдения национальной безопасности, представлены мнения некоторых ученых. Речь идет о необходимости изучения и внедрения мирового опыта в этой сфере. В Казахстане рассматриваются актуальные вопросы идентичности и различия государства и религии. В частности, будут освещены идеи традиционных религиозных объединений о новых религиозных течениях. В целях сохранения духовного единства и толерантности в Казахстане освещается политика государства. Также в статье уделено внимание дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: религия, общество, ислам, закон, новые религиозные течения, религиозная терпимость, Казахстан, государство, религиозное объединение, национальная безопасность, традиционная религия, мировые практики.

A.M. Zholmyrza¹

*Undergraduate of department political and social sciences and philosophical disciplines of KazNPU
named after Abay, Almaty, Kazakhstan*

THE ROLE OF NEW RELIGIOUS MOVEMENTS IN THE ISLAMIC DIRECTION IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article reveals the history and causes of new religious movements of the Islamic direction in the world. Determined by their location, main purpose and effect in independent Kazakhstan. The activities carried out in order to comply with national security will be analyzed, the opinions of some scientists will be presented. We are talking about the need to study and implement international experience in this area. Kazakhstan considers topical issues of identity and differences between the state and religion. In particular, the ideas of traditional religious associations about new religious movements will be highlighted. In order to preserve the spiritual unity and tolerance in Kazakhstan, the state policy is covered. Also, the article focuses on controversial issues.

Key words: religion, society, Islam, law, new religious trends, religious tolerance, Kazakhstan, state, religious Association, national security, traditional religion, world practices.

Ел қауіпсіздігіне осынау және басқа да жаңа қатерлердің қауіпті болуы, онымен санасуды және тиісті шаралар қабылдауды талап етеді. Бұған қоса, бүгінгі таңда қарулы күрес құралдары және қазіргі заманғы әскери қақтығыстардың сипаты сапалы өзгерістерге ұшырауда. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы өзінің Қарулы Күштерін өзгерген болмысқа бейімдеуге тиіс. Көпжақты әлемнің қалыптасу үдерісі дәйекті даму үстінде. Қару-жарақты бақылау, әлемдегі тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайту саласында айтарлықтай ілгерілеушілікке қол жеткізілді. Сонымен бірге әлемде өтіп жатқан орасан зор өзгерістерге кейбір күрделі және қарамақайшы үдерістер тән: бір жағынан, – әлемдік қоғамдастық ынтымақтастықты кеңейту және даулы мәселелерді бейбіт жолмен шешу, жанталаса қарулану мен ядролық қарудың таралуын шектеужөнінде нақты шаралар қолдануда; екінші жағынан, қауіпсіздіктің жаңа қауіп-қатерлері пайда болуда, олардың ішінде әртүрлі әскери қақтығыстардың туындау мүмкіндігінің артуы, экстремизмнің, халықаралық лаңкестіктің, ұйымдасқан қылмыстың кең етек алуы, қару мен есірткінің заңсыз айналымы мейлінше қауіпті болып табылады. Осы орайда тәуелсіздіктің алғашқы күнінен бастап мемлекет елдің ұлттық қауіпсіздігіне аса жоғары жауапкершілікпен қарап келеді. Мұндай аса маңызды қызметті елдің Ұлттық қауіпсіздік комитеті де өз тарапынан тиімді атқарып келеді.

Қазіргі әлемде орын алып отырған жағдайлар мен ішкі мемлекеттік жағдайлар Қазақстанның қауіпсіздік мәселелеріне басқаша қарауға міндеттейді. Ұлттық қауіпсіздік мәселелері сыртқы саясат, қорғаныс, саяси тұрақтылық сұрақтары, әлеуметтік экономикалық дағдарысты құбылыстар,

экологиялық және техногенді апаттар, мемлекет ішіндегі және жақын шетелдегі әлеуметтік, демографиялық, этникааралық мәселелер, қылмыс деңгейінің өсуі, есірткі саудасының ұлғаюы сияқты жаңаша қауіп қатерлермен қиындай түсті деуге болады. Осының нәтижесінде 1998 жылы 26 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңының орнына 2012 жылы 6 қаңтарда жаңа «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңы қабылданды. Өкінішке орай, бұл заңның Қазақстанның ішкі саяси мәселелерінің шиеленісуінен кейін ғана қолға алынғандығы, жалпы қауіпсіздік жүйесінің толықтай қамтамасыз етілмегендігіне назар аудартады. Жаңа заңның қабылдануына соңғы уақыттағы қауіп қатерлердің көрініс табуы әсер етті. Аталған екі заңды өзара салыстыратын болсақ, 1998 жылы 26 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында ұлттық қауіпсіздік «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі– елдің ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалуының жай-күйі» делінсе, 2012 жылы 6 қаңтардағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында былай анықтама беріледі: «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі – адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің серпінді дамуын қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасы ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалуының жай-күйі». Бұл жердегі ерекшелік қауіпсіздікті қамтамасыз етудің субъектілері нақтыланған. Бұл қатер төнген кездегі қауіптің бағытталу нысанын айқындауда маңызды.

Тұтастай алғанда қауіпсіздік жүйесіндегі төнетін қатерді алдын ала анықтаудың қажеттілігі басым. Аталған заңдарға жасалған сандық контент талдау бойынша ұлттық қауіпсіздік ұғымындағы маңызды келесідей айырмашылықтарды байқауға болады: Бұның себебін бірнеше факторлардан байқауға болады. Ең алдымен, 1998 жыл қарсаңында және одан кейін орын алған оқиғалар Қытай Халық Республикасымен шекараны делимитациялау, 1998 жылғы Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы мәңгілік достық пен серіктестік туралы декларацияның қабылдануы, «Қазақстан- 2030» бағдарламасының қабылдануы және өзге де оқиғалар қауіпсіздік саласында белгілі бір тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік берді. Одан кейінгі уақытта 21 ғасырда әлемдік жағдай оның ішінде Қазақстанда жағдай күрделене түсті. Әлемдік тәртіптегі өзгерістер, ақпарат толқының жету жылдамдығының артуы, әлемдегі жүріп жатқан өзгерістер оның ішінде, Қырғызстандағы жағдайлар, Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкадағы «Араб көктемі», Еурозонадағы дағдарыс, біртұтас және тиімді аймақтық қауіпсіздік жүйесінің болмауы, аймақтық диспропорция нәтижесінде болуы мүмкін сепаратизм қаупі, Жаңаөзендегі және Маңғыстау облысындағы қарсылық қозғалыстары, Ақтөбедегі қылмыстық топ әрекеттері, жаңадан қабылданған «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңның қабылдануымен байланысты «Халифат солдаттары» радикалды исламдық тобы ұйымдастырған Атыраудағы, Тараздағы және Боралдайдағы террористік актілер жаңа 2012 жылғы заңның қабылдануына және ұлттық қауіпсіздік және қауіпсіздік мәселелеріне баса назар аударуға мәжбүрледі.

Экономикалық қауіпсіздік мемлекеттің жалпы ұлттық қауіпсіздік жүйесінің негізгі элементі болып табылады. 1998 жылы 26 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында экономикалық қауіпсіздік: «экономикалық қауіпсіздік – Қазақстан Республикасы ұлттық экономикасының тұрақты дамуы мен экономикалық тәуелсіздігіне қатер төндіретін ішкі және сыртқы жағдайлардан, процестер мен факторлардан қорғалуының жай-күйі» деп көрсетілсе, 2012 жылы 6 қаңтардағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» заңда «экономикалық қауіпсіздік – экономиканың орнықты дамуы және оның тәуелді болмауы қамтамасыз етілетін, Қазақстан Республикасы ұлттық экономикасының нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден қорғалуының жай-күйі» делінеді. Яғни қазіргі таңда Қазақстанның ұлттық экономикасының тәуелділігін болдырмау басты мәселе болып отыр, тәуелсіздіктің алғашқы жылдары мемлекетімізге инвестиция тарту маңызды болды. Бұл мәселе шешілгеннен кейін ендігі кезекте оның салдарымен күресу келесі орынға шықты, яғни экономикалық қауіпсіздік мәселесі арта түсті деп атауға болады. 1998 жылғы заңда экономикалық қауіпсіздік сөзі 4 рет, ал 2012 жылғы заңда 9 рет қайталанады. 1997-1998 жылғы әлемдік қаржылық дағдарыс, 2000 жылғы еуразиялық экономикалық қауымдастық құру туралы декларацияның қабылдануы, жалпы экономикалық даму саласына басымдық беру экономикалық қауіпсіздікке, экономикалық мәселелерге назар аударуға итермеледі. Ал 2007-2010 жылдардағы әлемдік қаржылық дағдарыс, Қазақстандық өнеркәсіп салаларындағы өндіруші мен өңдеуші сала арасындағы диспропорция, аймақтардың әлеуметтік экономикалық дамуының диспропорциясы, халық кірісіндегі дифференциясының күшеюі экономикалық қауіпсіздікке одан әрі баса назар аудару керектігін көрсетті. Сонымен қатар, соңғы жылдары Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері үнемі күрделене түсуде, экономикалық қауіпсіздіктің қауіп қатерлерінің орнына келесі одан да қиынырақ және күрделірек жағдайдың болуын байқауға болады.

Қазіргі уақытта Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздігіне төнер қауіп-қатер деңгейі жоғары. Бұл, ең алдымен, Қазақстанның тұрақсыздығына қатері – дайын ақпараттық өнімнің импортына тәуелділігі. 20 ғасырдың аяғында ақпарат кеңістігін, ақпарат алмасуын 21 ғасырдағы ақпарат толқынымен, ақпараттың таралу деңгейімен салыстыруға келмейді. Оның көрінісін мынадан көруге болады: 1998 жылғы заңда «ақпараттық қауіпсіздік – мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ ақпарат саласында жеке адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай-күйі» деп көрсетілсе, 2012 жылғы заңда «ақпараттық қауіпсіздік – елдің орнықты дамуы және ақпараттық тәуелсіздігі қамтамасыз етілетін, ақпарат саласындағы нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден Қазақстан Республикасы ақпараттық кеңістігінің, сондай-ақ адамның және азаматтың құқықтары мен мүдделерінің, қоғам мен мемлекеттің қорғалуының жай-күйі» деп көрсетіледі, сонымен қоса ақпараттық инфрақұрылым – ақпаратты қалыптастыру, жасау, өзгерту, өңдеу, беру, пайдалану және сақтау техникалық құралдары мен жүйелерінің жиынтығы; ақпараттық кеңістік – жеке және қоғамдық санаға, ақпараттық инфрақұрылым мен ақпараттың өзіне де ықпал ететін, ақпаратты қалыптастыруға, жасауға, өзгертуге, өңдеуге, беруге, пайдалануға, сақтауға байланысты қызмет саласы деген негізгі ұғымдармен толықтырылған. 1998 жылғы заңда ақпараттық қауіпсіздік ұғымының 2 рет, 2012 жылы 5 рет қайталанғандығы қазіргі уақытта ақпараттық қауіпсіздік қауіп-қатерлері күшейе түскендігін көрсетеді. Атап айтсақ жағымсыз қоғамдық ой қалыптастыруға бағытталған дезинформация, мемлекеттік, қорғаныс, банктік, коммерциялық басқару салаларындағы қолданылатын байланыс каналдарының әлсіз техникалық қорғалғандығы, ақпараттық, телекоммуникациялық технологиялардың төменгі сапасы, ақпараттық ресурстардың санының артуы және жаңа технологиялық мүмкіндіктердің пайда болуы, БАҚ арқылы мәдени және идеологиялық экспансияның күшеюі сияқты мәселердің көрініс табуы ақпараттық қауіпсіздікті күшейте түсуді міндеттейді. Ақпараттық тәуелділіктің бағыныштылығы одан әрі артып келеді. Соған қарамастан отандық БАҚ-тан тарайтын ақпарат ресурстарының жеткіліксіздігі және ондағы таратылымның көп бөлігін ресейлік ақпарат екендігін байқай аламыз.

Келесі кезекте, 21 ғасырдағы шешімін табуы қиын мәселелерге айналған терроризм мен экстремизм мәселесін қарастырсақ. 1998 жылғы заңда террор ұғымы 2 рет, экстремизм ұғымы 1 рет кездесе, 2012 жылғы заңда террор ұғымы 10 рет, экстремизм ұғымы 5 рет қайталанып отырғанын көруге болады. Бұның басты себебін АҚШ тағы 2001 жылғы 11 қыркүйектегі қайғылы оқиғадан кейінгі әлемдік деңгейдегі терроризммен күрестің басталуынан, осы оқиғадан кейінгі «жаңа әлемдік түсініктің» пайда болуы, Ауғанстандағы жағдайлардың шиеленісуі, ел оңтүстігіндегі және батысындағы радикалды ислам топтарының жұмысының күшеюі, Қазақстандағы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңның қабылдануымен байланысты «Халифат солдаттары» радикалды исламдық топ ұйымдастырған Атыраудағы, Тараздағы және Боралдайдағы террористік актілерден байқауға болады. Бұл мәселердің шешілуі мәселелерді қиындатуда аса өзекті. Сондықтан да бұл тарапта жаһандық қауіптер болғандықтан әлемнің ажырамас бөлігі ретінде Қазақстанды шет қалдырмайды.

Тәуелсіздік жылдары ішінде Қазақстан Орталық Азиядағы өз ұстанымдарын да нығайтты. Аймақтық экономиканы белсенді инвестициялау мен қазіргі кездегі ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесінде еліміз жаңа сынақтар мен қатерлерге бірге қарсы тұруда Орталық Азия елдерінің күш-жігерін біріктіру бойынша саясат жүргізуде. Қауіпсіздік, су-энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалану, еңбек көші-қон мәселелері мен аймақ өмірінің басқа да өзекті мәселелері назардан тыс қалмауда. Қазақстан қазіргі кезеңдегі аймақ шеңберіндегі өзекті мәселелерді шешу арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саясатын белсенді түрде жүргізіп келеді. 2010 жылғы көктемде және жазда орын алған оқиғалардан кейін Қырғызстандағы әлеуметтік-экономикалық жағдайларға назар сала отырып, Қазақстанның бауырлас қырғыз халқына гуманитарлық жәрдем беруі және жан-жақты көмек берудің мемлекетаралық бағдарламасын дайындап, қабылдауы жөнінде ұсыныс жасауы да аймақтағы саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуден туындаған болатын. Аумағынан халықаралық лаңкестік, есірткі тасымалы, діни экстремизм қатерлері шығатын Ауғанстанның тұрақты және орнықты дамуына еліміз әрқашан да мүдделі. Сол ретте Қазақстан Ауғанстанға ізгілікті көмек көрсету туралы шешім қабылдап, жүзеге асыра бастады. Осындай қазақстандық бастамалардың ең түпкі астарында еліміздің қауіпсіздік мәселесі жатыр. Осы бағыттағы бастамалардың бірқатарын әлемдік қоғамдастық қолдады, бұл еліміздің жағымды халықаралық беделінің қалыптасуына жәрдемдесті.

Қазақстан АӨСШК шеңберінде Азиядағы қауіпсіздік мәселелері бойынша пікір алмасулар мен кеңестер өткізу, мәмілеге келу үдерісін бір ретке келтіруге ұмтылуда. ЕҚЫҰ-дағы төрағалық және 2010 жылғы желтоқсандағы Астана саммиті қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзекті мәселелерін алға тартқан ХХІ ғасырдың бірінші онжылдығындағы ең ірі халықаралық оқиғалардың бірі болды.

Қорыта айтқанда, «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» жаңа заңы ұлттық қауіпсіздіктің тиімді тетіктерін қалыптастыруға бағытталған. Соған сәйкес қазіргі таңдағы ұлттық

қауіпсіздіктің қатерлеріне төтеп беруден гөрі оны алдын-алу аса маңызды болып табылады. Қауіпсіздік саласындағы басты өзгеріс орын алып отырған тәуекел мен дабылдардың қауіп-қатерлерге айналуы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді күшейтуді байқатады. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етілуі - жаһандық жаңа шынайылықтарға жедел бейімделуді және ішкі саяси тұрақтылықты күшейту негізгі басымдық ретінде алынуы міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. IV том. – Алматы. – 321 бет
2. Қ.Жолдыбайұлы. Дін мен діл. – Алматы: Б. о. ж. баспасы, 2010. – 288 бет.
3. А.Артемов. Дінтану. – Алматы: Бастау баспасы, 2013. – 576 бет.
4. Е.Оңғаров. Қазақ мәдениеті және ислам құндылықтары. – Алматы: Көкжиек баспасы, 2014. – 272 бет.
5. Н.Өсерұлы. Ислам және Қазақстан. – Алматы: Руханият баспасы, 2003. – 256 бет.
6. «Ислам және өркениет» газеті. – Алматы. №9. 2016. 6-7б.
7. Қ.Шүлембаева. Ислам дінінің топтық және әлеуметтік мәні. – Алматы: Рауан баспасы, 1970. – 562 бет.
8. «Егемен Қазақстан» газеті. – Алматы. №13. 2016. 11б.
9. С.Доржанов. Ислам және қазіргі кезең. – Алматы, 1985. – 126 б.
10. Ә.Байбатша. «Қазақ даласының ежелгі тарихы». – Егемен Қазақстан. №23. 1977. – 6 б.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FOR THE AID TO THE TEACHER

ГРНТИ 13.11.45

Абсаттаров Р.Б.,¹ Абсаттаров Г.Р.,² Рау И.А.³

¹*член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав. кафедры, профессор-консультант КазНПУ имени Абая,*

г. Алматы, Казахстан

²*кандидат политических наук, декан факультета международных отношений КазУМОиМЯ имени Абылай хана,*

³*доктор философских наук, профессор Академии, ведущих кадров Бундесфера,*
г. Гамбург, Германия

ОТМЕНА ДОГОВОРА О РАКЕТАХ МАЛОЙ И СРЕДНЕЙ ДАЛЬНОСТИ. СТРЕМИТЕЛЬНОЕ УСКОРЕНИЕ ГОНКИ ВООРУЖЕНИЙ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы отмена Договора о ракетах малой, средней дальности и стремительного ускорения гонки вооружений на современном этапе, которые еще недостаточно изучены в социально – политической науке. В статье уделяется большое внимание Договору об уничтожении малой и средней дальности. При этом более подробно рассматриваются вопросы стремительного ускорения гонки вооружений: Россия-США – Китай; позиции Германии и торговли оружием: Россия и Индия. В статье отмечается, что у Пентагона нет и в ближайшие несколько лет не будет никаких готовых к размещению наземных ракет крылатых или баллистических среднего радиуса действия. Это означает, что выход из Договора сегодня не дает США никаких конкретных военных преимуществ. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: США, СССР, Россия, Китай, Германия, Индия, договор, ядерное оружие, государство, политика, мир, торговля, взаимодоверие.

Р.Б. Абсаттаров¹, Г.Р. Абсаттаров², И.А. Рау³

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мушесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының құрметті кафедра меңгерушісі, профессор-кеңесшісі, Алматы қ., Қазақстан

²саяси ғылымдарының кандидаты, Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университетінің, халықаралық қатынастар факультетінің деканы

³философия ғылымдарының докторы, Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын Академиясының профессоры, Гамбург қ., Германия

ЖАҚЫН ЖӘНЕ ОРТА ҚАШЫҚТЫҚТАҒЫ РАКЕТАЛАР ТУРАЛЫ КЕЛІСІМ ШАРТТЫ ЖОЮ. ҚАРУ-ЖАРАҚТЫ ШЫҒАРУДЫ ҚАРҚЫНДЫ ҮДЕТУ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымда әлі де жете зерттелмеген жақын, орта қашықтықтағы ракеталар туралы келісім шартты жою және қазіргі кезде қару-жарақты шығаруды қарқынды үдету мәселелері қарастырылады. Мақалада жақын және орта қашықтықтағы ракеталарды жою туралы келісім шартқа көп көңіл бөлінген. Сонымен қатар егжей-тегжейлі қару-жарақты шығаруды үдету мәселелері қарастырылған: Ресей-АҚШ-Қытай, Германия позициясы және қару-жарақ саудасы: Ресей және Индия. Мақалада Пентагонның дайын жақын арада орта радиуста әрекет ететін жердегі қанатты немесе баллистикалық ракеталарын орналастыра алмайтыны атап көрсетілген. Бұдан АҚШ-тың келісім шарттан шығуы оған ешқандай нақты әскери артықшылық бермейтіні көрінеді. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: АҚШ, КСРО, Ресей, Қытай, Германия, Индия, келісім шарт, ядролық қару-жарақ, мемлекет, саясат, бейбітшілік, сауда, өзара сенім.

R. B. Absattarov¹, G. R. Absattarov², I. A. Rau³

¹*Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Kazakhstan, Doctor of Philosophy, honorary head. Department, Professor-Consultant KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

²*Candidate of Political Sciences, Dean of the Faculty of International Relationship KazUIR & WL named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan*

³*Doctor of Philosophy, Professor of the Academy leading cadres of the Bundesfera,
Hamburg, Germany*

THE CANCELLATION OF THE CONTRACT OF MISSILES SHORT AND MEDIUM RANGE. THE RAPID ACCELERATION OF THE ARMS RACE

Abstract

The article deals with the issues of the abolition of the Treaty on short-range, medium-range missiles and the rapid acceleration of the arms race at the present stage, which have not been sufficiently studied in social and political science. The article pays great attention to the short-and medium-range destruction Treaty. At the same time, the issues of the rapid acceleration of the arms race are considered in more detail: Russia - the US – China; the positions of Germany and the arms trade: Russia and India. The article notes that the Pentagon does not have, and in the next few years will not have any go-to-vy to the deployment of ground-based cruise missiles or ballistic medium-range. This means that the withdrawal from the Treaty today does not give the US any specific military advantages. At the same time, the article also focuses on controversial issues.

Keywords: USA, USSR, Russia, China, Germany, India, Treaty, nuclear weapons, state, politics, peace, trade, mutual trust.

Россия - США - Китай. Привычными для международной общественности стали бездоказательные взаимные обвинения правительств России и США в нарушении международных договоров. Обвинения имеют, как правило, источником внутривнутриполитическую борьбу. Антироссийская или антиамериканская карта – прекрасная «отвлекауха» от внутренних проблем. Лучший способ кратковременного решения спорных между государствами проблем – это подготовленные встречи на высшем уровне, т. е. в данном случае Путин – Трамп. Помехи таким встречам идут из Вашингтона.

Почему? Загадка. Долговременное решение проблем возможно только на путях невмешательства во внутренние дела друг друга, т. е. уважения взаимного суверенитета, учета жизненно важных взаимных интересов, стимулирования взаимовыгодной торговли и культурного сотрудничества. Москва к этому страстно стремится. Вашингтон, исходя из принципов идеологических – в России авторитарный режим – этим стремлениям препятствует. Ядерную державу, имеющую не только бомбы, но и средства их доставки куда угодно, все уважают, несмотря на идеологические разногласия. Пример Северная Корея. Неудивительно поэтому, что все нелюбимые на Западе государства стремятся приобрести ядерное оружие и средства его доставки на годовые противника. Но Россия имеет не только все это, но и высокоточную гиперзвуковую систему вооружения, которой пока ни у кого нет. Упомянем только систему «Авангард» [1]. В российской концепции использования ядерного оружия нет **превентивного, опережающего удара**. Лишь когда Россия убедится, что атака идет на ее территорию, она нанесет ответный удар. Это была бы общечеловеческая катастрофа.

Инициативы Дональда Трампа. Уже во время своей предвыборной кампании Трамп вопреки советам Пентагона и Госдепартамента сделал неожиданное высказывание. Он заявил, что решил выйти из Договора об уничтожении ракет малой и средней дальности (ДРСМД, далее будет называться Договор). Договор был заключен в 1987 году, подписан главами СССР и США **Горбачевым и Рейганом**. С этим Договором началось массовое ядерное разоружение и глобальное сворачивание противостояния, известного как «холодная война». Ситуация гарантий безопасности была еще обозрима. Ее гарантировали две сверхдержавы: СССР и США, знавшие о гарантированном уничтожении друг друга в случае ядерной катастрофы. После Договора были превращены в утиль тысячи ракет, способных поражать цель на расстояние от 500 до 5500 километров. Сегодня десятки стран, среди них Китай, Индия, Иран, Саудовская Аравия, Пакистан и Северная Корея обладают ракетами средней дальности. И количество этих вооружений растет стремительно. В мире растет нестабильность, неуверенность, небезопасность. Такие нестабильная страна как Пакистан обладает ядерным оружием и средствами доставки, Иран и Саудовская Аравия близки к этому. На Ближнем Востоке региональные державы соревнуются в приобретении ракет средней дальности. В Южно-Китайском море **Китай** stationирует ракеты на спорных островах, на которые претендуют и другие страны региона. Новые поколения ракет с ядерными боеголовками трудно уловимы и время их полета к цели сокращается. Растет и опасность незапланированного военного столкновения.

В декабре 2018 г. Путин в своем выступлении перед членами Министерства обороны выразил недоумение насчет того, что Горбачев мог подписать такой Договор. Ведь воздушные и морские носители ракет с ядерным оружием были в Договоре не упомянуты. И это, было, мол, одностороннее разоружение СССР, похожее на предательство интересов Советского Союза.

Меж тем заявление Трампа от второго февраля 2019 г. на которое, через шесть месяцев Россия должна дать положительный ответ, не было таким уж неожиданным. Дискуссия о судьбе Договора давно тлела в США, в Белом доме. В начале октября 2018 года глава Пентагона **Джеймс Мэттис** в штаб-квартире **НАТО** в Брюсселе резко осудил Россию. Мэттис выразил мнение большинства членов НАТО, что Россия (цитируем) «нагло, неприемлемо и безответственно» нарушает Договор. Но общепонятных доказательств этой «наглости» приведено не было.

Вызывает большую тревогу многомесячное отсутствие личных контактов между Трампом и Путиным во время ожидания радикальных решений. В последний раз говорили друг с другом в июле 2018 года в Хельсинки. Запланированная на ноябрь 2018 встреча в Париже не состоялась. Не состоялась их встреча на Саммите глав 20 государств в начале декабря 2018 года в Буэнос-Айресе. Причиной отказа от встрече был арест трех украинских военных судов вместе с их экипажам в Азовском море. Трамп находится в США под подозрением, что Путин помог ему во время выборов, что дополнительно затрудняет их личные контакты. Отсутствие таких контактов вызывает тревогу еще по одной причине. В 2021 году завершается договор между Россией и США об ограничении стратегического ядерного вооружения и надо было бы поговорить о его продлении. Договор об ограничении количества танков и орудий (KSE – Договор) не соблюдается Россией уж лет как десять [2].

И на заседании министров обороны НАТО в начале октября 2018 решили совместно оказывать на Москву давление с тем, чтобы она поумерила свою вооруженческую прыть. Это достаточно мирное решение, ни с чем конкретным не связанное. Отчего такое «миролюбие»? Дело в том что у Пентагона нет и в ближайшие несколько лет не будет никаких готовых к размещению наземных ракет крылатых или баллистических среднего радиуса действия. Это означает, что выход из Договора сегодня не дает США никаких конкретных военных преимуществ.

Тем не менее советник по национальной безопасности **Джон Болтон** сумел настоять на том, что из Договора пора выходить. Трамп лишь добавил, что в сохранении Договора виноват предыдущий

президент Обама, который, мол, слишком долго медлил. Надо отметить, что ни Трамп, ни, тем более, Мэттис или Болтан не могут простыми заявлениями отменить Договор. Они могут только угрожать его отменить. По американским законам и по тексту договора требуется представить за полгода официальную ноту, что это, мол, требуют высшие государственные интересы и возникшие по вине России чрезвычайные обстоятельства. В конце октября 2018 в Москву для переговоров прибыл Болтан, который должен был заявить о выходе из Договора. В Москве были уверены что американцы будут торговаться. Дело в том, что в Вашингтоне многие против Договора не столько из-за России, сколько из-за Китая.

Договор на **Китай** не распространяется, а 90% всего ракетно-ядерного потенциала приходится на сухопутные системы малой и средней дальности. Трамп поэтому и заявлял, что готов заключить новый Договор, но сразу с Россией и Китаем совместно. Но крайне маловероятно, что китайцы согласятся подписать документ, который упразднит 90% их ракет. К началу 2018 года их было не менее 1600. Но и в количестве баллистических ракет Китай обогнал все другие страна. Половина из них — ракеты средней дальности. Этой дальности хватит, что бы при необходимости обезвредить крупнейшую военно-морскую базу США на острове Гуам. В конце января 2019 из Пекина в средства массовой информации поступили сообщение об успешном тесте на полигоне в Северо-восточном Китае ракеты средней дальности, известной в НАТО как Тип DF-26, а в военных кругах называемой «убийца Гуама» («Guam-Killer»). Эта же ракета может быть применена против тихоходных американских авианосцев.

Военный эксперт Чао Тонг (Zhao Tong) из Пекинского центра Carnegie-Tsinghua полагает, что после того как США выйдут из Договора, они начнут поднимать, поддерживаемые Японией и иными соседями Китая, вопрос о ракетах средней дальности. Однако Китай вовсе не собирается снижать свою активность и уменьшать свои инвестиции в оборону страны. Такому пониманию соответствует и мнение китайского эксперта по разоружению, генерал в отставке Ху Гуангуи (Xu Guangyu), который не исключает участие своей страны в международных договорах по разоружению. Но это лишь тогда, когда ядерные арсеналы и средства доставки договаривающихся сторон будут находиться на примерно одинаковом уровне [3].

И здесь не мешает заглянуть немного в недавнюю историю. Москва еще в 2007 году выступала за отмену Договора, которого называли в столице России почти предательским. Почему же это? Потому, что в восьмидесятых годах советских ракет было уничтожено раза в два больше, чем американских. И в октябре 2007 года президент Путин заявил, что России будет сложно оставаться в рамках Договора, поскольку другие страны, особенно Китай, продолжают развивать ракеты, запрещенные для США и РФ. И Москва предлагала тогда идею глобального Договора в котором участвовал ли бы все страны, производящие подобные ракеты, а не только Россия и США. В течении десяти лет Россия Договор критиковала, но в одностороннем порядке из него не вышла. И лишь в октябре 2017 года президент Путин сурово пообещал, что если США выйдут из Договора, «с нашей стороны ответ будет мгновенным и зеркальным» [4].

И российские специалисты, и Путин утверждают, что США в нарушение договора могут незаметно сунуть в пусковые установки американских противоракетных баз в Румынии (система «Aegis Ashore» /Оружие Минервы или Афины — богини воинственности и успешных битв/ близ населенного пункта Девеселу /Deveselu/) и Польше вместо противоракет (SV-3) пару-другую ракет крылатых ракет большой дальности (КРБД Tomahawk). Доказательств того, что такое случилось, нет, как и то, что оно готовится. Американцы возражают, доказывают, что в такой подмене нет военно-технического смысла: в американских арсеналах нет, мол, Томагавков с ядерной боевой частью. А неядерные варианты можно пускать сотнями, чтобы как-то всерьез навредить. Мюнхенский эксперт по ракетам Маркус Шиллер /Markus Schiller/, утверждает, что ракетные системы типа МК-41, установленные в Польше, могут при малом переустройстве стрелять и «Томагавками» [5]. Указывают американцы и на то, что президент Обама в 2012 году приказал последние ядерные Томагавк (BGM-109A) списать в утиль, а их ядерные боевые блоки демонтировать. Так ли это произошло с достоверностью узнать в России не получается.

В России имеются ракеты «Калибр» (КРБД Х -101/102) и оперативно-тактические «Искандер». Все они имеются в вариантах с ядерной и неядерной боевыми частями. В Пентагоне утверждают, что были испытаны и развернуты пара дивизионных установок «Искандер-К» (9М729 или SSC-8), которые в НАТО именуют «Новатор». Их то и ставят в вину России как главное нарушение Договора. Получается, что президент Путин говорил правду: в России все готово к «мгновенному ответу на расторжение Договора. И этот ответ будет сравнительно недорог. Развертывание крылатых ракет большой дальности возможно на модифицированных установках «Искандеров» или на каком-либо другом аналогичном грузовике. Это во много раз дешевле, чем строить в качестве носителя КРБД фрегат, или корвет, или

подлодку, или тяжелый бомбардировщик. Скрыть такой «грузовик» много проще, чем крейсер или фрегат. Можно спрятать под мостом, или в ангаре, или еще где.

В январе 2019 г. секретарь министерства внешних дел США **Андреа Томсон** встретила в Женеве с делегацией из России, которая пригласила ее самой посмотреть на «Искандер-К». Она отвергла это предложение: стационарное положение ракеты ничего не говорит о дальности стрельбы ею. Американцы сумели показать посредством съемок из космоса во время испытания Россией «Искандер-К», что он может лететь много дальше 500 километров. Теперь дешевые и малоуязвимые сухопутно-мобильные ядерные и неядерные «Искандер-К» могут взять под прицел не только американские базы и союзников в Европе и на Ближнем Востоке под прицел, но и столицы членов НАТО. А межконтинентальные ракеты (МБР) могут быть практически все нацелены на США. Может кто-то из вас помнит, послание **Путина** к народу от первого марта 2018 года. Оно сопровождалось демонстрацией мультфильма с ядерным сверхоружием. Тогда члены НАТО не впечатлились. С появлением «Искандеров-К» настроение европейских членов НАТО существенно меняется. Еще сильнее в сторону озабоченности изменилось их и американцев настроение, когда в конце декабря 2018 г. из Москвы об удачном испытании ракеты «Авангард» достигающей скорости в 20 раз превышающей скорость распространения звука (Mach). Тогда **Путин** по телевидению заявил, что «Россия имеет новое стратегическое оружие». 20 февраля 2019 г., в своем 15-ом обращении к народу России Президент сравнил создание «Авангарда» по своим истокам и последствиям с запуском первого искусственного спутника земли. Это оружие как и другое со сверхзвуковой скоростью «Кинжал» («Dolch») еще в марте 2018, опять же по телевидению, обозначил как «непреодолимое» для противника [6].

Отчего вдруг такое рассекречивание военных тайн Президентом? Незадолго перед этими заявлениями члены НАТО и вся Западная Европа радовалась сообщениям о создании многократно превышающего скорость звука оружия, одно из которого «Air-Launched Rapid Reaponse Weapon» («Воздушный быстрый косарь») доставляется к месту назначения другим низколетающим скоростным чудом X-51 „Waverider“ («Ездок по волнам»). Другое американское новшество «Hypersonic Technology Vehicle 2» („Сверхскоростная технология автомобиль 2», которое на ракете «Минотавр» посылается на орбиту и оттуда со скоростью в 20 Mach устремляется к цели. Сверхскорости («Hyperschallbereich») начинаются с 5 Mach, т.е. с пятикратного превышения скорости распространения звука. Уже много лет разрабатывают программу «Prompt Global Strike» /Быстрый удар в любой части Земли/, которая будет способна в течение часа обнаружить цель на Земле и уничтожить ее неядерным оружием. В феврале 2019 г. Трамп подписал декрет о создании космических вооруженных сил со ссылками на увеличивающиеся угрозы для США. Это будет уже шестой род вооруженных сил наряду с пятью уже существующими (Air Force, Armee, Küstenwache. Marinekorps. Marine, т. е. воздушные, наземные, охрана побережья, морская пехота и военно-морские силы) [7].

Откровения Путина были, вероятно, ответом на оружейные новшества США. В НАТО исходят из того, что Москва уже разместила два батальона «Искандер-К», один под Екатеринбурге, другой в Капустином Яре вблизи Волгограда. Каждый батальон состоит из четырех рамп для стрельбы, на каждой из которых находится шесть «Искандеров-К» с ядерным или неядерным вооружением. Вместе взятые это могло бы быть не менее 48 «Искандеров-К». Это оружие много медленнее в полете по сравнению с другими ракетами, но зато они могут менять направление, огибая препятствия. И они летят на высоте от 15 до 100 метров, что означает: современными радарными и, следовательно, оборонными ракетами их почти невозможно своевременно зафиксировать. Поэтому утверждает Гетц Нойнек (Гамбургский институт по исследованию мира и политики безопасности) «Искандер-К» «идеальное оружие первого удара» [8]. Относительно хорошо защищены европейские члены НАТО только от баллистических ракет.

Возникает вопрос, почему Новое оружие с дальностью стрельбы якобы не более 500 километров не стационарируют в Калининграде, от которого до столиц Европейского союза много ближе, чем от Свердловска или Волгограда? Специалисты НАТО полагают, что косвенное доказательство того, что «Искандер-К» поражает цели на гораздо большее расстояние, чем Москвой было заявлено. Ракеты в Калининграде и области есть, но для иного применения: противоздушные ракеты С-300, новейшие противокорабельные ракеты «Оникс» и др.

Позиция Германии. Длительное время после того как Дональд Трамп стал президентом, его в руководящих кругах Германии не принимали всерьез, как не принимали всерьез его предвыборные обещания. Германская пресса и телевидение были переполнены карикатурами и насмешками над главой важнейшего для ФРГ союзника. Большинство политиков и СМИ в своем стремлении поддержать американских демократов и госпожу Клинтон как бы потеряли способность к здравому смыслу и

политической осторожности, пока, наконец, не протрезвели. Вспомнили, что Президент Трамп был избран демократическим путем, по законам США.

Сначала канцлерша, доктор Ангела Меркель полагала, что заявления Трампа об одностороннем расторжении Договора можно еще как то смягчить, расторжение отложить, продолжить переговоры по этому вопросу между США и Россией, при посредничестве ФРГ, т. е. др. А. Меркель. Это были представления в парадигме желательного («Wunschdenken»). У большинства немецких избирателей тема - отмена Договора крайне непопулярна. Эти немцы полагали, что мирное противостояние России и США, Китая и США будет продолжаться. Им не хочется верить, что историко-политический климат изменился и что выгоды мирного периода сосуществования после холодной войны остались в прошлом. Не удивительно поэтому, что когда канцлерша и правительство «проснулись», было уже поздно: президент Трамп, его ближайшие союзники вне и внутри США уже приняли окончательное решение - расторгнуть Договор. Когда утверждают, что Трамп принимает решения, со специалистами не посоветовавшись, то это – благоглупость, внушаемая всему миру американской демократической партией. Трамп советуется со «своими» и «не своими», но окончательное решение принимает сам. А немецкую разведку трудно похвалить, когда она и канцлерша узнали о решении Трампа выйти из Договора только в октябре 2018 года. Только после этого Ангела Меркель и ее правительство стали активничать с целью сохранения Договора или его возможного изменения, или продления срока его действия. По ходу саммита двадцатки (G-20-Gipfel) в Буэнос Айресе Меркель встречается с Трампом и просит его не выходить из Договора немедленно, дать Москве срок для размышлений. Иначе, мол, союзники по НАТО не смогут объявить одну Россию виноватой за расторжение Договора. Для Меркель речь шла уже не о том, что спасти Договор, а том, чтобы оттянуть его разрушение и показать широкой общественности, кто виноват в его отмене: США или Россия. Меркель просила отсрочки в два месяца.

Уже летом 2017 года Белый Дом через немецкого посла в Вашингтоне информировал правительство Германии, что Трамп собирается выйти из Договора. В информации отмечалось и то, что в мае 2013 г. США впервые обвинили Россию в том, что она разрабатывает и испытывает наземную ракету средней дальности (т. е. поражающую цель, отдаленную на более, чем 500 километров). И год спустя, в июле 2014 г. США снова открыто обвинили Россию, что она нарушает договор. Но и правительство Германии и правительства других членов ЕС этих тревожных сигналов как бы, ни слышали. И как ни странно, относительно столь важного вопроса безопасности, не приняли многие годы посреднических усилий. Дело, очевидно в том, что в европейских НАТО союзниках согласия нет. Прибалты и Польша традиционно ценящие близость к Вашингтону больше, чем, близость к Брюсселю, решительно за отказ от Договора и за дальнейшее вооружение, в том числе и ядерное, ЕС.

Германия и Франция были вплоть до 2 февраля 2019 года, когда Трамп поставил шестимесячный срок «разоружения» для России, многие были за переговоры. Об этом говорит Заявление глав правительств после НАТО-Саммита в Брюсселе (июль 2018 г.), в котором оставлялись дальнейшие возможности для России «оправдаться». С 19 января 2019 года резко возросла посредническая активность министра иностранных дел Германии Хейко Мааса (Heiko Maas): за несколько дней он сделал визиты в Вашингтон и Москву, несколько раз говорил с Лавровым. Успехов никаких: ничего посреднически путного Маас не мог предложить ни Вашингтону, ни Москве. Но к важным выводам на основе этих визитов и переговоров он пришел. Он исключает ядерное «дворужение» Европейского Союза и заявляет в интервью (3.01.2019) по телевидению: «Мы не можем же сегодня на вопросы о безопасности отвечать идеологией запугивания из прошлого столетия» («Wir können doch Sicherheitsfragen von heute nicht mit den Abschreckungsideologien aus dem vergangenen Jahrhunderts beantworten»). В Парламенте Германии (Бундестаге) идет борьба по вопросу модернизации немецких носителей для американских атомных бомб, находящихся в Бюхеле (Büchel, NRW). Запланирована была модернизация немецких «Торнадо». Социалисты Германии (члены партии SPD) против реализации этого плана [9]. Сторонники Христианско Демократического Союза (CDU) и руководство НАТО за реализацию этого плана.

Торговля оружием: Россия - Индия. Большое политическое значение имеет контракт между Россией и Индией на поставку зенитных ракетных систем С-400. Индия первоначально не испугалась угроз США покарать всех, кто посмеет вести бизнес с Россией. Имиджевой эффект сделки был очевиден. Начальник генерального штаба индийской армии генерал-лейтенант Бипин Рават заявил по окончании своего сентябрьского шестидневного визита в Москву: «Да, мы принимаем во внимание, что в отношении нас могут быть введены санкции, но мы ведем независимую политику». А 5 октября 2018 г. президент России Путин и премьер-министр Индии Нарендра Моди подписали контракт на поставку зенитных ракетных систем С-400 «Триумф» в составе пяти полков. Сумма сделки – 5,4 миллиардов долларов.

Первый комплекс должен быть введен в 2020 году. Оплата будет связана со сроками поставок, но Индия обещала 15% всей суммы заплатить авансом. Этот контракт стал самым крупным за весь период военно-технического сотрудничества России и Индии и крупнейшим в истории «Рособоронэкспорт». Ранее по два полка С-400 у России приобрели Китай и Турция [10]. За последние 11 лет экспорт российского оружия удвоился. Этому стремительному росту послужила и успешная сирийская операция России. Россия заняла второе место в мире после США по экспорту вооружений. Вашингтону это, естественно, не нравится. И в 2017 году американцы приняли закон (CAATSA), согласно которому в отношении стран, покупающих оружие у России, будут вводиться санкции. И уже в 2018 году этот закон был впервые применен против Китая. Это за покупку Китаем российских С-400 и истребителей Су-35. И в этой санкции мы сталкиваемся с немыслимым для юриспруденции случаем, когда закон имеет обратную силу. То есть действует на события, происшедшие до принятия закона. Дело в том, что контракты между Россией и Китаем были подписаны в 2014-2015 годах, т. е. до принятия упомянутого закона.

И некоторые страны испугались неслыханной временной переменчивости законов США по отношению к настоящему и прошлому времени. Так от запланированной покупки отказалась Индонезия. Джакарта собиралась купить 11 боевых Су-35 для замены устаревших американских истребителей F-5 Tiger. В феврале 2018 г. между Россией и Индонезией был подписан контракт на 1,154 миллиардов долларов. Но Джакарту тут же посетил министра обороны США Джеймс Мэттис. Он пригрозил прекратить поставки запасных частей к состоящим на вооружении американским самолетам. Он также пообещал, в случае отказа от российского контракта США организуют поставку истребителей F-16. И Индонезия отказалась от контракта с Россией.

Мало того, в мае 2018 г. и Индия первоначально отказалась от закупки российского оружия. Индия мотивировала тем, что Москва, мол, во-первых, не соблюдает график поставок; во-вторых, повышает цены в процессе выполнения контракта; в – третьих, неаккуратно и ненадежно пакует запчасти. Последний пункт был уже явно надуманный и заставил российских поставщиков задуматься о контрактной надежности индийского потребителя. Одновременно Индия вышла в одностороннем порядке из совместного проекта по разработке истребителя пятого поколения на базе российского Су-57. Вместо этого Индия закупила 36 французских истребителей Rafale (стоимость 8 миллиардов евро) и новую американскую систему противовоздушной и противоракетной обороны (NASAMS-2). В виде дополнительного поощрения США предоставили Индии статус приоритетного партнера. Это позволяет совершать сделки по упрощенной схеме.

Почему же в октябре того же 2018 года индийские власти осмелели и решили возобновить сотрудничество с Россией? Ответ: деньги, имидж, новейшие технологии, безопасность. Разъясним. В мае этого года, когда переговоры неожиданно зашли в тупик, Россия стала говорить об иной сумме за поставку зенитно-ракетных комплексов (ЗРК). Вместо 6,2 миллиардов долларов Россия просила уже только 5,4 миллиарда. Это была серьезная скидка, хотя на самом деле никому, кроме специалистов неизвестно, сколько на самом деле стоит С-400. Самим фактом заключения договора Россия показывала миру — мы не изгой, с нами имеют дело великие державы. Индия очень хотела бы, чтобы Россия передала вместе с комплексами и технологию их производства, техническую и конструкторскую документацию. Согласилась ли Россия и насколько, остается государственной тайной.

Аналогичная история была и с Турцией. Анкара, внося задаток за поставку зенитных ракетных систем С-400, неожиданно выдвинула дополнительное условие сделки. И Москва согласилась передать часть технологии. Однако отношения этих двух государств не вполне однозначны (Турция — важной значимости член НАТО), то по интернету шутили, что эта продажа может быть сравнена с продажей «Катюш» Гитлеру. Но дело в том, что передача технологий, всегда по военным производствам не стопроцентная, не решает дела.

Владимир Шварев из центрального института Анализ мировой торговли оружием (ЦАМТО) полагал, что Индии передача технологий мало чем поможет. Почему же? Из-за недостаточной индустриальной мощи страны неизбежно произошло бы существенное удорожание производства таких зенитных систем. Получается, что и Индии передача российских технологий, если она случилась даже в полном объеме, не поможет. Для того чтобы делать С-400, нужно строить заводы. Даже России пришлось построить два новых завода с нуля, хотя до этого производила родственные С-300 (мнение Виктора Литовкина, обозревателя ТАСС). Добавил жару в дискуссию о контракте и президент США Дональд Трамп, заявивший, что за подписание контракта Индия санкций не избежит. Он таинственно произнес: «Вы увидите. Скорее, чем вы думаете». Сколько известно Трампу о скорости мышления индусов мы не знаем, но знаем, что окончательно бить горшки с Дели Вашингтон не собирается. Да и

начальник индийского генерального штаба Бипин Рават давал знать, что сотрудничество с США продолжается.

В случае с Индией Вашингтон придерживается, как и во многих других случаях, двойных стандартов: к Китаю санкции применяются, а к Индии нет. Вероятнее всего, что в США решили, что не стоит обострять отношения одновременно с крупнейшими странами Азии. Индия не боится санкций из двух соображений. Первое — американцы заинтересованы в огромном индийском рынке для сбыта своих товаров и услуг. Второе — американцы желают использовать Индию в противопоставлении с Китаем. Американцы могут, конечно применить некие санкции и к Дели. Но по таким направлениям, которые серьезно не повлияют, ни на экономику, ни на американо-индийские отношения. За последние 30 лет американцы это делали не раз пока не поняли, что не стоит уступать индийский рынок России. Для Индии, как и для любого другого независимого государства есть вещь поважнее любых санкций — это безопасность страны. Российские С-400 обеспечат защиту с воздуха крупнейших экономических центров Индии. В Москве уверены что, несмотря на американские санкции, покупатели на С-400 найдутся. На очереди стоят, по некоторым сообщениям (Виктора Литовкина, например), Саудовская Аравия, Египет и Алжир.

В заключении, следует сказать, что есть и пессимистическая точка зрения на индийский контракт. Срывы поставок неоднократно случались практике российского военного экспорта. Та же Индия не всегда аккуратно платит России по уже заключенным сделкам. Так, в апреле 2018 года правительство страны приостанавливало перечисление средств по действующим контрактам. Из-за санкций США «Рособоронэкспорт» и большинство оборонных предприятий оказались отрезанными от расчетов американских долларов. Не исключено, что во избежание таких ситуаций расчеты будут производиться в национальной валюте. Оптимизм продает и тот факт, что военный бюджет страны растет год от года. Так, в 2018 году расходы на оборону превысили 46 миллиардов долларов. Это почти на 6% больше, чем расходы 2017 года.

Приложения

Расходы на оборону в долларах США по отдельным странам

США – 610; Члены НАТО без США – 291; Китай – 228;

Саудовская Аравия – 69; Россия – 66; Индия – 64.

Страны, имеющие ядерное оружие и их ядерные арсеналы (мощность зарядов точно неизвестна) на 2018 г.

Россия – 6850; США – 6450; Франция – 300; Китай – 280; Великобритания – 215; Пакистан – 150; Индия – 140; Израиль – 80; Северная Корея – 15.

Страны, имеющие ракеты малой (500 км. и более) и средней (2000 км и более) дальности стрельбы. США, Великобритания, Израиль, Россия, Пакистан, Индия, Китай, Северная Корея.

Межконтинентальные ракеты, например «Minuteman III» США, имеют дальность стрельбы 13000 км [11].

Торговля оружием

России в 2018 году принадлежало 23% мирового рынка вооружений, у США 31%. В последние годы экспорт вооружений России устойчиво превышал 10 миллиардов долларов в год. Только в 2017 году этот экспорт составил около 15 миллиардов долларов. Российское оружие покупают более 100 стран. Ключевыми клиентами выступают Индия (35%), Китай (12%) и Вьетнам (10%).

Литература и примечания:

- 1. Согласно РБК в: Время, 20.10.2018, с. 9 «Мы как мученик попадем в рай».*
- 2. См.: Der Tabubruch. In: Der Spiegel, Nr. 6, – S. 24.*
- 3. Markus Becker, Christian Esch, u.a. Der INF – Vertrag im Überblick. См. Der Spiegel, Nr. 6, – S. 28; spiegel.de/spe062019inf.*
- 4. Фельденгауэр П. Ракетам дали сигнал // Новая газета – 2018, 25 октября. – С. 4.*
- 5. Der Spiegel, 2019, Nr 6. – S. 27.*
- 6. См.: Berliner Zeitung, 21.02.2019, – S. 6.*
- 7. См.: Trump erteilt Auftrag für Weltraumstreitkräfte, ebenda.*
- 8. Der Spiegel, 2019, Nr. 6, – S. 26.*
- 9. По утверждению Рольфа Мютцениха (Rolf Mützenich), заместителя фракции социалистов в Бундестаге и эксперта по внешней политике.*

10. Мальгавко С. Индокидай. В: Версия, 15.10.2018, – С. 14.

11. Источник: Federation of American Scientists, Sipri.

Слова благодарности

Авторы статьи благодарит господ Маркус Беккер, Христиан Эш, П. Фельгенгауэр, С. Мальгавко за возможность использовать информацию, содержащейся в их публикациях, работах и архивах.

ГРНТИ 02.31.31

Б.М. Аташ,¹ Г.Д. Рахимова²

*¹Философиялық ғылымдар докторы, доцент, Қазақ Мемлекеттік
Қыздар Педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, Atash_berik@mail.ru*

*²Философия ғылымдарының кандидаты, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан, Guleke_75@mail.ru*

**ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСІН ҚОҒАМДЫҚ ҒЫЛЫМДАР
МАМАНДЫҒЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРГЕ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЛАРЫ**

Аңдатпа

Бұл мақалада философия және дінтану мамандығының студенттеріне құрылымдық-функционалдық тәсілді үйретудің негізгі бағыттары қарастырылады. Осыған орай, бұл әдістің шығу тегіне және қолданылу аясына шолулар жасалады. Құрылымдық-функционалдық әдісті қазақ халқының әдет-ғұрпы мен салт-дәстүріне орай, қолданылу мысалға алынып, оны студенттерге түсіндіріп берудің оңтайлы, ұтымды тұстары көрсетіледі. Авторлар бұны он тәсіл арқылы ашып береді. Нәтижесінде студенттер өз бетінше бұл әдісті кез-келген қоғамдық құбылыстарға пайдалана алатындай дағды қалыптастыратындығы айтылады.

Аташ. Б.М.,¹ Рахимова Г.Д.²

*¹доктор филологических наук, доцент, Казахский государственный
женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Atash_berik@mail.ru*

*²кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры политологии и социально-
философских дисциплин, Казахский Национальный педагогический университет
имени Абая, г. Алматы, Казахстан, Guleke_75@mail.ru*

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК МЕТОДОМ СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОГО АНАЛИЗА**

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные направления обучения студентов специальности философии и религиоведения структурно-функциональному подходу. В связи с этим проводятся обзоры происхождения и сферы применения данного метода. В соответствии с традициями и обычаями казахского народа структурно-функциональный подход, на примере его применения, показываются оптимальные и рациональные стороны объяснения студентам. Авторы раскрывают это через десять способов. В результате говорится, что студенты самостоятельно формируют навыки, которые могут использовать этот метод в любых общественных явлениях.

Atash. B.M.,¹ Rakhimova G.²

*¹doctor of philological sciences, docent, Kazakh state women's pedagogical University
Almaty, Kazakhstan, Atash_berik@mail.ru*

*²kandidat of philological sciences, senior lecturer of the Department of political science and
socio-philosophical disciplines, Kazakh National pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan, Guleke_75@mail.ru*

THE MAIN DIRECTIONS OF STUDYING STUDENTS OF THE SPECIALTY OF SOCIAL SCIENCES BY THE METHOD OF STRUCTURAL-FUNCTIONAL ANALYSIS

Abstract

This article discusses the main directions of teaching philosophy and religious studies students structural and functional approach. In this regard, reviews of the origin and scope of this method are conducted. In accordance with the traditions and customs of the Kazakh people structural and functional approach, on the example of its application, shows the optimal and rational side of the explanation to students. The authors reveal this in ten ways. As a result, it is said that students independently form skills that can use this method in any social phenomena.

Қазіргі заманғы адамзат өркениетінде ғылым мен білім құндылығы одан сайын артып отыр. Себебі, өркениетті елдер қатарында болу үшін осы құндылықтарды басшылыққа алу керек. Ол білім беру жүйесінің сапалы және заман талабына сай болуымен келіп ұштасып жатыр. Сондықтан да, біздің еліміздегі жүргізіліп отырылған білім беру саласындағы реформалар оның заман талабы мен сынына төтеп беруден туындап жатыр.

Осыған орай, оқытудың жаңа технологиясы барлық білім беру орындарында қолданылу үстінде, мәселен, жаңартылған білім мазмұны да осы ауқымды шаралардың бірі. Жоғары оқу орындарында оқытылатын маңызды пәндердің бірі – философия. Біз, философиядағы құрылымдық-функционалдық әдісті оқыту жүйесіне, оны студенттерге түсіндіріп берудің инновациялық жолдарына тоқталып өтетін боламыз.

Қазіргі қоғамдық ғылымдарда қолданылып жүрген зерттеушілік тәсілдердің барлығына дерлігі ғылым философиясы мен әдіснамасынан алынады. Философия өз кезегінде, қоғамдық ғылымдар үшін өзіндік бір әдіснамаларды ұсынады. Осыған орай, ол аталған мәселені қай тұрғыдан қарастырған дұрыс деген сауал бойынша тұғырлы әдісті бекітеді. Бүгінгі таңдағы жиі қолданылатын тәсілдер: тарихи-салыстырмалы талдау, психоанализ, герменевтика, феноменология т.б. дінтану аясында да кең қолданылуда. Соның бірі – құрылымдық-функционалдық талдау тәсілі.

Бұл қоғам мен мәдениет, тұлға, институт пен ұйым т.б. әрбіреуі өзіндік бір қызмет атқаратындығын негіздейтін функционализммен келіп байланысады. Яғни, жекенің қызметін ашу қажеттілігі туындайды, тұтас құрылымдағы әрбір элемент маңызды, қажетті, өзіндік қызметі бар болып табылады. Ал құрылымдық тәсіл әлеуметтануда қоғамның құрылымын нысанаға алады. Кейіннен екі тәсіл бірігеді. Қызметте басты нәрсе роль, сондықтан біріншісінің өзгеруі, екінші бір құрылым элементінің өзгеруіне

алып келеді. Байланыстар; себептілік, құрылымдық, генетикалық бола отырып, сол жүйенің ішкі мазмұнын құрайды.

Структурализм (құрылымдық талдау тәсілі) – құрылым элементтері объектінің қандай да бір тұтас скелеті емес, бөлшектерін ауыстырып орналастыру арқылы бір объектіден екіншісін, одан үшіншісін алатын ережелер деп түсіндіретін ғылыми әдіс түріндегі өздігінше бір сала болып табылады. Құрылымдық әдіс бірінші рет лингвистикада қолданылған. Ф.Соссюрдің «Жалпы лингвистика курсы» деп аталатын туындысында тіл қарапайымнан бастап, күрделіге дейінгі жүйелік құрылымды таңбалар жүйесін тәртіпке келтіретіндігі туралы айтылады.

Структурализм өкілдері антропологияда – К.Леви-Стросс, психоанализде – Ж. Лакан, М.П. Фуко т.б. 1950 жылдары Леви-Стросс қағиданы тәсіл ретінде ғылымдар аясында қолдануды ұсынды, бұны қарапайым халықтардағы дәстүрлер мен салттарды, мифтерді, олардың тілдерін зерттеу арқылы жүзеге асырды. Леви Брюльдің мифтік ойлауды зерттеуіндегі прологикалы ойлаудағы – табиғилық пен табиғилықтан тыс нәрсені ажыратпайтындығын, бастапқы себеп пен түпкілікті салдар тікелей байланыста болады, аралық байланыстар еленбейді деген сияқты пікірлерінің кемсітушілік бағдарын жою қажеттілігін атап көрсетті. Себебі, Леви-Брюль бүгінгі таңдағы артта қалған, тіпті алғашқы қауымдық құрылыс кезеңіндегі адамдардың ойлауын зерттей келе, олардың ғылыми ойлаудан алшақ екендігін, тек сенімге ғана негізделетіндігін кемшіліктер деп пайымдаған болатын және олардың интеллектуальдік қабілеті де төмен деп ұғынған еді.

Бұл ағымның негізгі өкілдерінің бірі Леви-Стросс Клод – француз этнографы, әлеуметтанушысы, философ, бір қырынан дінтанушы. Негізгі шығармалары: «Мифология», «Құрылымдық антропология» т.б. Еуропоцентризм мен нәсілшілдік кемсітушілікті жоққа шығарып, артта қалған халықтар мен байырғы ойлау дәстүрлерін өзіндік бір ерекше дүниетанымның жүйесі деп бағалап, осыдан өзінің жоғары парасаттылық идеясын туындатты. Бұл идеяда еуропалық өркениеттегі жойылып бара жатырған сезімдік таным бастауы мен ақылмен тануды біріккен түрде қайта жаңғырту керек деді. Бұндай үйлесімділіктің негізгі көзі адам болмысындағы қайшылықтарды шеше білген мифологиялық ойлауды пайымдап, зерттеуде деп түсіндірді. Леви-Стросс мифтік ойлауды таза психологиялық тұрғыдан ұжымдық бейсаналылық деп түсіндіріп, яғни, халықтың тұтас бейсанасының бірлігінің көріністері екендігін айғақтайды [1,17-22 бб.]. Бұл адам ақыл-ойының құрылымын анықтайды деген көзқарасын ұсынды. Осы байырғы ақыл-ойда ғылым жоққа шығарып, аса маңыз бермейтін көптеген қажетті білімнің қорлары бар деп ерекше бағалады [2,44-52бб.].

Ал еуропоцентризм тек басқа халықтарды менсінбейтін өзіндік ойлау жүйесін басқаларға тану деп ұқты және нәсілшілдік кемсітушіліктің гуманизмге сәйкес келмейтіндігін, артта қалған халықтар біздің өлшемдерге сәйкес келмесе де, белгілі бір өзіндік ойлау жүйелері жетілген екендігін негіздеп берді.

Демек, құрылымдық-функционалдық талдау барысы, кез-келген объектіні алдымен тұтас бір құрылымдық жүйе ретінде таниды. Сондықтан осы құрылымның жеке бөліктерін ажыратып алуды мақсат етеді. Ал ол бөліктер талдау барысында оқшауланбай, сол тұтастықтың айқын және анық, маңызды бөлшегі ретінде танылуы тиіс. Құрылымдық талдау барысында, барынша оның жеке элементтері қамтылуы тиіс. Сонымен қатар, бұл элементтердің өзіндік қызмет атқаратындығы баса көрсетіліп, маңызы мен сипаты түсіндірілуі керек. Бұл өз кезегінде сол элементтердің белгілі бір деңгейде қызмет атқарып, әрбіреуінің бір-бірімен тығыз байланыстылығын қажет етеді. Ал бөліктерге бөлінген жүйе бойынша, олардың қайтадан қалай тұтасатындығы көзделеді, сол тұтастық, алдымен, өзінің қызметін қамтамасыз етуі талап етіледі. Тұтас жүйенің қызметі әрбір элементтің қызметімен сәйкес келуі тиіс деп ұғынылады.

Сондықтан құрылымдық-функционалдық талдау әдет-ғұрып пен діни сенімдерді сараптауға ыңғайлы және барынша сәйкес болып та келеді. Себебі, жоғарыда атап көрсетілгендей, оның өкілдері Леви-Брюль мен Леви-Стросс та мифтік ойлауды, демек, мистикалық, тылсым дүниетанымды зерттеуді басшылыққа алады. Оларға да құрылымдық тәсіл оңтайлы болып шығады.

Ұлттық әдет-ғұрып пен салт-дәстүр элементтерінің көп құрылымды, көпқызметті, көп салалы екендігі, екінші бір қырынан алғанда, жалпы әлемдік діндер мен діни сенімдер де тұтастай «дін» деген атауға ие болғанмен, өзіндік құрылымдар жүйесін жасайтындығы, үшіншіден, алғашқы діни сенімдер деп аталып жүрген сенімдер де жалпы біріккен атау ғана, олардың да көпқұрылымды екендігі мен көпқызметтілігі құрылымдық-функционалдық талдауға лайықты болып шығады. Бірақ бұл жердегі маңызды мәселе, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптың құрылымы мен қызметін, діндер мен діни сенімдердің құрылымы мен қызметі бойынша сәйкестендіріп қарастыруда болып отыр.

Дінді зерттеуде де дәстүрлі әдіснамаларды оңтайлы қолдануға болады. Атап айтқанда, герменевтика, феноменология мен неофеноменология, структурализм мен постструктурализм, психоанализ бен неофрейдизм, позитивизм мен неопозитивизм т.б.[3,52б.]

Сондай-ақ, мынадай тұрғыларды да басшылыққа алуға болады: диалектикалық, синергетикалық, генетикалық, компаративистік, антропологиялық, эпистемологиялық, аксиологиялық т.б. [4,66б.] Біз, осындай әдістердің бірі – құрылымдық-функционалдық талдау әдісін студенттерге дінді зерттеуде қалай қолдану керектегінінің үлгілерін көрсетіп беретін боламыз. Ол үшін алдымен, студент мынадай градациямен өрлейтін алғышарттарды меңгеріп алуы тиіс: дінді бүтіндік ретінде қарастыру; дінді күрделі құрылымы бар жүйе ретінде тану; ол сол бүтіндікті құрайтын бөліктерден құралғандығын ұғыну; сол бөліктердің қалай және қайдан туындағандығын білу; олардың қандай қызмет атқарып тұрғандығын білу; олардың арасындағы байланыстарды терең сезіну.

Бұл тұста мынадай өзекті алғышарттарды естен шығармауымыз керек: а) дінтанудың өзі философиялық ғылымдар жүйесінен орын алғандықтан, философиядан бөлініп шыққандықтан, дін философиясы мен діни философия салалары іргелі және нақты бөлімдер болғандықтан т.б. белгілі бір деңгейде философиялық ойлау жүйесін де қолданған абзал; ә) ғылым тарихы мен философиясы пәнінде, оның ғылым логикасы саласында – «жаңалық ашу логикасы», «таным логикасы» деген сияқты салалары бар. Біз, қашанда ашылған жаңалықтардың нақ өзін айтамыз, бірақ, сол ғалымның рефлексиялық ойлау жүйесіне үңіліп, сол жаңалыққа қалай қол жеткізгендігіне баса назар аудармаймыз. Ендеше, осы үрдісті және ғалымның сол жаңалыққа қалай қол жеткізген жолдарын, яғни, ой эволюциясын студенттерге үлгі ретінде түсіндіріп беруіміз керек.

Ол үшін, мысалға мынадай тақырыпты таңдап алуымызға болады: «Халқымыздың әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрлерін діндер мен діни сенімдер бойынша құрылымдық-функционалдық талдау». Бұл орайда, зерттеу мынадай сатылардан құралуы тиіс.

Біріншіден, студент сол құрылымдық-функционалдық әдісті қайталап оқып шығып, оны жетік меңгеріп алуы керек. Оның басқа да жағдайлардағы қолданылуын тауып алып, үлгі ретінде пайдалануды басшылыққа алу керек.

Екіншіден, қазақ халқының мүмкіндік келгенше, барлық салттарын, дәстүрлерін, әдеттерін, ғұрыптарын, ырымдарын, тиымдарын жинақтап алуы керек. Ол арнайы шикізат ретінде тұтас қарастырылуы керек.

Үшіншіден, халқымыздың тарихындағы мойындалған, оған сенген немесе ішінара сенген діни сенімдер мен діндердің тізімін жасақтау керек. Атап айтқанда, зорастризм, тәңіршілдік, шаманизм, ислам – дін немесе діндері деп атауға болатындар; тотемизм, фетишизм, анимизм, магия, политеизм т.б. – діни сенімдері.

Төртіншіден, бір сенімді таңдап алып, оған генетикалық жағынан сәйкес келетін әдет-ғұрып, салттарды т.б. жоғарыда жинақталған шикізат бойынша іздестіруі қажет. Мысалы, көк бөрі тотемізі таңдалып алынып, «Бұл тотемге қандай дәстүр, әдет т.б. сәйкес келіп тұр» деген сауал бойынша іздестіру жұмыстары жүргізіледі. Барлық дәстүрлер мен салттарды түгелдей шолып шығу керек. Мысалы, «баланың бесігіне қасқырдың аяғын байлап қою» дәстүрі сәйкес келді делік.

Бесіншіден, сәйкес деп табылған элементтердің қалай сәйкес екендігін, сол сенімнен қалай туындағандығын дәлелдеу қажет. Ол тарихи айғақтар, аналогия, сол сенімнің генетикалық көрінісі т.б. арқылы нақтылануы тиіс. Оны «тезис-антитезис-синтезис» үлгісіндегі эволюциялық ойлау жүйесімен жүзеге асыруға болады: 1. Көк Бөрі қасқыр болмысы, оның аяғы сол қасқырдың элементі – «мүмкін кездейсоқ әйтеуір хайуанның аяғы болса болды шығар?» 2. Ол кездейсоқ емес, «неліктен, қоянның, түлкінің, жолбарыстың аяғы байланбайды?» деген сауал, сол қасқырды ғана таңдап алғандығын білдіреді; 3. «Мүмкін Бөрі тотемі басқа, бесіктегі оның аяғы басқа жазықтықтағы бір-бірімен байланыспайтын сенім мен ырым шығар?» деген қайтадан антитезистік сауал туындайды; 4. Осыдан аналогия өрбиді: Екеуі де сакральді – бесік те аяулы, қасиетті, қастерлі (қазақ бесігін далаға тастамайды, «құр бесікті тербетпе» деген тиым бар т.б.). Қасқыр да қастерлі, қасиетті генетикалық тотем (көне түркілердің жалауында бөрінің басы бейнеленген, қазақ халқында оның атын атауға табу бар: итқұс, құртқа, жаман ауыз т.б.); 5. Халқымызда бөрінің тісін бойтұмар ретінде тағып жүру, оның терісін іліп қою т.б. бөрінің мүшелерін бөліп алып, «әйгілеу» дәстүрі бар, демек, оның аяғы да осындай ырымдармен сәйкестенеді; 6. Бұл дәстүрдің де, көк бөріні тотем ретінде қабылдаудың да қашан пайда болғандығы туралы тарихи нақты айғақтар жоқ, «Алдымен, көк бөрі тотемі, содан соң осы ырым пайда болған болуы ықтимал» деген гипотеза ұсынылады; 7. Бұл дәстүрдің мотивациясы: «бала шошымас үшін» деген ырым болса, «бөрі мен баланың шошуының арасында қандай байланыс бар» деген сауалды туындату керек; 8. Оның бірнеше үлгілері әр түрлі тұрғылар бойынша ұсынуға болады:

- бөрінің баланы қолдаушылық рухы, қасиетті көк бөрі нәрестелерді қорғайды-мыс, ол бөлтірігін қалай сақтаса, адамның баласын да солай сақтайды (*мистикалық-магиялық тұрғы*). Халқымызда: «Шал мен баладан қорқам, олардан алты қырдың астымен айналып жүрем» деген бөрі ауызынан сөйлеткен нақыл сөз бар.

- бөрінің аяғын баланың жиі көруі, бейсаналы түрде болса да қабылдауы басқа да одан да қорқынышты нәрселерге деген бейімделуі, дайындалуы (*психоаналитикалық тұрғы*). Ойыншық емес, табиғи бөрінің аяғы нәресте үшін қорқынышты. Оны күнделікті көріп (бейсаналы қабылдап) өскен өскін бойындағы үрейлік елестерден белгілі бір деңгейде арыла бастайды.

- Бөрі мен баланың арасындағы архетиптік байланыстан туындаған болуы ықтимал. Осы тұста, түпкі ғұн заманындағы аңыздың желесіндегі байырғы түркілердің қасқырдан тарағандығы туралы генетикалық байланысты іске қосуымыз керек. «Ол бөрі баланы неге жеп қоймайды?», «Жемеген күнде де, неге көріп тастап жүре бермейді?», «Неге асырап алады?» деген сияқты сауалдарға орай, бөрі мен бала арасындағы сезімдік-ынтымақтастық байланыстарды табуға болады (*мифологиялық-демифологизациялық тұрғы*)

- бұл ырым тым көне болғандықтан, оның себептері мен мәні ұмыт болған болуы ықтимал. Сондықтан, бертіңгі ата-бабаларымыз оның ішкі мағынасын саналы түрде түсінбесе де, бейсаналы түрде түрде терең бір тылсымдық мәні бар екендігін сезіп, стереотип бойынша, канон ретінде бұл салтты қолданады (*тарихи тұрғы*) т.б.

Бұндай дәйектемелерде әрі қарай жалғастыра беруге болады, бірақ дәйектемелер түпкілікті болмаса да, белгілі бір деңгейде жеткілікті деп санауға болады.

Алтыншыдан, енді келесі бір сенім таңдалып алынып, оған сәйкес келетін ырым-тиым, салт-дәстүр т.б. іздестіруіміз қажет. Бұл да жоғарыдағыдай үлгі бойынша жүруі тиіс. Жинақталып болған соң, келесі кезектегі діни сенімге, дінге көшуіміз қажет. Бірақ бір ескере кететін жайт, барлық дәстүрлер мен салттардың астарында міндетті түрде діни мән жатыр деген ұстанымнан аулақ болған жөн.

Жетіншіден, бәрін жинақтап, тұтастандырып, нәтижесінде белгілі бір жүйе құрастыру керек. Оны нақты болуы үшін мынадай кестемен беруге болады. Өйткені, поэтивизм ұстанымына орай, қазіргі кездегі ғылымның математикалану беталысына сәйкес, прагматизмді негізге алған нақтылық пен дәлдік құндылығын басшылыққа алсақ, кестелеу тәсілі – көп ойды жинақтап берудің, ақпараттардың сығылуының эзірге жетілген үлгілерінің бірі болып табылады.

Сегізіншіден, әрбір дәстүрдің астарындағы мән ізделінеді (*герменевтикалық тұрғы*). Мысалы, «Айналайын» деген сөздің мағынасын іздеп көрелік. Бұл басқа халықтарда кездеспейтін, тек қазақ халқына ғана тән концепт. Оның мазмұнында, қарата айтылған адамға деген мейірім мен ілтипат, жақсы көру мен аялау т.б. сезімдер жинақталған. Шамандық сенімдегі отты айналу, емдік ритуалдарының бірінде әлдебір зиянды нәрсені басынан үш қайтара айналдырып барып лақтыру т.б. сол айналдырылған нәрсе немесе әлдебір хайуан айналған субъектінің басындағы бүкіл ауыртпалықты өзіне жүктеп алады. Демек, бұл сөздің мағынасы «сенің басындағы бар жаманшылықты (ауруды, жолы блмаушылықты, зиянды аураны т.б.) Мен өзіме алайын, сен олардың арылдың» деген мазмұнмен көмкерілген. Демек, бұл сөз қазақ халқындағы «жаным», «сүйіктім», «күнім» т.б. сөздердің ішінде эмоционалдық-экспрессивті қуаты жағынан ең күштісі және діни сенімдік-философиялық мағынасы терең мәнді концепт болып табылады.

Тогызыншыдан, олардың атқарып тұрған қызметтері мен әрбіреуінің арасындағы құрылымды байланысты іздеу керек. Олардың әрқайсысы жеке-жеке бір-біріне қатыссыз элементтер емес, өзара тығыз кіріктірілген желі іспеттес. Сондықтан, әрбіреуінің атқарып тұрған қызметі мен ара байланыстарын орнату керек (*функционалдық тұрғы*).

Оныншыдан, оның тәжірибелік қырларына назар аудару қажет, бүгінгі күнгі келбетін, ұмытылып бара жатқандарын, жаңғырып отырғандарын, қалай өзгеріске түскендерін, демек, ассимиляциясын, адаптациясын, синкреттелгендігін, инверсияланғандығын, интеграцияланғандығын, дифференцияланғандығын т.б. көрсетуіміз керек. «Ол дәстүрлерді орындамау бүгінгі таңда қандай зардаптарға алып келіп отыр?» «Ол дәстүрлерді орындау бүгінгі таңда адам мен қоғамды қалай артқа тартып келеді?» деген екі жақты көзқарас бойынша зерделеуіміз керек. Мысалы, балаларын атастыру (бел құда, бесік құда т.б.) кейінгі кездері ескіліктің сарқыншағы ретінде жойылған десе де болады. Оның зардаптары: қазіргі ажырасудың көбеюі, өз жұбын іздеуде жастардың қателесуі, құдалардың бұрыннан таныс болмауы т.б.

Қорыта айтқанда, бұндай әдісті қолдану тек жалаң күйінде емес, басқа да әдістерді, тұрғыларды, амалдарды қатар пайдалану арқылы өзінің мақсатына жетуге неғұрлым жақындай түседі. Олай болса, дінтану әдіснамасы пәні студенттерге діни құбылысты қандай тұрғыдан зерттеудің жолдарын анық ашып беруі тиіс. Ендеше, феноменология, психоанализ т.б. барлық әдістер мен әдіснамалардың осындай үлгісін көрсетіп беру білім беруші ұстаздардың оқыту кезіндегі, МОӨЖ сабақтарындағы міндеттерінің бірі деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Самыгин С. И., Нечипуренко В.Н. и др. *Религиоведение: социология и психология религий.* – Ростов-на-Дону, 1996.
2. *Мистика, Религия. Наука. Классики мирового религиоведения: Антология.* – М., 1998.
3. Мюллер М. *Введение в науку о религии//Классики мирового религиоведения.* – М., 1996.
4. Красников М. *Методология классического религиоведения.* – Благовещенск, 2004.

MFTAP 13.07.25

Ж.Қ. Мадалиева¹

*¹философия ғылымдарының кандидаты, университет доценті,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және
әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы,
zhanna_madalieva@mail.ru*

«МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР» ҰҒЫМЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ТАНЫМНЫҢ КАТЕГОРИЯСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-гуманитарлық таным шеңберіндегі құндылықтар категориясын, сондай-ақ мәдени құндылықтар ұғымын анықтауға бағытталған тәсілдемелерге шолу жасалады. Құндылықтар мәселесіне арналған әртүрлі тұжырымдамалардың бар болуына қарамастан, «құндылық», «мәдени құндылық» ұғымдарын нақты анықтауға байланысты туындаған көптеген сұрақтар әлі де жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Бұл, ең алдымен, құндылықтардың адам болмысының материалдық және рухани саласының құбылыстары ретінде мәдени-тарихи тұрғыда негізделуімен байланысты. Құндылықтар ұғымын анықтауға бағытталған көптеген тәсілдемелердің ішінде философия тұрғысында түсіндіру үлкен орын алатыны сөзсіз. Оларда мәселенің әртүрлі мазмұндық жақтары ескерілген. Сонымен қатар, құндылықтарды зерттеу мақсатында мәдениеттану ғылымда да XIX ғасырдың аяғы - XX ғасырдың басында қалыптаса бастаған бірнеше тәсілдемені атап өтуге болады. Бұл тәсілдемелерді зерттеу мәдениет құндылықтарының мәні мен мазмұнын толық ашуға, қазақстандық болмыстың қазіргі заманғы мәселелерінің мәнін түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: құндылық, адам, қоғам, мәдениет, мәдени құндылықтар, аксиология.

Zh.K. Madaliyeva¹

*¹candidate of philosophical sciences, associate professor of all-university department of political science
and social and philosophical disciplines of KAZNPU of a name of Abay,
zhanna_madalieva@mail.ru*

THE CONCEPT OF "CULTURAL VALUES" AS A CATEGORY OF SOCIO-HUMANITARIAN KNOWLEDGE

Abstract

The article provides an overview of approaches to the definition of the concept of values, including cultural values within the framework of socio-humanitarian knowledge. Despite the existence of various concepts

devoted to the problem of values, many issues concerning the clear definition of the concepts of “value” and “cultural value” still require comprehensive study. This is primarily connected with the cultural and historical conditioning of the values themselves as a phenomenon of the material and spiritual sphere of human existence. Among the numerous approaches to the definition of the concept of values, of course, a large place is occupied by philosophical interpretation, which takes into account various substantive aspects. But, nevertheless, in cultural science it is possible to distinguish several approaches to the definition of value, which took shape at the end of the nineteenth and early twentieth centuries. The study of these approaches makes it possible to fully disclose the essence and content of cultural values, provides the key to understanding the essence of modern processes of Kazakhstan's reality.

Keywords: value, human, society, culture, cultural value, axiology.

Мадалиева Ж.К.¹

*¹кандидат философских наук, доцент университета, кафедра политологии и социально-философских наук Казахского национального педагогического университета имени Абая
zhanna_madalieva@mail.ru*

ПОНЯТИЕ «КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ» КАК КАТЕГОРИЯ СОЦИОГУМАНИТАРНОГО ПОЗНАНИЯ

Аннотация

В статье представлен обзор подходов к определению понятия ценностей, в том числе культурных ценностей в рамках социогуманитарного познания. Несмотря на наличие различных концепций, посвященных проблеме ценностей, многие вопросы, касающиеся четкого определения понятий «ценность» и «культурная ценность» все еще требуют всестороннего изучения. Это связано в первую очередь с культурно-исторической обусловленностью самих ценностей как явления материальной и духовной сферы человеческого бытия. Среди многочисленных подходов к определению понятия ценностей, безусловно, большое место занимает философское толкование, где учитываются различные содержательные аспекты. Но, тем не менее, и в культурологической науке можно выделить несколько подходов к определению ценности, которые сложились в конце XIX и в начале XX веков. Изучение данных подходов дает возможность в полной мере раскрыть сущность и содержание ценностей культуры, предоставляет ключ к пониманию сути современных процессов казахстанской действительности.

Ключевые слова: ценность, человек, общество, культура, культурная ценность, аксиология.

XXI ғасырдың алғашқы онжылдығын артқа тастаған қазақстандық қоғам үшін маңызды мәселелердің бірі қазіргі заманғы әлемнің болмысына сәйкес өзінің бірегейлігін және өзіндік рухани-мәдени келбетін сақтау болып табылады. Бұл қазіргі және болашаққа бағдарланған мақсаттарды өткеннің тәжірибесін ескеріп, отандық және әлемдік мәдениеттің дәстүрлерін басшылыққа алып отырып айқындауды, сондай-ақ ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың негізінде жүзеге асыруды қажет етеді. Сонымен қатар, бұл үдерістер мәдени-тарихи сабақтастық шеңберінде жаңа құндылықты бағдарлады қалыптастыруды ұйғарады. Ал ол өз кезегінде жалпы құндылықтар туралы түсінікпен қатар, мәдени құндылықтар ұғымын айқындаусыз мүмкін емес.

Философиялық-мәдениеттанулық мәселе ретінде мәдени құндылықтар ұғымын нақтылау жалпы құндылықтар туралы теорияның аумағында жүзеге асатыны сөзсіз. Құндылықтар туралы түсінік антика дәуіріндегі философиядан бастау ала отырып, философия тарихының өн бойында өз жалғасын тауып, XIX ғасырдың ортасында құндылықтар туралы өзіндік философиялық теория – аксиология деңгейіне дейін көтерілді. Көптеген философиялық мектептер мен бағыттардың дамуы құндылықтар туралы әртүрлі ілімдердің қалыптасуына әкелді. Дегенмен, сан ғасырлық даму тарихы болса да, мәдениет философиясының ерекше аксиологиялық аспектісі ретінде құндылықтар туралы ілім салыстырмалы түрде алғанда жақында қалыптасты деуге болады. XIX ғасырдан бастап философия тұрғысындағы құндылықтар туралы ілімдер мәдениет пен құндылықтардың арақатынасы, олардың мәдениет ақымындағы орны, мәдени құндылықтардың табиғаты мен мәні туралы теориялық зерттеулермен толықтырыла бастайды.

Құндылықтар мәселесімен айналысатын философияның дербес бөлігін аксиология (грек тілінде *axia* – құндылық және *logos* – сөз, ілім дегенді білдіреді) деп анықтау француз философы П.Лапидың (1869-1927) атымен байланысты екені философия тарихынан белгілі. П.А. Горюхов атап өткендей, П. Лапи

құндылықтар феноменін зерттеуге бағытталған, XIX ғасырда неоканттықтың қойнауында пайда болған арнайы философиялық пәнді 1902 жылы аксиология деген терминмен анықтаған болатын [1]. Өйткені неоканттық философтар В. Виндельбанд пен Г. Риккерт алғашқылардың бірі болып құндылықтар теориясын қалыптастырған және құндылықтарды мәдениет феномені ретінде қарастырған енді.

Неоканттық бағыттың негізін қалаушылардың бірі В. Виндельбанд, өзінің философиялық ізденістерінің мәнін жаңа философиялық дүниетанымға деген қажеттіліктен көрген: «нәтижесінде біз қазіргі кезде философиядан «дәуір мүдделерінің ауысуына қарамастан, жоғары рухани болмыста негізделген мәңгі құндылықтар туралы» пайымдауларды күтеміз» [2]. В. Виндельбанд, Г. Риккерт және басқа неокантшылар құндылықтар әлемін нақты әлемнен, объектерден бөліп қарастырған. Неокантшылардың пікірінше, құндылықтардың мәні олардың болуында емес, субъект үшін маңыздылығында. Материалды немесе рухани іс-әрекеттің өнімі оң, жағымды мәнге ие болғанда ғана, субъект үшін игілік идеясын білдіреді. Дегенмен, адамның шығармашылық және жасампаз күш-қуаты, ең алдымен, оң, жағымды мәнді, игілік идеясын іске асыратын нәрсені жасауға бағытталады. Сондықтан игілік идеясын білдіретін адамның шығармашылық күш-қуатымен жасалғанның бәрі мәдениет болып табылады. Г.Риккерттің ойынша, мәдениет құндылық сипатқа ие және оған өз бірігейлігінің «маңыздылығы», «қызықтылығы» және «мәнділігі» тән. Мәдениет құбылыстары белгілі бір құндылықтармен - моральдық, эстетикалық, діни және саяси және т.б қатынаста болады [3]. Г.Риккерт құндылықтарды бір жүйеге біріктіре отырып, оларды түрге бөліп қарастырған: әлеуметтік-этикалық, жеке өзіндік (жеке өмірлік игіліктердің құндылықты бастаулары), діни (субъектінің абсолютті кемел идеалы - Жаратушыға деген сенім) және т.б.

XIX ғасырдың аяғында мәдениет тұрғысында құндылықтар мәселесімен тек философтар ғана емес, ізденістері бірнеше әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар аясында жүзеге асқан зерттеушілер айналысқан болатын. Солардың ішінде М. Вебер, П. Сорокин және т.б. атап өтуге болады.

М. Вебер құндылықтар жиынтық түрде мәдениеттің қандай да типін білдіретін қоғамдық сананың формасын білдіреді деп есептеген. М. Вебердің әлеуметтанулық тәсілдемесі «құндылықты идеялар», «құндылықты пайымдар» ұғымдарын, сондай-ақ, «идеалды типтер» туралы ілімді қамтиды. Ол құндылықтарды белгілі бір тарихи дәуірдің нұсқамасы ретінде, оның негізгі бағытын айқындайтын вектор ретінде қарастырады. М.Вебер: «Нақты халықтың және дәуірдің «мәдениеті» ұғымы, «христиандық» ұғымы және басқа құрылымдар объектіні тарихи зерттеудің ұғымдары ретінде іс жүзінде жеке, дербес құндылықты ұғымдар, яғни құндылықты идеалдармен ара қатынас арқылы қалыптасқан», - деп жазады [4]. К.Вебер неоканттықтар секілді құндылықтар саласы мен эмперикалық болмыстың тепе-теңдігін жоққа шығарады. Бірақ, Г.Риккерт пен басқа неоканттықтарға қарағанда М.Вебер үшін құндылықтар қандай да бір трансцендентті, тарихтан жоғары тұрған құбылыстар емес. Әлеуметтанушы және мәдениеттанушы М.Вебер құндылықтарды тарихи дәуірге тән мүдделердің жүзеге асу бағыты ретінде олардың әлеуметтік-тарихи табиғатына ерекше мән береді. Әлеуметтанулық бағыттың басқа өкілдері – Э. Дюргейм пен Р. Парсонс құндылықтар ұғымын әлеуметтік факторлармен байланыстырған және оларды қоғамның әлеуметтік бірігуін құндылықты-нормативті реттеудің маңызды элементтері ретінде қарастырған. Әлеуметтанушы П.Сорокин үшін құндылықтар кез келген мәдениеттің негізі, фундаменті. Құндылықтар жүйесінің бұзылуы, құндылықты бағдарлардан айрылу мәдениет пен әлеуметте дағдарыстық құбылыстарға әкеледі.

Құндылықтардың табиғатын айқындауда онтологиялық және феноменологиялық бағыттар өзіндік түсінік қалыптастырды. Оны Э. Гуссерльдің, М.Шелердің, Н.Гартманнның және т.б. еңбектерінен көруге болады. Э. Гуссерльдің феноменологиясында құндылықтар – әлемді бағалаушы субъектінің субъективті тәжірибесінің нәтижесі. Оның ойынша, заттың құндылығы туралы пайымдауға болады. Пайым – ой-толғаныс, субъект санасын (өзін) интенционалды объектке бағыттайды. Интенционалды толғаныстар объектке деген танымдық көзқараспен қатар, субъективті қобалжулар мен құрылымдар, пікірлер ағымын қамтиды. Э.Гуссерль пайымдаулар мен қобалжулар арасында өтпейтін шектер жоқ, нәтижесінде адам әлемде тек «табиғат заттарын ғана емес, құндылықтарды да» таниды [5]. Ал XX ғасырдағы философиялық антропологияның негізін қалаушы Макс Шеллер болса аксиологияның өзіндік нұсқасын қалыптастырған. Ол өзінің құндылықтар әлемі, оның иерархиясы, құндылықтардың реті және т.б. туралы ілімін «Этикадағы формализм және құндылықтардың материалдық этикасы» еңбегінде ашып жазады. М. Шелердің ойынша, құндылықты иерархиялық қатынастарды қалыптастыруда екі реттік байқалады. Бірінші «құндылықтардың мәндік тасымалдаушысына сәйкес анықталатын ранг бойынша олардың биіктігін реттейді», екіншісі – «таза материалдық реттілік болып табылады; ол – біз «құндылықты модальдықтар» деп атайтын құндылықты сапалар қатарының фундаменталды бірліктер реттігі» [6].

Құндылықтар туралы ілімнің дамуына батыстық зерттеуші Н.Гартманның «сыни онтологиясы» да ықпал етті. Н.Гартманның ойынша, құндылықтар дегеніміз белгілі бір объективті идеалды мәндер. Олар идеалды, олардың шынайы болмысы жоқ, бірақ материясынның іске асыру мүмкіндігі бар. Н.Гартманның айтуы бойынша, құндылықтарды сезіну, әсерлену арқылы тануға болады, ал олар туралы білім рационалды, теориялық сипатта болмақ. Ғалым сондай-ақ, болмыстың өзінің онтологиялық қабаттарының бағыныштылығына негізделген құндылықтар классификациясы мен «құндылықтарды негіздеу» заңын ұсынған. Оның ішінде, «жоғары құндылықтар тек төмендегілерімен негізделеді. Басқа жағынан алғанда, оларға құндылықты дербестік тән және өзгелермен түсіндірілмейді». Алайда, Н.Гартманның ілімі тым үстірт және метафизикалық сипатта. Өйткені, ғалым материалдық пен идеалдықтың ара қатынасы секілді идеализм мәселесін ақыры шеше алмады.

Мәдени-тарихи антропологияның дамуы құндылықтар мәселесі бойынша жаңа тәсілдемелердің қалыптасуына негіз болды. Мәдениеттің құндылықты мазмұнын нақтылау рухтың әлеумет пен табиғатқа енуі ретінде, осы қатынастарды гуманизациялау ретінде құндылықтар саласын қоғамдық субъектімен байланыстыруға ұмтылуда көрініс тапты. Бұл тәсілдеме мәдениет құндылықтарының қоғамдық қатынастармен байланысты екенін, олар нақты бір әлемнің бейнесінен бастау алатынын көрсетуге бағытталған болатын. Өз кезегінде мәдениет құндылықтары белгілі бір әлемнің бейнесін қалыптастыруға қатысады. Құндылықтар мен құндылықты бағдарлар қоғамдық және жеке дербес әлемнің бейнесін қалыптастырады, идеалдар, нормалар түрінде оның тіректерін құрайды.

Мәдениет құрылымындағы құндылықтардың рөлі туралы идеялардың дамуына бірқатар орыс философтары да өз үлестерін қосты. Солардың ішінде Н. О. Лосскийдің тұжырымдамасы өз ерекшелігімен көзге түседі. Зерттеуші Н.О.Лосскийдің жұмыстарында құндылықтар мәселелеріне терең көңіл бөлнеді. Оның «Құндылық және болмыс» және «Құдай және әлемдік зұлымдық» деген еңбектерінде дәл осы мәселелер жан-жақты талқыланады. Құндылықтар туралы ілімді зерттеушінің өзі оларды идеалды-реалисті деп анықтайды. Құндылықтар объективті және субъективті, салыстырмалы және абсолютті, жағымды және жағымсыз болуы да мүмкін айырықша трансцендентті феномендер. Н.О.Лосский құндылықтардың объективтілігі мен жалпыға ортақ екендігін мойындайды. Бірақ бір кемшілігі, құндылықтар «субъективті қайраткерлерге арналған мән» ретінде анықталады және бұл құндылықтарды тым «субъективтендіреді», «өзіндік құндылық» мәселесін тиісті деңгейде шешуге мүмкіндік бермейді.

Құндылықтар мәселесін қарастырған кеңестік зерттеушілердің қатарында В.П. Тугариновтың «Өмір мен мәдениет құндылықтары туралы» еңбегін атап өтуге болады. Зерттеуші В.П. Тугаринов құндылықтарды «белгілі бір қоғамның немесе таптың адамдарының немесе жеке тұлғаның мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру құралдары ретінде керекті заттар, құбылыстар мен олардың қасиеттері (қажетті, пайдалы, қолайлы және т.б.) және идеалдар мен нормалар, мақсаттар түріндегі идеялар мен побуждение деп анықтаған [7]. Осылайша, құндылықтар объективті-субъективті тұрғыдан анықталады. В.П.Тугариновтың пікірінше, құндылықтардың әлеуметтік табиғатына айырықша көңіл бөлу қажет, өйткені, құндылықты қатынастардың объектісі мен субъектісі әлеуметтік -тарихи үрдістің өнімі ретінде қарастырылуы тиіс. Сонымен қатар, В.П. Тугаринов құндылықты тәсіл тек тәжірибеде ғана емес, теорияда да маңызды рөл атқарады деген пікір білдіреді. Өйткені, қандай да бір құндылық негізінде берілетін баға «тек тәжірибенің алдын алатын акт емес, сол тәжірибе құрамына да кіреді. Сонымен бірге, ғылымда да баға беріледі. Сол немесе өзге ғылыми жаңалықты пайдаланудың келешегі және іс жүзіндегі салдарларын ескере отырып, ғылым осы тұрғыдан оның нәтижелерін сынайды [8].

Қазақстандық философия негізінен ортақ бір кеңестік бағытта дамығаны белгілі. Соңғы онжылдықтарда отандық философияда тың тақырыптар көтеріліп, өзіндік тұжырымдамалар қалыптасты. Солардың ішінде құндылықтар мәселесіне де назар аударылған болатын. М.Н. Мусабековтың пікірінше, бұл бағыттағы ізденістер К.А. Абишев пен А.К. Абишеваның есімдерімен байланысты: «К.А. Абишев Ф.Ницшенің құндылықтар мәселесін зерттеуге қосқан үлесін жоғары бағалайды. Оның пікірінше, «оның құндылықтар деп атаған негізгі маңызды көрсеткіштерін толығымен сенімді деп санауға болады, жалпы ол дәл айтқан». Мәселе осыны дамытуда болып тұр. К.А. Абишевтің өзі құндылықтың арнайы анықтамасын бермейді, бірақ, былайша айтқанда, жанама анықтамалар береді. Мәселен, ол былай деп жазады: «құндылық деп 68 әлемдегі адам болмысының белгілі бір тәсілін немесе адамның әлемге деген қатынасының белгілі бір тәсілін атауға болады». А.К. Абишева да осыған ұқсас пайымдама жасайды. Ол былай деп жазады: «Құндылықтарды идеямен көрсетуге, логикалық тұрғыдан негіздеуге, оның мазмұнынан туындайтын барлық салдарын дамытуға болады, бірақ олардың өздері идеяның мәні емес, ал оны өмірдің, өмір салтының немесе адам болмысының әлемдегі белгілі бір тәсілі ретінде сипаттауға болатындығы – бұл әлемге қатысты тәсіл» [9].

Қазіргі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар шеңберінде құндылықтар мәселесін бойынша зерттеулер одан әрі жүргізілуде. Аксиология философиялық және әлеуметтік-гуманитарлық танымда жеке адам мен тұлға, «адамдағы даралық» феномендерін талдауға, адам болмысының мәніне және оны түсінуге, оның идеалдары мен императивтеріне қарай бетбұрыс жасады. Жалпы құндылықтардың шынайы анықтамасын, мәні мен маңызын айқындап қоймай, мәдени құндылықтар феноменін де жан-жақты қарастыруда. Айталық, ресейлік ғалым М. С. Каган «мәдени құндылықтар» теориясының дамуына айтарлықтай үлес қосты. Ол аксиосфера ұғымын пайдалана отырып, құндылықтардың түрлерін анықтауға тырысады. Ол үшін аксиосфера дегеніміз не себепті қалыптасқаны белгісіз қандай да бір құндылықтардың жай ғана жиынтығы, қатар орналасуы немесе көршілес болуы емес, «мәдениет тарихында заңды түрде қалыптасқан адамның әлемге құндылықты қатынасының нақты формаларының толық жиынтығы» [9].

Құндылық – мәдени феномен. Мәдениет арқылы құндылық адамдық болмыстың бір тірегіне айналады. Өзімен – өзі бейтарап нәрселер мәдениет өрісіне енгеннен кейін, пайдалы, әдемі, қажет, ұнамды және т.б бола бастайды. Мәдениеттің ғылыми тұжырымдамасына сәйкес, бір жағынан, ол адамзаттың қоғамдық өмірінің материалдық және рухани жетістіктерінің жиынтығы ретінде қарастырылса, екінші жағынан, адамдардың күш-жігері мен қабілеттерін дамыту, көбейту және жетілдіру үдерісі ретінде де қарастырылады. Осыған орай, мәдениет әртүрлі тарихи кезеңдердегі, әр алуан дәуірлердегі, алуан түрлі қауымдастық аясындағы адамдардың өмір сүруінің тарихи нақты формаларының өзіндік ерекшеліктерін ғана емес, сонымен қатар адамдардың әртүрлі салалардағы іс-әрекетінің ерекшеліктері мен мінез-құлқының өзіндік айырмашылықтарын да сипаттайды. Әрбір мәдениеттің кеңістік пен уақытта өзіндік орналасуын, сондай-ақ, жинақталған тарихи тәжірибесін бейнелейтін айрықша, оған ғана тән құндылықты ядросы бар. Осы ядроның негізінде мәдениеттің тұтастығы, оның қайталанбас келбеті айқындалынады. Мәдениеттің бар болу жағдайы, оның сақталуы оның әмбебап және өзіндік құндылықтардың ең оңтайлы арақатынасына қалыптастыру қабілетіне байланысты. Ол бір жағынан, өзіндік ерекшелікті сақтауға жағдай жасаса, екінші жағынан, басқа мәдениеттермен өзара қарым-қатынасқа жасауға мүмкіндік тудырады.

Сонымен, құндылықтар, мәдени құндылықтар туралы әртүрлі тұжырымдамаларды қысқаша қарастыру олардың мәдениеттің маңызды құрылымдық элементі екенін көрсетеді. Мәдениеттің құрылымында олар әлемді игерудің, оның бейнесін қалыптастырудың негізгі тіректерін құрайды. Әлемді құндылықтар тұрғысында игеру және одан туындайтын адамдар әрекетінің құндылықты бағдарлары уақыт ағымында өзгеруге ұшырауы мүмкін. Бірақ оларды зерттеуге, мәні мен мазмұнын айқындауға деген талпыныс азаймайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Горохов П.А. Аксиология Иоганна Вольфганга Гёте // *Электронное научное издание. Аксиология и инноватика образования.* – № 2, 2011. – С.2.
2. Столович Л. Н. Красота. Добро. Истина: очерк истории эстетической аксиологии. – М.: Республика, 1994. – С. 134.
3. Риккерт Г. Границы естественнонаучного образования понятий. – СПб., 1904. – С.125.
4. Вебер М. Критические исследования в области наук о культуре // *Культурология: XX в.* – М., 1995. – С. 46.
5. Гуссерль Э. Идеи чистой феноменологии и феноменологической философии. – М.: Акад. проект, 2009. Кн. 1. – С. 115.
6. Шелер М. Избранные произведения. – М.: Гнозис, 1994. – С.319.
7. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме. – М.: Знание, 1989. – С.115-117.
8. Сонда. – С.120-123.
8. Мусабеков М.Н. Құндылықтар және олардың мәдени-тарихи сипаты // *ҚазҰПУ-нің Хабаршысы: Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы.* – №2(42), 2013.– 67 б.
9. Каган М. С. Философская теория ценности. – СПб., 1997. – С.55.

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSAR

ӨНЕГЕЛІ ӨМІР

Ботай деген киелі елдің аты, киелі жердің аты. Киелі жер болатыны – ғалымдарымыздың деректеріне қарағанда, жылқыны қолға үйретіп, арбаға жегіп, салт мініп, күш көлігі қылған, етін, сүтін қорек еткен ежелгі мекен осы жер деп танылды. Ақан тауынан бастау алып, есіле аққан Есілге құятын Иманборлық өзенінің жағасындағы осынау ауылдың іргесінен бұдан бес мың жылданаса бұрынғы алғашқы адамдардың қонысы табылды.

Елбасымыздың «Ұлы даланың жеті қыры» атты тарихи мақаласында «Ботай мәдениеті» оның ең бірінші қыры болып аталғаны белгілі. Ол кездейсоқ емес еді. Ботай ауылының іргесінен дүние жүзінің ғалымдарын таң қалдырған, сөйтіп, тарихымызды одан әрі тереңдеткен бабалардың атымен аталған жаңа «мәдениет» табылды. Тарих ғылымы бұл қонысты әлем өркениетінің бір бөлігі дала өркениетінің ең көне мекені деп таниды. Ол біздің заманымызға дейінгі бес мың жылдан аса бұрынғы тарихи дәуірдің мұрасы, дала өркениетінің куәсі. Оған негізгі себеп – кәдуілгі өзіміздің төл малымыз жылқыны дәл осы елді мекенде алғаш рет адам баласының қолға үйретуі, көлік ретінде пайдалана бастауы. Ал, жылқының өркениетке қосқан үлесінің зор екенін бәріміз білеміз. Қазіргі коммуникация мүмкіндіктері болмаған уақытта континент пен континентті, алыс территорияларды жақындастырған жылқы малы емес пе еді! Бұл шын мәнінде тамаша тарихи жаңалық еді. Мұның саяси – әлеуметтік маңызы да бар. Тұрмыс тіршілігі жылқымен тікелей байланысты көшпелі қазақ бұл өлкеге келімсек емес еді. Ботай Қазақстанның солтүстік аймақтары қазақ жері емес деген Солженицын, Жириновский, Горбачев, т.б. шовинистердің даурықпа сөздеріне осылай нақты жауап берді.

Жер қазбалары Ботай жерінде жылқымен бірге арбаның да бірінші шыққанын дәлелдейді. Міне, Ботай мәдениетінің ашылуы қазіргі біздің өркениетімізге бұрынғы жоғалған өркениетімізді қайтарып отыр, егер дәліреке айтсақ, энеолит дәуірін немесе мыс құрамдары енген тас ғасырын.

Жылқы мен қазақты бөліп қарау мүмкін емес. Қашан да жылқы бар жерде қазақ бар – қазақ бар жерде жылқы өседі. Әлемдік ғылым 5300 жылдық тарихы бар ежелгі осы адамдар мекенін тікелей жылқы өсірумен байланыстырады. Ол дәстүр күні бүгінге дейін жалғастырып отырған басқа емес – тағы да қазақ. Осы айтылғандардан мынадай қорытынды жасауға болмай ма: осыдан 53 ғасыр бұрын Ботайды мекендеп, жылқы өсірген ежелгі адамдар «жылқының етін жесе – тісіне, жемесе – түсіне кіретін» бүгінгі қазаққа тікелей қатысты. Олар – біздің нақты бабамыз.

Жылқының күші мен жылдамдығын бірінші игеру мен адам баласының бірінші ғарышқа сапары қазақ даласы арасынан қандай байланыс бар. Бұл кездейсоқ емес қой деп тұжырымдауға болады.

Егер жер бетінде бұл қасиетті жануардың адам қолына алғашқы үйретілуі қазақ жері болса, сонда неге сол жылқының бірінші үйретілген жеріне, яғни Ботай ауылында, бүкіл ел көлемінде оны «Мәдени мұра» бағдарламасы шеңберінде кең шара ретінде өткізіп, тұлпардың бейне мүсінін қоладан құймаққа? Сөйтіп, жылқы мен оның қымызы, қазы-қартасын қазақстандық ұлттық брэнд қылып, бүкіл әлемге танытпасақ? Әміржан Шалтықовтың соңғы шыққан монографиясында осы мәселелер орынды көтерілген, оған кейінірек тоқталамыз.

Баспалар бетінде осы өңірді туристердің ағылып келетін аймағына айналдыру туралы көп айтылады, өкінішке қарай, құрғақ сөзден ешкім әрі қимыл жасап отырған жоқ. Қазір әлемге белгілі «Ботай қонысы» Көкшетау – Қостанай теміржолының бойында орналасқан, станцияның атын да «Ботай» деп атаған, енді тек қана осы жерге автомобиль жолын салып, туристік аймаққа айналдыру.

Осы арада бір айта кетейін, ол осы ауылдың Ботай атануы. 1932 жылы осы өңірде ұжымдастыру науқан шарықтап тұрған кезде Айыртау ауданының шенеуіктері бұл колхоздың атын халық батыры Амангелді деп қоюға ұсыныс жасайды. Бірақ, ботайлықтар өз аталарының атын қоюды талап етіп отырып алған. Сонда олар келешекте өз аталарының аты әлемдік тарихқа кіретінін сезген де болар.

Ботай ауылының ерекшелігі – ол үлкен тарихтың үстінде орналасуы. Бүгінде Ботай ұрпақтарының мақтанышы – осы ұлы тарихи оқиғаның өз бабаларының атымен байланысты болуы, соның арқасында Көкше өңірінің ең түкпіріндегі кіші-гірім қазақ ауылының есімі бүкіл әлемге паш етілуі.

Сол Ботай бабаның атын жұртқа танытып жүрген сол бабаның текті бір тұяғы бүгінде елінің де, жерінің де тарихын жете зерттеп жүрген белгілі ғалым Әміржан Шалтықов. Ботай бабаның жеті ұлы болған. Солардың ішіндегі Сауытбегінен Шәлтік қажы мен Сәлік туады да, Шәлтіктің кіндігінен Сүлеймен жалғыз болады. Сүлеймен бидің төрт ұлының тұңғышы – Есіләм осы Әміржанның әкесі. Демек, ол атақты Ботай қажының бесінші ұрпағы.

Әміржан Есіләмұлы мектеп жасынан өзінің келешек өмір жолын айқындап, алдына өрісті мақсат қоя білген. Бірақ, өзінің арманына, мақсатына жету үшін қиындығы мол соқпақтармен жүріп өтуге де тура келді. Негізінен, ол көптеген жастарға тән өмір жолы – жасынан ауыл тіршілігіне араласу, мектеп және жоғары орындарында тырнақтылықпен білім алу, одан әрі еңбек жолын бастап, оны жалғастыру. Бірақ, көп жастарда осындай сара жолдан өту барысында әртүрлі ауытқушылықтар болады, соның салдарынан өзінің алдына қойған мақсатына жете алмай қалатындығы аз кездеспейді.

Ал, Әміржан Есіләмұлының өмірбаянына үңілсек, оның мектеп жасынан алдына тырнақты мақсат қоя біліп қана қоймай, соған жету үшін үлкен табандылық көрсетіп отырған. Ол мектеп жасынан өз алдына мақсат қоя білген. Оның сүйіп оқитын пәндері тарих, әдебиет және жағрапия болады. Осы пәндер туралы әдебиеттерді көп оқиды. Көп оқудың нәтижесі жас баланың қиялына әсер етеді. Екінші жағынан оның қиялына ағасы мен жеңгесі де көп әсер етті деуге болады. Ағасы Бақытжан – тарихшы, ал Ғалия жеңгесі – әдебиетші. Үйдің іші толған екеуінің оқулықтары, жинаған әдебиеттері. Міне, олар Әміржан Есіләмұлына рухани азық болды. Мектеп бітіргеннен кейін оған қайда барам деген қиын сұрақ болған жоқ, тек тарих мамандығын алу, одан әрі осы саламен ғылыми жұмыспен айналысу. Бірақ, оның бұл мақсатын ағасы бұзып жібергендей болды. Қазір заман өзгерді, келешек ауыл шаруашылығында, сен агроном бол деп, мектеп бітірісімен Алматыға өзі ерітіп келіп, құжаттарын ауыл шаруашылық институтына тапсырды. Ол институтқа түссе де, бұл мамандыққа құлқы соқпады, ағасының көңілін жыққысы келмей, бірінші семестрді аяқтады. Бар ойы келесі жылы ҚазМУ-дің тарих факультетіне түсу. Ол үшін оқып жүрген институтынан шығу жағын қарастырды. Оның ең оңай жолы – бірінші сессияны құлатып, үлгірмейтін студент болу. Осы жоспарын іске асырып, Әміржан Есіләмұлы келесі жылы Қазақ университетінің студенті болып алды да, өз мақсатына бір қадам жасады.

Университетті 1963 жылы ойдағыдай бітіріп, Көкшетау педагогикалық институтына жіберіледі, бірақ екі айдан кейін оны армия қатарына шақырды. Онда екі жылдай жүріп, оралғасын бұрынғы орнына бармай, қаладағы облыстық архивтің аға ғылыми қызметкері болып орналасады. Ондағы мақсаты – архив материалдарының негізінде Көкше өңірінің тарихын зерттеу, ғылыми нәтиже шығару. Осында жүріп, Әміржан Есіләмұлы көп ғылыми мақалалар жариялады, аты жұртшылыққа белгілі бола бастады.

Өзінің парасаттылығы, білімділігінің арқасында сол замандағы әркімнің қолы жете бермейтін партия қызметіне тартылады, яғни, қазіргі тілде мемлекеттік қызметке, обкомның лекторлығына шақырылады, «Білім» қоғамының жолдамасымен бұрын да жер-жерде лекция оқып жүргенінің септігі тиді. Оның лекторлық шеберлігінің ерекшелігі – сөзді ұтымды да ұтқыр деректермен сабақтап, аудиторияны бірден баурап, өзіне лезде қаратып алады. Өз ойын қарапайым тілмен тыңдаушыларына түсінікті етіп жеткізе біледі және әр аудиторияның ерекшеліктерін ескеріп, әңгімесін солардың бейімі мен бейіліне қарай құрады. Бұл қасиеттері оны әлі күнге дейін құрметке бөлеп келеді.

Обкомда үш жыл лектор болып істегеннен кейін Алматыға екі жылдық жоғары партия мектебіне оқуға сұранады. Ондағы мақсаты астанада екі жыл жүріп, белгілі ғалымдармен жүздесіп, аспирантураға сырттай оқу жағын қарастыру еді. Оның бұл жоспары да жүзеге асты деуге болады, осында жүріп, тиісті үш кандидаттық емтихандарды ойдағыдай тапсырды.

Бұл оқудан кейін Әміржан Есіләмұлы үш жыл Ленинград аудандық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы болды. Аудан басшыларының бірі болып, жаңа қызметке қызу кіріскен ол аудан жұртшылығы алдында аса абыройлы болды. Оның елеулі еңбегі тиісінше бағаланып, ол 1976 жылы «Құрмет Белгісі» орденімен марапатталды.

Оның бұл қызметі қанша лауазымды болса да, ол өзінің түпкі мақсатын ұмытпады. Қай қызмет болсынқолдың кіріндей, бүгін бар, ертең жоқ деген сияқты. Ал, ғылыми жол өмірлік. Сондықтан, Әміржан Есіләмұлы тағы да Мәскеуге оқуға жіберуін өтінді.

Мәскеудегі оқудың аты КПСС Орталық Комитеті жанындағы қоғамдық ғылымдар академиясы деп аталатын. Оған түскендер үш жылдың ішінде ғылым кандидаты дәрежесін міндетті түрде қорғап шығатын.

Оқуға түсу бар да, оны ойдағыдай бітіру, көздеген мақсатқа мүдірмей жету бар ғой. Ол үшін адам артына, отбасына алаңсыз болу керек.

Бұл жөнінен Әміржанағамызға жан Жары Жаңыл апамыз күйбең тіршіліктің күллі ауыртпалығын өз мойнына алып, оған берік тірек бола білді. Алматыға оқуға барам дегенде қарсылық жасаған жоқ. Үйленгеніне небәрі екі-ақ жыл болғанда екі жас сәбиін бағып, екі жыл күтті. Мәскеуге академияға барам дегенде де мақұл деді. Мәскеуге өзі де балаларымен көшіп келіп, жатақханадағы ерінің жұмысына бөгет болмайын деп, қаланың шет жағынан пәтер жалдап, өзі тұрып жатқан тоғыз тәжілі үйдің подъездерін жуып, отбасын асырады. Осындай ерлікке барабар еңбегі үшін дос-жарандары оны «декабристка» деп әзілдейді. Бертінге дейін ол өзі бітірген шет тілдер институтында қазіргі Абылай хан атындағы халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінде ағылшын тілінен сабақ берді. Ерінің ғылым шыңына шығу жөніндегі арманын жүзеге асыруына жан-тәнімен атсалысты.

Мәскеудегі оқуды бітіргеннен кейін Әміржан Есіләмұлын Қазақстан Компартиясының Орталық Комитеті өзіне лектор қызметіне шақырды.

Мемлекеттік қызмет жолымен әрі қарай жүре беріп, қызметтік өсу мүмкіндіктері болған: Қазақстан Орталық Комитетінің лекторы, Алматы жоғары партия мектебінің доценті, кафедра меңгерушісінің орынбасары, Қазақстан Республикасының мәдениет, білім және денсаулық министрлігінің Тіл саясаты Департаментінің бөлім басшысы, облыстарға лауазымды қызметтерге шақырылуы, т.б. Бірақ, Әміржан Есіләмұлының жас кезінде-ақ көңіліне қонған түпкілікті мақсатына жетужолынан таймады – ол ғылым жолын жалғастырды, одан елеулі нәтиже шығарып, өз арманына жетті. Көп тер төгудің, ізденістердің нәтижесінде Әміржан Шалтықов саяси ғылымдар докторы болды, көп кешікпей профессор да атағын алды, саяси ғылымдағы кедендік саясат мектебінің негізін қалаушы ретінде де көпшілікке танылып отыр. Айта кету керек, ТМД елдері көлемінде кедендік саясат жөнінен ең алғаш докторлық қорғаған Қазақстан ғалымы Әміржан Шалтықов болып отыр. Ол алдына қойған мақсатына жеткеніне өзін бақытты адам деп санайды.

Өзінің негізгі мақсатына жеткен Әміржан Шалтықовты жоғары оқу орындары өздеріне қызметке ұсыныс жасай берді. 1998 жылдан М.Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникация академиясында профессор, 2000 жылдан Қазақ қатынас жолдары университетінде кафедра меңгерушісі, ал 2009 жылдан Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры болып істеп келеді.

Әміржан Шалтықовтың ғылым жолында шұғылданатын мәселесі бүгінгі заманда өте өзекті әрі көкейтесті болып табылады. Кеден ісі – әрбір экономиканың негізгі институтының бірі. Ол мемлекеттік билік жүйесінде өте маңызды тетікке айналды. Қазір Елбасымыз қойған мақсат – ең дамыған 30 елдің қатарына кіру болса, ол үшін экономикамызды жан-жақты өркендетіп, экономикалық қауіпсіздігімізді қамтамасыз етуіміз керек. Міне, осындай күрделі мәселелерді шешуде кеден қызметі ең басты рөл атқарады.

Адамзат тарихында кеден қызметіне немқұрайлы қарап, оны шеберлікпен жүргізбеген мемлекеттер экономикалық дағдарысқа ұшырап, ақыры ыдырауға дейін барған. Мысалы, тарихтағы ежелгі алып елдер Грекия мен Рим сияқты алпауыт мемлекеттердің күйреуіне көп себептердің біреуі – кеден саясатын оңтайлы жүргізеуінің салдары деп атайды зерртеушілер. Оған атышулы Карфаген мемлекетінің жүргізген кедендік саясаты дәлел.

Карфагеннің басшысы атақты қолбасшы Ганнибалға өзінің ежелгі бақталасы Рим империясымен соғысқа дайындалу үшін көп қаржы қажет болады. Қару-жарақ сатып алып, әскер даярлауға қаражат табудың жолын іздестіргенде оның ең тиімді көзі – қолма-қол қаржы жинауға қолайлы кеден салығы боп шығады. Ганнибалға бұл әбденұнап, халқын басқа салық түрлерінен босатады. Алғашқы кезде кеден салығынанкөп қаржы жинайды, бірақ кедендік тарифтердің көтеріле беруіне байланысты контрабандалық тасымалдау көбейіп, мемлекеттік қаражаттың көлемі азая-азая, ақыр аяғында Карфаген экономикалық дағдарысқа ұшырап, Римнен жеңілуге мәжбүр болады. Бұдан шығатын қорытынды – мемлекет кедендік саясатты байыппен жүргізу керек, кедендік тарифтерді бас –көз демей көтере берсе, тасымалдаушыларды заңсыз тауарлар өткізуге мәжбүр етеді. Оны контрабанда дейді, яғни, қаржы мемлекеттің емес, жеке адамдардың қалтасына түседі деген сөз.

Кеден қызметінсіз егеменді мемлекет болып өмір сүре алмайды. Әйтпесе, ол мемлекеттің экономикасы бейберекетке ұшырайды. Демек, жаңа Қазақстанның Кеден комитетін тәуелсіздік жариялаудан төрт күн бұрын құрылуы тегін емес. Бұл Президентіміздің көрегендігі болатын. Егер тәуелсіздіктің бірінші күнінен шекарамызға кеден бекеттерін құрмағанда, алыс және жақын шетелдердің тауарлары бізді түгел басып қалатын еді. Егер елімізде өндірілетін тауарлардан шет елден келетін сондай бұйымдар басым болса, онда Қазақстандағы сол тауарлар шығаратын өндіріс орындары банкротқа ұшырап, жабылады да, жұмыссыздық көбейеді, экономикамыз дағдарысқа ұшырайды. Сондықтан, кеден қызметінің тек экономикалық қана емес, сонымен бірге саяси- әлеуметтік маңызы да өте-мөте зор.

Міне, ӘміржанЕсіләмұлының докторлық диссертациясының тақырыбы осындай егеменді еліміз үшін өзекті мәселе. Ғалым бұл мәселені кеңінен зерттеді, тек кеден қызметінің экономикалық тиімділігі емес, сонымен бірге саяси, әлеуметтік, мәдени байланыстар жағынан тиімділігін талдап, оны кеңінен зерттеді, өзінің ұсыныстарын жасады. Бұндай зерттеу Қазақстанда ғана емес, тіпті ТМД елдері ішіндегі ең алғашқы ғылыми еңбек болды. Оған Мәскеу, Новосібір, т.б. орталықтардың ғалымдары жоғары баға берді.

Профессор Әміржан Шалтықовты кеден органдарының кадр дайындау мәселелері де көп толғандырады. Ол өзінің кеден саясаты жөніндегі тұжырымдарын жоғары білімді парасатты жас кадрлар арқылы іске асыратынына шынайы сенеді. Сондықтан да өзі қызмет ететін жоғары оқу орындарында кеденшілер дайындайтын топтарға дәрістер, тағы басқа сабақ түрлерін өткізеді. Оны жаңа «Кеден ісі тарихы» оқу курсының негізін салушы деп есептейді, себебі ол тіпті 1998 жылдың өзінде осы курс бойынша алғашқы болып, курстыңоқу бағдарламасын республикада бірінші болып дайындаған болатын, содан кейін ол мемлекеттік стандарттың негізіне айналды. Соның негізінде республикада кеден мамандарын дайындайтын жоғары оқу орындарының студенттері үшін бірнеше оқулықтар басып шығарды. Оның оқулықтарын еліміздің барлық жоғары оқу орындары пайдаланып жүр.

Жалпы, Әміржан Шалтықов саясаттану ғылымында осы салада ең бірінші болып докторлық зерттеу жүргізіп, бұл мәселеге жан-жақты талдау жасаумен оған жол ашқан ғалым. Қазіргі уақытта оның көптеген шәкірттері ұстазының жолын сәтті жалғастыруда. Әміржан Шалтықовтың ғылыми басшылығымен бірнеше ғылым кандидаттарының, PhD докторының, көптеген магистранттардың диссертациялары осы тақырыптарда қорғалды.

Профессор Ә.Шалтықов он жылдай Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің саясаттану ғылымы бойынша докторлық және кандидаттық дәреже беру жөніндегі диссертациялық кеңестің мүшесі болып, жас ғалымдарды дайындауға өз үлесін қосты.

Ғалымның қазіргі түбегейлі шұғылданып, көп ойландыратын мәселелері – Қазақстанның әлемдік экономикалық интеграцияға өту жолдарын сараптау, әлемдік және аймақтық интеграция, ондағы тәуелсіздік еліміздің орны мен кел-шегі, кеден органдарындағы коррупциямен күресу жолдарын анықтау, оның тетіктерін айқындау, олардың қызметін одан әрі жетілдіру, т.б.

Әміржан Шалтықовтың тарих, саясаттану салаларынан 8 монографиясы, 450 аса ғылыми еңбектері бар. Алыс-жақын шет елдерде 100 астам еңбектері жарық көрді. Берлин және Сеул қалаларында өзі қызмет ететін кафедра мүшелерімен бірге ағылшын, неміс тілдерінде көлемді монография-лардың тарауларын жазып шығарды. Келешекте де осындай көлемді еңбектер жоспарланып отыр.

Сонымен бірге, профессор Әміржан Шалтықов өзінің өнімді ғылыми жолын қорытындылап, 10-томдық шығармалар жинағын жарыққа шығаруға үлкен дайындық жұмыстарымен де айналысуда.

Ондағы мақсаты – кейінгі ұрпаққа бүгінгі ағаларынан, аталарынан бір із қалдыру, XX-XXI ғасырларда өмір сүрген адамдардың өмірі, жалпы Қазақстан ғылымның деңгейін болашақ ғасырлармен салыстыра отырып, оның деңгейін одан әрі жоғарылата берулеріне тетік болу.

Әміржан Шалтықов саяси ғылымдар докторы ретінде заман ағымына ілесіп, өзінің бүкіл ғылыми қарым-қайратын бүгінгі күн мүддесі мен ертеңгі күн талабына сай келетін арнаға түсіріп отырады. Ол тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жарқын болашаққа бастайтын батыл реформалары мен көрегендік саясатын қолдап қана қоймай, олардың мүлтіксіз орындалуына барынша үлес қосуды өзінің азаматтық борышы деп біледі. Ғалымның күш-жігері мен терең де тиянақты білімі, өмірлік бай тәжірибесі бүгін, міне, осы мәртебелі іске жұмылдырылған.

Міне, осындай еліміздің бүгінгі күн мүддесі мен ертеңгі күн талабына сай келетін еңбегінің бірі Әміржан Шалтықовтың өзінің мерей тойы қарсаңында жарық көрген «Қазақстан – Шығыс пен Батыстың арасындағы алтын көпір: саясаттанулық талдау» атты көлемді жаңа монографиясы болып табылады.

Профессор Ә.Е.Шалтықов өзінің жаңа монографиясын «Бір бедел – бір жол» атты қытайлық бастама мен «Нұрлы жол» атты қазақстандық бағдарламалардың жариялануы мен олардың жүзеге аса бастауының 5- жылдығына арнаған.

Автор өз кітабының кіріспесінде көрсеткендей, ол 2016 жылы Қытай Халық Республикасының Қазақстандағы елшілігі және «Қазақстанская правда» газеті бірлесіп жариялаған «Вместе на Великом Шелковом пути» атты халықаралық конкурстың лаураты болдым, бұндай дәреже мені қазіргі замандағы Ұлы Жібек жолы мәселесін одан әрі жалғастыруды өзімнің міндетім деп сезіндім, деп жазады.

Біздің ойымызша, бұл кітаптың тек іргелілік мәні ғана емес, сонымен бірге энциклопедиялық сипатта деуге де болатын сияқты. Энциклопедиялық деген не? Ондай кітапты ашсаң болды, өзіңе керекті жауаптарын тез тауып аласың. Ал, біз талдап отырған зерттеу де соған ұқсайды. Біріншіден, Қазақстан Азия мен Еуропа материктерінің арасында орналасқандықтан, шын мәнінде, екі континенттің арасындағы көпір болып табылады – ол Еуразия, яғни, авторға Қазақстанның географиялық орналасуын анықтау керек болды. Тек географиялық орналасу жағын ғана емес, одан әрі, ғылыми тұрғыда, ғылыми жағынан Қазақстанның әлемдік өркениет жүйесінде де орнын анықтап, бүгінгі әрбір қазақты толғандыратын: мен кімін, қалай қазақ болып тудым, қазақ қашан пайда болды, тегімім кім, біз бүгінгі жағдайға қалай жеттік, келешегіміз қандай болмақ деген сұрақтарға жауап беріп, әлемдік қауымдастықта қазақ өркениетінің орнын анықтап береді.

Екіншіден, автор өзінің зерттеуінде бес мың жылдан артық бұрынғы Қазақстанның барлық тарихын өркениеттің дамуымен байланыстыра отырып, ғасырлар бойғы еуразиялық кеңістікте, соның ішінде Қазақстан территориясындағы қалыптасқан көпұлтты және көпконфессионалды қазақ өркениетінің ең маңызды сипаттарын ашады. Кітаптың тарау, бөлімдерінің аттарының өздері осындай көп сұрақтарға жауап береді: қазақ өркениетінің ерекшелігі, түрік дәуіріне дейінгі алғашқы мемлекет нышандарының қалыптасуы, түрік әлемі, қазақ деген аттың шығуы және қазақ мемлекетінің құрылуы, көшпенді өмірмен тығыз байланысты қазақ ұлты менталитетінің қалыптасуы, қазақ өркениетінің экономикалық негіздері, қазақ рухани мәдениетінің қалыптасуы, қазақтардың әлеуметтік-саяси және философиялық ойларының дамуы, қазақ өркениетін қалыптастыруда дінаралық қатынастардың, оның ішінде исламның қазақ өркениетіндегі рөлі, дінаралық диалог және ұлтаралық мәдениеттің Қазақстанда қарқынды жүргізілуі, өркениеттер арасындағы диалог және онда Қазақстанның орны мен рөлі, қазақ елінің халықаралық қауіпсіздікті, соның ішінде ядролық қарусыз қауіпсіздікті де нығайтудағы бастамалары, т.б. Бұл жұмыстың ерекшелігі – осы қойылған мәселелерді талдап, жай баяндап қана қоймай, әрбір аталған мәселелердің пайда болуының, осындай нәтижеге жетулерінің себептерін ашып береді, яғни, жай баяндау емес, талданған мәселелердің қазақ және әлемдік өркениеттерін қай деңгейде көтеретінін ашып береді де, осы талданған мәселелерді саясатпен байланыстырып, Қазақстанның және оның басшысы Елбасының бүгінгі іске асырып жатқан ішкі және сыртқы саясатымен асқан шеберлікпен байланыстырып отырады. Бұл кітап кәдуілгі оқулыққа ұқсамаса да, оны оқу орындарында сол мақсатқа пайдалануға әбден болады ғой деп ойлаймыз. Тағы да айтатынымыз, зерттеудегі әрбір талданған мәселелер тек Елбасымыздың «Рухани жаңғыру» бағдарламалық еңбегімен пысықталынып, дәлелденіп отырады. Бір ескеретініміз, бұл зерттеу жұмысы Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың қазіргі Қазақстанның тарихын Ұлы даланың мұрагері ретінде кешенді ұғынуға бағытталған «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласымен үндесіп жатыр. Бұл біздің өткенімізді тарихи қайта ойлау процесінде жаңа бет ашып, қазақстандықтардың тарихи санысының әрі қарай қалыптасуына бағытталған. Тек қана қазақ халқының және басқа Қазақстанның этникалық топтарының этногенезіне әсер еткен өз тарихынды білу арқылы өзіміздің өткен жолымыздың ұлылығын терең түсінуімізде,

сондай жарқын тарихи мысалдар арқылы біздің азаматтардың қоғамдық санасын қайта жаңғырта аламыз, деп автор, біздің Елбасының ойларын одан әрі дәлелдей түседі.

Профессор Ә.Е. Шалтықовтың монографиясы ғылыми тұрғыдан көптеген тарихи фактілер мен материалдар арқылы Елбасы мақаласының көптеген тезистерін толықтырып, дәлелдей түседі.

Бұл зерттеуде қазіргі заманда Ұлы Жібек жолының қайта жаңғыру мәселесі өте-өте қызығушылық тудырады. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, Жібек жолының саяхатшылары елдер арасында бейбітшілік және ынтымақтастықтың көпірін тұрғызды. Жібек жолының өн бойында орналасқан елдердің гүлденуі мен дамуына үлкен үлес қосты. Қазір де, сол кезде де, Жібек жолы Шығыс пен Батыстың арасындағы даму мен ынтымақтастықтың көпірі болып табылады, деп тұжырымдайды зерттеуші.

Аталған кітапта қазіргі замандағы халықаралық жағдайларды талдауға ежептәуір көңіл бөліп, ХХІ ғасырда әлемдік процесстің дамуында көптеген өзгерістерге куә болып отырмыз, деп түйіндейді автор. Ол өзгерістер негізінен халықтар мен мемлекеттердің арасындағы өзара байланыстарының нығаюы, халықаралық жүйесінің қайта құрылуы, адамзаттың өмір сүруіне қауіпті жаһандық мәселелердің көбеюі, т.б. болып табылады. Автордың пайымдауынша, бұл әлемдік қауымдастық өміріндегі бұл өзгерістедің себебі көбінен, бұрынғы геосаяси стратегиялар мен алдына қойған мақсаттарға жету жолдарының бүгінде құнсыздану салдарынан дейді. Новые реалии выдвигают на повестку дня мировой политики создание такой системы международных отношений, которая обеспечила бы безопасность всех народов и государств, стала бы эффективным инструментом решения гуманитарных, экономических и экологических проблем, с которыми сталкивается человечество, способствовала бы демократизации международной жизни, консолидации людей независимо от их национального, государственного или социального класса.

Бүгінгі әлем өте қауіпті жағдайда, деп сақтандырады автор. Кейбір аймақтардағы қызу шиеленістің ошақтары тұрақсыздықты және терроризмді тудырады, заңсыз көші-қонға жағдай жасайды.

Осындай халықаралық жағдайдың күрделі кезінде барлық халықтардың мен мемлекеттердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін бастамаларды адамдардың ұлт айырмашылықтарына қарамай ұсыну уақыттың талабы, деп түйіндейді автор.

Міне, осындай дер кезіндегі жалпыға бірдей бастамалар Қытай мен Қазақстан басшыларының бастамалары болды.

Жібек жолы шеңберінде кең экономикалық ынтымақтастықтың тұжырымдамасын ұсынып, Қытай басшылығы Еуразия елдерін қарым-қатынаста экспортты, транзиттік тасымалдауды, сауданы көптеген елдер арасындағы жаңа түрдегі артықшылықтар негізінде жүргізуге шақырды.

Автордың «Бір бедел – бір жол» атты Қытай жобасының мұндай ынтымақтастыққа үлкен мүмкіндігі бар екеніне сенімі мол. Бұл бастаманың бес негізгі мақсаттары көрсетілген: саяси саладағы үйлесімділігі, қаржылық интеграция, кедергісіз сауда, байланыстардың орнауы және халықтар арасындағы байланыстардың дамуы.

Қытай Ұлы Жібек елдерінің 25 ірі мемлекеттерімен әріптестік қатынас орнатты. Қазақстан мен Қытайдың арасында тұрақты сауда көлемі ұлғаюда, оның жүйесі оңтайландырылуда, энергетика мен химия өндірістерінде бірнеше маңызды жобалар іске асты. Қазақстан бұрынғы дәстүрлі континентаралық елден Еуразияның маңызды байланыс торабына айналды. Қаржылық-инвестициялық ынтымақтастық өрлеуде. Егін, мал шаруашылықтарында, аграрлық секторда өнімді қайта өңдеуде және экологиялық таза азық-түлік өнімдерін шығаруда, жаңа технологиялардың мүмкіндігін пайдалануда ынтымақтастықтың белсенділігі артуда.

Монографияда Қазақстан мен оның басшысының Қытай басшысы Си Цзиньпиннің қазіргі заманда Ұлы Жібек жолын қайта жаңғырту жөніндегі идеясын қолдаудағы ролін ерекше атайды. Қытай осы кең көлемді бағдарламаны жариялағанда Қазақстан алғашқылардың бірі болып, оны қолдап, оны қазақстандық «Нұрлы жол» жобасымен біріктіруге шешім қабылдады. Бұл шешім біздің еліміз және барлық аймағымыз үшін үлкен оқиға болды. Уақыт көрсеткендей, делінген монографияда, бұл бастамалардың іске асырыла басталуы тек Қазақстанның ғана емес, бүкіл Еуразияның гүлденуіне әкеледі. «Нұрлы жол» жобасын іске асырыла бастағаннан бері 7,5 мың километр жақсы автомобиль жолдар салынды, барлық аэропорттар тиісті қалпына келтірілді, Каспий теңізінде екі қазіргі заманғы порттар салынды.

Автордың пайымдауынша, «Бір бедел – бір жол» - ол тек экономикалық қана емес, сонымен бірге геосаяси бастама, Қытайдың бастамасы өзара силастыққа негізделген, деп көрсетеді. Қытай жағы бейбітшілікті сақтаудың бес принципіне берік. Сондықтан Қытай елдермен қатынастарды тереңдетуге тырысады, әріптестікке, өзара тиімді пайдаға және ұзақ мерзімді қатынастарға ұмтылады.

Автор Қытайдың «Бір бел – бір жол» бастамасы – бұл барлық қатысушылардың теңқұқықтық және өзара силастықтың негізінде дамушы елдерден құрылатын олардың қалыптасып келе жатқан Одағы, деп түйіндейді.

Автор өз зерттеуінде екі елдің елбасыларының жүргізіп отырған саясаттарына жоғары баға береді. Халықаралық аренада, деп көрсетілген жұмыста, екі елдің басшылары қоршаған әлеммен ынтымақтастық бағытында ашық саясат жүргізеді, дау мәселелерді дипломатиялық жолмен шешуге тырысады. Протекциялық саясатқа, оның салдары сауда соғыстарына қарама-қарсы барлық елдердің ынтымақтастығына бағытталған жаһандық саясатты жүргізеді.

Біздің ойымызша, профессор Ә.Е. Шалтықовтың монографиясының бірден-бір құндылығы – ол әлемдік қауымдастықта Қазақстанның орны мен күннен күнге әлемде өсіп келе жатқан оның рөлін анықтайды және Елбасының ТМД елдерін интеграциялау, Евразия, Мәңгілік ел, әлемдік деңгейдегі саяси басшы ретінде оның жер бетінде бейбіт өмірді сақтау идеяларын насихаттайды және кеңінен таратады. Автор өз кітабында Елбасының әлемдік деңгейдегі біздің көп зардап шеккен жерімізде бейбітшілікті сақтауға бағытталған көпқырлы саясатына лайықты бағалауды ұсынады және оның үстіне ол ядролық қарусыз әлем қозғалысының басшысы ретінде танылды, деп түйіндейді автор.

Кітапта сонымен бірге, автордың еліміздің басқару органдарының жұмысына қатысты бірнеше ұсыныстары бар, оларға билік органдары көңіл аударады деп ойлаймыз.

Профессор Ә.Е. Шалтықовтың тағы да бір сүбелі еңбегі баспаға дайындалып жатыр. Ол бақа авторлармен бірігіп жазылған «Қазақ даласындағы саяси ойлардың дамуы» деп аталады. Бұл кітаптың негізгі мақсаты Ұлы дала жерінде мемлекеттер, қазақ ұлты қалыптасқаннан кейін қазақ жерінде саяси ойлардың шығуы және дамуының объективті немесе субъективті себептерін ашып, оның заңдылықтарын талдау болып табылады. Монография үш тараудан тұрады, алғашқы тарауы түрік дәуірінен Қазақ хандығына дейінгі Қорқыт ата, әл-Фараби, Қашғари, Баласағұн, Яссауи, т.б. саяси ойлары талданады. Одан екінші тарауда біздің автордың үлесіне Асан қайғыдан бастап, қазақ хандары, қазақ билері, жырауларының, зар-заман жылдарының ақын-жырауларының саяси ойлары сөз етіледі. Одан әрі үшінші тарауда Шоқан, Абай, Шәкәрім, Ыбырайдың, Алаш қайраткерлерінің саяси ойлары жалғасады.

Әміржан Шалтықов тек ғалым, ұстаз ғана емес, ол сонымен бірге үлкен насихатшы, саясаткер. Өзінің үлкен еңбек жолын лекторлық қызметтен бастады емес пе? Міне, қазір 80 жастың тұғырына келіп қалса да, ол өзінің байырғы мамандығын үлкен шабытпен жадғастыруда. Ол Алматыдағы Әуезов ауданы әкімшілігінің ақпараттық-насихат тобының белсенді мүшесі ретінде үлкен абыройға ие болуда. Аудан, Алматы қаласының қоғамдық өмірінің саяси-мәдени маңызды шараларына белсенді араласады.

Әміржан Шалтықов бүгінде ғылыми, ұстаздық һәм насихатшылық қызметімен өзінің өмір жолдарын жалғастыруда. Ботай бабаның текті тұяғы танымал ғалым, татымды ұстаздың діттегені осы.

Қорыта айтсақ, профессор Әміржан Шалтықов – интеллектуал, ғалым-новатор, ой еңбегі шабытының шыңына шыққан, шебер насихатшы, қандай марапат айтсақ та жарасатын қадірменді ұстазға осынау мерейлі сәтте нағыз шеберге тән сергектікпен ел мүддесіне қызмет ете беріңіз деген тілек арнағымыз келеді.

Н.Б. Сейсен – Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастық профессоры, саяси ғылымдарының кандидаты

Требования к научной статье для опубликования в журнале Вестник «КазНПУ имени Абая. Серия социологические и политические науки».

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word,

2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

Образец оформления статьи:

МРНТИ 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K. I. Mirzoev²

¹the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay,

*²Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay
absattarov@mail.ru*

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland - Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, moving, customs, and traditions.

1. INTRODUCTION

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.